

ఆధునిక ఆంధ్ర సాహిత్యంలో

అనర్థ రత్నం - 11

చివరకు మిగిలేది-2

“అన్నీ ప్రశ్నలే - సమాధానంలేదు.

ఎందుకు? ఎక్కడ? ఎప్పుడు? ఎట్లా?

అందుకా? ఎవరు? ఏది? ఏవి? ఎన్ని?

.....

చుట్టూ నవ్వులు, మధ్యలో ఏడు; అంతటా ఆనందం, లోపల
ండంలో కాద; అంతటా వెలుగు, మధ్య చీకటి: పైనా కిందా,
డమా కుడి దైవం - మధ్య మృగం. అన్నీ పోయాయి. అంతా
యింది. చివరికి మిగిలిం తను!”

*

*

*

కథానాయకుడు దయానిధి సర్కారు జిల్లాల వాతావరణంలో
మకలేడు. అనేక అనుభవాలు అతన్ని ఏకాకిని చేస్తాయి. రాయల
మలో మరో జీవితం ప్రారంభిస్తాడు. అదృష్టవశాత్తు అతనికి భాగ్యం
స్తుంది. స్థిమిత పడకుండాగానే మళ్ళా, పూర్వపు అనుభవాలు
క్తులు అతన్ని చుట్టూముట్టతాయి. ప్రేమ రాహిత్య ప్రవాహంలో పడి
తాడు. ప్రాణాలతో దైటపడి, మరో చోట మరో జీవితం సాగించ
నికి వెళిపోతాడు....

శ్రీవంశ విగ్రహ

యం.కేశాచలం అండ్ కో
మణిపట్నం. మద్రాసు. సికింద్రాబాదు

WZGZL

Modern Classics - 11

CHIVARAKU MIGILEDI - Part 2

By

BUCHI BABU

Publishers :

M. SESHACHALAM & CO.

First Published : 1952

Emesco Pocket Books-

First Print :

August, 1970

Printers :

Sri Kala Printers

Madras-33.

Cover Design :

Bapu

Distributors :

ANDHRA PRADESH BOOK DISTRIBUTORS

Rashtrapathi Road, Secunderabad

Rs. 2/-

చివరకు మిగిలేది

(రెండవ భాగము)

చప్పుడు చెయ్యని సంకెళ్లు

ఎనిమిది మాసాలు గడచినై. సంక్రాంతికి రమ్మన మని మామగారు ఆహ్వానించారుగాని, దయానిధి, చివరి సంవత్సరం పరీక్షలు దగ్గర పడుతున్నై, చదువుకోవాలి, రాకపోయినందుకు ఊమించమని వ్రాశాడు. ఒకసారి మాధవయ్యగారు, ఏదో పనిమీద పట్నం వచ్చి, తీరికలేక అల్లుడుని కలుసుకోకుండానే మరువాడు తిరిగి వెళ్ళి పోయారు. అది జరిగిన నెలరోజులకి మాధవయ్యగారు అల్లుడుకి వందరూపాయిలు మనియార్డుకు చేశారు. ఎందుకు చేసినట్లో అతనికి అర్థంకాక, ఆ మనియార్డుకు తిరగగొట్టాడు. మామగారు, తన తాహతుకు తగినట్లు పంచగలననీ, అచ్చట్లు, ముచ్చట్లు కేవలం డబ్బు లోనే లేవనీ, ఐకా యిప్పటి యువకులంతా అదో రకం మనుషులనీ కాస్తంత చిరాకు ప్రకటిస్తూ యింగ్లీషులో పెద్ద పుత్తరం వ్రాశాడు. దానికి, నేటి యువకులు మాయమర్మం తెలీని వాళ్ళనీ, స్వాతంత్ర్యాన్ని, ముఖ్యంగా ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాన్ని ఎక్కువగా కాంక్షించడంవల్ల, జానిశత్వానికి అలవాటు పడిన వాళ్ళకి బాధకలగడం తప్పదనీ జవాబు వ్రాశాడు. ఆ పుత్తరం ధోరణి మాధవయ్యగారికి అర్థం కాలేదు. నవ్వుకుని భార్యకి చదివి వినిపించాడు; ఆవిడ 'మా అల్లుడు ఉత్తరాలు చాలా బాగా రాస్తా'డని, యిరుగు పొరుగుతో చెప్పుకుని సంతోషించింది. మాధవయ్యగారు ఆ పుత్తరాన్ని, ఏదో సంవర్షంలో.

స్పెన్సర్ చుట్టలపెట్టి పోలీసు సూపరెంటెండెంట్ గారికి జహూక రించి, చదివి వినిపించారుట. ఆయన నవ్వి “ఈ స్వాతంత్ర్యం అనే జబ్బు తొందర్లో వాడలిపోతుంది, కార్యం చేసెయ్యండి” అని సలహా యిచ్చాడు. నాలుగు నెలల్లో ముహూర్తం స్థిరపరచి, మాధవయ్య గారు, అల్లుడికి తెలియబరిచాడు. 1938 మార్చికి అతని పరీక్షలు పూర్తయ్యాయి; ఏప్రిల్ 13న ముహూర్తం. ఆహ్వానాలు అప్పీ పంపి, పెద్ద గందరగోళం లేకుండా, కార్యం జరిపించమని, నిధి వుత్తరం వ్రాశాడు. ఇది ‘అడంగుల సరదా సమయంకాబట్టి, వారందరికీ తెలియజెయ్యక తప్పదనీ, యథావిధిగా తంతంగా జరగాల్సిందే’నని మాధవయ్యగారు జవాబు వ్రాశాడు. నిధి, తన బంధువులనీ స్నేహితులనీ ఎవ్వరినీ ఆహ్వానించలేదు. కార్యం అంటే సంకెళ్లు తగిలించడం అన్న ‘రాజా’ మాటలు జ్ఞాపకాని కొచ్చాయి. రెండు తలుపులూ సవరో బైట గొక్కెం పెడతారు: అదే సంకెళ్లు చప్పుడు చెయ్యడం అంటే. ఐతే లోపలతలుపు, మొదట ఎవరు గడియ పెడతారు? స్వతంత్రాన్ని పోగొట్టుకుని జానినయ్యేటందుకు ఎవరు ఎక్కువ వుబలాటపడుతున్నారో, వాళ్లు! సంకెళ్లు చప్పుడు చెయ్యకూడదు అని విశ్చయించుకున్నాడు, నిధి.

స్లాస్కులో టీ, సిగరెట్టుటన్ను, ఎలక్ట్రిక్ డీపం తీసెయ్యడం, అవలించడం, పుస్తకం ముయ్యడం,—మార్చి గడచిపోయింది. అప్పుడప్పుడు, ఉత్తర ద్రువంలో వుండగా చదువుకున్న పుత్తరంలా, ‘సీనూ’ దగ్గరనుంచో, ‘రాజా’ దగ్గరనుంచో వచ్చిన ఉత్తరాలు చదివి నవ్వుకొని మళ్లా పుస్తకం తిరగెయ్యడం,— ఏప్రిల్ రానే వచ్చింది. మూడో తేదీనీ, దశరథరామయ్యగారి వద్దనుంచి మని యార్దరూ, పుత్తరం వచ్చాయి. ఆ పుత్తరంలో ఏడెకరాలు భూమి అమ్మవల్ని వచ్చినట్లుంది. ప్రాక్టీస్ ప్రారంభించే నిమిత్తం, రెండు వేలు బాంక్లో వేసి, మిగత సొమ్ముతో చేసిన అప్పులన్నీ తీర్చివేశారుట. ఇంక మూడెకరాల ఆస్తిమాత్రం మిగిలింది. వేరంగికి, ఓటవాణ్ణి తీసుకొని బెంగుళూరు వెడుతున్నాననీ, కార్యం అవగానే ఇందిరని బెంగుళూరు తీసుకురమ్మని వ్రాశారు. నాలుగో తేదీన పోస్టులో ‘సీనూ’ దగ్గరనుండి, వొకపార్సెలు, కవరు వచ్చాయి.

ఆ పార్సెలు విప్పితే; పుస్తకం వుంది. అది హేవ్ లాక్ ఎల్లిస్, చ్రానిన, “స్టడీస్ ఇన్ ది సైకాలజి ఆఫ్ సెక్సు” రెండో భాగం. పుస్తకం యిది :

“నువ్వు దాచినా మహాదాగదు లేవోయ్. వివాహానికి కూడా రాతేపియ్యాను. ఈసారేనా వొద్దామనుకుంటే నువ్వు రమ్మన మనేనా వ్రాయలేదుగా. అందుచేత, సమయోచితం అనుకుని వో పుస్తకం పంపుకుంటున్నా.

అన్నట్లు చెప్పడం మరిచిపోయాను. నా పెండ్లి సంబంధం కూడా కుదిరేటట్లుగా వుంది. గోవిందరావనీ, వో తాసిల్దార్— ఆయన కూతురు సుశీలని—బాగానే వుంటుందిలే. బాగంటే ఎక్కడికి— కళ్ళతోడు తీసేస్తే మనిషి సంసారపక్షమే, చదువుకున్నప్పిల్ల భాయీ అందుచేత వదిలండి నా వెనకాల నిలబడితేగాని, మరం తట్టుకోలేం. నా పెళ్ళికి నిన్ను రప్పించేటందుకు, యీ పుస్తకం గాలం లా వేశానని అనుకోకుమూ.”

శ్రీనివాసరావు, తన ఆరోగ్యం విషయం వ్రాయనందుకు నిధి విచారించాడు. ఐనా పరిణాఫలితాలు యికా రాలేదుగా!

ఐదో తారీఖున రాజభూషణం దగ్గరనుంచి వచ్చిన పుస్తకంలో యిల్లా వుంది :

“మనం ఎన్ని సార్లు కలుసుకుని మాట్లాడుకున్నా. ఒక విషయం నీతో చెప్పడానికి భయపడ్డాను, పైగా నీకు జ్ఞాపకం వుండా, వెనక నీతో ‘అదేంకర్మమో, మన రహస్యాలని మర సేపిహకులతో చెప్పుకోం’ అని అన్నాను. అందుచేత నీ దగ్గర దాచేటందుకు వీల్లేదు. ముఖాముఖీని చెప్పేటందుకు ధైర్యం చాలక పుస్తకం వ్రాస్తున్నాను.

ఆనాడు మనం ఆశ్రమాన్నుంచి యింటికి వచ్చాక, ఆ రాత్రి పూరేగింపులో, సుశీల నన్ను ప్రేమించినట్లు నాకు అనుమానం కలిగింది. నాలో ఏం చూసిందో నా కర్థం కాలేదు. ఆశ్రమంలో తాలవగట్టున, సుశీలతో నేను చాలా సేపు ప్రసంగించటం జరిగింది. చివ్వాసమయంలో సుశీల కదిపింది; నేను కరిగిపోయాను. దానికి కొంతవరకూ, ఆ సమయం, ఆ వాతావరణం కారణం అనుకుంటా. మళ్ళా, అమెలోనూ, నాలోనూ సమానంగా ఏవీ లేవు. మేమిద్దరం,

ఉత్తర దక్షిణ ధ్రువాలం. ఇంచుమించు ప్రతివిషయంలోనూ మాకు అభిప్రాయభేదం తోచింది. వాకవేళ మాఅన్యోన్య ఆకర్షణ కారణం అదేనేమో! మన పుస్తకాల సంపర్కానికి, జీవితంలో యధార్థాన్ని నెదుర్కొన్నప్పటి ప్రవర్తనకీ సంబంధంలేదు కాబోలు. పెండ్లిని గూర్చి నా అభిప్రాయం మార్పుకోవల్సి వచ్చిందంటే నువ్వు నవ్వు తావని తెలుసు.

నీ కిషయం సుశీల చాలానేపు ప్రస్తావించింది. నువ్వు దొంగ వండి, వొక్క ముక్కలో. నీ కనలు నీతి లేదంది; నీకు కోమలితో, నాగుమడితో, అమృతం అంట ఎవరో, ఆమెతో సంబంధం వుండటం. నువ్వు అందరినీ ఆకర్షించి, ఆట వొస్తువులుగా వాడుకుని, నవ్వి, మరిచిపోతావుట, సుశీల మాత్రం నీ నాటకం కనుక్కుని, నిన్ను దూరంగా వుంచేదట. అసలా లక్షణం మీ వంశంలోనే వుందట. ఇన్నీ చెప్పి, 'గట్టిగా పట్టుబడితే అతన్ని వివాహం చేసుకునే దాన్నేమో' అన్నది. ఇవేవీ నిజంకావని నాకు తెల్సు. కాని సుశీల మెప్పు పొందాలన్న అభిలాష వుండబట్టి, నేను వీటిని ఖండించి, తీవ్రంగా వాదించ లేదు. సత్యాన్ని స్వార్థంకోసం త్యాగచేసినందుకు నేను పశ్చాతత్తుడనవుతున్నాను. కాని ఏం లాభం! పశ్చాత్తాపమే పాపిని ప్రోత్సహిస్తుంది కాబట్టి, నాకు పశ్చాత్తాపంలో నమ్మకంలే దని నీ కెల్లానూ తెలుసు. అక్కడికీ సుశీలతో అన్నాను: 'దయానిధి ఎవ్వరినీ నొప్పించలేదు; అందరినీ ప్రేమించి సంతోష పెట్టడం అతని నైజం; నిన్నూ ప్రేమించి సంతోషపెట్టాడేమో! తనకోసం త్యాగం చేసిన పురుషుణ్ణి ప్రేమిస్తూ ఉండమని చెప్పడం, అందుకనే నీ కతడంటే అంత మంట' అన్నాను. ఎందుకో విచారంతో కళ్లు తడిసినై. కళ్ళని తుడుచుకుంది. అప్పుడు నేను భుజంమీద చెయ్యివేసి సముదాయించటం జరిగింది. సుశీల అయివ్వు చూపలేదు; మౌనం అంగీకారం అను కున్నా. స్త్రీలు ప్రేమించడం సంభవం అని వొప్పుగుంటున్నా. సుశీల నన్ను ప్రేమించడం-అనే మిరకిల్ జరిగింది. మిత్రుడవు కాబట్టి దాచకుండా మనసులో సంగతులన్నీ చెప్పి వేశాను, నేను సుశీలను పెండ్లి చేసుకోవడం మంచిదంటావా? తిరుగు టపాలో జవాబుకోసం నిరీక్షిస్తూ వుంటాను."

అదీ పుత్రరం. ఈ పుత్రరంలోని ముఖ్యమైన విషయాలు యానిధికి ఆశ్చర్యం కలుగజేయలేదు. అతన్ని బాధ పెట్టినవాళ్ళంతా క్షమించింది;— ‘అసలీ లక్షణం మీ వంశంలోనే వుంది-అంది’ అన్నది, వెనకటి విషయాలు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకుంటే, యిందులోనూ ఆశ్చర్యం తగ్గింది, రాజభూషణంతో పరిచయం కలిగి తర్వాత సుశీల శ్రీనివాసరావుతో పెండ్లి సంప్రదింపులు జరిపిందన్న విషయం వ్యక్తమైంది. కాబట్టి వాక విషయం తెలిపేయింది-సుశీల, ఎవరిని పెండ్లి చేసుకుంటుందో తెలియకాని, రాజభూషణాన్ని మాత్రం చేసుకోదని వెంటనే ఉత్తరానికి జవాబు ఇలా వ్రాశాడు.

“—పెండ్లిని గురించి నీకు సలహా ఇవ్వ నమద్దణ్ణి కాననీ నీకూ తెలుసు. కనీసం నాకు అనుభవం కూడా లేదు. నీ పుత్రరంలో వాళ్ళ విషయాన్ని నేను సంశయిస్తున్నాను. సుశీల నిన్ను ప్రేమించిందని వ్రాస్తున్నావు. నే ననుకోవడం, సుశీల అసలు ఏ పురుషుణ్ణి ప్రేమించలేదు.

సుశీల ప్రేమించేదల్లా. ఎవరో తన్ను ప్రేమిస్తున్నారు అన్న అనుభవాన్ని. నా ఆఖిప్రాయం తప్పు కానచ్చు. అవకాశం వచ్చి తప్పుడు, నేనీ అభిప్రాయాన్ని మార్చుకోడానికి సిద్ధంగా వున్నాను. అంతవరకూ మౌనం పుత్రమం.”

పదకొండో తారీఖున; హాస్టల్ గదిలో, ప్రయాణానికి సన్నాహము చేస్తున్నాడు నిధి. పోస్టు బింట్లోను వాక పుత్రరం ఇచ్చాడు. అది జగన్నాథం వ్రాసినది:

“.....మనం చదువులో పడికొట్టుకుంటున్నాం. కేవలం పుత్రరాలవల్ల ప్రయోజనం కనబడటం లేదు. నాకు పట్నం వచ్చి మీతో గడపాలని వుంటుంది. బట్ వాట్ కెన్ ఐ డు-అంటే నేనే చెయ్యగలను? ఈసారి పరీక్ష ఫేలవగలనని ఆశిస్తున్నాను. ఐనపక్షంలో మనవాడి తెలివి తేటల్ని పరీక్షించేటందుకు నవాబ్ ప్రభుత్వానికి ఏ కోశానా హక్కులేదని, మదీయ బంధుకోటికి, ఎట్టకేలకు తెల్లమయ్యి. మర రానున్న చదువుని-అనగా-అవర్ ఫ్యూచర్ ఎడ్యుకేషన్-మదరాసు మహాపట్నంలోనే జరిపించుటకు నిశ్చయించిరిగాన, ఏతప్పుభూముహూర్తమునకు—ఎక్సెప్ట్రా లేక వగైరా అదీ నా సంకల్పం.

ఇక కమింగ్ టు మై సిస్టర్; చాలా ఓకేగా వుంది. కారణం అత్తగారు మంచం దిగకపోవడమే, హైపర్ అని అడగొచ్చు. అత్తగారి నిజానికే పొయ్యెకాలమూ లేదనుకోండి, యాక్ డి సేయింగోస్, బిట్టిన్ అవర్ సెయిన్ వంట చెయ్యడం, కోడలి మీద తోనే య్యవచ్చునని, భ్రమ-పాన్స్, మా అక్కయ్య యింట్లో స్టోగాన్ 'అమృతం వంట అమృతమే' అని. బట్ ఈ అరేంజ్ మెంట్ మా అక్కయ్యకి చాలా పిలు. ఎందుకంటే చుట్టూలో ఏం జరుగుతోందో తడిసి చెయ్యడానికి, బొడ్డో భార్యా భర్తల మధ్య ఏం రాచకార్యం నడుస్తోందో సోపా చెయ్యడానికి, అవకాశం తక్కువ. శైలి బాగా నడుస్తోందండోయ్. ఇతరకి చెప్పాచ్చే ముక్క, మా అక్కయ్య చాలా భాగం వంటింట్లో పడి కొట్టుకుంటుందని, టు యాక్ డి పాపులర్ యిడియమ్,

బై ది బై (స్పెల్లింగ్ నై చేరసుకుంటారు) యితరకి అసలు విషయం, లైక్ ఎ ఫ్రెండ్ అర్జిస్టు చివరికి వుండేవారు, (ఓ, యస్, యీ యేడు తప్పకుండా ప్యాసవుతానంది, అని చెప్పేటందుకు విచారించవల్సి వస్తోంది) మొన్న—, అరగా ఇటీవల, కొండొకచో కొంత కాలం క్రిందట —రైల్వేస్టేషన్ స్టాప్ ఫారంపైన, శ్రీమతికోమలిన్ సందర్శించడం జరిగింది. అమెను, సెకెండ్ క్లాస్ కంపార్ట్ మెంట్ లో కూర్చుని వుండగా మాడటం తటస్థించింది, ఆమె, ఉత్తర హిందూ స్థానం, (టు బి మోర్ స్పెసిఫిక్ గ్రావిటీ లేదనుకోండి, మా తెమిస్ట్రీ మేష్టరన్నట్లు) ఆగ్రా ప్రాసీడ్, అవుకోందట,—ప్రాసీడ్ రెండు 'సీ' లా, వొకటేనా తేలిక తెలుగులో వ్రాయడం జరిగింది.

ప్రక్కన మరో మీసాల వ్యక్తి వున్నాడు, అతడెవ్వరోతమరే పూహించుకోండి. 'హా', 'హామ్'—అని కేకేసింది నన్ను. నిదిగా రెక్కడున్నారని అడిగింది. ఇంతలో మీసాల రక్కసుడు అవశల కిటికీ దగ్గర నుంచి యివతనికి కళేబరాన్ని జేరేశాడు; వెంటనే అతని మాట తప్పించి 'అమృతంగా రెక్కడ?' అంది, నేను ఆ లక్ష్యం యొక్క సొందర్యాన్ని కించితో తిలకిస్తుండగానే, భూమకటం ముగిసి కదిలింది—అది వెనక్కి నడవడం—కదలటం ఐతే. బావగారికి వివాహం అయిందన్నా నేను. నాకు తెల్సు అన్నది, 'హా' అని అడిగాను—

ఆ వేలికి అంగులలో ప్రవేశం లేదని యిప్పు డిప్పుడు మనీయ బుద్ధికి స్ఫురిస్తూంది..."

ఆ పుత్రరాన్ని చాలాసార్లు నవ్వుకుంటూ చదువుకుని, జాగ్రత్తగా మడిచి మనీషర్సులో వుంచాడు. ప్రక్కగదిలో వుంటున్న మాత్యు, చదువుతున్న పుస్తకాన్ని మూసి, చేతులో వుంచుకుని, నిద్రని పేకాడుకుందాం రమ్మని ఆహ్వానించాడు. చేతులో పుస్తకాన్ని ఒక్క మీర వుంచి జాత్ రూమ్ కి వెళ్ళిస్తాను, యీలోగా పేకాటకీ సిద్ధం కమ్మన్నాడు. ఆ పుస్తకాన్ని తీసి నీధి చదవడం మొదలెట్టాడు. అది 'షేక్స్ పియర్ రచించిన 'హామ్ లెట్'—నాటకం. ఆనర్స్ విద్యార్థుల పాఠ్యగ్రంథం. తలనొప్పిగా వుంది. పేకాటకీ వోషిగలేదని మాత్యుని పంపివేసి, ఆ నాటకం చదవడం మొదలెట్టాడు. చదవడం సాయంత్రానికి ముగిసింది. సామాన్లు కూలివాడి నెత్తిమీద పెట్టి, ఆరాట్ర మెయిల్లో ప్రయాణం అయ్యాడు.

కాకినాడ చేరుకునేటప్పటికి పదకొం డయింది. లక్ష్యయ్యగారు మాత్రం షేషన్ దగ్గరకొచ్చి, నిధిని విడిదిగదిలో దింపాడు. కాథ్యారికి ఎవ్వరినీ రమ్మనమని ఆహ్వానించనందుకు కొంచం విచారించాడు. అతని కేదో భయంగా వుంది. భోజనం చేసి పరున్నాడు. ఐదు గంటలపాల్లోనే భారతమాత సంకెళ్ళని చప్పుడు చేస్తూ అతని పక్కా తాన్ని భంగం చేసింది.

1935 గవర్నమెంట్ ఆఫ్ ఇండియా యాక్ట్ క్రొత్తగా ఆమలులో కొచ్చిన రోజులవి. ఆ యాక్టులోని మంచి చెడ్డలతో ప్రజలకి నిమిత్తం లేకపోయింది, భారతదేశపు స్వాతంత్ర్య పరిణామాలని బ్రిటిష్ పార్లమెంట్ నిర్ణయించడం యెవ్వరికీ రుచించలేదు. వైట్ హాల్ నుంచి ఏ శుభలేఖ వచ్చినా, హిందూదేశప్రజ దానికి మనిషూని దగ్గరగా వున్న సముద్రంలో గిరవాపెట్టడం జరగాల్సిందే, ఆధ్యాత్మిక చింతలో మునిగి వున్న ప్రజని, బ్రిటిష్ పార్లమెంట్, చేష్టలతోనో, మాటలతోనో రెచ్చగొడుతూ వుంటుంది. ప్రజలకి కైళ్ళల్లో బంధించ బట్టినందుకు విచారం లేదు. తుపాకీ పట్టుకుని బైట పచార్లు చేస్తున్న కల్లాయన "నాబుగు రోజుల్లో నిన్ను విడుదల చేస్తాం—యీ విధంగా" అన్నప్పుడే, యీ బానిసలు చెలరేగేది. భారతీయులు

జానినలే; కాని 1935 ఇండియా యాక్టుతో తాము బానిసలం అని గ్రహించుకున్నారు. అదే వారి బాధలకి. అసంతృప్తి కారణం. "మిమ్మల్ని మీరే పాలించుకోండి. కాని వైన మావా దొక డుండి, మీరన్నది కాదంటూంటాడు—యివిటండి, దీని తబి సీట్లు" అని కూర్మయ్య బోటిగాళ్లు యీ యాక్టుకి విలువ కట్టారు. ఇది మరింత వెక్కిరింపుగా తోచింది. వధూవరులు వొకరిని వొకరు కోరుకుని, పురోహితుణ్ణి ఎన్నుకొని వివాహం చేస గుంటారుట; దొరగారు దాన్ని రద్దుచేసే హక్కు వుంచుకున్నారుట. ఆ దొరగారు అనవసరంగా ఆ హక్కుని, అధికారాన్ని చలాయించరని ప్రభుత్వం హామీ ఇచ్చింది. అసలట్లాంటి అధికారమే వుండకూడ దన్నారు.

ఆ అధికారం తొలిగించడానికి ఏం చెయ్యాలి? ఏమో, ఎవ్వరికీ తెలిదు. కాని ఏదో చెయ్యాలని మాత్రం అందరికీ కనిగా వుంది. తమ అధోగతికి కారణం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం. హోటల్లో పులిస్తాకులు పారేస్తే, మిగిలిన మెకుకుల కోసం చాలుగు కుక్కలు, నలుగురు చినుగుళ్లు ధరించిన యువకులు కలిసి కొట్లాడుకోటం, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం చిత్రించిన కళానుగుణమైన దృశ్యం—అజ్ఞానం, అంధ కారం; ఆకలి; నిరుద్యోగం, జాడ్యం.—అన్నిటికీ కారణం అదే, మనప్రాప్తిని సంప్రదాయాలేవీ? మన కళ ఏమయింది? మన శిల్పాలు? మన మేధావులు ఒకప్పుడు మహా వైభవం అనుభవించాం అని చరిత్ర చదువుకుని ఎంతకాలం తృప్తి పడటం? అసలు చరిత్ర లేకపోతేనే బాగుండును—వుండబట్టే యింతటి అధోగతి పట్టింది కదాన్న పరిజ్ఞానంతో కూడుకున్న విషాదం. ప్రాచీన సంస్కారాన్ని, నాగరికతని, మూ్యావీ యమేలలో బంధించి వేశారు ప్రభుత్వంవారు. టిక్కెట్టు కూడా లేదు; పూరికే చూడొచ్చు. 'లేవండి, లేవండి' అన్నారు దేశ నాయకులు. 'ఎక్కడికి?' అన్నారు ప్రజ.

ఏమో ఎవళ్ళకీ తెలియదు. అందరూ లేచి కట్లు నులుపుకున్నారు. ఎక్కడికని వెళ్లడం? పిల్లలు స్కూళ్లకి—మానెయ్యండి. జీతాలు కట్టేవాళ్లు, యిచ్చేవాళ్లలేక అవే మూపుకున్నాయి. కోర్టులు మానెయ్యండి. కాలేజీలు మానండి. కొట్లు మూనెయ్యండి. ఏం

చె య్యద్దో చెబుతున్నారు నాయకులు; ఏం చెయ్యాలో చెప్పరు. మళ్లా ఆవలించి వదుకున్నారు ప్రజ.

మళ్లా లేవండి అన్నారు ఎవరో. అందరూ లేచి మళ్లా ఎర్రబడిన కళ్లని తుడుచుకున్నారు. ఈసారి ఏం చెయ్యాలో చెప్పారు. పన్నులు కట్టకండి, అందరూ వికటంగా నవ్వారు. కట్టేందుకు మాదగ్గరేముంది? జప్తుచేసుకు పొయ్యారుగా ఎప్పుడో! విదేశీ బట్టలు తగలెట్టండి; తగలెట్టారు. ఉఁ తర్వాత? బట్టలు లేవు; తిండి లేదు; చీకటి అంతా చీకటి. జైలులోని అంధకారానికి అలవాటు వడిన బైటికి వచ్చిం తర్వాత, సూర్యరశ్మికి తట్టుకోలేదు. ఆ అంధకారమే వాగుంది. ఆ ఆకలే మంచిది; పోయి, భజన చేసుకుంటున్నారు. ఎన్ని రోజులు భజన చేసినా, ఏ రాముడు, ఏ కృష్ణుడూ అన్నం పెట్టడం నీరసంతో నిద్రపోయారు

ఏదో కొత్తయాట వచ్చింది లేవండి, లేవండన్నారు వాయకులు. మళ్లా ప్రజలు లేచి, వేళ్లతో కళ్లని విప్పి పట్టుకుని చూశారు. జనం ఎక్కడికో కదిలిపోతున్నారు. ఎక్కడికీ ప్రయాణం? ఆశలులేనీ ఆకలి లేనీ ఆ లోకానికి పోదాం అన్నారు. ఎక్కడ ఆలోకం? ఒక చాన్నటి, నల్లటి, పొడుగుగాటాయన, కజ్జిపుచ్చుగుని తొంకరగా కదిలి పోతున్నాడు. అందరూ ఆయన వేనకాల బడ్డారు. పిల్లలు, స్త్రీలు, వృద్ధులు. అందరూ అటే పోతున్నారు. అయ్యో, అటు, సముద్రం లోకి నడిచిపోతున్నారు. ఉప్పు తీర్దాం. ఉప్పు తింటారా? ఆశలులేనీ, ఆకలి లేనీ, ఆలోకం తీరాచేసి సముద్రమా-ఇక్కడే వాగుంది; యీ జైల్లేవాగున్నాయి. హాయిగా అన్నం పెడతారు. అటు వెడితే సముద్రం, యిటొస్తే, అంధకారం. అది ఆ సవచ్చ అంధకారం, యిది నల్లటి అంధకారం.

అంధకారం యొక్క రంగుని నిర్ణయించుకునేందుకు సృష్టికి వ్యవధి లేదు; కదిలిపోతోంది విశ్వం. అన్నీ యథావిధిగా సక్రమంగా జరిగిపోతున్నాయి. అన్నీ బొగ్గులు; సముద్రంలో ఆరిపోయి, తడిసిన జ్వేష్ణులు. ఈ బొగ్గులు ఆరిపోవు; లోలోపల నిప్పుకణాలు రగుల్తూనే వున్నాయి-బిక్కొక్క నిప్పుకణం. సముద్రాన్ని సహితం దహించి పిండబెట్టేస్తుంది.

గడర్న మెంటు ఉద్యోగులు, పాలకుల వుప్పుతంటూ, వారి పతచానిః ప్రార్థనలు రహస్యంగా సాగిస్తున్నారు. ఉదయం లేవగానే పక్షికలు చదువుతారు—యూరప్ లో మరో రాజ్యం జైలుదేర్చి పిళ్లకోరలు పీకెయ్యకూడదూ? పాశ్చాత్య ఆకాశంలో యుద్ధ మేఘాలు విహారం చెయ్యడం లేదూ? లేదు, అదంతా ఫ్యాక్టరీ బొగ్గు కాలూకు మేఘాలే, పోనీ కనీసం, ఆ ఫ్యాక్టరీలు మందు గుండు సామగ్రిని తయారు చేసేవేమో, అనుకుని తృప్తి పడ్డారు.

మళ్లా, సన్నటి, నల్లటి, పొడుగాటి, కట్ట వుచ్చుకున్న వ్యక్తి, పిలుస్తున్నాడు. పోనీ అయిన వెనకాల వెడదాం లేవండన్నారు. లేచారు. మళ్లా అందరూ ఆయన వెంటబడ్డారు. ఈసారి, ఎక్కడి కని అడగటం మానేశారు. ఎక్కడికో ఎవరి క్కావాలి? మొత్తంమీద కదిలిపోవడం—ఆయన పాదాలకింద యిసుక రేణువులై యీ ప్రజ, వొక్కసారి లేచి, గంతులేసి, నలుదిక్కులా వ్యాపించింది నిప్పు కణాలు ప్రజ్వరిల్లాయి, సముద్ర కెరటాలు ఎవరు పిండుకునేందుకూ ఉవ్వకూడా లేకుండా, నీరసించి వెనక్కి వెళ్ళిపోతున్నాయి. అది ఆకలిచేస్తున్న మహాయజ్ఞం. అది దాహం చేస్తున్న తీర్థయాత్ర; అది ఆశ సలుపుతున్న స్వప్న గానం.

ఎక్కడికో, ఎందకో,—ఎవరికీ తెలీదు; ఎవ్వరూ అడగరు. మరి వెనక్కి చూడ్డంలేదు. ఆ సన్నటి పొడుగాటాయన వెనకాలే వెళ్ళి పోవాలి. ఏ కొద్దిమందో, ముందుకు నడిచే జనాభాని, లెక్క పెడరూ, వొక నోటు బుక్కులో ఎక్కించుకుంటూ, దిగడిపోయారు. ఆబో, ఏ జనం? ఎంతమందినని లెక్కపెట్టటం! ఊరికే లెక్కపెడితే చాలదు, వాళ్ళని ఆపు చెయ్యండి అన్నారు ప్రభుత్వంవారు. ఐదు గురుకంటె ఎక్కవమంది వుంటే కొట్టం డన్నారు. పట్టుకుని జైళ్లలో పెట్టండన్నారు. ఆవసరమైతే, కాలే చంపండన్నారు. అగ్ని నే కాల్చి మంటున్నా మన్న ఆశ్చర్యం వాళ్ళకీ కలగకపోలేదు.

నిప్పులో కట్టపెడితే కట్ట కాలిపోతుంది; మంట మరింత పెద్ద దనవుంది. ప్రభుత్వంవారు, అడవులని కొట్టి, యీ మంటని పెద్దగా చేసేందుకో అన్నట్లు, కట్టలని తమ వుద్యోగుల కిచ్చి, వెళ్లి యీ ప్రయాణాన్ని ఆపు చెయ్యమని అజ్ఞాపించారు. కాకినాడ మునిసిపల్

లిమిట్సులో ఎక్కడ సభ జరిగినా వరే, యీ కజ్జలవర్షం, ఆమంటని చల్లాచేటందుకు కురిపిస్తామని సాటించారు.

ఎవ్వరూ నిద్రపోవడానికీ సమయంకా దది. ఆకలి దప్పులచే శ్వాసపడతున్న యీ భారతీయులకీ, నిద్రాదేవి ఏనాడో విడాకు లిచ్చింది. ముగ్గురు వ్యక్తులు గంలో ప్రవేశించి, నిధిని నిద్రనుంచి లేపారు, కుటుంబరావు కమ్యూనిస్టు; సుందరం సోషలిస్టు; ఆహోబిల రావు అశార్మిస్టు. వీళ్ళు ఎవరినీ నిద్రపోసీరు వీళ్ళకి నిద్రాహారాలు అక్కర్లేదు. ఇతరులకి వుండరాదదు. ఉదేవారి జీవిత పరమావధి. స్నేహితుల మాట కాదనలేకపోయాడూ దయానిధి. వాళ్ళ ఆవేశాన్ని అతను అర్థం చేసుకున్నాడు కాబట్టి, అరికట్ట లేకపోయాడు. ఈ యాళ్ళు డాక్టర్లకిచేసిన ఆన్యాయాన్ని గురించి అతన్ని బహిరంగ సభలో వుపన్యసించమన్నారు. నేను డాక్టర్ని కానన్నాడు దయానిధి. నువ్వు; నేనూ అందరం బానిసలం అన్నారు. “మీరేం చేస్తున్నారు?” అన్న ప్రశ్నకి మౌనమే సమాధానం; ‘బానిసత్వం’.

ఆ రాత్రి అతని కార్యం అన్నసంగతి ఆ ముగ్గురు వ్యక్తులకీ తెలిసికూడా, అతన్ని బలవంతం చెయ్యసాగారు. ఊరికే వచ్చి ప్రిటాను, కాని ప్రసంగించనన్నాడు. పోనీ అదేనా చెయ్యి.—అని అతన్ని సభలోకి లాక్కుపోయారు.

సాయంత్రం నాలుగైంది రోడ్డుప్రక్కన మునిసిపాలిటీవారి హద్దుని తెలియపరుస్తూ మౌకబోర్డు వుండ. కాని జనం దాన్ని ధిక్కరించి, అన్నివక్కిలా కూర్చున్నారు, ఎక్కడ చూచినా మనుమలే. ఈ దేశంలో యితమంది జనంవున్నారా! అనిపిస్తుంది; ఏవో కేక లేస్తున్నారు. ఒకాయన లేచి మాట్లాడుతున్నాడు. అదేమిటో ఎవ్వరూ వినిపించుకోకపోయినా, ప్రతివాక్యానికీ కరతాలధ్వనులు, పెద్ద గొడ్రంగోళం స్వరాజ్యం—స్వేచ్ఛ, తమ పునికిని గుర్తించమని చేసే చప్పుడు. ఈ మధ్యలో మౌళాయన నిలబడి ఏదో అన్నాడు. ఆయన్ని గోలచేసి కూర్చోబెట్టి, బైటికి యీడ్చుకుపోయారు. మళ్ళీకాయన లేచి, ఉపన్యాసం సాగించాడు. దయానిధి, ఆ పుద్రేకంలో కొట్టుకుపోయాడు. “శరీరం పొంగింది. చర్మం విప్పుకుని వెంట్రుకలు నిలబడి, గుండెలు దడదడ కొట్టుకుంటూ, రక్తం వేడెక్కి

వేగంగా ప్రవహిస్తూ, అతన్ని నరాలకుప్పగా మార్చివేశాయి. అతనిక
మనిషి కాదు వొక కత్తి; సముద్రాన్ని దహించివేసే మరోనిప్పుకణం.
అప్రయత్నంగా కళ్ల మ్మట, ఆకలి కన్నీరుగా వేడిగా జారుతోంది.
'స్వేచ్ఛ' అతన్ని ఆవలించి. తనలో కలిపేసుకుంది—ఏదో కత్తి
అతన్ని ముందుకు తోసుకుపోయింది—వెళ్లి లేచి నిలబడి, మాట్లా
డడం మొదలెట్టాడు. అది భాష! అవి భాషాలా? దానికి తర్కంతో
నిమిత్తం వుందా? పగలిన హృదయం, పగలని హృదయంతో మొరెట్టు
గోడం.

సముద్రం, కేలతో వర్షం ద్వారానూ, అకాశం భూమితో
తుఫానుత్వారానూ ఏడవడం లాంటిది జరదలో పురుగు చంద్రు
డికి కనునైగ చెయ్యడం లాంటిది. సృష్టి చెప్పుకుంటున్న స్వగతం
అది.

స్వాతంత్ర్యం జన్మ హక్కున్నాడు నిధి మానవుడికి స్వాతంత్ర్యం
ఆకలి దప్పులకంటె కూడా ఎక్కువ ముఖ్యం అన్నాడు. దాస్యానికి
అలవాటుపడిన యీ జనానికి తిరుగుకాటు చెయ్యడం చేతకాదు. ఏ
వొక్కడో తమ నిజ దుస్థితిని తెలుసుకొనేటంతటి తెలివితేటలు
చూపడం మొదలు పెడితే, బ్రిటీష్ ప్రభువులు అతన్ని కొనేస్తారన్న
పెద్ద పెద్ద పదవులిస్తారు విరుదులిస్తారు. దేశో సభ్యుడుగా దూర
చేశాల్సి పంపించి వేస్తారు వీటికి అతీతుడైనప్పుడు ఆ వ్యక్తి దేశ
నాయకుడవుతున్నాడు. అప్పుడు అతడిని ప్రభుత్వం బంధిస్తుంది.
పొట్టకూటికై అమ్ముడు పోయిన యీ భారతీయ వుద్యోగులపై
నకే, యీ జానినత్వాన్ని నిలిపెట్టే భారం పడేశారు భారతమాతని
రూపాయి కమ్మేకాం. మనకి పావలా మిగిల్చి ముప్పావలా వాళ్లే
తీసుకుపోతున్నారు—అన్నాడు నిధి వుపన్యాసంలో.

ఒక్కసారి సభ నిశ్శబ్దం అయింది. పై అధికారి కాళ్లక్రింద
యిసుకరేణువులా బ్రతుకుతున్న వుద్యోగి, వర్సాని కెడరు చూస్తున్న
కర్షకుడు, పరిశ్రమలో ప్యాస్ కాలేని విద్యార్థి ఐదు నెల్లకి వొకసారేనా
జీతం వుచ్చుకోని వుపాధ్యాయుడు, నిరుద్యోగి, వెండ్లాం
బాధల నుంచీ పారిపోయి వచ్చిన భర్త—అందరికీ యీ బహిరంగ
సభలు, రంగ స్థలాలు లాంటివి. ఒక్కసారి తమ ప్రత్యేకమైన యిబ్బం

దులు, అకాంతి, అకలి—అన్నీ మరిచిపోయి, యిక్కడ మానవులుగా మారుతారు—స్వేచ్ఛగా గాలిపీలుస్తారు.

డాక్టర్ల విషయం చూడండి—ఇండియన్ మెడికల్ సర్వీసులో ఏభేదాలు గమనించండి. తలకాయలు దొరలే. కాళ్లు, చేతులు వాళ్లే; మనం! మనం వాళ్ల పాదాలకింద యిసుక రేణువులం. వొక రేణువ పెద్దనైజు; మరోటి చిన్నది; అంతే తేడా. ఇండియన్ మెడికల్ సర్వీస్—పెద్ద బిరుదు బి. బి. ఇ—మరో బిరుదు, బి, బి, ఇ. అంటే బి బి డి యమ్స్ టు బ్రిటిష్ ఎంపైర్ అని.....

జనంలో కలకలం బయలుదేరింది. ప్రైట్ ఎవరో వచ్చి ఏవో అన్నాడు, ఒక్కసారిగా జనం లేచి అటునుంచి కదిలారు. ఆ గంధ్ర గోళంలో మునిసిపల్ లిమిటెడ్ దాటి లోపలికి వడ్డారు. దూరంగా యీలలు, గుజ్జాల డెక్కల చప్పుడు-దుమ్ము లేవడం. జనం అంతా దగ్గరగా జరగారు—వొక్క వ్యక్తిగా. వ్యక్తిత్వాలు పోగొట్టుకుని, ఒక పెద్ద మనిషిగా మారిపోయారు. జనం చెల్లాదరయి పోదానికి నాలుగు నిమిషాల వ్యవధిచ్చారు—మళ్లా యీలలు. జనం అంతా ఒక్కసారిగా ఆటూ యిటూ పూగినలాడుతున్నారు.

దయానిధి తన పువన్యాసం మానలేదు. ఒక్క రాపు బహూ దూర్ బిరుదు కోసం, మానవత్వాన్ని, స్వాతంత్ర్యాన్ని, సంసారాన్ని, అత్తల్ని అమ్మకున్న యీ వ్యక్తుల చెప్పే శేషుల్లో బ్రత కడంకంపై మరణమే మేలన్నాడు.

మళ్లా యీలలు! జనం చిందరవందరగా పరుగెట్టడం కేకలు, కర్రల వర్షం—మంటని చల్లారేస్తున్న ప్రభువులు కనిపెట్టిన, యంత్రాల వర్షం. మూడు నిమిషాలు స్వాతంత్ర్యానికి, కానిన త్యానికి మూగపోరాటం జరిగింది. కొందరు పడిపోయారు. కొందరు గాయపడ్డారు. గాయపడినవాడిలా, సూర్యుడు పశ్చిమ ఆకాశంలోకి కుంటు కుంటూ దిగుతున్నాడు. పడిపోయిన వ్యక్తుల్ని కార్లలో లాక్కుపోయారు—ముసుక బస్తాల మాదిరి.

హాస్పిటల్ లో మంచం మీద పడుకున్న దయానిధి, అసలు గవర్నమెంట్ యిట్లా గాయపడిన వాళ్లకోసమే యీ దేశంలో హాస్పిటల్స్ నిర్మించారని, పువన్యాసంలో చెప్పలేక పొయ్యానే అని

విచారిస్తున్నాడు. ఎడంచెయ్యి మోచేతికి, ఎడమ కన్నుపై న నుదురు దగ్గరూ, రెండు గాయాలు తగిలాయి. అద్దంలో చూసుకుని నవ్వు కున్నాడు. ఇదే కాబోలు, దేశంకొన-త్యాగు చెయ్యడమంటే!

తైట బండ నిలిచిన చప్పుడు, బండిలోంచి ఎవరో దిగిన చప్పుడైంది.

అమృతం లోపలికొచ్చి, స్టూల్ దగ్గరగా లాక్కుని కూర్చుండి, దూరంగా. ఆమెభర్త పినతల్లికొడుకు, శంకరం, కలసి ఉన్నాడు.

“మా జగ్గు చెప్పాడు.—నరే, పెళ్ళికూడా రాలేదు, పోనీ చూద్దామని శంకరాన్ని తీసుకొచ్చాను మావాయా రావాల్సిందే కాని, తానీల్దారు ఆక్కడే క్యాంపేరాడు. నువ్వెళ్ళిరా అని నన్ను పంపారు. ఈ కళ్లేమిటి. ఈ వాచకం ఏమిటి బావా!— అంతా విన్నాను....బేరా, కాలం ఎల్లాగైపోయింది....” అంటూ అమృతం ముక్కుమీద వేలేసుకుంది, ఏడాదిలోగా అమృతం బాగా ఎదిగినట్లు కనబడుతుంది. వంగవంతు రంగుచీసా, జబ్బులనంటి పెట్టుకొన్న ఎర్ర పువ్వుల ఖద్దరు రెవికా, మితగా రేగిపోయిన జాడా కొంత వదిలూర్చుతూ ఆపాదించాయి ముఖం కొంచెం పొడింది; కాని అది తందంగా వాడి పోవడం.

అమృతాన్ని చూడగానే దయానిధి కొండంతయ్యాడు. గాయాలన్నీ మూసినట్లయింది; రక్తం వేగంగా ప్రవహిస్తోంది కానీ, అందులో వేడి లేనట్లనిపించింది. శీతలాగా వుండి. ఎందుకో భారత మాతని చూచినట్లనిపించి, అతనికి నివ్వొచ్చింది

“బావా నీకో తాయిలం తీసుకొచ్చాను పేమిటో చెప్పకో,” అంది, వయ్యారంగా నవ్వుతూ. మబ్బరంగు ముఖాలో, ఒక్కసరస వంటి నక్షత్రంలా మెరిసింది. వికాలమైన చెక్కిళ్లు, నృష్టినిరాలా వొక్క చూపులో ఆవరించుకునే కళ్లు—వీటిలో దేనికేని చూడటం; ఏ మాటని వినడం? ప్రతి మాటనీ, స్వదయంలో తడిపి గుడ్డలా చేసి వడేస్తుంది. ఆ మృదుత్వం భావంలో వుందా, మనసి ఆరణ్యంలో వుందా,—నిధి. రక్తం చివరకే పోయాడు. ఆతన్నెవ్వరో, అమృతం యీవిధంగా ఆర్పించలేదు. ఒహుళ దినికి కారణం, అతని ప్రస్తుతస్థితేమా! యుద్ధంలో గాయపడ్డ నైనికులక, ఫ్లా రెన్స్

నైటంగేలో, దేవకన్యకా అగువడటాలో ఆశ్చర్యం ఏముంది? స్థలం, కాలం, వీటి ఆసరా చూసుకుని బ్రతుకుతుంది ఆకర్షణ అదే యర్థమో!

“జగన్నాథం గాతేదేం?”

“వాడికి పేదర్లు బానియాయని, మళ్ళా పరికపెట్టారుట, వీకింద్రాబాదు వెళ్ళాడు. ఏం తాయలమో చెప్పకోలేక పొయ్యావు. ఇంతేనా బావా” అంది అమ్మగం.

“పూకరేకులా?”

“కాదు”

“అరికలా?”

“అబ్బే”

“నువ్వే చెప్ప—చెప్పడం చేనికీ, యిల్లా యివ్వరాదూ?”

“ఇందిరని తీసుకొచ్చా” అంది.

నిధి ఆశ్చర్యంతో కళ్ళు పెదవిచేసి, లేచి కూర్చోబోయి, ‘అమ్మ’ అనకుని మళ్ళా వక్కొండ చాలాడు.

“రైలు దిగగానే, బాబు గారంటికే తిన్నగా వెళ్లాను. మేం కూర్చుని కబుర్లు చెప్పుకుంటున్న వం నిమిషాలకే వాళ్ల పోలీసు వొచ్చి లాతిఛార్జీ జరిగిందనీ, నీకు చెబ్బలు తగిలి ఆస్పత్రిలో వున్నావనీ చెప్పాడు. పోనీ, అల్లుడున్నాడనేనా చూసుకోవద్దు, బాబు గారు మాత్రం” అని నిట్టూర్చింది.

“అట్లా చూచుకుంటూ కూర్చుంటే ఉద్యోగం చేసినట్లే. క్యాంపుచేసిన బాసీల్దారుని వొదిలి పెట్టి, మీ ఆయన నీతో పికారొస్తే యీపాటికి దేశానికి సకరాజ్యం రానే వొచ్చును, ఉద్యోగం అంటే అమ్ముడుపోవడం విధి నెరవేర్చడంలో తమ్ముడు, అల్లుడు, బావా అంటూ చూడ్డానికి వీల్లేదు. అల్లా చూస్తూ కూర్చున్న వాళ్లని, మొన్నదే పీకేస్తారు...”

“నువ్వు చెప్పింది నిజమేననుకుంటా బావా — నేనూ చూస్తూగా, జమాబందీ రోజుల్లో, మావారికి నిద్రాపోరాలే వుండవు...”

ఉత్తప్పచే వుండదు నిద్ర. — ఇంక జమాబంది వొస్తే చెప్పాలా...? అన్నాడు నిధి.

“పో జావా—అన్నీ కొంటె కబుర్లు. చెబ్బలు తినికూడా మానవు - పం? ఏం చెప్పాను? సరే. పోవీసోచ్చి. ఆస్పత్రిలో వున్నా వచ్చాడు. జాబుగా చేరని అడిగాను, — తెలిదన్నాడు అయ్యో, చెబ్బలు తగిలాయా అని, మాధవయ్యగారి ఫార్మేషన్, కొండెం అయ్యడా వదొద్దా! నాకు నూత్రం కంకారెట్టిదిస్తా చెప్పిర్దు, ఇందీరని కూడా రమ్మన్నాను, వాళ్లమ్మ మొహం నాలుగుసార్లు చూసి, ఇంకిత తనూ వస్తారని, వెంటనే జైలుచేరి వచ్చేళాం..”

“ఎక్కడుంది?”

“పిలవనా? ఇందిరా....” అంటూ, గుమ్మంవేపు చూస్తూ, రెండుసార్లు కేకెసింది.

జైలునుంచి జవాబు లేదు; ఇందీర రాలేదు.

“శంకరం—చూడు, ఇందీరని లోపలికి రమ్మను—తీసుకురా...” అంది శంకరంతో. శంకరం, రెండు నిమిషాలు, అన్ని వేపులా వరకాయించి, ఎక్కడా లేదంటూ చక్కావొచ్చాడు.

“ఇదేం చిత్రంజావా—నాతో కూడా రమ్మంటే, నేను తరవా తొస్తానండి, మీరు వెళ్ళి మాట్లాడుతూండండి, అక్కడ నిలబడి పొయింది తను. ఇంతలో ఏమైపోయిందబ్బా అంతా గారడీలా గుండి...”

“ఒవేళ మీరుగున్నవాళ్లెవరన్నా వుంటే, అవతల వార్డులో కెళ్లిందేమో...”

“అండు, నేనే చూసొస్తా జావా...” అంటూ ఆమృతం లేచి వెళ్ళింది.

దయానిధికి అనుభవం అంతా కలిలో చూదిరిగా వుంది. మామ గారికి తను సభలో వుపన్యసిస్తున్నట్టు తెలుసా? తెలిసేమిట్టానే? అయిన కేది ముఖ్యం? కూతురు సౌఖ్యమా? రావుబహద్దూరా? ప్రశ్నలకి సమాధానం వై. నిధి తన భవిష్యత్తు ఆధారపడింది తెలుసు కున్నాడు. కంటిమీదికి మెల్లిగా రక్తపుచుక్క జారింది మరి గత్యం తరంలేక కన్నీటి బిందువుతో కలిసిపోయింది.

ఐదు నిమిషాలలో అమృతం తిరిగివచ్చింది. మొహంలో ఎంతో ఆశ్రుక కనిపిస్తున్నాడు. కళ్ళు నవ్వుతో మెరుస్తోన్నాయి.

“ఎక్కడా కనవట్లేదు కావా—ఇంతలో అక్కడ అన్నదీ కుర్రాడొకడు, కనిపించి, ఎవరో, వారి తాలూకు వాళ్లు మోచి, ఆమెను కార్లో ఎక్కించుకుని తీసుకుపోయాడంటే అన్నాడు—చాలా చిత్రంగా వుంది. ఎవరంటావ్?” అంది.

“తెలుస్తున్నేవుందిగా—పోలీసుల్ని, వాళ్ల నాన్న టూపర్ని యింటికి పిలుపుకొని రండి అని పంపివుంటాడు. ఇట్లాంటి అబ్బుడితో సుపరక్కుం మరి ఆయన ఉద్యోగానికి నష్టంగా—”

“ఎట్లా?”

“నీకు తెలియకపోయినా, గవర్నమెంటు వుద్యోగి, భార్య, పిల్లలు, దగ్గర బంధువులు— ఎవరేనా సరే రాజకీయాలలో పాల్గొన్నారంటే వారే సంజాయిషీ చెప్పాల్సివుంటుంది. ఈ వుద్యోగులందరూ, పొట్ట కూటికోసం, వారు చేసే పనులన్నీ మహాపాపాలని తెలిసే. రహస్యంగా, దేవుణ్ణి ప్రార్థించి, వూజబూ వునస్కారాలూ చేసుకుని పాపపరిహారం పొందుతారు ”

“అట్లాంటి మనుషులుంటారని నే అనుకోను, చావా” అంది ఆమృతం.

“నేనూ ఎప్పుడూ అనుకోలేదు, ఇప్పుడు అనుభవం వందిగా—” అన్నాడు.

ఇద్దరూ మోసంలో పడ్డారు చీకటి పడింది. వింతవింత రసాయనాల వాసనలు ఆవరిస్తున్నాయి శకరం పచార్లు చెయ్యడం చాలించి వరువుచుట్ట స్త్రాభానికి అనించి; దానిమీద జార్లపడ్డాడు. కారియర్ తో అన్నం, ప్లాస్ట్ తో పాటు తీసుకురమ్మని, ఆమృతం శంకరాన్ని వంపింది. ఏదో మాట్లాడాలనుకుని, అమృతం వాక్యాలని కంఠంలో సిద్ధం చేసుకుంది కాని, తైటికి అనలేకపోయింది. ద్వయానిధి కళ్ళు మూసుకుని ఆలోచనలో పడ్డాడు. కుటుంబరావు, సుందరం, అక్కడి కొచ్చి మళ్లా కబుర్లు మొరలెట్టారు.

“మాధవయ్యగా రింటికి వెళ్లి గడ్డెట్టిరానా?” అన్నాడు కుటుంబరావు.

“ఎండుగడ్డిగనకనై తే, నేవెల్లి నిప్పవుల్ల పెట్టొస్తా” అన్నాడు సుందరం

“నా విషయమై మీరేమి ఆదుర్దాపడి కోతిపన్లు చెయ్యకండి. ఒక విధంగా నాకిట్లా జరిగినందుకు, కొంత సంతోషంగానూ, కొంత నెట్టింగానూ వుంది. బాధపడటంలో స్వార్థత్యాగం వుంది. అందుకే మనిషి బాధని భరించగలుగుతూ ఉండనుకుంటా—”

“బాధలో వైరాగ్యం వుంటే, అందులో కొంత భాగం మీ మామగారికి సమర్పించడం నీవిధి కాబట్టి, ఆయనకూడా బాధపడే మార్గం ఆలోచించు” అన్నాడు కుటుంబరావు కొంచెం హేళనగా.

“చూశావో లేదో తమాషా—కొన్ని ఆరెప్పులు జరిగాయి. అరెప్పు కావాల్సినవాళ్ల జాబితాలో నిధి పేరులేదు. ఇవి మామగారు అల్లడపై దయ మాపడం కాదంటావా?” అన్నాడు సుందరం.

“మనం యిక్కడ ముసుగుల గుడ్డలా పెందుకు? వెల్లి నాలుగు విషయాలు ముఖముఖీన అడిగేస్తే మంచి దని తోస్తోంది.” అన్నాడు కుటుంబరావు.

ఇందిర తన్ని మార్డానికి రావడం, చూడనీకుండా బాధపయ్యే గారి కాలూకు మనుషు లొచ్చి ఆమెని తీసుకెళ్ళిపోవడం—ఇవన్నీ నిధి స్నేహితు లిద్దరికీ చెప్పాడు. సుందరం వాళ్లు మండిపోయింది. “పోనీ ఆ పిల్లకేనా జ్ఞానం వుండొద్దా! వూళ్లో నలుగురూ గడ్డెట్టరూ” అంటూ, ఏదో అనడం సాగించాడు

“నాకు ఎవరో అడిగి తెలుసుకోవాల్సిన సంగతులు కనిపించడం లేదు. ఎల్లాంటి సందేహాలు లేవు—అంతా మబ్బులేని ఆకాశంలాగా, తెల్ల మైపోయింది. ఏదో బరువు తగ్గినట్లుగా వుంది. ఈ నిర్మలమైన ప్రకాంత హృదయం మహారణ్యంలో, చెట్లకింద సరస్సులా వుంది. అందులో ఎందుకు రాళ్లు విసురుతారు?” అన్నాడు నిధి కళ్లు కొంచెం మూసుకొని,

“అబ్బాయీ, సరస్సులో కప్పలు, చేపలు కదులుంటాయి. ఎల్లాగా నీ మనస్సు అబలతో కొట్టుకోడం మానదు.” అన్నాడు, సుందరం పువమానాన్ని అందుకుని పూర్తి చేస్తూ.

మాధవయ్యగార్ని కలుసుగుని మళ్ళా వొస్తామంటూ వాళ్లి
ద్దరూ వేళ్లి పోయారు.

కాళ్ళరు, నర్సు వొచ్చి పరీక్షచేసి, కావల్సినవి చూసి వెళ్లి
పోయారు.

అమృతం స్క్రిన్ వెనకాల కెళ్లి, మరోచీర కట్టుకుని, తల
మర్చుకొని, జవని చుట్ట చుట్టుకుని, వొచ్చి, బిల్లు ఎడ కూర్చుంది.

“హానీ నేవెళ్లి. ఇందిరని చూసొస్తా బావా” అంది, నిశ్చయం
చేసుకొన్నదానికిమల్లే

“ఇందిరని చూశావుగా” అన్నాడు.

“ఆ చూడడం వేరు. నీకెట్లా వుందోనని ఆదుర్దాపడుతుంటుంది.
ఆ తగారితో మాట్లాడి...”

“ఏం మాట్లాన్నాయి,”

“ఏమిటిబావా అల్లా గంటావు?—శోభనానికి మరోముహూర్తం
పెడతారో,— ఏమిటో కథ—నాలుగూ మాట్లాడొచ్చుగా” అంది,

“మా మార్గాలు విడిపోయాయి అమృతం! మళ్ళా కలుస్తా
మునుకోను” అన్నాడు, నిధి నిమ్మళంగా లేచి మంచంమీద
కూర్చుని.

“అశుభం మాట్లామిటి బావా—నువ్వనేది నా కళ్ళం
కావడంలా...”

“తల్లిదండ్రుల చెప్పచేతల్లో పెరిగి, వ్యక్తిత్వంలేని అమా
యకురాలు ఇందిర. వాళ్ళ జేమంకోసం తర సౌభాగ్యిని త్యాగం
చేసుకుంటుంది.—అంతేకాదు, మా విడిపోటానికి యింకా తోతు
లున్నాయి అమృతం! వాటి పరీమాణం అందరికీ అర్థమవుతుం
డనుకోను.”

“అంటే?”

“ఆదర్శాలలో ప్రధాన శత్రుత్వం వుంది. వారికి పబ్లిక్,
ప్రైవేట్, హోదాతో వచ్చే సంఘంలో గౌరవం, బిరుదులు,—
ప్రపంచంలో పైకిరావడం;—ఇల్లికలు, విత్తం, పాస్ పోర్టు,
రిటైర్ కావడం, బ్యాంక్ లో ఎక్కంటు—యివి కావాలి వారికి—”

“యీ ఎడవికి అక్కరలేదు? అందరూ వీళ్ళేగా ఆశించేది” అంది అమృతం.

“కొంతవరకూ, అందరూ వీళ్ళు ఆశిస్తారు, నేను కాదన్నా. అంతవరకేకూడా, కానీ, యివి పొందడంకోసం, అత్యవినాశ పాల్పి, న్యాయవిచక్షణపి, సత్యాన్ని కొందరు వాదులుకోలేరు. మన ప్రభుత్వం, అన్యాయంగా ప్రజల్ని పీడించి, దానిసలుగాచేసిన చరిత్ర తెలిసిన యువకుడెవడూ, యీ దురంతరపు చర్యలో పాల్గొనడు. సత్యాగ్రహం ద్వారా ప్రజాసేవచేసి, అనామకుడుగా, బీదవాడుగా జీవితం సాగిస్తాడు. అవసరమైతే మరణిస్తాడు. అంతేకాని అన్యాయానికి దాసోహం చెయ్యలేడు. మావి రెండు మార్గాలు. మార్గవయ్యగారిది దక్షిణమార్గం; నాది పుత్తరమార్గం. మేం ఎప్పుడూ కలుసుకోం...”

“నువ్వు చీత్రంగా మాట్లాడతావు బావా— మానా రెప్పదూ యిట్లాంటివి చెప్పలే? ఇదంతా వింటుంటే ఏదో భయంగా వుంది....”

“అందులో ఆశ్చర్యం లేదు. వేలకివేలు ఆస్తులు తగలేసి, భూములమ్ముకుని, చదువుకొని, డిగ్రీపొంది, తాలూకా గుమాస్తాగా చేరడం తప్పదు వేటి యువకులికి; కల్లిదండ్రులు ఆదే ప్రతిఫలంగా కొరుకున్నారు. సంఘం ఆమోదిస్తోంది. భార్య ఆఫీసనే తైలుకి పంపించే కాపలామనిషి. మళ్ళా రాత్రికి యిట్లు అనే మరో తైలులో మంచంకొళ్ళకి కట్టిపడేసి, తను పారా వుంటుంది. ఆ జీతం రాళ్ళకోసం, భార్య రెవికలు, రిబ్బన్లకోసం. యీ దొర్నా గుర్తుడు నల్లతైలపు, కూలివనిచేసి, నీచంగా బ్రతికి, తన కొడుక్కి, సామ్యువల్ హోర్ దగ్గరనుంచి రికమెండేషన్ తెప్పించి, కోర్టు అమీనాగా జేరుస్తాడు. తరవాత మరణిస్తాడు. సౌందర్యం, సత్యం, స్వేచ్ఛ, ప్రేమ, ఊహాగానం, ఆధ్యాత్మిక ఆనందం,—మానవుడు కోరదగిన ఏదొక్కదాని వుండి స్వప్నంలో కూడా గమనించకుండా, మట్టిలో బ్రదుకుతాడు....”

“ఇందర అల్లాంటి మనిషేనుకోను” అంది అమృతం.

“నేను యంతవరకూ మొగాడి జీవితం వర్షించాను. ఇంక

• మన సంఘంలో స్త్రీమాట చెప్పాలా? నువ్వు అనుభవస్తూనే వున్నావుగా....”

• “నాకేం బావా? అంది అమృతం ఆశ్చర్యంతో,

“మన నిజస్వరూపం మనం చూసుకోలేం. ఇతరులు చెబితే సహించలేం. తునెలని మనం మోసగించుకుంటూ, అత్తకూచనకి తోబుడి, రోజులు గడిపే నటులం నునం అందరం. నీ అత్తగారి అంపపుశోకబూ. భర్తమౌనకం, వొకర్నొకరు మోసగించుకోటం. కష్టాలమూయితో నేపాం, సహనం—ఇంకా చెప్పాలా?”

“ఇట్లాంటి వర్షి కుటుంబాలలోనూ వుంటాయి. ఇందులో విశేషం ఏముంది బావా? సంసారం గుట్టుగా చేసుకోడం తప్పా?”

“తప్పుకాదు; కాని, నీతికాదు, అందరూ ఎట్లాచేస్తే అట్లా చెయ్యడం నీతికాదు. ఇతరుల మెప్పుపొందడంకోసం కాకుండా. నీకు నిజమని, మంచిదని, మనస్ఫూర్తిగా తోచిన విషయాలని అద రణలో పెట్టడం నీతి. నీ వ్రతర్తనకి బాధ్యురాలవు నువ్వే— అంతేకాని, నీ భర్త, అత్తగారు, కుటుంబం, సంఘం, బాధ్యులు కాకూడదు. నీ చేష్టలకు నువ్వెంతవరకు బాధ్యురాలవో ఒక్కసారి ప్రశ్నించుకో” అన్నాడు నిధి నవ్వుతూ.

అమృతం చాలాసేపు ఆలోచించి అన్నది: “ఐనా, బావా, యివర్నీ వూహించుకుంటేనే బాధపడటం జరుగుతుంది. అందరూ యిట్లాంటివి అనుకుంటూ కూర్చుంటే వొక్కరోజు బ్రతకగలరా?”

ఊహించుకోకుండా, ఏడుదాని కాడు ఇం జీవించడం జగన్నాథం వద్దతి. అక్కయ్యకి కూడా ఆ వద్దతే నచ్చడం నిధికి ఆశ్చర్యం కలిగించింది. మళ్ళా కళ్లు మూసుకున్నాడు, జీవించడమా, జీవితాన్ని గురించి ఆలోచించడమా—ఏది మంచి వద్దతి? అదీ సమస్య. అసలు ‘యిది మంచిదీ అని నిర్ణయించేటందుకు తగిన ఆధారాలేవి? ఒక మనిషి సుఖపడటమా? కష్టపడడా చివరికి ఏదో మనకార్యం చెయ్యగలడమా?

“నువ్వు దిగులుగావుంటే ఎట్లాగోవుంటుంది, బావా” అన్నది అమృతం, కొంత నవ్వు తెచ్చిపెట్టగుంటూ.

“అప్పుడప్పుడు నీకిట్లాగే వుండదా?”

“ఉంటుందనుకో—కాని వొంటిగావున్నప్పుడే—”

“గుంపులో మధ్యనున్నవాడు, వొంటిగా వుండడచా నీ చుడ్డేశం? అసలల్లా పదిమందిలోనూ వున్నవాళ్ళకే, తాము ఎంత ఏకాంతంగా వుంటున్నారో, తమకి ఉత్తరాలకి మధ్య నున్న సముద్రాలు పొద్దుతున్నాయో. భయంకరంగా కనుపించి, మరీ వాధపడతాడు, తెలుసా—మృతం?” అన్నాడు నిధి.

ఉత్తరాలి సావాసం గిట్టక, ఎప్పుడూ వొంటిగా వుండాలనే వాళ్ళల్లో ఏదో లోపం వుంటుందనుకుంటా.” అమృతం ఆమాట ఆసేసినందుకు నాలిక కొరుక్కుంటు; కాని, మాటలని వెనక్కి తాకొక్కలేదు.

“ఇకరులతో కలిసి వుండాలంటే. మన వ్యక్తిత్వాలని, చాలా చరకూ వొదులుకుని, మనకి అసహజమైన కొత్తలక్షణాలని ఎరువు తెచ్చుకుని నటించాలి—నువ్వే గ్రహించావా? భర్తని భరించాలంటే, భార్య ఎంత త్యాగం చెయ్యాలి! అల్లాగే భర్తనూ. నిశ్శబ్దరూపాలని చాచుకుని ఎంతో ఆభిరయం చేస్తేనే. సంసారం నిలబడి, సంఘటనల సాధ్యమవుతోంది....”

“అట్లా వుండడం మంచిదేగా...అల్లావుండగా, దానికి అలవాటు పడిపోతాం, అందులో చెడులేదు, కష్టమూలేదు—మరి మీరెందుకు అల్లావుండడం గిట్టదు?” అని అడిగింది.

అమృతం అమాయకంగా కనబడ్డా, అదంతా స్థిరపడిన మనస్తత్వాన్నించి జనించినదనీ, ఆమరస్తత్వం తర్కబద్ధమైన అలవాట్లతో అమర్చబడ్డ వ్యక్తిత్వంమీద ఆధారపడిందనీ, నిధి గ్రహించుకున్నాడు.

వ్యక్తప్రసంగం చేస్తున్నట్లు గ్రహించుకున్న వాళ్ళమారిరి, యిద్దరూ వొకరిని చూసి వొకరు నవ్వుకుంటూ. మళ్ళా నిశ్శబ్దంలో పడ్డారు. స్వల్ప విషయాలతో అభిప్రాయభేదాలున్నా, ప్రధానాంశంలో ఏకీభావంగల యిద్దరి వ్యక్తుల సంతాపణ మారిరి, వారి ప్రసంగం, బైలుదేరిన చోటకి చేరుకుని నిల్చిపోయింది.

ఇంతలో శంకరం టెఫీన్ కార్నితో చక్కావొచ్చాడు. అమృతం, భోజనం వింతర్వాత, చెయ్యికడుక్కుని, మాధవయ్య

గారింటికి వెళ్లడానికి సిద్ధపడింది, నిధి వద్దన్నాడు. మళ్ళా ఘర్షణ ప్రారంభమైంది. అప్పుడే ఒకాయన గదిలో కొచ్చి, నిధికి వాక వుత్తరం యిచ్చి, దూరంగా వెళ్లి నిలిబడ్డాడు. నిధి అవుత్తరం చదువుకుడి, 'ఇక మీరు వెళ్ళవచ్చు'నన్నాడు. ఆ వొచ్చినాయన వెళ్లిపోయాడు.

అమృతం ఆ వుత్తరం తీసుకుని, చూసింది. తన కేమీ అర్థం కాలేదు; అది ఇంగ్లీషులో వుంది. ఏమనుందో నిధిని చెప్పమంది. అతను లేచి బ్రెడ్ తినడం మొదలెట్టాడు,

"రాకరాక వొచ్చినందుకు, నీకు మంచి మర్యాద జరిగింది. అవునా?" అన్నాడు;

"మర్యాద పరాయివాళ్ళకుగాని నాకెందుకు బావా?" అంది అమృతం.

"మర్యాద జరగనప్పుడు నొచ్చుకునేది, కావల్సినవాళ్ళే."

"అది ఒక మోస్తరుగా కావల్సినవాళ్ళు."

"నీకు నా మీద అంత అభిమానం వున్నందుకు,—నేను ప్రతి ఫలం ఏమి యివ్వలేక పోతున్నా నమృతం...."

"నే కోరే ప్రతిఫలం నువ్వు న తోవంగా వుండడమే" అన్నది.

"అందరూ వొక వ్యక్తి సంతోషం కోసం ఎందుకు పాటు బాకలో నాకు తెలిగం లేదు, ఎవరి సంతోషం వారు చూసుకుంటే చాలదూ?"

"తమకి సంతోషం లేనివాళ్లు, యితరులని సంతోషపెట్టేనా తృప్తిపడగూడదూ?"

అమృతం మాటలని తూకం వేసి విలువ కట్టడం సాగించాడు నిధి. అమృతానికి తన జీవితంలో సంతోషం లేదు కాబోలు. ఎందుకు లేదో? ఆమె కనబరిచే తృప్తి అంతా నటనే? అమృతం దేన్నో అన్నే పిస్తున్నట్లు కనబడుతుంది. దేన్నో అడిగితే అతనికి ధైర్యం చాలలేదు.

"ఆ వుత్తరం ఏమిటో చెప్పవు బావా?"

"మాధవయ్యగారు న్రాసింది. చాలా అరెష్టులు జరిగాయట. నేను అరెస్టు కాకుండా, ఆయన ఏర్పాటు చేశాడుట. తన్ను తక్షణం

ఎక్కడికేనా వెళ్ళమన్నాడు. మిగతా విషయాలు తరవాత చూసుకుందాం." అన్నాడు.

ఈ ఉత్తరం థన్ పెక్టర్ జనరల్ ఆఫ్ పోలీస్ కి పంపిస్తాను" అన్నాడు నిధి నిదానంగా, కాఫీ గ్లాస్ వేలమీద పెడుతూ.

"అట్లా చేస్తే ఆయన వుద్యోగానికి నష్టం కాదు, బావా?"

"అట్లా అవాలనే."

"ఒద్దుస్మా."

"అవును అమృతం, మాధవయ్యగారు దేశానికి పుషకారం చెయ్యలేక పొయ్యాడు, తనకీ అన్యాయం చేసుకున్నాడు, ఆయన విధి ఆయన నెరవేరుస్తూ, నన్ను అరెస్టుచేసి వున్నట్లయితే సంతోషిద్దాను నేను. నాకు నిజంగా జైల్లో శిక్షకాలం గడపాలనుంది—"

"బాగానే వుంది. ఆయన వుద్యోగానికి భంగం కలిగితే, మన కే మొస్తుంది?"

"న్యాయాన్ని సాధించడం జరుగుతుంది. చూకావా అల్లుణ్ణి వొడిలిపించేశాడని చెప్పకునే అవకాశాన్ని వుద్యోగం పోవడం పెద్ద అవచారమా?"

"నీ భోరణి నిజంగా ఆ ఉత్తరం పోలీసు అధికారుల కిచ్చేటట్లుగా వుంది అట్లా చెయ్యకుస్మా"

"నీ కెందుకు అమృతం వారిమీద అంత జాలి?" అని అడిగాడు, ఎల్లానూ యిస్తాడవి తెలిసి, యివ్వవొద్దు అంటూ తన మంచి తవాన్ని ప్రకటించుకోడమా అది? లేకపోతే ఏదో ఘనకార్యం చేస్తున్నానని, సంస్కర్త స్వాతికయమా?

"ఏం లేదు బావా—అనేక రకాల మనుషులుంటారు. వాళ్ళందరినీ బాగుచేసినంత మాత్రాన, న్యాయం జరుగుతుందా? ఎందరో మన్ని మోసగిస్తారు, చివరికి మోసపోతారు. కోమలి విషయం చూడు...." అంది అమృతం.

"కోమలి ఎవర్ని మోసం చెయ్యలేదు. కోమలికి బాగా ప్రవర్తించడం అంటే ఏమిటో కూడా తెలిదు."

"బావా! నిన్నో విషయం ఎప్పటినుంచో అడగాలనుంది— ఏమీ అనుకోనంటే అడుగుతాను—"

“శవ్వకుండా అడుగు—వైగా నువ్వడిగే దేమిటో నాకు తెలుసు...”

అమృతం ఆశ్చరం ప్రకటించింది.

“ఐతే ప్రశ్న లేకుండా సమాధానం చెప్పు” అన్నది,

“నీ దగ్గర నాకు రహస్యం లేదు అమృతం. ప్రతివాడూ తన నిజస్వరూపం ఎవరో వకరిముందు బైటవెడతాడు. నేను నీ నుందు బైట పెట్టక తప్పింది కాదు....”

“ఓ యబో యీ మాటల కేంలే. మొగాళ్ల రహస్యాలు అడాళ్ళతో ఎందుకు చెబుతారు నాకు తెలీదేమిటి ఆమాత్రం” అంది. కానీ, అతనికేసి రెప్ప వాల్చకుండా వింతగా చూసి. మళ్ళా మొహం తిప్పేసి, గోడమీద పురుగుల్ని వేటాడుతున్న బిల్లి కేసి చూస్తోంది.

“కాదు అమృతం. చెప్పకపోవడానికి కారణం, చెప్పింది అవ తలవాడు నమ్మడేమోనన్న భయం. చెప్పిన విషయాన్ని, విమర్శించ కుండా, పానుభూతితో అర్థం చెసుకోగల సంస్కారం పున్నవాడు దొరికేవరకూ, మనలో నత్యం మరుగుపడి పుండాల్సిందే. కొంతమందికి అల్లాంటి వ్యక్తులు అసలెవ్వడూ జీవితంలో దొరకనే దొరకరు. వాళ్లే విపాదకరమైన వ్యక్తులు వాళ్లు చివరికి ఐతే మహా యోగులేవా అవుతారు, లేకపోతే రాడీలేవా అవుతారు, తన ప్రవర్తన సరియైన దని రుజువు చేసుకుని సమాధాన పడటం కోసం, మానవుడు చేసే యత్నమే తన నిజస్వరూపం,”

అమృతానికి కాగా అర్థమైనట్టు లేదు, కొన్ని విషయాలు యిట్టే బోధపడతాయి; వాటికి మాటలు, ధ్వనులు, నిర్వచనాలు ఏవీ అక్కర్లేదు. మరికొన్ని పరిశీలించి, తర్కించినకొద్దీ, యింకాదూడమై పోయి అకృతిలేని, మేఘంలా విడిపోయి, ఆకాశమంతా ఆవరిస్తాయి. అమృతం వెనక్కి జంకింది; చూపుతో, నాడి కదలికతో, చర్మం కాకి డిడో చుర్రుమని కాతిపొయ్యే హృదయం, వోరు విప్పగానే మూగత్తై పోయింది.

“అనలు విషయం తప్పించేకావు, కావా...నీకు కోమలంలే - ఎందు కంత యిది—”?

“యిదంటే?”

“ఏమో బాబూ, నాకు తెలీదు.”

తలకాయ గిర్రున తిప్పి, సిగ్గుని నవ్వులోకి మార్చేసింది అమృతం. అబ్బట్లా ఆ నవ్వు పైకి లేచిపోయి ‘దొంగ బావ’ అన్న చాక్కలో పేలిపోయింది రంగు రంగుల నక్షత్రాలు, ఆ కళ్ళ ముందు కదిలాయి. ఇండాకట్టుంచి అలుకున్న నిశ్చలత్వం వొక్కసారి విడిపోయింది. తినేటందుకు పురుగులే బల్లి వెనక్కి వెళ్ళి పోయింది. శంకరం వచ్చే అవలింతని అల్లుగుంటూ చిటికలు వేస్తున్నాడు.

అమృతం లేచి ఒళ్లు విరుచుకుని, అటూ యిటూ పచార్లుచేసి, మళ్ళా అతని మంచం దగ్గరగా వచ్చి—

“సమాధానం నాకు తెల్సా బావా” అన్నది.

“నీకు తెలీదు, అమృతం, అసలు ప్రశ్న ఏమిటో కూడా నీకు తెలీదు” అన్నాడు.

“నాకు తెలుసు” అంది అమృతం.

“పోనీ నీ ప్రశ్న ఏమిటి? నాకు కొంచెంతో సంబంధం వుందా అని, లేదని నీకు తెలుసు, ఐనా వుందని, నాకు కొంత బాధ కలిగించాలని. నిజాన్ని నిజం అని రుజువు చెయ్యడం సాచేత కాదు” అన్నాడు నిధి.

అమృతం వొక్కసారి మొహం విచారంగా చేసుకుంది. స్త్రీత్వంలోని అసహాయత కళ్ళలో ప్రదర్శించింది.

“అది కాదు, బావా! కొమల్ని గురించి నీకెంతటి ఆభిమానం వుంటో తెలుసుకోవాలని—అన్నా కానీ. నిన్ను బాధపెట్టాలని కాదు. ఐతే యీ విషయం నీతో మాట్లాడజ్జే. నేనేమన్నా తప్పుగా అంటే తమించు...”

స్త్రీ యీ ధోరణిలో మాట్లాడినప్పుడు. తెర వెనక జరుగుతున్న నాటకంలో పాత్రగా మారుతుంది. మనం చూడొచ్చు. వినొచ్చు తెలుసుకోవొచ్చు. కానీ అర్థం చేసుకోలేం.

‘ఇట్లాంటప్పుడు, మీ అమ్మగారుంటే యెంత ప్రేరణగా వుండును!’ అన్నది అమృతం. మరొక విషయం ఎటువూ.

అమృతం అనుభవంవల్ల తెలుసుకుని, ఆలోచించి ప్రయో

గించిన అస్త్రం అది. మళ్ళా సంభాషణ. ప్రస్తుత కర్తవ్యాన్ని గురించి ప్రారంభమైంది నిధిని తనతో వాళ్ల పూరు రమ్మంది అమృతం.

“మీ ఆయన ఏమన్నా అనుకుంటాడేమో?” అన్నాడు,

“హీ,—ఏం మాటలు బావా?”

“నేను మా నాన్న దగ్గరికి బెంగుళూరు వెడుతున్నాను. నువ్వు తెల్లారగట్ట బండికి మీరూ రెళ్లు” అన్నాడు.

నిధికి మాధవరావుగారేర్పాటు చేసిన బస్లో అమృతం, శంకరం పడుకోటానికి ఏర్పాటైంది. బండి తెల్ల వారగట్ట ఐదున్నరకి, స్టేషన్ కి వెళ్లేటప్పుడు, అక్కడి కొచ్చి చెప్పి వెడతామని, శంకరం. అమృతం బండిమీద గదికి వెళ్లారు.

నాలుగింటికి అమృతం హాస్పిటల్ కి వచ్చింది. నిధి నిద్రలో వున్నాడు; రాత్రి బాగా నిద్ర పట్టిందని వార్డు బోయ్ అన్నాడు. అమృతం మెల్లిగా అతని మంచం దగ్గర కొచ్చి. మాధవయ్యగారు వ్రాసిన పుత్రరం కోసం వెదకడం మొదలెట్టింది. అతని దిండుకింద ఆ పుత్రరం దొరికింది. దాన్ని తీసుకుని దాచింది. తరవాత అతన్ని లేపి “వెళ్ళొస్తా బావా. నువ్వు తప్పకుండా మా పూరు రావాలిస్తా. మామయ్యని కూడా తీసుకురా. ఇంకో పదిరోజుల్లో బగ్గుగాడు కూడా వస్తాడు. ఏం?” అంది.

నిధి లేచి. కళ్లు తుడుచుకుని ఆవలించి. అల్లాగే అంటూ మళ్ళా చాలాడు, బైట బండివాడు పై మైంది లెగండమ్మా అని అరుస్తున్నాడు.

వేళ్ళొస్తా బావా! జ్ఞాపకం వుంటాం కదూ—ఓ పుత్రరం ముక్క రాస్తుండు, తమ్ముణ్ణి స్టేషన్ కి పంపుతా....”

“తప్పకుండా వస్తా. ఐతే. వోవేళ నే రాతేననుకో—నేను ఎప్పుడు రమ్మంటే అప్పుడు రాగలివా నువ్వు!” అన్నాడు.

అమృతం. అటూ యిటూ చూసి, శంకరంతో. “పద ఎక్కోయ్ బండి” అంటూ—“ఓ” అంది దైర్యంగా. నమ్మమన్నట్లుగా నవ్వి, బండెక్కి వెళ్ళింది. భారతమాత సంకెళ్లు చప్పుడు చేసినట్లు గాజులు చప్పుడు బైటనుంచి వినబడింది.

నిధి వక్క సర్దుకుంటూ దిండ్రకింద చూశాడు. మామగారు

వ్రాసిన ఉత్తరం లేదు. అతనికి నవ్వొచ్చింది. చిత్రమైన మనిషి అప్పుడం అనుకున్నాడు.

5

సౌందర్య రాహిత్యం

దయానిధి ఏలూరులో ప్రాక్టీస్ పెట్టాడు. మిగిలిన మూడేకరాల భూమి అమ్మి, దళదళరామయ్యగారు కొంత డబ్బు కొడుక్కిచ్చి, మిగత డబ్బుతో నానయ్యని, తీసుకుని దక్షిణదేశ యాత్రకి వెలు దేరారు. ఆ డబ్బుతో దయానిధి ప్రాక్టీస్ కి కావల్సిన సరঞ্জా మంతా తెచ్చుకున్నాడు, కట్టు కొంచం పెద్దదే. డా.డా. మధ్య పెద్దహాలు, వెనుక రెండు గదులు, వరండాలోంచి వైకి మెట్లు వెనకాల విశాలమైన దొడ్డి, దాన్నిండా వూల మొక్కలు, అరటి చెట్లు చుట్టూగోడ, — బొత్తిగా నడివీధిలో కాకుండా, కాలవకి కొంచం దూరంలో వుంటుంది. రెండు గదులలోనూ, కుడివైపు వాంటల్లో మంచుల బీరువాలు, కుర్చీలు, బల్బులు అమర్చబడివున్నాయి. ఎడమవైపువాంటల్లో పుస్తకాల బీరువా, గుండ్రటి బల్బు, సోఫా, వడ క్కుర్చీ వుంటాయి. రామదాసుని కాంపౌండర్ గా పెట్టుకున్నాడు. భోజనం హోటల్ నుంచి కారీయర్ లో తెప్పించుకుంటాడు.

తన జీవితం అసంపూర్ణంగా వుందని దయానిధికి తెలుసు. మార్గవయ్యగారి వద్దనుంచి పుత్తరం రాలేదు. ఇతను ఇందిరసంగతి కనుక్కుంటూ వ్రాసిన పుత్తరాలకి జవాబులేదు. ఇందిర, యితన్ని అక్కడ కొచ్చి, తనని తీసుకరమ్మని కబురంపించి. వొకసారి పుత్తరం వ్రాసింది. మామగారి దగ్గరకెళ్ళి, ఘర్షణపడి, పెద్దగొడవ చెయ్య టానికి యితనికి తగినంత దైర్యమూ లేదు, యిష్టమూలేదు, పెళ్ళాం కావరానికి రాదే? అని చాలమంది అతన్ని అడుగుతూనేవున్నావ్. వుట్టింటి కెళ్ళిందనీ, చదువుకుంటుందనీ, జబ్బుగా వుందనీ,— ఏదో అబద్ధపు సమాధానాలు యితను చెబుతూనే వున్నాడు, జనం రక

రకాలుగా చెప్పుకోడం సాగించారు. అండ నెడతానని మామగార్ని
 వొక్కసారి పదివేలు అడిగాడనీ, ఆయన యివ్వలేనందున భార్యని
 చూపిస్తానని; వాళ్లతో సంబంధం ఎందుకుకున్నాడనీ, కొంద రను
 కున్నాడు; మరికొందరు ఇతనికి మరో స్త్రీతో పెళ్లిగాక పూర్వంనుంచి
 సంబంధం వుందని అభిప్రాయపడ్డారు. వారి అభిప్రాయాలని
 బుజువుపరిచే నిదర్శనాలకోశం వెదుకుతున్నారు కానీ, ఫలితం లేక
 పోయింది. రికామీగా వున్న కొందరు వ్యక్తులు యిందులో నిజ
 మేమిటో తెలుసుకోడానికి పరిశోధనలు చేస్తున్నారు. అందరూగే
 కాకుండా, ఎవరేనా, వింతగా తీవిస్తుంటే, సంఘం కుమించదు.
 అందరూ పెళ్ళాం బిడ్డలతో కావరం చేస్తుండాలి. సన్యాసం వుచ్చు
 గుంటే అది వేరే సంగతి. మనుషుల ప్రవర్తనకి బహిర్గత చిహ్నాలు
 చూపమని కాసిస్తుంది. పరీక్ష ప్యాపై తే సర్టిఫికేటు, పట్టావుచ్చు
 గుంటే బోర్డు, పెళ్ళాం వుంటే మెళ్ళోపుస్తీ, సన్యాసం వుచ్చుగుంటే
 కాషాయవస్త్రం, గుండు, పోనీ గడ్డం,—యివన్నీ మాపాలి.

ఒకరోజున నిధి, క్లబ్బులో ప్రకాశరావుని కలుసుకున్నాడు.
 ప్రకాశరావు తండ్రికి, దశరథరామయ్యగారికి పరిచయం వుండేది.
 ప్రకాశరావు 'లా' వూర్తిచేశాడు: కానీ ఇంకా ప్రాక్టీస్ పెట్టలేదు.
 అతనికి కింకా వివాహం కాలేదు, అనీ ఇవీ మాట్లాడుకున్న తర్వాత
 ప్రకాశరావు శ్యామల విషయం చెప్పాడు.

శ్యామల, ప్రకాశరావుచెల్లెలు; వయస్సు 22, అత్తారు నూజివీడు
 దగ్గర. శ్యామల భర్తకి బొంబాయిలో ఫ్యాక్టరీలో పని. బొంబా
 యిలో నాలుగేళ్లు కావరం చేసింది. ఆమె తండ్రి, అన్నగారు.
 వొక్కసారి తీసుకొచ్చి, చూపించమని, ఎన్నిసార్లు వ్రాసినా,
 అతను, నెలనదొరకలేదనో, తనకి ఎంట్లో బాగాలేదనో. ఏదోసాకు
 చెబుతూ, నాలుగేళ్ళ మధ్యలో, వొక్కసారికూడా భార్యని వుట్టిం
 టకి తీసుకురాలేదు. ఎప్పుడైనా ప్రకాశరావు బొంబాయి వెళ్ళి
 చైత్రాల్ని చూసి వొస్తుంటాడు. ఈమధ్య తండ్రికి జబ్బుచేసి, కూతుర్ని
 చూడాలనుందంటే. ఇతన్ను వెళ్ళి. శ్యామల్ని తీసుకొచ్చాడు. వచ్చిన
 మొన్నాడే శ్యామల ప్రవర్తన వింతగా వుంది.

మనిషి అసలే సన్నం; పైగా అన్నం తినడం మానేసింది.

అకలి లేదంటుంది; అందరూ బలవంతం చేస్తే కాస్త తిని డోక్కుంటుంది. కొన్ని చిత్రమైన వనులు చేస్తుంది. బొగ్గుల్ని మాస్తే శ్యామలకి భయం ఐనా సీక్వెన్స్ గే కూర్చోని బొగ్గులు కాల్చుతే తదేక దీక్షతో చూస్తూ కూచుంటుంది, మధ్యలో పొయ్యిలో స్క్రోస్ మంట అచ్చేసి, బొగ్గుల్ని పొడుచేసి, కాటికగా పెట్టుకునో, పాడర్ లా మొహానికి రాసుకునో, లేకపోతే ఆ పొడి స్క్రోస్ కలిపి పోషగోడమో చేస్తుంది. అదేమీలే అని అనితే, మరిచిపోయ్యానంటుంది. వంటిట్లో సత్యనారాయణస్వామి బొమ్మదగ్గర కూర్చుని దానికేసి చూస్తూ, కొంత మట్టిని, స్క్రోస్ కలిపి, ఆ బొమ్మకి పట్టిస్తుంది అదీ ధోరణి. సూజివిషలో వైద్యులు గాలి న్నారు, భూతమన్నారు మళ్లా మనిషి శుభ్రంగా, తెలివిగామాట్లాడుతుంది ప్రకాశరావుకి వైద్యులు చెప్పిన విషయాలలో నమ్మకంలేదు. ఏ మద్రాసు తీసుకెళ్ళి ఆ క్షర్లకు చూపించాలని వుండన్నాడు.

“బొంబాయి నుంచీ, తనకావరం ఎల్లా వుంటున్నది, భర్త విషయం ఎప్పుడేనా వుత్తరాలలో వ్రాసేదా?” అని అడిగాడు నిధి.

“మొత్తం నాకు యీ నాలుగేళ్లలో, ఆరు వుత్తరాలు వ్రాసింది. తను బాగానే వున్నానని వ్రాసేది కాని...”

“భర్త విషయం...”

“అంతా బాగానే వున్నామని వ్రాసేది.”

“నువ్వో బొంబాయి వెళ్ళి చూసేవాడవుకదా, నీకేమన్నా విచిత్రంగా తోచేదా?”

“అంచే?”

“బావగారు నీకు నచ్చేవాడా?”

“నా అనుమానం అప్పుడప్పుడు ఆతను బాగుతాడని. శ్యామల నడిగాను. అది నవ్వి—కాదు, అవస్థి భాళిసీసాలు, స్పిరిట్, నూని, యివి పోసుకువేందుకు కొనుక్కున్నాను సేది.”

“అతని ఆరోగ్యం?”

“దుక్కలొస్తుందేవాడు.”

“మీ శ్యామలకి ఏల్లలా?”

“లేదు.”

“కడుపొచ్చి పోయిందా?”

“నేనడగలేదు.”

శ్యామల చూడాలని వుండవచ్చును నిధి, వాళ్ళిద్దరినీ ప్రోద్బలించింది.

“నేనేమీ మందిచ్చి, జబ్బు పదురుస్తూ ననుకోవొద్దు. ఊరికే ఫ్రెండ్స్ విజిట్ — శ్యామల చూడాలని కుతూహలంగా వుంది” అన్నాడు,

ప్రకాశరావు పేకాట బల్లదగ్గరకీ, దయానిధి కారమ్ బల్ల దగ్గరికీ కదిలారు.

ప్రొద్దున్నే ప్రకాశరావు, శ్యామలని తీసుకొచ్చాడు. నిధి ఆమెని చూడగానే ఆశ్చర్యపడినా, పైకి ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించ లేదు పెండ్లి సంబంధాలు చూస్తూ తను పోలిన పిల్లలలో శ్యామల వొకరి. ఈ సంగతి ప్రకాశరావుకి తెలీదు; శ్యామల గుర్తుపట్టినట్టు లేదు శ్యామల కొంచెం నలుపు. అంత ఎత్తరి కాదు. చర్మాన్ని ఎముకల మీద సాగదీసినట్లు సన్నగా వుంటుంది, అంతమైన పళ్ళవరస. మాట్లాడినప్పుడు చూడముచ్చటగా వుంటుంది కాని మాట్లాడదు. గది పోకి చాగానే; బల్ల ముందు కూర్చుని, యింటికప్పు, గోడలని చూడటం మొదలెట్టింది. బల్ల మీద ఉన్న సిరాబుడ్డి తీసుకుని: కొంచెం సిరా చీరమీద పోసుకుంది. ఆమె కట్టుకున్నది పసుపు పచ్చ పువ్వులదైన నల్ల అద్దకం చీర; గుజరాతీ ఫక్కిలో కట్టి, నెత్తిమీద వేసుకున్న ముసుగుని తీసేసింది. జడముందుకు వేసుకుని యిప్పింది. సిరా జడకి పూసుకుంది. ‘చాలా మంచి వాసన’ అన్నది సిరావాసన మాత్రం.

నిధి ఆమెని పరీక్ష చేసి, ప్రకాశరావుని వక్కాదిలో కూర్చోపెట్టి, మళ్ళా యివతలి కొచ్చాడు.

“బొంబాయి పాగుంటుందా?” అని అడిగాడు.

“బాగంలే?”

“అందంగా వుంటుందా?”

శ్యామల వికలంగా నవ్వి, జడ తన మెడచుట్టూ బిగించుకుంది.

శ్యామల లేచి అన్నీ మూలలా వచ్చారుచేసి, వాసన చూసింది.

“మీ ఇంటికీ అద్దెంత?”

“మనిషికి రూపాయి.”

“అంటే?”

“నలభై మందున్నాం”

“నలభై అన్నమాట” అన్నాడు.

“భోజనాని కెంతవుతుంది?” అని అడిగాడు మళ్ళా.

“గుఱ్ఱాని కెంతవుతుంది?” అని ప్రశ్నించింది.

“నరే, మీ ఆయన వల్లో కెన్నింటి కెంతాడు?”

“ఇంట్లో అవివారం గంట” అంది.

“హానీ రోజూ ఎన్నింటిని ఇంటికొస్తా?”

దీనికి శ్యామల సమాధానం చెప్పలేదు. ‘చాలా చక్కగా వుండి అంటూ బైట అరుగుమీదకి నడిచి పచ్చార్లు చేస్తోంది. నిధి దొడ్లో గాలేస్తుంది రమ్మని పూలమొక్కల దగ్గరికి తీసుకెళ్ళాడు. వాటేసే వింతగా చూసింది. ఒక పువ్వుని కొని వాసన చూసి, “ఓ పాడు వాసన” అని నలిపి పారేసి కింద మట్టిని అరిచేతుల్లో రుద్దుకుని, మొహం అంతా తుడుచుకుంది. ఆకాశం కేసి చూసి ఆలోచించి, చివరికి నేలమీద పడుకుంది.

“నువ్వు రోజల్లా ఎట్లా గడిపేదానివి బొంబాయిలో?” అని అడిగాడు.

శ్యామల నవ్వింది; కాని సమాధానం చెప్పలేదు.

“శ్యామలా, నువ్వు కట్టుకన్న చీర ఎంతో శాగుంది. నువ్వే కొనుక్కున్నావా, మీ ఆయన కొన్నాడా?” అని అడిగాడు.

శ్యామల చీరకేసి గర్వంగా చూసుకుని, పమిటకొంగు తీసేసి, గడ్డిమీద వరిచి మొహం అందులో రాచుకుంది. పల్చబడి గుండెల కతుక్కుపోయిన రొమ్ములు కంఠం నరాలు పాలిగూడులా మెదుల్తూ, భయంకరంగా వుంది శ్యామల.

“మీ ఆయన మంచివాడేనా? ఎట్లా వుంటాడు, చెప్పి?” అన్నాడు

“ఓ ఫ్యాక్టరీ గొట్టంలా గుంటాడు” మళ్ళీ నవ్వింది. “నువ్వు తెలిదు బొగ్గు వాసన తారుజిగురు—మాట్లాడితే మరల మోత, నవ్వితే నిషాళం అంటే నలుపు...” అని యింకా చెప్పబోతోంది.

అతను ఆమె దగ్గరగా వెళ్లి, మెల్లిగా అడిగాడు.

“నీకు నిద్ర బాగా పడుతుందా?”

“నే నీసలు మేలుకోను,”

“కలలు తరుచువస్తుంటాయా?”

“బొంబాయి కల” అంది తను మెల్లిగా.

“ఓ కల చెప్పవు?”

“బొంబాయి రండి చెబుతాను,”

“ఎట్లారాను? మీ గదిలో నలభైమంది కావడం వున్నా రన్నావు. మరి నాకు చోటు వస్తే?”

“నా బుజాలమీద” అంది వికృతంగా నవ్వుతూ.

ఇంతలో ప్రకాశరావు దొడ్డి చేపుకొచ్చాడు. అతన్ని చూసి, శ్యామల “కాబో బొంబాయి మనిషి” అంటూ, గబగబా లోపలికి పరుగెత్తింది.

నిధి మెల్లిగా నడిచి మెట్లమీద కూర్చున్నాడు. ప్రకాశరావు అతనికేసి ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు.

“ఏమిటంటావు?”

“నాకేమీ తెలికం లేదు. ఐనా, నాకో అనుమానం కలిగింది, నా దగ్గర శ్యామలని రెండు వారా లుంచగలవా?”

“ఏం?”

“ఉంచితే నా అనుమానం తీరిపోడమో, రుజువు కావటమో జరుగుతుంది.”

“టి. బి. యా?”

“కాదు, కాదు”

“చెప్పకూడదు?”

“నే నిప్పుడు చెప్పను. నువ్వు నవ్వుతావు; పైగా నమ్మవు. అంచేత ముందు నే నిర్ధారణ చెసుకుని, నీకు తెలియపరుస్తా. అదృష్టం వుంటే, ఆమె మామూలు మనిషికూడా కాగల్గు. లేకపోతే నవ్వుంట్లావు లేదు” అన్నాడు నిధి

“మాయింటి కొచ్చి, ముందు యివ్వడానికి వీలవుతుందా?”

“కాదు. ఇక్కడే వుండాలి.”

“ఉంచుకాను. ఎవ్వరితో చెప్పను, ఏమిటో కథ నాకు చెప్ప కూడమా?” అన్నాడు ప్రకాశరావు.

“చెప్పుకాను: ఎవళ్ళతో అనకు. సౌందర్య రాహిత్యం అనే అబ్బుతో బాధపడతోంది క్యామల” అన్నాడు. ఇద్దరూ లోపలి వెళ్ళారు.

ప్రకాశరావు, క్యామల్ని, వనిరోజులపాటు నిధి ఇంట్లో వుంచేటంకుకు అంగీకరి చాడు. దొడ్డివైపున వున్న వరండాలో సగం వొడిలేసి, వొకస్క్రీన్ ఏర్పాటుచేసి, ఆ వరండా, దానవతలున్న గది, క్యామలకోసం ఏర్పాటుచేశాడు. గదంతా మార్చివేశాడు. నిధి నోడలికి సగం భాగం ఆకాశరంగు వేయించాడు. కింద భాగంకి వసువు వచ్చరంగు కాగితం చుట్టూ అంటించాడు. కాలుగుపై పులా నాలుగు చిత్రపటాలున్నాయి మూలల్ని ఎత్తు బల్లలు అమర్చి, వాటిమీద పూలతోపైలు, ఫాటోగ్రాఫ్లు వుంచాడు. నేలంతా మబ్బురంగు తివాచీ పరిచాడు. మూలగా, కిటికీపక్కన మంచం — కిటికీలోంచి, చెట్లు, ఆకాశం కనిపిస్తుంటాయి. కూర్చునేందుకు వరండాలో టర్నీలు, మధ్యన గుండ్రటిబల్ల, చిన్నపుస్తకాలు పెట్టు, — పిటిమధ్య క్యామల ఏకాంతంగా కాలం గడవటం. రామదాసు వేళకి, భోజనం వరండాలో పెడుతుంటాడు. కుట్టు, అల్లికలు, — పిటికీ కావల్సిన సరంజాం గదిలో వుంచారు. త్రాయించు కాగితాలు, రంగులపెట్టి కుంచెలు, ప్లాస్టర్ ఆఫ్ పారిస్ తో కలిపిన మట్టి, మైనం వొకముద్ద వుంచేసి వొకమూల బల్లమీద వున్నాయి. అప్పుడప్పుడు నిధి వచ్చి, క్యామల ఏం చేస్తుందో చూసి, కాసేపు మాట్లాడి పోతూండేవాడు. మొదటిరోజున, దొడ్లో మట్టి తీసుకొచ్చి, మంచం మీద చల్లింది క్యామల. “పోనీ మంచం, దొడ్లో వేయించనా?” అన్నాడు నిధి.

క్యామల, మాట్లాడకుండా, మంచంకిందదూరి, వొట్టినేల మీద పడుకుని తలగడదిండు, గుండెలమీద వుంచుకుంది.

“ఇక్కడ బాగుందా?”

“అంచే?”

“నీ మనస్సు హాయిగా, శిశువంగా....” క్యామల మాట్లాడలేదు

“మీ ఆయన్ని రమ్మని వ్రాయనా? ఇద్దరు హాయిగా యిక్కడే పుండురుకాని.” అన్నాడు.

“జాబోయ్” అని కళ్లుగట్టిగా మూసుకుంది.

“హిం?”

“నిన్ను, విన్నాడి” అంది.

నిధి విన్నాడు. మిల్లుకూత. ఆశ్చర్యానికి వెదిరి పోతోంది శ్యామల.

“శ్యామలా, నీకు పాట లొచ్చునా?”

“ఓ”

“ఐతే పాడు.”

“మట్టి మశానములో మసలే వోరామయ్య”

“ఓ ఫప్పుగా వుంది. గ్రామ్ హిస్ తెప్పించనా?”

నారాయణరావుగారికి కడుగున, నిధి గ్రామ్ హిస్ తెప్పించి, గదిలో పెట్టాడు మొదట్లో శ్యామల ప్లేట్లని చూసి భయపడింది. నిధి ప్లేట్లమీద సాండ్ బాక్స్ పెట్టించరావక, తెల్లటిగుడ్డతో మొత్తంగా కప్పాడు. బెంగుళూర్ నాగరత్నం, వనజాక్షి, రావప్ప, భాదర్ బాచ, భాదర్ భద్ర, రామనాథకాస్త్రి, చిక్క రికార్ డ్లలో, శ్యామలకి వనజాక్షి పాటలు వచ్చాయి. అవే అప్రమానం. పెట్టుకునేది. ముఖ్యంగా, రికార్డు చివర “మైనేమ్ యీజ్ మిస్ వనజాక్షి” అన్న చాక్లం, శ్యామలకి చాలా యిష్టం. తనూ చివర, “మైనేమ్ యీజ్ మిస్ శ్యామల” అంటూ కూర్చునేది

“నువ్వు మిస్ వికాదు. ‘మిస్’ అనేది పెండ్లికాని చాక్లకే” అన్నాడు నిధి.

“ఆమాత్రం తెలుసులే వెళ్ళవయ్యా, మిస్టర్ నిధి” అంది శ్యామల.

మళ్ళా తనే అడిగింది.

“మిస్ నిధి ఎక్కడ?”

—“అంటే?”

“యువర్ వై ఫ్?”

నిధికి సమాధానం ఏం చెప్పాలో తెలిడం లేదు.

“బొంబాయి వెళ్ళింది.”

“బొంబాయి మరీ తిరిగిరాదు.”

“ఏంకీ?”

“అది స్వర్గ లోకం. వెళ్ళినవాళ్ళు వెనక్కిరాదు.”

మూడోనాడు శ్యామల రామచిలక కావాలంటి. నీది మను
మృత్యు పంపి, వోకోలకని వట్టించి పంజరంలో వుంచి, గదిలో పెట్టాడు.

ఒకటిచాల్తు యింకా కావాలంది శ్యామల. మరో రెండు చున్ని
చిలకన్నీ పూడా చెప్పించి. వేరే పంజరాల్లో పెట్టించాడు. అన్నీ
వో! పంజరంలోనే ఉంచాలంటి. అన్నీంటిని ఒకే పంజరంలోనే
వుంచాడు. అవి మెదల్లన పొడ చుకునేవి; తరవాత గత్యంతరం లేక,
అల్లానే వుండిపోయ్యేవి.

“ఒక్క పంజరంలో నలభై చిలకలు కావాలి” అన్నది శ్యామల.

నిధికి అప్పటికి ఆర్థమైంది. “ప్రయత్నం చేస్తున్నాను, మెల్లి
మెల్లిగా వాస్తా” యనిచెప్పి, శ్యామల్ని పూరుకో పెట్టాడు.

శ్యామల ఆ పంజరంతో ఆడుకునేది. పంజరం నిండా మట్టి
పోనేది; మన్నం మెత్తేది. సీరాపోనేది. పుల్లలతో చిలకల్ని పొడుస్తూ
ఆనందించేది.

ఐదోనాడు, పిచ్చపిచ్చగా రంగులతో బొమ్మలు గియ్యడం
మొదలెట్టింది. ఫ్యాక్షరీ గొట్టాలు, మరలు;—అవీ ఆమెగీసిన
బొమ్మలు. కట్టు, అల్లికలు సాగించింది. ‘యిబాంబో’ అని అడరా
అని కుట్టింది. ఆ గుడ్డని పంజరంమీద కప్పింది. సాయంత్రం వచ్చేంది.
కిటికీలోంచి చంద్రుడు కేసి చూస్తూ కూర్చుంది. నిధిలోవలి కొచ్చాడు.

“చందమామ బాగుందా?”

“చంద్రుడిలో ఫ్యాక్షరీ వుండడోయ్— అదిగో నల్లగా గొట్టం.
పొగరాచేం?”

“వెనక వుండేది. ఈమధ్యన పొడైపోయి; నిల్చిపోయింది”
అన్నాడు నిధి.

“ఐతే, శ్యామలా, చిలకల్ని అల్లా పొడ సున్నావుకదా,—
చచ్చిపోవు?”

“చావాలనే పొడవటం—మీ కంతమాత్రం తెలిదు?”

“ఎందుకు నీకంత కసి?”

“అవి చస్తే, నా కానందం.”

“పోసి, వాటిని వొడిలేద్దాం.”

“అమ్మో, అవి లేకపోతే కాలక్షేపం కాదు.”

“కాలక్షేపానికి బోలెడున్నాయి. పుస్తకాలు చూశావా? కన్యాశుల్కం—చిలకమర్తివారి గణపతి, కర్పూర మంజరి—బొంబాయి, టిట్లు, గ్రామఫోన్, చంద్రుడు. పూలు, నక్షత్రాలు...”

“వీరు చాలా మంచివారు.”

“నే నేనెందుకంటాను? పాపం, నీకెంత కష్టంగా వుందో యిక్కడ ఉంటుంది! టైల్లో వున్నట్లు వుంది కాదు? ఆ చిలుకలు, నువ్వు వొక రకంగా బాధపడుతున్నారు,—బానా? పోనీ, మీ అన్నయ్య దగ్గరి వెళ్ళిపోతావా?”

“నాకిక్కడే బాగుంది ”

“బాగుంటే ఏమిటి?”

“ఓహో!”

“అవుతే శ్యామలా, నే నెవరో జ్ఞాపకం వున్నానా?”

“ఓ, నన్ను చూడడానికి వచ్చారు, వెనక. నేను మీకు నచ్చలేదు. అందుకని నన్ను చేసుకోలేదు. మీ పెళ్లాన్ని చూపించండి, ఏ వూళ్ళోవుంది?”

“వాళ్ళ వూళ్ళో వుంది, రమ్మని వ్రాయనా?”

“ఓ.”

“మీ ఆయన్నికూడా రమ్మని వ్రాయనా? పాపం నీకోసం బెంగపెట్టుకొన్నాడు.”

“నిజంగా?”

“అవును.”

“పోనీ రమ్మనండి.”

“పొద్దువుతో ది, భోజనానికి తే.”

“మీరు వాతో కూర్చుని తినండి.”

ఇద్దరూ, వరండాలో కూర్చుని భోజనం చేశారు. భోజనంచేసి యివతలకి రాగానే, గుమ్మంలో, రోజ్ నిలిబడివుంది. స్కూల్లో ఆమె

పువ్వుగం తీసేశారట. నిధి ఆమెని తనదగ్గర, కాంపౌండర్ గా వుండమన్నాడు. అభ్యంతరం లేకపోతే, రోజ్ వొప్పగుంది. శ్యామలకి తోడుగా కూడా వుంటుందనుకున్నాడు.

ముందు గదిలోకెళ్ళి కూర్చోగానే, రోజ్ ఓ పుత్తరం యిచ్చింది. తమకోమల్ని ఎక్కడ, ఎల్లా కలుసుకున్నదీ చెప్పింది. ఆ పుత్తరం యిది :

“మిమ్మల్ని చూడాలని వుంది. ఎందరో అడుగుతాను. నేను యిదివరకు కోమల్ని కాను. జమీందారు చదువు చెప్పిస్తున్నాడు. మీ అమృతంగారూ వాడూ బాగా వున్నారా? మీ భార్యగార్ని వొస్తే చూపిస్తారా? నేను అక్కడకొస్తే నాతో మాట్లాడతారా? నాకు రాత్రుల్లు నిద్రవట్టదు నిద్రట్లో అస్తమానం మీరే కనబడతాడు. అట్లా ఎందుకుంటుంది? నేను మీకు జ్ఞాపకం వస్తానా? ఇంకెందుకొస్తాను.

నే నివ్వదు చిక్కుల్లో వున్నాను. జమీందారు ఏవూరో చెప్పకుండా వెళ్ళాడు. నెల దాటింది. మీరు కొంచెం డబ్బుపంపిస్తారా? నన్ను రమ్మంటారా! ఏమి చెయ్యను, చూసి వచ్చేస్తాను. లేకపోతే ప్పరం వస్తుంది.”

“డబ్బు పంపమని నీతో చెప్పిందా!”

“మనయార్డర్ చెయ్యమంది.”

“ఏమిటి చిక్కు?”

“నాతో చెప్పలేదు.”

“మందులకా?”

“నాకు తెలవదండీ.”

మొన్నాడు నిధి, రెండొందలు మనియార్డరు పంపించాడు. కోమల్ని రమ్మని రాసేటందుకు సాహసించలేక పొయ్యాడు. అయినా ఆరాత్రి కూర్చుని కోమల్ని గురించి తన కెట్లాంటి అభిప్రాయం వున్నదీ విపులీకరించేందుకు, వొక పెద్ద పుత్తరం వ్రాశాడు. ప్రొద్దునే ఆ పుత్తరం చదువుకున్నాడు. అందులో రాసిన సత్యాలని నిశ్చయిస్తున్నాడు. తనికి నిజంగా కావల్సింది, కోమలి శరీరం. అది వైవిధ్యమైన శరీరం కాదన్న సత్యాన్ని సహించలేడు. అది అతని వాంఛకి

అడుగు తోచడం లేదు. ఆకలేసినప్పుడు, ఏమీ దొరక్కపోలేదు. తింటాడు మనిషి. అందం కోసం ఆకల్ని ఎవడు చంపుకుంటాడు? కోమలి అందం, శరీరానికి వ్యతిరేకమని కూడా ఆపాదిస్తుంది. అది మాయ. భ్రమ. ఆ భ్రమని వాంఛించటం తప్పుడు ఈ లోకాన్ని పట్టుకొని ప్రాకులాడే వాళ్ళకి ఆ భ్రమ యదార్థం. పరలోక చింతా పరులకి, యీ యదార్థం, భ్రమ. ఉత్తగాన్ని చించి వేళాడు నిధి.

శ్యామల గదిలో, గ్రామఫోన్ తో కలిసి తనూ పాడుతోంది. గదిలో కొచ్చాడు. చిలకలు గొడవ చేస్తున్నాయి. శ్యామల గీతం బొమ్మలు, మంచం కింద పున్నాయి. నగం అల్లిన దిస్తులున్నాయి. ప్లాస్టర్ ఆఫ్ పారిస్ తో పొడుగాటి గొట్టాలని తయారు చేసింది. పేకముక్కలతో మేడ కట్టింది. ఆ గదిలో ప్రతీ వాస్తుపూ శ్యామల నిజస్వరూపాన్ని చాటేస్తోంది.

“నువ్వు బాగా పాడతావు శ్యామలా, సంగీతం చెప్పించుకోరాదు?”

గర్వంగా నవ్వింది శ్యామల. “నేర్చుకుంటా.”

“నీ కిక్కడ బాగుందా?”

“అంచే?”

“ఇక్కడే వుండాలనుచు, వెళ్ళిపోవాలనుచు?”

“నాకు యీ గదిలో బాగా లేదు. నూతివల్లెం దగ్గర ఉంటే కట్టించు.”

మధ్యాహ్నం తాటియాకు, కట్టలు తెప్పించి, దొడ్లో చెట్ల మధ్య వోచిన్న వండిరి వేయించి, మంచం, కుర్చీలు, అక్కణిపట్టించాడు. శ్యామల ఆ దొడ్లో గడుపుతోంది. కింద గడ్డితో పెడుకుంటుంది. పువ్వుల రేకలని పొడుంచేసి వాళ్ళంతా పోసుకుంటుంది. చేదతో తనే నీళ్లు తోడుకుని వాళ్లు తడుపుకుంటుంది.

శ్యామల ఆహారానికి చాలా ఖర్చవుతోంది: ద్రాక్ష, దానిమ్మ, నూమిడి, అరిటి నపోటా, అవాస—రకరకాలి పళ్లు. పాలు ఎన్నో తాగి శ్యామలకి. విపరీతమైన ఆకలి తెలియపరుస్తోంది. తెల్ల చీర కట్టుకుని వెన్నెట్లో నూతివల్లెం మీద పాడుతుంది, అక్కడికి నిధి వచ్చాడు.

“చెప్పుదు బాగుందా?”

“ఓ, కాని, ఆ నూతిలో వుండాలని వుంది,”

“చల్లగా వుండాలన్న మాట. రాత్రి మంచుపడి, బులు
చేస్తుంది. మంచం గదిలో వేయిస్తా.”

“గదిలో చిలకల గోల.”

“వాదిలేద్దాం.”

“అమ్మో. ఏ అందులోనే బాపాలి.”

“ఎందుకంత కసి?”

చెడ్డ గాభ చెప్పింది. మధ్యలో వొక్కొక్క చ్రాకడం చేస్తోట్లా
చేసుకుంటూ, తన వెనకటి కథ చెప్పడం సాగించింది. శ్యామలకి,—
మంచాయి పట్నం. అక్కడి మనుషులు, రోద, గండ్రగోళం, మిల్లులు
యివంటే భయం. భర్త యీమె ప్రకృతిరీత్యా కోరింది యివ్వలేక
పోయాడు. దానికి కారణం ఆ వాతావరణం అని. శ్యామల భ్రాంతి.
బడో చెలలో గర్భం పోయింది, ఏవో బాధలు; చెప్పకోలేదు; చెబితే
భర్తకి అర్థం కాదు. శ్యామలకి జీవితంపై మమకారం ఎక్కువ, జీవి
తాన్ని హింసించాలి. ఎట్లా? తన్ను తనే హింసించుకుంటుంది.

భోజనాలు కాగానే, నిధి ముందు గదిలోకి వెళ్ళిపోయాడు.
నైకోఫెరపీ మీద, డాక్టర్ పోస్ట్ నోన్ బీ బొంబాయిలో యిచ్చిన
లెక్కల్లు విన్నాడు. ఆ వ్యాసాలు తీసి చదవడం మొదలెట్టాడు. శ్యామ
లతో వచ్చిన తిరకాసు కొంతవరకూ అతనికి అర్థమైనట్లు తోచింది,
గడియారం తొమ్మిది కొట్టింది. కాంపౌండింగు రూమ్ తలుపులు
వేసిన చప్పుడైంది. రామదాసు వెడుతున్నాడు. రోజ్ తన వక్క
మట్ట సర్దుకుంటోంది. శ్యామల గది నిశ్శబ్దంగా వుంది. బైట ఎద్దు
బండి నిలచిన చప్పుడైంది, గది తలుపు ఎవరో తట్టారు.

వెళ్ళి తలుపు తిశాడు వెంకటాద్రిగారు.

‘ఇదిర వొచ్చింది.’

‘లోపలికి రమ్మనండి.’

ఇదిర లోపలికొచ్చి, హాల్లో బిల్ల మీద కూర్చుంది.

‘సామాన్లు లోపల పెట్టించండి’ అన్నాడు నిధి.

‘సామాన్ల మీ లేవు’ అన్నాడు వెంకటాద్రిగారు.

‘భోజనాలు చేశారా?’

‘నేను రాత్రుళ్లు భోజనం చెయ్యను. అమ్మాయి పళ్లెతిండి’ అన్నాడు.

రోజ్ ని కార్యం. ప్లాస్కు యిచ్చి పంపించాడు నిధి. వెంకటాద్రిగారు పలహారం చేశాడు.

“ఇట్లు కాగానే వుంది, అద్దెకేనా?”

“ఓ.”

“ఏమయ్యా పెద్దముండావాణ్ణి, నా మాట విని ఓసారి మామగారి దగ్గరకెళ్ళి, ఏదో రాజీపడి, ఇందిరని తెచ్చుకుని రిఫ్. పంగా కావరం చెయ్యరామా?”

“రాజీపడేటందుకు, అసలు దెబ్బలాటే లేదుగా.”

“మరి నువ్వెందుకు వెళ్లవు?”

“వారు నన్ను రమ్మనలేదు.”

“ఒకళ్లు రమ్మనే దేమిట? నీ పెళ్ళాన్ని నువ్వు తెచ్చుకోక?”

“వారు వంపంచే?”

“ఏమొచ్చింది?”

“అది వారే అడగండి. వారు వంపితేనే యిల్లా తను కొచ్చారా మీరు?”

“నా దగ్గర వుంటోంది ఇందిర. తీసుకెళ్లు బాబయ్యా అంది. బయలుదేరాను.”

“చూశారా మరి, అన్నీ తెలిసే అల్లా సెలవిస్తారేం మీరు?”

“ఏదో తెలివి తక్కువ వాడు, మీ మామగారు. నువ్వేనాసర్దుకు పోవద్దు, చదువుకున్న వాడవ్?”

“ఏం చెయ్యమంటారు?”

“కాంగ్రెస్ మెంబరవటగా నువ్వు? ఆ కాంగ్రెస్ లోంచి తప్పుకో రాదు? అందులో కూడా, గుడ్డా? లాకీ దెబ్బలు, జైలేగా!”

“దానికీ, ఇందిర కావరానికి సంబంధం ఏమిట? వాకు తెలిదు, అంతకంటే మామగారే కాంగ్రెస్ మెంబరుగా చేరిపోతే తిరిపోతుందిగా.”

“బాగానే వున్నాయ్ వట్టంపులు” అంటూ ఆయన నడిగాడు. ఇంతలో రోడ్ కారియర్, ఫ్యామ్కు తీసుకొచ్చింది.

కప్పులో పాలు పోసి యిచ్చాడు. ఆయన పుచ్చుకోనన్నాడు.

“నే నింకా ఆ స్థితికి చాలేదు. కు.బు. మీ దుశ్శయము వుచ్చుకోండి!”

ఇందిర రెండు వట్టు తిని పాలు తాగింది.

“మేం తెల్లారగట్ట బదు గంటల బంకి వెళ్ళాలి. నవ్వునూనా మాతో వస్తే, నీ మామగారు సంతోషిస్తారు—ఏదో మాట్లాడుకోవచ్చు” అన్నాడు కెంకటాద్రిగారు.

“ఐతే మీరు వారు వంటితే చాయబారి వచ్చారా, లేక మీరు తమాషా చూద్దా మనోచ్చారా” అన్నాడు నిధి.

“పెండ్లి చేసుకుని భార్యను విడిచిపెట్ట; బంటరిగా వుండడంలో తమాషా ఏముంది బాబు” అన్నాడాయన కొంచెం హేళనగా.

“ఇంతకి మీ తప్పు ఏమీ లేదంటారు?”

“వెనకటివి తెలుక్కుని ఏం లాభం? ముందు గతి చూసుకోవాలి. మొగా డెల్లావడితే అల్లాగే వుండగలడు, ఇందిర విషయం ఆలోచించు.”

“అల్లా అనడంలో మీ అభిప్రాయం ఏమిటో తెలుసుకోవచ్చా?”

“వేరే చెప్పాలా—అందరికీ తెలుస్తూనే వుంది.”

“మీరు పెద్దలు, నిజానిజాలు తెలుసుకోకుండా, మాటలచెయ్యడం భావ్యం కాదు.”

“నేను నోరు కట్టేనుగుంటే అగుతుందా! లోకం లేదు?”

“ఊరుకో బాబయ్యా—నువ్వీ పడుకో, మళ్ళా ఆయాసం వస్తుంది.” అంటూ ఇందిర వెంకటాద్రిగార్ని మందలించి, బిల్లిపిద పక్క అమర్చింది. ఆయన దగ్గు ఆపుకుంటూ వెళ్ళి పడుకున్నాడు.

“మరి నువ్వో?”

“ఈ గదిలో మంచం వుంది రెండో అన్నాడు నిధి, ఇందిర అవులించి, గదిలోకి నడిచి మంచమీద కూర్చుంది. గదిగుమ్మం అవతలి,

దయానిధి, మడతమంచం వాల్కుగుని, హనిగిద వోడిండు వడేసి
గదిలో పడక కుర్చీమీద కూర్చుని. దీపం పెద్దది చేసి, చదవడం
సాగించాడు.

“మీరే యీమంచంమీద పడుకోండి— నేనక్కడ పడుకుంటా”
అంటూ ఇందీర లేచింది.

“ఫరవాలేదు, నువ్వు పడకో మళ్ళా ప్రొద్దున్నే లేవాలి”
అన్నాడు.

ఇందీర తన మంచం మీద పరుపు, దుప్పటి, మడత మంచం
మీదికి తోస్తూ—“మీరు మాతో రారా?” అని అడిగింది.

“దేనికోసం రాను?”

“అవును లెండి మీ రెండు కొస్తారు!”

పక్కగదిలో చిలుకలు శబ్దంచేశాయి. నిధి పుస్తకం మూసి,
దీపం కొంచెం తగ్గించాడు. ఇంతలో క్యామలి వచ్చి గదిగుమ్మం
ముందు నిలబడి, కళ్లు పెద్దవిచేసి, గదంతా పరకాయించి—

“ఇకా పడుకోలేదు? నాగదిలో దీపం జరిపోయింది. భయ
మేస్తోంది” అంటూ లోపలి కొచ్చి, బల్లమీద దీపం పెద్దది చేసి,
నాగదిలో కెడదాంరండి” అని పక్కకి తిరిగి ఇందీరని మానీ ‘బాబో’
అని కేకేసి పులిక్కిపడి దీపం మళ్ళా పెద్దదిచేసి, గబగబా అవతలికి.
నడిచిపోయింది.

నిధి వెడ్ రూమ్ దీపం వెలిగించి పెద్దలాంటిరు తీసుకుని ఆమెని
చెయ్యి పట్టుకుని ఆమెగదిలోకి తీసికెళ్ళి, పడుకోపెట్టి, మళ్ళా తన
గదిలో కొచ్చాడు. ఇందీర బల్ల పక్కన కిటికీ దగ్గర నిలబడివుంది.

“ఇంకా పడుకోలేదే?” అన్నాడు.

“నిద్ర రావడం లేదు. మీరు పడుకోండి” అంది.

“నువ్వేం చేస్తావు మరి?”

“ఇల్లాగే చూస్తూ కూర్చుంటాను” అంది.

రెండు సమీపాలు నిశ్శబ్దం. వెంకటాద్రిగారు, గుర్రుపడు
బల్లు చప్పుడు మాత్రం వినిపిస్తోంది. ఇందీర గుమ్మంలోకి వెళ్ళి
రెండు తలుపులూ దగ్గరగా మూసి మళ్ళా వచ్చి.

‘ఐతే నన్ను మీరు ఎప్పుడూ తీసుకురారా?’ అని అడిగింది.

“యీ వుంగరం మీరు పెట్టారే, జనాదు కాలవట్టున
చోట్లో—అన్నీ మరచిపోయాడా?”

“నేనేం దుష్టంతుట్టి కాదు. అన్నాడు. ఇందర బలిహీనంగా
చచ్చింది.

“అప్పుడు లెండి—మీకు నే నెందుకు యింక!”

“అంతే?”

“మీక్కావల్సినవాళ్లు మీదగ్గరే వున్నారు.”

“నువ్వనేం ఏమిటి? మీకాబయ్య రైల్వే పైసీగ్ యిచ్చాడా
యిల్లా అనమని?”

“మా కాబయ్య తోలెందుకు లెండి. నాకు దేవుడు కళ్ళి
చ్చాడు.”

నిధి నవ్వాడు.

“అవిక నాపేషెంటు, చిత్రమైన కథ. అంతేనా నీ అను
మానం? ఇంకా ఏమన్నా వుందా?”

“డాక్టర్ని చీకటి గదిలోకి రమ్మనే పేషెంటు. మరో పాత
పేషెంటుకూడా వాస్తోందిగా...”

“నాకు కోపం రావాలివా, లేక నవ్వించాలివా?”

“డాక్టరు రంగర డబ్బు వుచ్చుకునే పేషెంటు.”

“ఈ బిల్ల మీద వుత్తరం చదివావా?” అన్నాడు.

“ఏం తప్పా?”

“తప్పే.”

“ఈ వుత్తరం చదివితేనే తెలియనక్కరలేదు. పెళ్ళిలోనే
చెప్పగున్నారు, వింతగా”

“నోరు మూసుకుని వడుకుంటావా?”

“ఏమిటో చెప్పగున్నారు — నాగుమణి, సుశీలా అంటూ.
నేను నమ్మలేదు. మీ కమ్మగారూ యింతేటగా?”

నిధి అవతలికి వెళ్లిపోయి, వీధులో అరుగుకింద మెట్టమీద
కూర్చున్నాడు. దూరంగా ముస్లిమ్ కుర్రాడు ఏదీ గతి
పొందుకుంటూ పోతున్నాడు. నిధికి విచారం వేసింది. తనమీద జాలే

సిరి, బ్రతికినప్పుడే కాకుండా, మరణించి తర్వాత కూడా, ఆర
బాట్ల పురుషుల్లో ఏడిపించడం ఎందుకో అనుకున్నాడు. నీడవటం
ఆడవాళ్ళ వొంతు; బాధపడటం మొగాడివంతు.

కాశేపు మెట్టమీదే పడుకున్నాడు. కాశేపు తోపని కెళ్ళి,
మదత మంచంమీద పడుకున్నాడు. కాశేపు కుక్కతో కూర్చున్నాడు.
కాశేపు రోడ్డుమీదకి వెళ్ళి వొంటెన నీడ కూర్చున్నాడు. ఎల్లాగో
నాటుగైంది. వెంకటాద్రిగారు లేచి, దంతభావనం మొదలెట్టాడు.
బట్టాబండి వచ్చింది. ఇందిర మెట్టమీద నిలబడింది.

“మాతో రండి.”

“మీ నాన్న చేతకూడా మాటలనిపిస్తావా?”

“ఉమించాడి. ఎప్పుడూ అనను.”

“అనడంలో బాధలేదు నాకు; ఆనలు నువ్వు వాటిని నమ్మి
అనుకోడంలో వుంది”

“ఇంక అనుకోను వస్తారా?”

“ఏ మొహంతో.”

వెంకటాద్రిగారు బండి ఎక్కుమని తొందర చేస్తున్నాడు
శ్యామల కూడా లేచి హాల్లో నిలబడి చూస్తోంది. ఇందిర ఆమెకే
వరకాయించి చూసింది.

“నే నిక్కడే వుంటాను; బాబయ్యా. నువ్వు వెళ్ల కూడదు?”
అంది ఇందిర.

“మీనాన్న నాపిక్కి పురెడకాదు. ఎక్కు, కావాలంటే
తరవాత వాద్దులుకాని.”

ఇందిర బండెక్కింది. బండి కదిలింది.

దయానిధి గదిలో కూర్చుని కళ్లు మూసుకున్నాడు, ఎనిమి
టింటికి రామదాసు లేపాడు. స్నానం చేసి, కాఫీ తాగి హాల్లోకి
రాగానే శ్యామల అతన్ని తన గదిలోకి ఆహ్వానించింది. రాత్రి తను
చూసిన దృశ్యం జ్ఞాపకం చేసి ఆవిడ ఎవరో, ఎందుకొచ్చిందో అన్నీ
చెప్పమంది. నిధి అర్నింటికి సమాధానం చెప్పాడు. శ్యామల వ్యాధి
మీరుతోందనీ, అలాని చికిత్స పని చేస్తోందనీ అనిపించినా, ఆమెను
మామూలు మనిషిగా చెయ్యగలనన్న ధైర్యం అతనికి చిక్కడంలేదు.

అతని జీవితమే సరిగ్గా లేదు: అతనికి తెలియని లోటుపాట్లు అతనిలో ఎన్ని పున్నాయోనన్న భయంవల్ల అతను ఏమనీ దీక్షతో నిర్వహించలేక పోతున్నాడేమో. అతని మనస్సుని కుదట పరుగులావడం చేత కావడం లేదు. ఇతడిని కాగుచేసే అధికారం, దిగ్గ్రీహ్వారా అతనికి వుంద, కాని నైతికంగా అట్లాంటి అర్హత లేదేమో!

“తెల వార్తా చిలకలు దెబ్బలాడు కున్నాయ్-నాకు నిద్ర వట్టలేదు” అంటే శ్యామల.

“కలిసి వున్నా, అవీ మనలాగే విడివిడిగా వుంటాయి” అన్నాడు.

“ఈ సంఘం పాడువడిపోయిన దేవాలయం లాంటిది. మన మందరమూ అండలో సభ్యులం; ఎప్పుడూ కలుసుకోవు. చిలకలు వజిరింలేనూ, మనం స్వార్థం అనే కోటలోనూ బంధి చబడం..”

శ్యామల ఆశ్చర్యంతో కళ్లు పెద్దవిచేసి, నుదురు చీట్టించింది. రయానిధికి తను లెల్లా ఎందుకు మాట్లాడాడో అర్థం కాలేదు, విగ్గరగా ఆలోచించడం కాబోలు, ఆలోచించడం కూడా కాదు! నిజంగా అనుభవిస్తున్న బాధని ప్రకటించడానికి, బుద్ధిచేసే యత్నం ఆ మాటలు.

శ్యామల తన బొమ్మలని చూడమంది, చేతి గాజులు చూపించింది. వాటిని పూలతో జటలుగా కట్టి కదిలించింది.

“మీ కళ్ళు వాచాయి; మొహం బరువెక్కింది పాపం తెల్ల వార్తా నిగ్రహాలేదని కుంటూ” అంటూ శ్యామల, అతన్ని ఓదార్పడం మొదలెట్టింది. పేషెంటు లక్షణాలు తనకే వచ్చేటట్లున్నా యనుకున నిధి లేచాడు.

“కూర్చోండి—మీ నివాళి ఆదోలా మాట్లాడి తున్నారు,”

“వాచ్చిన్నొడకంపెం వచ్చుదు నీ వొంటల్లో బాగుంటోందా?”

“ఓ—నాకే తెగు—?”

“బొమ్మాయి వెళ్తావా?”

“వెళ్ళను.”

“ఏం?”

“ఏమో—

శ్యామల డిగులుగా కుర్చీలో కూర్చుని ఎందుకో ఏళ్ళు మొర
తెట్టింది అతనికి అర్థం కాలేదు బుజం మీద చెయ్యి వేశాడు కళ్ళ
మ్మట కారే నీటిని తుడుస్తున్నాడు. ఏదో చప్పుడైతే వక్కాకి తిరిగి
చూచాడు. గుమ్మంలో ప్రకాశరావు నిలబడి వున్నాడు.

నిధిని ప్రకాశరావు ముందు గదిలోకి తీసుకెళ్ళాడు.

“శ్యామల్ని తీసుకెడుతున్నాను.”

“చాలా భాగం నయమైంది. ఇంకో రెండు వారాలుంచ
కూడదు?”

“ఊమించాలి, ఆ జబ్బు యిక్కడ కుర్రదని తోస్తోంది.”

“మీకు మార్పు కనపడటం లేదు?”

“ఏం మార్పో—నాకేమి నచ్చడం లేదు.”

“అంటే-మీలోపల ఏదో వున్నట్లుంది చెప్పేస్తే సంతోషిస్తా.”

ప్రకాశరావు, గోడలకేసి మొహం తిప్పి, నణగడం మొద
తెట్టాడు, “నాకు చెప్పడం యిష్టం లేదు. ఊళ్ళో పదిమంది అనుకు
న్నది నేను నమ్మకపోయినా, వాళ్ళు అనుకోడం నాకిష్టం లేదు”
అన్నాడు.

నిధికి కోపం వచ్చింది.

“ఇదిగో ప్రకాశరావు, నువ్వు చదువుకున్న వాడవు. శ్యామల
జబ్బుని గురించి నీకంతా చెప్పాను. వొప్పుకున్నావు. శ్యామలలో
కొంత మార్పు కూడా వచ్చినట్లుంది. శ్యామల కిప్పుడు సౌందర్యం
అర్థమవుతోంది. కోల్పోయిన బాంధవ్యం మళ్ళా నెలకొల్పు
కుంటోంది. బాధ పడుతున్న చైతన్యం మాపుతోంది. తుదకి సాను
భూతి కూడా చూపగలుగతోంది. మనుషుల శానిటీ! సానుభూతి నిద
ర్శనం. ఆ సానుభూతి ఎట్లాంటిరో నీకు చెప్పాలంటే నా స్వీయ
చరిత్ర చెప్పాలి. అది చాలా కష్టం...”

“చెప్పటం దేనికి? కొంతవరకూ తెలుస్తూనే వుంది,”

“మీరంటున్న దేమిటి?”

“నీలో నాకు వాదం ఎందుకూ,—శ్యామలని తీసుకు వెళ్ళాను,”

“తడదం తీసుకు వెళ్ళండి”

“నేనూ పెద్దగా కేకవెయ్యగల్గు. నా బ్రహ్మచారి వగ్గర అట్టే పెట్టడం, నాచే తప్ప.” అన్నాడు ప్రకాశరావు.

అతన్ని లెంపకాయ కొట్టడానికి నిధి చెయ్యి లేవబోయింది. ఆ చేతిని తిసి-ద్రావర్లో పెట్టి, ఎడంచేత్తో మూశాడు.

ప్రకాశరావు గబగబా గదిలో కెళ్ళి, శ్యామలని చెయ్యి వట్టుకుని బైటికి యాడ్చు కొచ్చాడు.

“నేను నాను, రాను” అంటూ శ్యామల చెయ్యి విడిచింతుకుని దొడ్లోకి వరుగెత్తి కాసేపు మట్టలో దొర్లి వాళ్ళంతా బురద చేసుకుంటోంది. ప్రకాశరావు వెంటపడి ఆమెని మళ్ళా పెట్టుకుని బైటికి తీసుకొచ్చాడు.

అతని తాలూకు మనుషులు బండి తీసుకొచ్చారు.

“నేను రాను రాను-” అని శ్యామల గంజుకుంది.

“ఎందు కొస్తావు? అన్నీ యిక్కడ ఏర్పాటుగా వున్నాయి” అని ప్రకాశరావు ఆమెని బైటకు తీసుకెళ్ళాడు.

నిధి పళ్లు వట వట కొరుకుతూ, అతనికేసి కోపంగా చూశాడు కానీ అసహాయం.

శ్యామల వనక్కి తిరిగి “నా పంజరం” అంది.

“నీ క్కావల్సింది, పంజరమా, చిలకా?” అని అడిగాడు నిధి.

శ్యామల కాసేపు ఆలోచించి, అంటూ ఇంటా “నీ, పంజరం” అన్నది.

వెంటనే నిధి పంజరాన్ని తీసుకొచ్చి, తన పు తెలివాడు; రెండు చిలకలు బైటికి ఎగిరి పొయ్యాయి. మూడోది కుంటుకోంది; ఎగరలేక, అక్కడే గంజులేస్తోంది. ఖాళీ పంజరం శ్యామల కిచ్చాడు. దాన్ని గట్టిగా పెట్టుకుని శ్యామల బండెక్కింది. బండెక్కింది. ముఖం తిరుగుతోంది. బండిలోనుంచి రోడ్డుమీదకి ఎవరో పంజరాన్ని గిరవా పెట్టారు.

స్వయం సన్స్కారం

రెండు మాసాలు గడిచినై. నిధిపేషుంట్లు వల్పుబడుతున్నాయి.

ప్రాక్టీస్ సీరసించింది. శ్యామల కోసం అతను నాలుగైదోదం దలు ఖర్చుచేశాడు. అందులో కానీ కూడా ప్రకాశరావు అన్నది లేదు, అతను మళ్ళా యితనిదగ్గరకు చాలేదు. ఎప్పుడైనా క్లబ్బులో పేకాట బిల్లదగ్గర కనబడినప్పుడు మొహం పక్కకి తిప్పేరుగుంటారు. వెనక ప్రకాశరావు అన్నమాటలను నిధి మరిచిపోలేక పోతున్నాడు. వాటి నిజాలు కొంతవరకూ క్లబ్బుదగ్గర చుజువవు తున్నాయి. ఇతను దాగానే: అంతవరకు హుషార్ గా మాట్లాడుకున్న వ్యక్తులు వెంటనే త్రోరు తగ్గించి, మెల్లగా మాట్లాడడం మొదలెడతారు, వాళ్ళు అంత వరకూ తన విషయమే మాట్లాడుకుంటున్నారని తన్ని చూడగానే. విషయం మార్చేస్తున్నారని యితని అనుమానం.

వారు చెప్పగుచే రహస్యా లేమిటో తేలునుకోకపోతే అతనికి పిచ్చెక్కిటట్లుగా వుంది. న ఘం ఏమనుకుంటున్నాడీ నాకక్కర్లేరనుకునే వ్యక్తి సంఘం దాచుకున్న రహస్యాన్ని భేదించే యత్నాలు లేందుకు చేస్తాడో. ఒకవ్యక్తి బాధపడుతుంటే సంఘానికి సరదా కాబోలు. సంఘంచేసిన తారు రోడ్లమూట నడవక పొదల్లొంచి వేరే కాలిమార్గం చేసుకుని నడిచే వ్యక్తి సంఘాని కంత వినోదం కలిగించినప్పుడు, అవ్యక్తికి సంఘం రస స్పృహక, తెలియపడుస్తూ, ఆయన కోసం కాతి శిల్పం చెక్కించి నడరోడ్లలో ప్రదర్శించొద్దు? అతన్ని గుర్తించుకుంటున్నారన్న భావంతో కొంత గర్వంలేకపోతాడు. ముచో, ఇదో ఏదో చెయ్యగలగొ వోటమిలేదు. ఏమీ చెయ్యక పోవడంలో వుంది వోటమి. సంఘం ఏమీ చెయ్యదు. అఫీసు కెసు వుంది. భోజనం చేస్తుంది, పేకాడునుంది, పిల్లల్ని కంటుంది. ఎవడో

గా చూసి, అది చెడేనని నిర్ణయించి, ఆ చెడు
 పక్షిని తొలగించి తృప్తిపడుతుంది.

తాను, 'ఆ సంఘం తనలో దేన్ని చూసి సంతోషిస్తుంది—మంచిని,
 ఎందుకంటే అసలు అతనిలో మంచి ఏముంది? డబ్బు, హోదా,
 కుటుంబం, వృత్తిలో ప్రావీణ్యం, భాగ్యం, — వీటిలో ఏం ఉన్నాయి
 అతనికి. దాని చెడుగునా? చెడుగంటే ఏమిటి? డబ్బు, హోదా,
 కుటుంబం వృత్తిలో ప్రావీణ్యం, భాగ్యం—వి లేకపోవడమే చెడుగా?
 ఇవి లేకపోవడానికి కారణం అతనిలో ఏమో వుండాలని సంఘం
 తెలుసుకుంది. అదే చెడుగు, అది ఏమిటో: ఎట్లాంటిదో తెలుసు
 కోవాలి ఎట్లా? సంఘం చెప్పదు, సంఘం ధ్వనులు చేస్తుంది కాని,
 అర్థమయే భాష మాట్లాడదు. సంఘం తప్పుచెప్పదు; పూరికే వాదిస్తూ
 కూర్చుంటుంది. ఆ వ్యక్తిని మధ్య నిలబెట్టి, అతనిచుట్టూ అలుము
 కొని, సంఘం చూస్తూ కూర్చుంటుంది.

నిధికి క్లబ్బుతో వున్న స్నేహితులు కూడా, అదోలా
 మాట్లాడడం మొదలెట్టారు, శ్యామలను గురించి హేళన చెయ్యడం
 సాగి చారు. శ్యామల వ్యాధిని గురించిన అతని అభిప్రాయాలని
 వెక్కిరించారు. అప్పుడప్పుడు, 'బ్యూటీ స్పెషలిస్ట్' అనేవారు
 ఒకసారి సంగమేశ్వరరావు, డాక్టర్ బ్యూటీపుల్ అని పిలిచాడు
 కూడాను. ఆ పిలుపుకి నిధి వెనక్కి తిరిగాడు, అతని పేరు అదికాదు.
 ఐతే తను ఎందుకు పలకాలి? కొన్ని వారాలు, స్నేహితులు
 ఇందిర విషయం ముచ్చటించేవారు. ఒకసారి నిధి క్లబ్బు కుర్రాణ్ణి,
 చదువుకోడానికి ఇండియా అనే పత్రిక తెచ్చిపెట్ట మన్నాడు. వాడు
 తెచ్చాడు, దానిపేర 'ఇండియా' అనే మాటలో, ఎవరో (రెండో)
 'ఐ' అనే అక్షరం వక్కనే సిరాతో 'ఆర్' అనే అక్షరం వ్రాశారు.
 ఒకసారి తను వెళ్ళి, భార్యను తీసుకొద్దా మనకున్నాడు కూడాను.
 సంఘం (క్లబ్బు ద్వారా) వేసే బాణాల పరంపరా? లేక మాధవయ్య
 గారి ఆదర్శాల విషవాయువులా? ఏది ఎదుర్కోటం సులభం?
 బాణాల పరంపర నే ఎదుర్కోటం సులభంగా తోచింది. భార్య
 ఏవోక వ్యక్తికి చెయ్యడు. అవి అన్నివైపులనుంచి తగుల్తాయి.
 కొట్టినవారిని కనుక్కుతేం, ఎదురు తిరిగేటందుకు. కాని మాధవ

వయ్యగారు పోక మనిషి. ఆయన అదర్బారి పునాదులు అతనికి తెలుసు. అవి ఎంతవరకూ వ్యాపించా యోకూడా అతనికి తెలుసు— చాటి జారినుండి అతను తప్పించుకోవచ్చు. వైగా సంఘం ఎక్కడండి? ఏలూరు ఘోస్ హాల్ సంఘమా? ఆనంత విశ్వంలో యీ ప్రపంచం ఎంతటివి? ఢిల్లీలో పోక మనుక కణం యీ భూగోళం అయితే, కోలంబోలో మరో యిరువకణం మరోగోళం అవుతుంది. అంతటి అల్పమైన యీ గోళంలో ఏలూరు ఘోస్ హాల్ కే? భూగోళ శాస్త్రం యీవిధంగా యిచ్చే శృప్తి. ఉదాహరణ. ఏలూరు ఘోస్ హాలు చాలా చిన్నదే. కాని ఎక్కడి కెళ్ళినా అవి తన వెనకాలే పోవచ్చే నీడలాంటివి. సంఘ లో వుండవచ్చున్న వాసు. సమాఖ్య తప్పించుకు తిరగలేదు. పోనీ క్లబ్బుకి వెళ్ళడం మానేస్తే? తన పేషంట్లు సంఘంలో వాళ్లే; వాసు రావడం మారుకున్నారు. ఏలూరునుంచి వెళ్ళిపోయి, మరోచోట ప్రాక్టీస్ పెడితే? తనని ఎరుగున్నవాళ్లు. ఆ ధ్రువదేశమంతటా వున్నారు. అతను చేసిన ద్రోహం ఏమిటి? అతను ఎరుగున్నకారి నడదరినీ చువడమేనా గత్యంతరం? ఈ ఆలోచనలని త్రొక్కి పెట్టేసుకుని హాస్పిటల్ కి పోవచ్చేవాడు నిధి. జీతా లిచ్చి యిదరి కాంపౌండర్ల ని భరించే స్థితిలో లేడు. ఒకర్ని మానిపించాలి. ఎవర్ని? రామదాసు ముందు జేరాడు; తెలివైనవాడు. రోజ్ ట్రీ; వీరది. తన విషయం తెలుసున్నది.

ఘోస్ హాల్ తేనెంట్టులా మళ్ళా చెలరేగుతుంది.

రోజ్ జీతం లేకపోయినా, తిండి, బట్టా యిస్తే వుంటానంది. జీతం లేకపోతే వుండలేనని రామదాసు తనే మానేశాడు.

ఆ మొన్నాడు, దయానిధి పెన్సిన్ ఆపి, సోదా తాగి కూర్చున్నాడు. ఈసారి కూడా పెన్సిన్ లో కృష్ణమూర్తి గెలిచాడు. కృష్ణమూర్తి అన్న విశ్వ విద్యాలయంలో ఎం. ఎ. ఎల్. ఎల్. బి. డిగ్రీ పొందాడు; స్థితిమంతుడు; కులాసా వుండుడు; క్లబ్బు స్నేహితుడు. అతన్ని వేళాకోళం చేస్తుంటారు. అతనికి కోపం రాదు; నవ్వేసి మళ్ళా కొంచెంగా మార్లావటం పొగిస్తాడు. అతను ఏవూలో ప్రాక్టీస్ పెడతాడో అన్నది, అందరికీ పోక సమస్య అయిపోయింది.

తెన్నిస్ సెట్ గెల్సిన స: తోషంలో అతనే సమాధానం చెప్పేకాడ .
 “వేసు పూచాలో ప్రాక్టీస్ కేడుతున్నానండి” అని తెలియజేకాడు.

“ఏం కథ? మొన్న అడివారం మద్రాసులో నన్నావ్?” అని అడిగిడు.

“ఏముందండి, ఆ మాత్రం పూహించలేయా?”

ఊహించలేమన్నారు.

“పూనాలో అందమైన స్త్రీలున్నారు” అన్నాడు. అంతా నిరంగబడి నవ్వారు.

అందమైన స్త్రీలు బొంబాయి, మద్రాసు వట్నాలలో మాత్రం లేరా అని ఓరడగొచ్చు. ఉండవచ్చు; వున్నారు కూడా. వుండగా వరికాదు, అందుకాటులో వుండాలి.” అని వుపన్యాసం ధోరణిలో సాగించాడు.

ఆ విషయం విస్తరించి, విపులీకరించమన్నారు.

“పూనాలో గరల్సు, ఫార్వెర్డ్—నైకిల్ మీద వెడుతుంటారు. మధ్యలో తొందరగా నడుస్తున్న యంగ్ మేన్ కనబడితే, నైకిల్ నిలిపి, వెనకాల ఆ యంగ్ మాన్ ని ఎక్కించుకుని పోతుంటారు.

ప్రాలీ డెవలప్డ్ సివిక్ సెన్సు వుంది. డాక్టర్ నిధిబోటి గాళ్ళకి. పూనాలో ఫస్టు కేటు ఆపరుట్సునిటీస్ వున్నాయి, లాయర్ల తై విలిజిస్ చాలా లిమిటెడ్.”

పేకాట బృందం చప్పట్లు కొట్టారు. నిధి చిరాకుతో ఖర్చీలో కదిలి, బలహీనంగా నవ్వాడు. నిధి లేచి దూరంగా బిల్ల దగ్గర కెళ్ళి వ్రతీకలు తీరగేస్తున్నాడు.

కృష్ణమూర్తి తేబులోంచి దుచ్చెన తీసి, సోడా సిగ్గ నెత్తిన జిల్లికుసి, జాట్టు వెస్క్కు దుచ్చి. అటూ యటూ ఏచార్లు కేసి ఓ గుజాబి పుచ్చుని కోడుకొచ్చి వాసన చూస్తూ నిధి దగ్గర కొచ్చి—“డాక్టర్ సైల్ ది రోజ్, రోజ్ చాలా అందమైన పువ్వు ముమూడి” అంటూ ఆ గులాబీని అతని కిచ్చాడు.

నిధికి కోపం వచ్చింది. ఇందులో కాంపౌండర్ గా వుంటున్న

రోజ్ నీ వేళాకోళం చేసినట్లుని పించింది. “రోజ్ బాగానే వుంటుంది కాని ముళ్లంటాయి” అన్నాడు సిధి.

“చానందం ముండే ముల్లు గుచ్చుకోకుండా, కొయ్యడంలో వుంది అనందం” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“ఐతే డక్టర్ జీ, లేడిల్యమల పట్లా ప్రోగ్రెస్ అవుతోంది?” అని అడిగాడు.

“శ్యామల్ని నేను ట్రీట్ చెయ్యడం లేదు” అన్నాడు సిధి.

“అచెమిటండి, మీ ట్రీట్ మెంట్ గురించి విన్నాను. నాకు నచ్చింది మనవాళ్లు పూలోకుడి. శ్యామల కేస్ గురించి నాకు వివాలని వుంది” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“నా డయాగ్నోసిస్ సరియైనదేనని నాకు తెలుసు, కాని యితరులకి. డక్టర్లకి దాని నిశానిజాలని రుజువు చెయ్యలేను. అదీ వచ్చిన చిక్కు. చాలా కేసులు పరిశోధించి, నయం చేసి, తరవాత వొక డేర్ వ్రాయుచ్చు, అప్పుడే శ్యామల కేస్ మీద వో పేవకో వ్రాయడం మొదలెట్టా కూడా. ఆకలి, చాహం, నెక్సు— వీట్లకి థుల్లే సాందర్యం కూడా వొక అకలే నడుకుంటాను. ఐ. ఏ. రిచార్డ్స్, వాట్సన్, డక్టర్ పాన్సన్స్, అగ్డెన్ యిది నిజమని జానిక ఆధారా లున్నాయని నిర్ధారణ చేశారు. మీకు విసుగెట్టికపోతే వాళ్లు చెప్పిన పురావరణాలని చెబుతాను....”

“తప్పుకుండా— చెప్పండి— వుండండి, మరో సిగరెట్ ముట్టించ నివ్వండి...”

“ఉండి వుండి వొక్కసారిగా, కోపం రావడానికి కారణం అస్మికంగా చిరా కొచ్చు; భార్యతో తగవులాడడం, పిల్లల్ని కొట్టడం దీనికి కారణం ఏమిటి? ఇల్లు చిందర వందరగా వుండటం, పిల్లపులు గడియ పడకపోవడం, చాకపోవడం గోడమీద పటం వొంకరగా వేళాడడం - రొద యిట. భర పొడుగాటి గోళ్లు పెంచుకున్నాడని నాకు తెచ్చిన అమెరిన్ స్త్రీని గురించి విన్నారా? దుర్వివరంగా వుంటున్న స్త్రీ వొక్కసారిగా చాంచల్యం కనబరచడానికి కారణం. కొంతవరకూ భర్త పరోజుకు ఆ రోజు గడ్డం చేసుకోకపోవడమే అంటే ఎవరేనా నమ్ముతారా! ఇవన్నీ అల్పమైన విషయాలే. ఇంత

కంటే పెద్దవి కూడా వున్నాయి. ముఖనమ్మకంతో మగ్గిపోయిన వాతావరణం, మనస్సుని విభజన చేస్తుంది. ఆచారం దాస్యాన్ని. వ్యక్తిత్వం స్వాతంత్ర్యాన్ని పురిగొల్పుతాయి. అత్త-మామ, బంధువులు యిరుగు పొరుగు, దేవుడూ దయ్యం-యివి ఆచారాన్ని సూచిస్తాయి. ఇగ్గి ము చదువున్న భర్త సంపాదం, ట్యాంకలో వాగవికత-యివి వ్యక్తిత్వాన్ని సూచిస్తాయి. ఈ రెండింటికీ రాత్రి, పగలూ యుద్ధం జరుగుతుంటుంది.

వ్యక్తిత్వం వోడిపోతే వ్యాధి సంక్రమిస్తుంది. మన దేశంలో నూటికి తొంభై మంది స్త్రీలకి ప్రకృతితో సబంధం వుంది. చెట్లు, నేల, ఆకాశం, చెరువులు అనాథనుంచి వస్తున్న సంప్రదాయం. వీటితో చెలిమి చేసిన వారిలో నూటికి పదిమందికి భర్తలతో బస్తీలకి ఎగబడగానే ఆ సంబంధం పోయింది. చెట్లు చంద్రుడు, ఆకాశం, చెరువులు, సంప్రదాయం-వీటికి బదులు తారు, పొగ, సిగ్గురానికుళాయి, రొద-వీటితో చెలిమి చేసుకోడం చేత కాక, మతులు పోగొట్టుకుంటారు అట్లాగే, పెక్కు జీవితంలో విభజన లుంటాయి. భర్తని దైవంగా పూజించటం నేర్చుకున్న స్త్రీ, భర్త తనని వేళగగా వుండమని వేధించుకు తింటే, ఏ చేస్తుంది? సంపూర్ణ జీవితం స్వేచ్ఛా ప్రకటన భర్త కోరతాడు. రాత్రి పగలు మళ్ళా సంప్రదాయం దావరికం, గుట్టు, నటన; ఈ రెంటికీ పొసగదు. మానసిక వ్యాధి రాక తప్పదు, ఈ దేశంలో నూటికి తొంభై స్త్రీల జబ్బులు, మానసిక జబ్బులే—”

“తాగానే వుంది. ఐతే దీనికి మందేమిట?”

“రాత్రికి, పగటికి మ్య వుండే లోయని మరుగు పరచడం,”

“అంటే?”

“ఈ వ్యాధి కేవలం డాక్టర్లవల్ల నయం కాదు. ప్రతి డాక్టరూ, మానసిక శాస్త్రంలో ప్రావీణ్యం పొందినా ఎక్కువ వుపయోగపడదు. సంఘం తనకేసి కావాలో నిర్ణయించుకోవాలి. సంప్రదాయం నేర్పిన అసంపూర్ణ జీవనమా? వ్యక్తిత్వం, అధిష్టా విజ్ఞానం ప్రబోధించిన స్వేచ్ఛా జీవనమా? అల్పమైన ఆపర్యాలను అచరణలో పెట్టుకోవడమా? అనాచరణీయమైన పున్నక ఆదర్శాలకి

నోటితో కృతజ్ఞత వెలిబుచ్చుతూ రహస్యంగా చెడిపోడమా? ఎవరికి
 వాని నిర్ణయించుకోవాలి. ప్రస్తుతం మన చేతం. పగలు మంచిగా
 వుండి రాత్రి చెడిపోతోంది. పగలు కూడా చెడిపోవడం 'నవీనత్వం'
 అని పిలుచుకుంటోంది. రాత్రి కూడా బాగుండటం పూర్వాచార
 పరాయణత్వం అవుతోంది. అనుభవంలో రుజువైనప్పుడు చెడ్డత
 నాన్నే మంచితనంగా సమర్థించుకుని, అందరికీ అందుబాటులో వుండే
 అదర్శాలని ప్రచారంచేసి పగలూ రాత్రీ వొకేలా ప్రవర్తించడం
 మంచిదని నా అభిప్రాయం—?

“మంచి ఆదర్శం అంటే ఏమిటండీ!”

“ఒక రకం ప్రవర్తన. నీకా దుర్నీతా అని అడగకూడదు. ఆది
 అనుచరణీయమా, పరిపూర్ణ జీవనాని? తోషకమందా. మొత్తం
 సదా చాలా మందికి సంతోషాన్ని, ఆరోగ్యాన్ని యిస్తుందా అని
 ప్రశ్నించాలి” అన్నాడు నిధి

“ఈ ప్రశ్నలకి అవునన్న సమాధానం వస్తే దాన్నే నీతి
 అంటున్నారు. అంచేత మీరు చెప్పిన వాటికి అందరూ అనుకునే
 నీతికి భేదం ఏముందండీ?” అని అడిగాడు కృష్ణమూర్తి.

“భేదం చాలా వుంది. నేడు మన సంఘం ఆమోదిస్తున్న నీతిని
 ప్రతిపాదించినవారు విచిత్రమైన గణించిపోయిన వాతావరణంలో
 వున్నారు. ఈ నీతి, మత సిద్ధాంతాలవైతా సంగతులతో నిమిత్తం
 వాదులుకున్న కొద్దిమంది ఋషుల వేదాంత ఘోషమైనా ఆధార
 వడి వుంది. ఇది తప్ప అనే సాహసం నాకు లేదు, ఇది మనకు నడి
 పడదూ అనగలను, దానికి కారణం యీ నీతి మనం ఆచరణలో
 పెట్టలేక పోవడమే. వైగా యీ నీతి మనకి మోక్షం యివ్వడానికి
 వుద్దేశించ బడింది కాని యీ లోకంలో వున్న సంతోషాన్నివ్వడానికి
 వుద్దేశించబడింది కాదు. మోక్షం యిస్తుందో లేదో ఎవ్వరూ చెప్పలేరు.
 ఎందుకంటే రుజువు చేసినవారు లేరు.”

“ఐతే యిష్టం వచ్చినట్లు తిరిగి సంతోషంగా వుండడం మీ నీతి
 అన్నాడు.” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“నా అభిప్రాయాలని చులకన చెయ్యడం చాలా ముఖ్యం.
 కాని వాటిని ఆచరణలో పెట్టడానికి ఎంతో ధైర్యమూ, శక్తి

శూన్యమైపోయింది. ఎంతో విజ్ఞానం, సంస్కారం కావాలి, ఇంట్లోని వాళ్ళు అవకాశాలు తేక భుజ సంఘంలో మునుషులు విద్వంసులు ఉన్నవాటితోనే చృత్రిపడి పూజం పేరు చెప్పగని యీ ప్రపంచాన్ని జీవితాన్ని వాక జాడ్యంగా వాక పీడకలాగా భావించి ఎట్లాగో కోజులు గడుపుతున్నారు. అందుచేతే మన సంఘం అభివృద్ధి చెందటం లేదు. మనం ఆచార్యాత్మిక విలువలపేరూ, వేదాంతం పేరూ, బైబిల్ వంపేరూ, మతంపేరు చెప్పగంటూ, మనుషుల మాట మరిచిపోతున్నాం—”

“నిధిగారూ! మళ్ళా వేదాంతంలోకి కొట్టుకుపోతున్నారు” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“వేదాంతం అంటే, మన వృద్ధేళం, ఎవరికీ జీవితంలో నిమిత్తం లేని పండితుల పుస్తకం అని. నిజానికి వేదాంతం అనేది, ‘మనం నిత్యం జీవితంలో బ్రతకడం ఎట్లా’ అన్నద్రశ్నకి అందరికీ అన్వయించే సమాధానమే. నా యిల్లు నేచక్కబెట్టుకోడం స్వార్థం. అందరిల్లా నా యింటిలాగే చక్కబెడతాను; అనడం రాజకీయ వేత్తల పని. అదే వేదాంతం పూడాను...” అన్నాడు నిధి

కృష్ణమూర్తి, థాంక్స్, అంటూ లేచివెళ్ళి, పేకాట బల్లదగ్గర చేరి పోకర్ ఆటలో మునిగిపోయాడు.

నాలుగు మాసాలు గడిచినై. దయానిధి చెండెకరాల భూమి అమ్మివేశాడు. ఇంటి ఖర్చు కట్టించాడు. తోటమాలి పని మాను పున్నాడు. ఊళ్లోకి నైకిల్ మీదే వెళ్తున్నాడు. నెలక వొందకూడా రావడంలేదు. డబ్బిచ్చుకోలేని రోగులని డిస్పెన్సరీలో పెట్టుకుని వుచి తంగా మందులిస్తున్నాడు. డబ్బంతా ఖర్చయిపోతోంది. చాలడం లేదు మెడికల్ జర్నల్ తెప్పించడం మానుకున్నాడు. ఇప్పుడు తనేదై నా వ్యాసం రాస్తేనే వోకాపీ వస్తుంది నాలుగు నెలలు తండ్రి డబ్బు వంపించేవాడు. మైసూరులో పడవాతం వచ్చి, ఆక స్నాతుగా తండ్రి మరణించాడు. ఆ మిగిలిన ఎవరం అమ్మివేసి, అన్న గారూ తనూ కలిసి, అంత్యక్రియలు జరిపారు. వారయ్య నిధి దగ్గర చేరాడు.

నవంబర్ లో కలెక్టర్ గారి ఆధ్వర్యాన క్లబ్బు వార్షికోత్సవం

జరిపారు. ఆ సందర్భంలో 'షేక్స్పియర్' రచించిన 'హామ్లెట్' నాటకానుండి కొన్ని దృశ్యాలు ప్రదర్శించారు. హామ్లెట్ పిన శ్రీధర్ భూమిక కృష్ణమూర్తి, హామ్లెట్ భూమిక నిధి ధరించారు. క్లబ్బు జనానికి ఆ నాటకం ఆడటం యిష్టంలే దన్నారు. పిషాదాంత నాటకం ఆడవల్సిన సందర్భం కాదని, కన్యాశుల్కంలో కొన్ని దృశ్యాలు, సారంగధర ఆడరా మన్నారు. నిధి, హామ్లెట్! తనే పెట్టుబడి పెడతా నన్నాడు. ఆఖరికి, కన్యాశుల్కంలోంచి కొన్ని, హామ్లెట్ లోంచి కొన్ని దృశ్యాలు, ప్రదర్శించారు. హామ్లెట్ రక్తి కట్టలేదు. ఏవోకరిద్దరు కాలేజీ విద్యార్థులతో తప్ప, అందులో కవిత్వం ఎవళ్లకీ అర్థంకాలేదు. హత్య చేయబడిన హామ్లెట్ శ్రీధర్ దయ్యంగా వచ్చి కొడుకుతో మొరెట్టగున్న దృశ్యం చాగుంది. కాని, ఓఫీలియాతో హామ్లెట్ సంభాషించే ఘట్టంలో, నిధి 'వోవ రాట్టు' చేశాడన్నారు.

హామ్లెట్ ఆ ఘట్టాలలో, 'పుష్పాదం' నటించాడనీ, నిజంగా చైతన్యం వున్నవాడేననీ, ఆ భూమికధరించే పాశ్చాత్య నటుల నమ్మకం. ఈ నాటకం తోసం, నిధి హామ్లెట్ గురించిన విమర్శ లెన్నో చదవడం జరిగింది. ఓఫీలియాతో ప్రేమపూరిత సలిపినప్పుడు, హామ్లెట్ నిజంగా మతిపోయిందనీ, ఆ 'పుష్పాదం' నటనకాదనీ, నిధి వాదం. క్లబ్బు జనానికి యీ వాదంతో నిమిత్తం లేకపోయింది. దయానధి హామ్లెట్ భూమిక ధరించడం నబబుగానే వుందని. "ఎంప్పుడు మాకర్థం పోతోంది" అనీ గుసగుసలు ప్రారంభించారు.

1987 ఏప్రిల్ మాసం వచ్చింది. దయానధి ఎంతో కష్టం మీద డిస్సెన్సరీకి అర్హి యివ్వగలుగుకున్నాడు. మందు పుచ్చుకుంటున్న కొద్దిమంది పేషంట్లలో నగంమంది అతని కేమీ ఫీజివ్వరు. చాక్లెట్ దగ్గరెట్లా వాసూలు చెయ్యాలో అతనికి తెలీదు. ఇంట్లో ఏదో కుభకార్యం చెయ్యాల్సి. అతనే చెయ్యగలడు? అతనికి పిల్లలులేరు, దగ్గర భార్య లేదు. గృహప్రవేశానికి యిల్లు కట్టే కావాకు లేదు, తన పుట్టినరోజు చేసుకుంటే జనం నవ్వుతారని భయం. ఆ రోజులో పుట్టినరోజు నగం, ఫీజులు యిచ్చేరకమే కాని, ఏం లాభం, యిచ్చుకోలేదు. కుర్చీలు, వీరువాలు, మంచాలు వేలం వేద్దామని తోచింది, లేకపోతే

అప్పుచెయ్యాలి. వేషంట్ల దగ్గర బదలడగటం అక్కావాలి, కృష్ణమూర్తి జ్ఞాపకం ఏ చ్చాడు, ఈ మద్య పూళ్ళో పూజా యో పూజా యో వేళ కలుగుకోజాలి క్రితం వొచ్చాడట కృష్ణమూర్తి డబ్బు గలవాడు అని నిశ్చయించుకునే. వాళ్ళింటికి వెళదామనుకుంటున్నాడు ఉదయం తొమ్మిదైంది. పొసీ సాయం క్రిం అనిగితే. ఇప్పుడు నిధి క్లిబ్బు వె బ్ కాడు. ఎల్లా అడిగాలో, ఎల్లా మాట్లాడాలో, రిహార్స్ చేసుకుంటు ఉగా, కృష్ణమూర్తి చక్కా వొచ్చాడు. ఇద్దరూ ముడు గదిలో వో అరగట కూర్చున్నారు. తరవాత కృష్ణమూర్తి వెళ్ళి య్యాడు. కృష్ణమూర్తి అంబి వేషంట్లు. కృష్ణమూర్తి క్రితం సీసాగో తీసుకుని, గి.డి వంపించాడు నిధి వదిరోజుల్లో రిహార్స్ వచ్చింది 'ప్లస్' గుర్తువేసి పుం ఆ గుర్తు బదులు, మైనస్ గుర్తు వొచ్చేరకూ, వారాని కో ఇన్ క్షన్ చొప్పున, కసిసం అరు మాసాలేవా ఇన్ క్షెక్షన్లు పుచ్చుకుంకాని, పూర్తిగా అబ్బు నివారణైం దనుకో కూడదని చెప్పాడు అంతరకూ అతను పెద్దమాట తలపెట్టకూడదన్నాడు. కృష్ణమూర్తి వచేసని, వారం వారం వొస్తూ ఇన్ క్షెక్షన్లు పుచ్చుకుంటున్నాడు.

కృష్ణమూర్తి వైఖరిలో మార్పు రానందుకు నిధి వద్దాడు. అప్పుడప్పుడు రోజుని కృష్ణమూర్తి వేళాకోళ చేస్తా అతను సహించలేదు. స్వతహా మనస్థితిలో అంత. అనుకూలమానపుడు జ్ఞానం పొందితే, ఏటానులో రోడ్లన్నీ వేమనలిగా అతనికి మనవ ప్రకృతి అర్థం కావాలేదు. యధార్థం తెలుకూడదు. తెలుసుకుంటే, తట్టికోలేం అంచేత మతం, దేవుదయ్యం, పురాణం, వేదాంతంతో మన్ని మనం మోసగించుకో అవసరం. అతని నవ్వొచ్చింది. కృష్ణమూర్తి మంచివాడు. తన్నుతాను మోసగించుకోవచ్చు. కాని, అతని మాత్రం మోసగించడు. అతన్ని గురించిన యధార్థం మరుగుపరిచేయ్యుం చెయ్యటం. కృష్ణమూర్తిలో 'పాపం' చేసిన చైతన్యం లేదు. కాని అజుంగా పాపం చేశాడా? కొందరు దొంగలూరు; కొందరు దొరకరు; లేదా, దొరికిపోకుండా పుండడమే సంఘం అవలంబిస్తున్న

జరిపారు గార్తిలో వశ్యాత్వావంలేదు. ఎందు కుందాలి? మైసా
 చాటువాగున్న చి తేరుకున్న రోగి వశ్యాత్వావ పడుతున్నాడా?
 అన్న జబ్బులూ చెడుగే. చెడుగుని రూపుమాపటం దాక్షిణ్య విధి.
 ఇది మంచి జబ్బు, యిది చెడ్డజబ్బు, అని విలువలు కట్టడం అజ్ఞానం.
 సంఘం యిట్లాంటి విలువలు కట్టడంవల్లే, దైర్యం లేనివాళ్లు ఆత్మ
 త్యాగం లోబడుతున్నారు, అది చెడుగు, కృష్ణమూర్తిని చూసి శాలి
 డి. 'ప్రేమించడం' మొదలెట్టాడు. కృష్ణమూర్తి ఆనందాన్ని,
 సోమ్యదృష్టిని, వుత్సాహాన్ని యీజబ్బు లేమీ చెయ్యలేకపోయాయి.
 మానవుడి ఆత్మబలం అల్లాంటిది. భారాన్ని మొయ్యగల భుజబలం
 వున్నవారి భుజాలపై ననే భారం పడటం, సంతోషించవలసిన
 సమయం.

రెండు నెలలు గడిచాయి. ఆనాడు ఆదివారం కృష్ణమూర్తి
 నేతెక్స్ నోకి రాలేదు. సోమవారం చూశాడు, రాలేదు. ఇట్లా
 ఏద్య మధ్య మానెయ్యడం ప్రమాదమని ఎన్నోసార్లు చెప్పాడు.
 ఎందుకు రావడంలేదో? వాకబు చేశాడు. కృష్ణమూర్తి వూళ్ళో
 వేడు. ఏమా రెక్కాడు?

పోస్టు బంట్రోతు వుత్తరా లిచ్చాడు. ఒకే పెల్లికాలాకువి
 లెట్ ఫలేఖ లొచ్చాయి. ఒకటి కృష్ణమూర్తి, తన పెండ్లికి
 వాటి న న ఆహ్వానము. పెండ్లి కూతురు గోవిందరావుగారి
 దం ప్త్రై, సుశీల. రెండోది, గోవిందరావు మామయ్య వంసిన కుభ
 డి. పెండ్లి కొడుకు కృష్ణమూర్తి. వివాహం పవకొండు రోజు
 9 దయానిధికి ఆశ్చర్యం వేసింది. వెట్టి ఆవేశం వొచ్చింది.
 మీ నే గోవిందరావు మామయ్యకి వుత్తరం వ్రాశాడు, పెండ్లికొడు
 కు సుఖవ్యాధులున్నాయనీ ప్రస్తుతం తనవేషంటనీ, వ్యాధిశీవ్రత
 గ్గలేదనీ, తగ్గేటంతుక, ఆరుమాసాలేనా పడుతుందనీ అల్లాంటివానికి
 సుశీల నిచ్చి వివాహం చెయ్యడం గొప్ప అవచారమనీ, కాబట్టి, ఏదో
 విధంగా యీ పెండ్లి ఆపెయ్యవలసిందనీ-ఆ వుత్తరంలో సారాంశం.
 ముఖ్యపదోజ్ఞాపకం వచ్చి చివర మరో రెండు వాక్యాలు చేర్చాడు.
 ముఖ్య వివాహం నిశ్చయం కావడం, వివాహం జరగకపోవడం యిది
 మొగటిసారి కాదని అందరూ ఎరుగున్నచే. సుశీల వాకు చుట్టం.

అంతే నుశీల బాధ్యత వాకూ కొంతవరకు వుంది. డాక్టరుగా సంఘంపట్ల కూడా వాకు బాధ్యత వుంది. ఈ వివాహంవల్ల ముందు వారికి పుట్టిబోయ్యే సంతానంపై మీరు కాస్త కనికరించి, తగినచర్య చేసుకుంటారని నమ్ముచున్నాను."

కృష్ణమూర్తికి కూడా వ్రాయాలనుకున్నాడు, కాని దాని వల్ల ప్రయోజనం లేదని విరమించాడు. నుశీలకి ఓ పుత్రరం దాని చింపేశాడు.

రెండు రోజుల్లో గోవిందరావుగారి దగ్గరనుంచి జవాబొచ్చింది. కృష్ణమూర్తి చదువుకున్న వాడనీ, ప్రయోజకుడనీ, నుశీల అన్నివిధాలా ఇష్టపడిందనీ యవ్వనంలో వాడుదుడుకులు వాటంతట అవే నర్దుకుంటాయనీ. డాక్టర్ గా నిధిలో అంత నమ్మకం లేదనీ, తన యిల్లు ముందు తాను చక్కబెట్టుకోవడం వుత్తమం అని ఆ పుత్తరంలో సారాంశం. చివర మరో రెండు వాక్యాలున్నాయి. "మీ కుటుంబం చరిత్రనీ పెండ్లికి ఎట్లాంటి అంతరాయం కలిగించిందో, ఆ రోజుల్లో నువ్వు ఎంత నొచ్చుకున్నావో స్మరించుకో. నువ్వు అన్నీ చూసుకుని వివాహం చేసుకుని, భార్య ద్వారా అనుభవిస్తున్న దేమిటి? బావుకుంటున్న దేమిటి? నీ కింకా లోకజ్ఞానం లేదన్నా ఇట్లాంటి వ్రాతలు యిట్లాంటి ప్రచారం ముందెప్పుడూ ఎవరి దగ్గరా చెయ్యకు."

దయానిధి, దీనికి మళ్లా జవాబు వ్రాశాడు: అందులో కొన్ని వాక్యాలు: "నేను అన్ని బాధలూ పడివున్నాను గనుకనే యితరుల సాఖ్యం కోసం యింత ప్రాకులాడటం. నాకు లోకజ్ఞానం లేకపోవచ్చు. కాని లోకజ్ఞానం కల మీబోటి పెద్దలు కూడా, యిట్లాంటి దుర్నితినీ ఆమోదించడం వా కెంతో దిగులుగా వుంది. కూతురుకు పెండ్లికేసే అత్తవారింటికి పంపటంతో మీ పూచీ వాదిలిపోతుంది. తరవాత వారి జీవితాలు ఏమైతే మీ కెందుకు? ఈ స్వార్థపరత్వం లోకజ్ఞానమైతే నా కిట్లాంటి జ్ఞానం లేకపోయినందుకు విచారం లేదు. ఈ పెండ్లి మాన్పించే యత్నం విరమిస్తానని మాత్రం అప్పుడు కృష్ణమూర్తికి వ్రాస్తున్నాను."

అన్నాడు కాని, ఎందుకో కృష్ణమూర్తికి వ్రాసే ధైర్యం అత

నికి లేకపోయింది. కాకినాడ డిస్ట్రిక్టు మెడికల్ ఆఫీసర్ కి వో
పుత్తరం వ్రాశాడు యీ విషయాలన్నీ తెలియవచ్చు. నీటికి మెడి
కల్ ఆఫీసర్ యీ విధంగా సమాధానం వ్రాశాడు.

“మీరు చెప్పిన విషయాలతో నేను వీక్షిస్తున్నాను. ఈ
వివాహం జరగడం - అందులో మీరు కార్యం కూడా యిప్పుడే
జరుపుతారంటున్నారు - చాలా విచారకరమైన విషయం. నా
నేను చెయ్యగలిగింది ఏమీ లేదు. డిస్ట్రిక్టు ఆఫీసర్ దగ్గర్నుంచి హెల్త్
సర్టిఫికేట్ వుంటేనే కాని వివాహం చట్టబద్ధం కాకూడదని యెదేనా
శాసనం వుంటే తప్ప మనం యిందులో జోక్యం కలగజేసుకోడం
హాస్యాస్పదం. ఒకడేశ అట్లాంటి రాసనాన్ని ప్రభుత్వం ముందు
ముందు అమలు జరిపినప్పటికీ పుభయవతారాచారా మెడికల్
ఆఫీసర్ కి లంచం పోసి దొంగ సర్టిఫికేట్ పొందే అవకాశం వుండనే
వుంటుంది. ఈ పరిస్థితులలో కార్యం యిప్పుడే జరవకుండా మీరే
వారితో మాట్లాడి ఏదో చెయ్యడం మంచిది. నేనేమీ చెయ్యలేను.”

దయానిధి గోవిందరావుగారికి కనీసం కార్యం మాత్రం
యిప్పుడు జరవకుండా చూడవల్సిందని మరో పుత్తరం వ్రాశాడు.
దానికి ఆయన జవాబు వ్రాశాడు: వివాహం తప్ప కార్యం జరిపే
ఏర్పాటు యిప్పుడు కాని అనంతపుడు కాని లేదనీ, కొన్ని కారణాల
వల్ల యీ వివాహం యిప్పుడు జరిపి తీరాల్సిందేనని వ్రాశాడు. ఆ
కారణం ఏమిటో కనుక్కుందామని సంకల్పించాడు నిధి. నారయ్యని
కాకినాడ వంపించాడు. నారయ్య రెండు రోజులు బుడి తిరిగి
వచ్చాడు. అతని కేసు ఆరా దొరకలేదు. ఇంక వివాహం రెండు
రోజులుండి,

అమృతం భర్త, తనూ అమృతం సుఖం వెళ్ళికి వెళుతున్నా
మనీ, తనూ వస్తాడని ఆశిస్తున్నామనీ నిధికి పుత్తరం వ్రాశాడు.
వివాహం యింక రెండు రోజుల్లో వుంది, పోనీ తనూ వెళ్ళి, కృష్ణ
మూర్తితో మాట్లాడితే? ఏమని మాట్లాడటం? తను మామగారితో
మాట్లాడగలిగాడు? నీయిల్లు నువ్వు చక్కబెట్టుకోమన్న గోవింద
రావు మామయ్య మాటలు సూదుల్లా గుచ్చుకున్నాయి. ఆ రోజు
గడిచిపోయింది. ఆ మొన్నాడు పుదయం, పెద్దగిరి వెడదామని సంక

బ్రించాడు. హోల్డెల్ తీసుకుని స్టేషన్ కొచ్చాడు. బండి ప్లాట్ ఫారం మీద సిద్ధంగా వుంది. పదినిముషాల పైముంది. కాళ్లు దడ దడలాడుతున్నాయి; వొళ్ళంతా చల్లబడింది. జ్వరం తగిలింది. బిల్లు మీద కూర్చుండి పొయ్యాడు. నుదురు వేడెక్కిపోయింది. శ్వాస బరువుగా వస్తోంది. గార్డు విజిల్, రైలుకూత, రైలు కదలడం జరిగింది. ఒచ్చిన జట్కబండిలోనే యెక్కి యింటికి వెళ్ళిపోయాడు.

రెండు నెలలు గడిచినై. క్లబ్బులో కృష్ణమూర్తి పెన్నిస్ ఆడు తున్నాడు.

“హెల్లో డాక్టర్,— మీవాళ్ళంతా వెడ్డింగ్ కి మీ రొస్తారని చాలా అనుకున్నారు. నేనుకూడా డిజ్ అప్పాయింట్ అయ్యాను. బహుశా పేషంట్లతో మీకు తీరుబడిలేక పోయిందేమో” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

“లేదు లేదు—నాక్కొంచం వొంట్రో నుస్తీ చేసింది.”

“డాక్టర్ ఈజ్ వాన్ పేషంటు—”

నిధి నవ్వాడు; కృష్ణమూర్తిలో ఏ విధమైన మార్పులేదు.

జబ్బు విషయం అడుగుదా మనిపించింది; కార్యం మాట అడగా లనిపించింది. అనవలసిన వాక్యాలను ఆలోచించుకుంటున్నాడే గానే; కృష్ణమూర్తి మళ్ళా అందుకున్నాడు.

“ఐనా మీరు వచ్చినా, మీరు ఎన్జాయ్ చెయ్యలేరేమో లెండి—మీ పెండ్లి విషయం. అవన్నీ జ్ఞాపకం రావచ్చు” అన్నాడు.

నిధి ఆలోచన పరిపరి విధాల పోయింది. అల్లా అనడంలో కృష్ణమూర్తి వుద్దేశం ఏమిటో? కంతం నవరించుకుని నిధి మాట్లాడ బోయాడు.

“ఐకే చూడండి, మీకు,—మీరు—”

“ఫరవాలేదు లేవయ్యా, యిప్పుడు డబ్బుకొందర ఏమీ లేదు. మీదగ్గర వున్నప్పుడే యిద్దురుగాని” అన్నాడు కృష్ణమూర్తి—కానే పొగి—“వైగా నేను మీకు ఫీజ్ యివ్వాలిగా. ఇప్పుడు మన్నబ్రంధు వులం కూడాను. ముందు ముందు మీరే నా ఫేమిలీ ఫిజియన్ అంటూ కృష్ణమూర్తి పేకాట బృందంలో కలిసిపోయాడు.

హార్టులెస్ స్కాండల్ అనుకున్నాడు నిధి, నిదానించి చూస్తే

కృష్ణమూర్తి చేసిన తప్పేమిటి? అతని జబ్బు నిష్కలించి వుండగూడదా? వివాహం చేసుకున్నాడు, కార్యంలో తగిన జాగ్రత్త తీసుకున్నాడేమో! చదువుకున్నవాడు, ఆమాత్రం ఆలోచించుకోడు? కాని యీ ప్రశ్నలకు సమాధానం ఎవరు చెబుతారు? అమృతం చెప్పగలదు అమృతానికి వుత్తరం రాయా లనిపించింది. వ్రాశాడు. అమృతం భర్తని సంబోధిస్తూ “నేను ఆనాడు జబ్బుచేసి, మళ్ళీ వివాహానికి రాలేకపోయాను, మీరూ అమృతం, కులాసాగా గడిపారని తలుస్తా. మీ రెవరేనా పెండ్లి విశేషాలు వ్రాస్తారేమో అనుకున్నాను. జగన్నాథం ఆ పెండ్లికి ఎందుకు రాలేదో వ్రాశారు కారు. అతను వెళ్ళివుంటే, అన్ని సంగతులూ వ్రాయును. ఇప్పుడేనా మీరు పెళ్ళి వివరాలన్నీ రాస్తే సంతోషిస్తాను” అని వ్రాశాడు. ఈ వుత్తరం అతనికి తృప్తి నివ్వలేదు, లేఖలో జీవంలేదు, చచ్చిపోయిన కలంతో వ్రాసిన వుత్తరంలాగు. దాన్ని చించివేసి యీసారి అమృతాన్ని సంబోధిస్తూ మరో వుత్తరం వ్రాశాడు.

“—నువ్వు, నీభర్తా: కులాసాగా వుంటున్నారని తలుస్తా. నన్ను జ్ఞాపకం వుంచుకుని, వివాహానికి ఆహ్వానిస్తూ వ్రాసిన వుత్తరానికి చాలా కృతజ్ఞుణ్ణి. మళ్ళీ పెండ్లి ముచ్చటలు నీనోటంటే వినాలని వుంది. రహస్యాన్ని తిన్నగా శోధించి, సత్యాన్ని విప్పిచెప్పే శక్తి నీకే వుంది....” ఈ వుత్తరం అతను పూర్తిచెయ్యలేక పోయాడు. నాలుగైదుసార్లు చదువుకున్నాడు. అతనికి ‘పుంచుకోటం’ ‘నీనోటంట’ ‘రహస్యాన్ని’—అనే మాటలు ప్రమాదంగా తోచినై ; ఇవి చదువుకుని భర్త ఏమనుకుంటాడో! ఏదో పాపం చేసినవాడల్లే బాధపడ్డాడు. తనలో ఏదో పాపంచేసే సంకల్పం వుందా? ఆ సంకల్పాన్నుంచి అతను పారిపోవడానికి యత్నిస్తున్నాడా? అతని మనస్సు చెడిపోయింది. పెద్దమంటలో అడివిచెట్టు విరిగి పడుకున్న ట్లనిపించింది. ఆ వుత్తరం చించివేశాడు.

మరో మాసం గడిచింది. ఇప్పుడతనికి ప్రాక్టీస్ బొత్తిగా పెట్టబడింది. రెండు నెలలది యివ్వాలి. అతికష్టమీద భోజనం గడుస్తోంది. నారయ్య, రోజ్ వొండి పెడుకున్నారు. అప్పుడప్పుడు, మిగిలిన ఎకరం కూడా అమ్మేశాడు. అన్నగార్ని అడగలేడు. గర్వం.

అతిశయం, యాచనకి అంగీకరించడం లేదు. అమ్మేటందుకు ఏమీ లేవు. భార్య దగ్గరవుంటే ఎంత బాగుండును. నగలేనా అమ్మమ్మ.

క్లబ్బులో అతన్ని గురించిన పుకార్లు కొత్తరూపం దాల్చాయి.

“భార్యని వదిలేకాట్టగా! కృష్ణమూర్తి పెండ్లాన్ని యిక్కడికి ఎందుకు తీసుకురాడోయ్! బికాజ్, వాడి పెళ్ళానికీ, డాక్టర్ కీ సంబంధం వుందితే మరి — బింధుత్వం యాజ్ యాక్వల్ టు బ్యూటీ ఫుల్ సంబంధం.”

కృష్ణమూర్తి డాక్టర్ దగ్గర ఎందుకు మందు పుచ్చుకోడో చెప్పకో. ఎక్రాన్ వర్డు పజిల్! వీడు అర్ సీనిక్ యింజెక్షన్ లిచ్చి చంపితే?”

“నిధిగారి సతీమణి ఏది? కనుక్కున్నవారికి వెయ్యిరూపాయల బహుమానం.”

అదీ పుకార్ల ధోరణి వెళ్ళటం, యివి వినడం, బాధపడటం తప్పడం లేదు. వినకుండా, బాధపడకుండా వుండలేదు. ఆ బాధే తనకి మిగిలిన స్నేహితుడు. అప్పుడప్పుడు కొందరు క్లబ్బువ్యక్తులు, ఏదో జబ్బు వొంకని యితని దగ్గరకొచ్చి, బాకాఖాచీ వేసి, కొంత పరిశోధనా ఫలితాన్ని పొందా మనుకుని పోతుంటారు.

ఇప్పుడు కృష్ణమూర్తి చాలా భాగం అత్తవారి పూళ్ళోనే వుంటున్నాడు. ఎప్పుడైనా ‘మాచెస్’ వుంటే వొచ్చిపోతుంటాడు. మరో మాసం గడిచింది. గోవిందరావు మామయ్య దగ్గరనుంచి పుత్తరం వచ్చింది.

“నిన్న రాత్రి, సుశీల ప్రసవించి చనిపోయినది. శిశువు కూడా మరణించినది....”

దయానిధికి “కొన్ని కారణాలేమీ”టో తెలిశాయి. వివాహం జరిగి ఎనిమిది మాసాలు పూర్తికాలేదు. శిశువు కృష్ణమూర్తికి పుట్టలేదు; తండ్రిగా వుండే బాధ్యతమాత్రం అతను వహించాడు, దయానిధికి దుఃఖంలో భయమేసింది. సుశీల మృత్యువుకి అతను బాధ్యుడేమో ననిపించింది. తను కోరినప్రకారం సుశీల పెండ్లి జరిగిపోయివుంటే సుశీల ఏమవును? ఏవిషయమో తాగును. సుశీల తల్లుకున్న పద్మపూజాహానిగిది విముక్తి చేసేకత్తి వొక్క మృత్యువే.

ఏదో బరువుతో విరిగిన ట్లనిపించింది. కారుద్దామంటే కన్నీరు తేలి నమయం అది. స్వేచ్ఛగా గాలి పీల్చాడు. జీవాన్ని తీసుకుపోయి భవ్యుడు, సృష్టి ఏదో ప్రశాంతాన్ని, వికాసాన్ని దిగవిడిచిపోతుంది. పెద్ద కెరటం మహాసముద్రంలోకి నిష్క్రమించేముందు, వొడ్డున నురగని దిగవిడిచినట్లు, భయంకరమేఘం వర్షించి, తెల్లవడి, పల్లబడి, ఆకాశంలో అంతర్ధానమైతట్లు, ఏడ్చి, జుట్టుపీక్కునేటందుకు యిక్కడేముంది? ఇతరులకోసం కన్నీరు కార్పడం సులభం, మనకోసం కావల్సినప్పుడు, కన్నీరు రాదు. మూర్ఖులేని ప్రాణి నవ్వుతుంది. కాని సృష్టిమూగదై, నిశ్శబ్దంలో జీవిస్తుంది.

రాత్రి పదకొండు గంటలైంది. దయానిధి హామెలెట్ చదవడం మొదలెట్టాడు. ఆ నాటకాన్ని ఎన్నోసార్లు చదివాడు. కాని యిప్పుడు పూర్తిగా అర్థమైనట్లుంది. అది నాటకం కాదు. మానవత్వాన్ని, ఋజువుచేసే అనంత ప్రణాళిక, ఎవరికివారు అందులో యదార్థాన్ని, రక్తనాళాల వైన ఋజువు చేసుకోవాల్సిందే.

దయానిధి పుస్తకం మూసేసి వొడ్లో సూతిపట్లం మీద పడ కుర్చీ వాలుకొని కూర్చున్నాడు. ఆకాశంలో మేఘాలు బరువుగా శోడుల్తున్నాయి. చెట్లలో ఆకులు మెదలడం లేదు, గాలి దూరంగా విలుస్తోంది. ఏదో వొచ్చి లేవేవరకూ కదలనట్లు చెట్లు నిలిచి పొయ్యాయి, నిధి కళ్ళముందు ఇంద్రధనుస్సులా ఏదో మెరిసింది. వేళ్ళతో కళ్ళను తుడుచుకున్నాడు. కన్నీటితో వేలు తడిసింది. ఛ, ఛ— తను ఏడవటాడ దనుకున్నాడు, ఎందుకు దుఃఖం? ఎవరిమీద తనకి కోపం? ఏం కావాలి తనకి? అన్నింటికీ సమాధానం కూన్యం. ఏమీ జరగడంలేదని పడే బాధా, కారణంలేని దుఃఖం,—వీటికి అంతం లేదు. సృష్టిని చూసే మానవుడు జాలిపడటం జరుగుతుందా? ప్రపంచంలో అన్నీ మూసుకునే తలుపులు. అన్ని తలుపులూ వొక దాని తర్వాత వొకటి మూసుకుపోతాయి. మనం బైటుండిపోతాం, అంతా చీకటి, దూరంగా ఏదో కిటికీ తెరిచిన ట్లయింది; కాంతి మెరిసింది. అతను జీవితాన్ని స్పృశించి పట్టుకున్నట్లుంది. విశ్వాన్ని అను లింతలో యిముడ్చుకున్న విముఖత అది. తొందరగా లేచి గదిలో కెళ్ళి, కాగితం, కలం తీసుకుని వ్రాయడం మొదలెట్టాడు. పదహారు

రోజులవరకూ పైటికి వెళ్ళకుండా. గదిలో ఏకాంతంగా కూర్చుని, గంటకో వాక్యం చొప్పున వ్రాస్తూ గడిపి, చివరికి ఆ వ్యాసం ముగించాడు. అతనికి ముగింపు చేతకాదు. ప్రేమకి ద్వేషం ముగింపు; యవ్వనానికి వాంఛ ముగింపు, జీవితానికి మృత్యువు ముగింపు; కాని ఈ వ్యాసానికి ముగిం పేమిటి? ఒక్కసారి విశ్వంలోని సౌందర్యవతులైన స్త్రీల శరీరాలని మంటగాచేసి, ఆ జ్వాలలో తన శరీరం ఒక్కసారి మండించుకుని, ఎండిన నాలుకా, కాలిహయ్యే నుదురూ, మరి మెదలని అస్తివంజరమై, కరిగిన మంచులా ద్రవించని రక్తంతో, నిండు సూర్యుని చూడగలిగిన మానవులందరూ, ఆ వ్యాసాన్ని, ముగించే యత్నం చేస్తూ, అల్లా వ్రాస్తూ పోవాల్సిందే. ప్రతియుగంలో మనుషులూ, మరో అంకమో, మరో అధ్యాయమో వ్రాస్తూ వుండే ఎడతెగని పుస్తకంలాంటిది జీవితం. దానికి ముగింపు లేదు. తను వ్రాసిన వ్యాసం వొకసారి చదువుకున్నాడు నిధి.—

7

చీకటి సమస్య

షేక్స్పియర్ రచించిన హామ్లెట్ నాటకం చదివినవారికందరికీ అందులో వొక సమస్య వున్నదన్న విషయం తెలిసే వుంటుంది. ఆ సమస్య, హామ్లెట్ నాటకానికి సంబంధించినదికాని, రచయితకి సంబంధించినది కాదు. హామ్లెట్, షేక్స్పియర్ యిద్దరూ ఒకటేనని నమ్మిన విమర్శకులు యీ సమస్యను పరిష్కరించే యత్నాలు చేశారు. ఇట్టా చేసిన వారు ఘమారు అరవై మంది. వీరు, ప్రపంచంలోకి షేక్స్పియర్ గొప్ప రచయితనీ, అతని రచనలో హామ్లెట్ గొప్ప నాటకమనీ అన్నారు కాని, దాని సమస్య పరిష్కరించలేకపోయారు. కోల్ రిజ్, యీ నాటకంగురించి వ్రాస్తూ తన స్వీయచిత్రం చెప్పుకున్నాడు. గెథే అదే పని చేశాడు. ఇటీవల టి. యస్. ఎలియట్ అనే విమర్శకు డొక్కడూ రైల్వంచేసి, హామ్లెట్

షేక్స్పియర్ రచించిన పుత్రమనాటకం కావనీ, పూర్తిగా పాడై పోయిన నాటకం అనీ, తీర్పు చేశాడు. ఎలియట్ యిట్లా అంటున్నాడు.

“హామ్లెట్ నిజా, రచయిత వెలుగులోకి లాగి కళాను గుణంగా ప్రదర్శించలేకపోయిన ‘గొడవ’ బోలెడుంది...హామ్లెట్ అనుభవించిన పుడ్రేకానికి సరిపడ్డ పరిస్థితులు బాహ్య ప్రపంచంలో లేవు. వడే బాధకీ, చూస్తూన్న వాతావరణానికి మధ్య వున్న లోయపై వొంతెన వెయ్యకపోయాడు. హామ్లెట్ తన పుడ్రేకంతో బాధపడినట్లు, షేక్స్పియర్ హామ్లెట్ నాటకంతో బాధపడ్డాడు.

సారస్వతంలో ప్రదర్శించడానికి వీలుకాని కథావస్తువుని షేక్స్పియర్ యీ నాటకంలో తీసుకున్నాడు. షేక్స్పియర్ ఆ బాధని హామ్లెట్ ద్వారా ప్రదర్శించలేక పోయాడు. అంచేత యీ నాటకం తగులింది.”

ఈ సమస్యని పరిష్కరించే వుద్దేశ్యంతో నేనూ యీ వ్యాసంలో కొన్ని సూచనలు చేస్తున్నాను. ముందు; హామ్లెట్ సమస్య ఏమిటో కొంచెం పరిశీలిద్దాం.

హామ్లెట్ తండ్రి మరణానంతరం, హామ్లెట్ తల్లి గెర్ట్రూడ్, భర్త సోదరుణ్ణి వివాహమాడుతుంది. రాజ్యపరిపాలన కూడా వారిదే. ఆస్థానంలో మంత్రికుమార్తె ఒఫీలియాని హామ్లెట్ ప్రేమిస్తాడు. ఇట్లా వుండగా వో నాడు హామ్లెట్ తండ్రి. దయ్యంగా కుమారుడికి దర్శనం యిచ్చి, తను తన సోదరునిచే హత్య గావింపబడినాననీ, తల్లి కూడ యిందులో బాధ్యురాలనీ, వారిమీద పగసాధించవలెననీ కుమారుణ్ణి శాసించి, అంతర్ధానమౌతాడు! ఆ వాటినుండి హామ్లెట్ మనస్సు మారిపోతుంది. తల్లి వ్యభిచరించిన విషయం తెలియగానే, ‘క్రై’మీద అతనికున్న గౌరవం పోతుంది. ఒఫీలియా కూడా యిట్లాంటి కులశైమోనని భ్రమిస్తాడు. అతన్ని ప్రేమించడానికి, అతని గుట్టు బైటకీ లాగడానికి తండ్రిచే నియమించబడిన గూఢచారిడిగా పరిగణించి, ఆమెని కూలనాడి సంవర్కం మానుకుంటాడు. రాత్రి, పగలు బాబయ్యనీ, తల్లి నీ యే విధంగా సంవారి నే కని తీరుతుందో ఆలోచన సాగిస్తూ, పరాకుప్రసంగం

చేస్తూ, ఏచివాడిలా ప్రవర్తిస్తాడు. గూఢచారుడుగా వుంటున్న మంత్రిని హత్య చేస్తాడు. రాజు, భార్య, అతనిది ప్రమాదకరమైన 'ఏచి' అని భయపడి, దాని నిజానికాలు తెలుసుకోడానికి యత్నిస్తారు. హామ్లెట్ రాజ్యంలో వుంటే వారికి ముప్పు వాటిల్లుతుందని, అతన్ని దూరదేశానికి పంపుతారు. అత సేవన్నాగం తెలుసుకుని, తిరిగి వచ్చి, రాజయోధులను హత్య చేస్తాడు. చివరికి, వగ సాధిస్తాడు; ఓఫీయీ ఆత్మహత్య చేసుకుంటుంది. తనూ, తల్లి, రాజు, అందరూ మరణిస్తారు.

ఇందులో సమస్య యిది: హామ్లెట్, తన చర్యలకి యేవ గించుకుని తన తల్లిని, ఆమె భర్తని చంపడానికి సిక్వయించుకుని కూడా, ఆ పని ఎందుకు చెయ్యడు? స్వగతాలతో అమాయకులని చంపుతూ ఎందుకు వృధా కాలయాపన చేస్తాడు? ఇదీ ప్రశ్న. దీనికి విమర్శకులు రకరకాల సమాధానాలు లిచ్చారు. పీటన్నింటినీ మూడు రకాలుగా విభజించవచ్చు.

1. షేక్స్పియర్ వొక పాత నాటకాన్ని ఆధారంగా చేసుకుని యీ నాటకం వ్రాశాడు; అందులో వగ తీర్చుకోవడం తప్ప వేరే కథ వట్టులేదు. కాబట్టి, ఆ 'పట్టు,' 'బిగి' ఆపాదించటంకోసం, యీ స్వగతాలు, 'ఉన్నాడం' 'తంతు' యిరికించాడు అని,

2. హామ్లెట్ ఆదర్శజీవి. తన ఆదర్శాలని ప్రపంచానికి కూడా ఆపాదించాడు. తన తల్లిచేష్టలు: ఆ ఆదర్శాలని భగ్నం చేసినై. "వాళ్లు వుంటేనేం, చస్తేనేం?" అనుకుని నిస్పృహ చెంది, కార్యదీక్షనుంచి విరమించి, వేదాంతి అయ్యాడు—అని.

3. నాటకకర్త హామ్లెట్ యిరుక్కున్న వ్యూహాన్ని చూసి జాలి పడి, సానుభూతి ప్రకటించడంవల్ల, యీ 'అలస్యం' జరిగింది—అని.

నేను యిందులో మూడోదానితో ఏకీభవిస్తున్నాను. ఇది కొంతవరకూ ఎలియట్ చెప్పిన వాటికి దగ్గరగాకూడా వుంది. హామ్లెట్ తల్లిని, అందరు పురుషులలాగే, 'మాతృదేవత'గా పూజించి, గౌరవించి ప్రేమించాడు. కాని, ఆమె భర్త చనిపోగానే, మళ్ళా వివాహం చేసుకుంటుంది. ఈ కృత్యంతో హామ్లెట్ తల్లిని పూజించలేకపోయాడు. తరవాత, భర్త జీవించి వుండగానే, భర్త

సోదరుడితో వ్యభిచరించిందన్న సంగతి తెలియగానే, ఆమెని 'గౌరవించడం' మానేశాడు. స్త్రీని 'చాంచల్యమా!' అని సంబోధించాడు. చంపడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. ఆమె బ్రతికివుంటే తనలాంటి కూతుళ్ళని కంటుందని భయపడి, 'చంపడం' 'మంచిపనే' ననుకున్నాడు. కాని ప్రేమించకుండా వుండలేకపోయాడు, తల్లి లోని చెడుగుడి అతీతం అయ్యే ప్రేమ అతనిది. "పోనీ నుభవదనీ, అనుభవించనీ, యీ నాలుగు రోజులేగా, తరవాత ఎల్లాగా చంపుతానుగా, పోనీ పాపం, ఆనందించనీ" అని హామెలెత్ అనుకుని, 'ప్రేమకీ' తన దాస్యం వాదులుకోలేక. కాలయాపన చేశాడు. ఆ బౌదార్యం, ఆ అతీతమైన ప్రేమ, హామెలెత్ లోని వుత్తమలక్షణాలు—చివరికి 'పాపాన్ని', 'చెడుగుని' చూసి, భరించి, సహించి, అనుభవించి, అతీతమయ్యే ప్రేమ అతనిది. పాపం లేదు, పుణ్యం లేదు, చెడుగు లేదు, మంచి లేదు - ఇవి ఐహిక విలువలు ఆధ్యాత్మిక విలువలు కావు, సంఘంయొక్క ప్రావకం, ప్రాబల్యంమీద ఆధారపడే అశాశ్వతమైన విలువలు. కష్టసుఖాలు చెటిసీ సమంగా అక్షభవించిన వ్యక్తికి తీర్పుచేసే అవసరం వుండదు; వుండనక్కరలేదు.

ఇతే ఈ సూచనలు సమర్థించేటందుకు, నాటకంలో ఆధారాలు ఎక్కువగా లేవు. వీటి ఆధారాలు షేక్స్పియరు జీవిత రహస్యంలో దాగిఉన్నాయి. షేక్స్పియరు తల్లిచర్య షేక్స్పియర్ ని కాథించి వుండొచ్చు. తనకి జరిగిన అన్యాయాన్ని, పదిమందికీ ఎరుకపరిచి, వానిని అవవాదునుండి రక్షించడం, మహాపురుషుడి లక్షణం. వ్యక్తిగతమైన విలువలే, ప్రపంచానికి అన్వయించే సూత్రాలుగా మారుతాయి. షేక్స్పియర్, చెడ్డదైన తన తల్లిని ప్రేమించగలిగాడు. కాని యీ ప్రేమనీ, ఆమెలోని "చెడ్డ" తనాన్ని సమన్వయం చెయ్యలేక పోయాడు. శిఖరం ఎక్కి కిందికి చూశాడు—అపూతంవుంది; తల్లి తిప్పేశాడు. ఈ అపూతంపై నుంచి అవతలి శిఖరంమీదికి దూక ఎట్లా? అదీ అతని సమన్వయ చివరికి-తెగించి దూకేశాడు; కాని దూకేముందు, అవతలి శిఖరంమీదికి తేలుకోలేనని అతనికి తెలుసు; ఐనా దూకడం అతని విధి; అతని ప్రకృతి. చెడుగుపై కాదు చెడుగు

లేదు; దూకి అతీతుడు కావాలి; అభూతంలో తనూ, తల్లి తన పాత్రలూ అంతాపడి నశించిపోయారు.

చెడ్డవ్యక్తులే రక్తికట్టే పాత్రలన్నాడు, జాన్ వైలి. వారిని రంగం పైకి వదిలి, ప్రేక్షకులను ప్రేమించమన్నాడు. ఎందుకు? 'చెడ్డతనం' సాధనంగా చేసుకుని ఆ పాత్రలు 'అనందాన్ని' సాధించారు. అనందాన్ని సాధించడం, శాంతిని పొందడం, అవసరంగాని, అవి పొందేటందుకు సాధనాలేవైనా, ప్రమాదంలేదు. "ఏవిధంగానైనా, సంతోషాన్ని సాధించిన మనుషులను షేక్స్పియర్ ప్రశంసిస్తాడు" అంటాడు నర్ వాల్టర్ రాలె. సంతోషం పొందేయత్నంలో వారు పురజేస్తే, విషాదకరమైన పాత్రలై మన సానుభూతిని కోరతారు; గెలిస్తే, హాస్యాస్పదంగా మారతారు. వారు పొందదల్చుకున్న ఆనందం అల్పమైంది కాదు. ప్రాణాన్ని బలిగా కోరుతుంది వారి ఆశయం. వారి మృత్యువు, ఇంజనీర్లు అశ్రద్ధగా కట్టిన వంతెన పడిపోవటం లాంటిది కాదు; భూకంపంలో కూలిపోయిన వంతెన లాంటిది. మొదటిదాన్ని విమర్శిస్తాం. రెండోదాన్ని చూసి జడుసుకుని ముగ్ధులవుతాం."

ఈ వ్యాసాన్ని ఎట్లా ముగించాలో తెలియక దయానిధి బ్రాహ్మణ్ పెట్టేశాడు. వారం గడిచింది.

సాయంత్రం నాలుగైంది. దయానిధి క్లబ్బుకెళ్ళాడు, ఈ మధ్య పత్రికలు సరిగ్గా చూడక, దేశంలో ఏం జరుగుతుందో అతనికి జాగా తెలిడంలేదు. వెళ్ళి పత్రికలు చూడడం మొదలెట్టాడు. కాని అతని మనస్సు స్థిరంగావుండక, పడేపడే, వ్యాసం మీదికి వెడుతోంది. దాన్ని మాడరన్ రెవ్యూకో, త్రివేణికో పంపాలనుకున్నాడు. అతనికి పారస్వతంలో ప్రవేశంలేదు. విమర్శకుడిగా ప్రెజిరావాలని కూడా అతని సంకల్పం కాదు. అది బ్రాహ్మణంలో అతనికాధ తీరిపోయింది. ఏదో బరువుతగ్గినట్లనిపించింది. అతని విమర్శన చదువున్న సాహిత్య ప్రేమియులు నవ్యాకారేమోకూడా అనిపించింది. పారస్వతం యొక్క వృద్ధేశం కీచిక సమస్యకి సమాధానం యివ్వడమా? తలిదండ్రుల పాపాలు పిల్లలని వెంటాడినప్పుడు, వారేం చేస్తారు? 'ఏం చెయ్యాలి?' అన్నదానికి షేక్స్పియర్ సమాధానం యివ్వలేక పోయాడు.

వారిని ఊమించి, ప్రేమించమన్నాడా? నీతి తేదనడం లేదు. ప్రాచీన శక్తులు, ప్రకృతి, మానవత్వం—వీటికి నీతితో నిమిత్తంలేదు. ఈ గోళంపై మానవుడి బ్రతుకు ఊచికం; అకాశ్వశం. నీతిపేరిట కఠిన శిక్ష, కన్నీరు, బాట్టుపీక్కినవడం ఎందుకో. మహాసముద్రం పొంగి పొరలి, నీతిని, అది నెలకొల్పిన సంస్థలని ముంచివేస్తుంది. ప్రకృతి జ్వాలలలో మానవుల కట్టడాలు తగులడతాయి. కాలిగోగా మిగిలిన జీవంలేని ముక్కలనుంచి నీరసించిన నల్లపొగ ఆకాశం కమ్ముతుంది.

“ఎట్లా జీవించడం?” అన్నదానికి సారస్వతం సమాధానం యివ్వాలంటే అతని విమర్శకి విలువవుంది.

ఇతరులజోలి తనకెందుకు? తన జీవితానికి తాను సమాధాన పడ్డాడు. అతని సమన్య విశద పడింది. విశదపడిన వాస్తువు, యిక మరి బానించదు. అందులో భయంపోయింది. ఏకాంతంలో అతను వెలుసుకున్న వెలుగు అతన్ని రక్షిస్తుంది. తనూ, తనలాటివాళ్ళు చేసిన పాపాలను ఫరించే భారం షేక్స్పియర్ మీద వెయ్యడం ఎంత తప్పు? నీనీడ, నీవ్యక్తిత్వం, నీచెడుగు, నీపాపాలు నువ్వు జీవించి వుండగానే నశింపైపోవడం, ఎంత ఆశ్చర్యం! ఎంత ఆనందం!

ప్రతికలో వార్తలూ ఆలోచనల్ని అరికట్టింది. రాయల సీమలో కలరా, ప్లేగు చెలరేగి, అనేకమంది మరణిస్తున్నారు. అక్కడ సహాయం చెయ్యడానికి వచ్చిన డాక్టర్ల సంఖ్య తక్కువ. ఎందరో డాక్టర్లు వచ్చి, తోడ్పడితేగాని లాభం లేదు. ఆరోగ్యశాల వారు చేస్తున్నవనికి డాక్టర్లు కూడా సహాయపడాలని నాయకులు విజ్ఞప్తి చేస్తున్నారు. ప్రజలకి మందులు, బట్టలు, డబ్బు కావాలి. అనంతపురం, కర్నూలు జిల్లాల్లో పరిస్థితులు తీవ్రంగా వున్నాయి. నిధికి యిది చదవగానే, అక్కడికి వెళ్ళిపోవాలనిపించింది. వెళ్ళి అక్కడే ఏకాంతంగా వుండిపోవాలి. మరి తిరిగి రాకూడదు. ఈ పూళ్లు, యీ తాలూకాలు ఎన్నో జ్ఞాపకం చేస్తాయి. ఇక్కడ మనుషులల్లో కుళ్లు, కట్రు. కుతంత్రం-వీళ్ళనుంచి సారిపోవాలి.

సోదాలకుర్రా డొచ్చి, ‘వో కేర్’ తీసుకోం డన్నాడు.

“నాకు కాతా లేదుగా—నేను మెంబర్ని కాను” అన్నాడు.

నిధి.

“కాకపోతే ఏం లెండి—ఫరవాలేదు తీసుకోండి” అన్నాడు పుర్రాడు. వాడి కళ్ళలో ఎంజో దయ, యంతో ఆవరణ. వాడి జీవితం ఎంత మంచిది! హాయిగా అట్లన్నీ చూస్తాడు, సోదాలు చాగుతాడు. బీకూ చింతాలేదు. కాని అల్లా ఎంతకాలం వుంటాడు? యవ్వనం వస్తుంది; పీపిల్లనో పెళ్లి చేస్తాడు; వాడు ఏ పిల్ల పెంబడో చడతాడు. చూదాలు, దెబ్బలాట్లు; త్రాగుడు; పెండ్లాన్ని కొడతాడు; పెండ్లాం వాణ్ణి విడిచిపోతుంది; వాడూ నిధిలాగే ఐపోతాడు. పురుషుడి యవ్వన ప్రళయక్షే. జనందాన్నీ హరింపజేసేందుకు ఏ స్త్రీయో నిర్దండా వుంటుంది. వాడు మూలగడం, ఆమె కూమని వినడం; ఆమె మూలగడం, వాడు వినడం; ఇంతే వాడి జీవితం?

పేకాట బృందం యితన్ని చూడలేదు. కబుర్లు సాగించారు, శుసారి కృష్ణమూర్తిని గురించి.

“ఇవాళ రాలేదేం డాన్ జవాన్?”

“ఊళ్లో కొచ్చాడు;”

“ఐతే భాయీ, అతనివైఫ్ అత్తమాత్య చేసుకుంటిటగా” మూడు తలకాయలు ఆ కంఠం దగ్గరగా జరిగాయి.

“ఏం లేదు; ఇదివరకే ఆమెకి మరోడితో సంబంధం వుండిట; మూడో నెలని తెలుసుకున్నారుట—మన కృష్ణమూర్తికి తండ్రిగా వుండే భాగ్యం కలిగింది, మనవాడు నాటకం కనుక్కున్నాడు—ఏం జరిగిందో మనకి తెలీదు. అత్తమాత్య చేసుకుంది. నీళ్లాడి చని పోయిందని గవ్ చిప్ చేశారు.”

“ఐతే ఆ కాస్తపుణ్యం కట్టుకున్న ధన్యుం డెవం దొక్కో!”

“బ్యూటీ స్పెషలిస్ట్—”

“మేం నమ్మం మాకు సిదర్స్ నం కావాలి—”

“వివాహం ఆపు చేయించమని, వుత్తరాలు రాని అఫ్ఫోరిం చాడు—”

దయానిధి యీ సంభాషణలో కొంత వినగలిగాడు. సోతా కుర్రాడు ‘కలర్’ కొట్టి యిచ్చాడు.

“నేను డబ్బు లివ్వలేను.” అన్నాడు విధి.

“ఫరవాలేదు లెండి—తరవాత చూసుకోవచ్చు— ఇక్కడ

తాగే వాళ్లంతా డబ్బులిస్తే, మా అయ్య వైదన్ కాడ చూడ
లేట్టును... అంటూ కుర్రాడు నవ్వుతున్నాడు.

“ఐతే - నీకు నాడిద యితడయి వేనికిరా?” కుర్రాడు
మాట్లాడటం

“మీరు మంచోరండి—”

“నేనేం చేశాను.”

“నూ విన్నికి మంచిచ్చి బ్రతికించారండి.—రాత్రికి భలే అటాడు
తున్నారండి—సినిమా—పంజాబ్ మెయిల్.”

నిధి జేబులోంచి అర్ధరూపాయ తీసిచ్చాడు.

“చల్, మెయిల్ కి చల్.—మేరే చాలా బులాలో” అని
పాడుకుంటూ కుర్రాడు లోపలికి వెళ్లాడు.

వేకాట బృందం మళ్ళా సాగించింది—

“అత్తాయ్—నే నోటి చెబుతాను విను, ఇనన్నీ చుక్కపారం
పర్యం వొచ్చే అక్షరా అనుకో. నిధిగారి శల్లి - పెద్ద గాథలే—”

“ఏమిటండోయ్—పాంబులు విసురుతున్నారు.”

“ఇల్లాంటివి దాగుతాయా కాబూ—అవిడ కథానాయకు
రాలే. అసలందుకనే యియనకి సంబంధాలు కూడా రాలేదుట—”

“ఐతే భార్య ఏమైనట్లు?”

“ఇద్దరికీ చెడిందిగా—”

“ఎందుకో—”

“చారిత్రక పురుషుడు” గుసగుసలు.

“విపులీక రించండి.”

“కష్టమూర్తి పెళ్ళాం ఎవరనీ?”

“కానివయ్యా—”

“అసలు పెళ్ళిపూర్వమే, లేచొచ్చిన దాని కూతుర్ని తగులు
కున్నాడు.—శల్లి ప్రోత్సాహం వుండేది—”

“చిత్రం”

“శల్లి రహస్యాలు కొడుకు దాస్తాడుగా మరి—”

“ఐ. సి.”

నిధికి ఆ కుర్చీ ఎత్తి, వాళ్ళమీద గిరవాచెట్టా అనిపించింది.

రెండు చేతులతో కుర్చీకాళ్ళని గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. ఆ మాట్లాడు
టన్నది గుమాస్తా సోమయ్య. వోందరూపాయల కాగితం పైకితీసి
చూపించి మళ్ళా జేబులో పెట్టేశాడు. కోటు విప్పి కుర్చీకి తగిలించి,
తైలకి వేళ్ళి వొచ్చి మళ్ళా అట్లోపడ్డాడు. ఇలతలో లెన్నిన్ అట్లు
గాళ్ళు వొచ్చి బిల్లల్ని వెనక్కి లాగమన్నారు, కుర్రాడు, బిల్లల్ని
వరండాలోకి యీడ్చాడు, మళ్ళా ఆట సాగించారు. సోమయ్య
కోటు గోడని తగిల్చాడు, నిధికి రాయలసీమ వెళ్లేటందుకు యిప్పుడు
వోందరూపాయలు కావాలి. సోమయ్య కోట్లొంచి ఆ కాగితం
తీసేస్తే సోమయ్యకి మంచి శాస్త్రీ జరుగుతుంది. వరండాలోకి నడిచి
వెళ్ళాడు. కుర్రాడు చిమ్మిలు తుడిచి దీపాలు వెలిగిస్తున్నాడు.
కోటు కీసీడలో వుంది. పర్సు లాగెయ్యడం అతిసులభం. సోమయ్య
కోటు వెతుక్కుంటూ లేచాడు. పేకాటలో నోటు మార్చే అవసరం
వొచ్చింది. “నా కోటేదీరా?”

“ఇదిగో మీకోటు—యిదేనా?” అన్నాడు నిధి.

“అవును—హాల్లో—మీ రిక్కడే వున్నారే—ఎంత సేపైంది
వొచ్చి—రండి ఆడుకుందాం” అని ఆహ్వానించాడు.

“అరే బ్రదర్—ఏడవకు—నోటు మార్చ నక్కర్లేదులే, రా,
మనవాడు పంపకం చేస్తున్నాడు.”

“ఇనానే—మన బేస్తు మనకే దక్కుదు—”

సోమయ్య పర్సు తనే తీసుకున్నా ననుగుంటాడు. అట్లా అను
కోడమే తనకి కావల్సింది. తను వాగిన వాగుడుకి యిదిశాస్త్రీ అని
గ్రహించుకుంటాడు. కాని ఊరుకుంటాడా? రుజువు, పోలీసులు, కోర్టు
విచారణ—అదోరక మైన జీవనం. ఏరకం జీవనమైతేనేం నైతిక విలు
వలతో సంఘానికి నిమిత్తం లేనప్పుడు?

కాని సోమయ్య అల్పుడు, సోమయ్య వ్యక్తిత్వంలేని మనిషి—
సంఘంలో వొక రేణువు. సంప్రదాయం కాళ్ళకింద బురద. దులుపుతే
వొడల్తు మనం చెబ్బలాడాల్సింది ఆదర్శాలతో. విలువలతో—వ్యక్తు
లతో కాదు. వ్యక్తులు నిర్ధంగా వున్న నియమాలని ఆచరణలోకి
రాన్ని ఖండించి ధిక్కరించే శక్తి వారికి వుండదు; ధిక్కరించే శాధిక
సంఘంలో శాంతి వుండదు. నూరు రూపాయలు సోమయ్య బరీదు,

బ్రతికివుండగా—చనిపోయిన తర్వాత, కళేబరంలోని సామాను బజార్లో అమ్మితే, రూపాయి రెండచాల గంధకం, నున్నం.

నిధికి నవ్వొచ్చింది. సోమయ్యని తమించి, టైటాకి వెళ్ళి పోయాడు. మనిషి బ్రతుకు సరిగా లేకపోతే యిట్లాంటి పనుల్ని చేయిస్తుంది కాబోలు ననుకున్నాడు. వొందరూపాయల కోసం, ఆత్మని అమ్ముకోవాలా? అల్లా ఎందరో అమ్ముకుంటున్నారు; కొందరు వొంద కోసం; కొందరు వెయ్యికోసం. కాని వార్ని చోరు అనడంలేదు. వార్ని రావ్ సాహెబ్, రావు బహదూర్ బిరుదులిచ్చి గౌరవిస్తున్నాం. ఆపనే, బీదవాడు చేస్తే, దొంగంటున్నాం. భారత దేశంలో ఆత్మవిలువ, రూపాయి అదా పై నల్లో నిర్ల యించవచ్చు!

ఉండి వుండి, ఆకాశాన మేఘా లిల్లుకున్నాయి. రోడ్డుమీద దుమ్ము మొహాన పడుతోంది, నక్కిపున్న వర్షం చక్కలిగించలు పెట్టి నట్లుగా, గాలిలో చలి మెదుల్తోంది. దుకాణాలలో దీపాలు ఆరిపో కుండా, ఏవో అడ్డంపెట్టుకుని అవస్థపడ్తున్నారు. కొట్టువాళ్ళు, కాలవలో దీపాలరంగులు కొట్టుకుపోతున్నాయి. నిధి, యింటికి చేరు కుంచామని తొందరగా నడుస్తున్నాడు. ఇంటి కెళ్ళి తనురాసిన వ్యాసం మళ్ళా చదువుకోవాలి. అందులో ఏవో తప్పు లున్నట్లనిపిం చింది. సరిరించాలి. ఈ వ్యాసం ప్రమోదై, కట్టు వ్యక్తులు చదువు కుని ఏమనుకుంటారో వూహిస్తే భయమేస్తుంది. వారి అనుమా నాలు ధృఢపడుతున్నాయి, క్రొత్తనిదర్శనం దొరుకుతుంది. అతన్ని పరిశోధించేటందుకు ఆ వ్యాసం తోడ్పడుతుంది. తన ప్రత్యేకమైన బాధని వెళ్ళబోసు కోడంతప్ప, ఆ వ్యాసంలో వుపయోగదే విలువ లేమున్నాయి? అస లెందుకు అతను అది వ్రాయడం? చెడిపోయిన స్త్రీని తమించమని సంఘాన్ని కోరడమా? పాపాన్ని శిక్షించక ప్రేమిం చమనా అందులో సందేశం? బాగున్నవారు వేరు; పట్టబడని వారే కాగున్నవారు; వీరు దొరికిపోయిన వారిని విలువకట్టి శిక్షించే అర్హత లేదా?—ఏదో బలహీనమైన సమయంలో వాంఛి లొంగిపోతే యంత ప్రేమ దం జరుగుతుందని తెలుసుకున్న స్త్రీ అల్లా చెయ్యలేదని తెలియ పడడమా? ఐనా స్త్రీనిమాత్రం ఎందుకు దూషించాలో? పురుషు డని నిందించరేమో!

వ్యాపాన్ని ప్రచురించే దైర్యం అతనికిలేదు. నిజం చెప్పినంత మాత్రాన అది వుత్తమ సారస్వతం అనిపించుకోదు. అందమైన అబద్ధాలాడలి. వ్యక్తిగతమైన కష్టసుఖాలని, సకల మానవులకూ వర్తించేటట్లు, హృదయప్రధానంగా చిత్రించాలి, షేక్స్పియర్ అలాచేశాడు. తను, యీ వ్యాసంలో అల్లా చెయ్యలేక పోయాడు, బ్రతికివుండగా నిజంబట్టే సాహసం అతనికి లేదని నిశ్చయించుకున్నాడు, నిజం చెప్పకపోతే అతను బ్రతుకలేడు తనకి తనే, విషాదాంత నాయకుడిలా కనిపిస్తున్నాడు. విషాదాంతనాయకుడికి, “అదో, యిదో,—ఏదో వొకటి చెయ్యి” అన్న సమస్యని పరిష్కరించే పరిస్థితు లేదుకొంటాయి. ఏదో వొకటి నిర్ణయించటమే అసాధ్యం; అదే విషాదాంతంలోని సారం.

నిధి ఆ గాలి, దుమ్ము, మెరిసే చీకటి, అతని ఏకాంత భయం కలగజేశాయి. ప్రపంచం విశ్వంలో ముందుకి సాగిపోతూ, అతన్ని దిగవిడిచి నట్లనిపించింది. అతనికి ప్రపంచంతో నిమిత్తం లేదు; ఇలా ప్రపంచానికి అతనితో నిమిత్తం దేనికో! అతన్ని పరుగెత్తుకు రమ్మని యాగి చేస్తుంది. రాలేకపోతే, కుంటాడనో, గుడ్డివాడనో పేర్లు పెడతూది అతని హృదయంలో నిశీభంలాంటి, అనంతం లాంటి ఏకాంతం కేంద్రీకరించింది. దాన్ని చూసి జపసుకున్నాడు. ఎక్కడికి పోవోతాడు!

తీరాచేసి యింటికే చేసుకున్నాడు. వక్కవారింట్లో గడియారం ఎనిమిది గంటలు కొట్టింది. మెల్లెక్కి, వరండాలో కొచ్చాడు. గుమ్మం అవతల బల్లమీద కూర్చుని పూరిదండ కడుతోంది అమృతం.

“ఏం జావా—నీకోసం నారయ్యని పంపాను, కనవళ్లేకూ—” అశ్రుశం పూరిని పళ్లెంలో వుంచి, దీపాన్ని వైకెత్తి, పూది, పెద్దది చేసింది. ఆ వెలుగులో ఆమె మొహం నిండుగా కనపడింది. జకని విప్పేసి వెండ్రుకల్ని నిలుపునా మెలిత్రిప్పి, మెడమీదికి జూరగా వారిగే చుట్టలా చుట్టింది. మార్కొదయాలని దీక్షగా చూస్తూ వైకెత్తి మైన నేత్రాలలా, కళ్లు స్వచ్ఛంగా మెరుస్తున్నాయి. పాపిడి యిరువక్కలా ఎత్తుగా లేచిన జుట్టు నీడ నుదుటిమీద మెత్తగా పడింది.

పెదవులు కలిసినచోట, అర్ధచంద్రుడిలా లేచిన బుగ్గల 'సీతైన' నీడలు పడుతున్నాయి. అంతటి తీవి, గర్వంవెనక, కెరటం వెనక అస్తమిస్తున్న సూర్యునిలా, దాగిన హాస్యవృష్టి, కాదుకాబోయిన కాంతించిన ఆ కళ్ల నిశ్చలత్వం, కనపడని స్థిరత్వం పొందిన ఆ అవయవాల కదలికలో ఆదుర్దా— యిదివరలో ఎప్పుడూ అమృతంలో అతను చూడలేదు.

“ఏం కావా, అల్లా తెల్ల బోయి చూస్తావు?” లేచి కళ్ళాన్ని దూరంగా నెట్టి, బల్ల తుడిచింది.

“నిన్ను ఆనమాలు వట్టజేదు అమృతం” అంటూ అతను బల్ల మీద కూర్చున్నాడు.

“ఏం? అంతలావుగా ఐపో చూసుకదూ—చూవారు 'హాస్య'లా వున్నా' వంటూంటారు. అంతే నన్ను పూర్తిగా మరిచిపోయాడో వన్నమాట—కానా?”

“మరిచి పోవడం కాదు,—గువ్విక్కడ నుంటానని వూహించ లేక పోయాను.—అంతేక కొంచెం అశ్రద్ధం చేసింది,”

నిధి లోపలి కెళ్లి కుర్చీ తెచ్చి బైటవేసి, తనకు కూర్చున్నాడు. అమృతం బల్ల మీద కూర్చుని, పూలని ముడిచిన అలంకరించుకుంటోంది.

“ఇప్పుడు చెప్పు—ఎప్పుడు రావటం? ఎక్కడ నుండి, ఎందుకూ—”

పూలని నర్దుకూ, పిన్నుని పళ్ళమధ్య బిగించి మూల్యాడుతోంది అమృతం.

“ఉండు మరి—యీ జుట్టు లొంగదు—” విచ్చలవిడిగా ఎదిగి పోయిన ఆ జుట్టుని అమృతం నాబుగు పిన్నులతో లొంగదీసింది. కొన్ని వెంట్రుకలు మెడచుట్టూ, చెవులమీదా, చెక్కిళ్లమీదా పడి, వొడ్డున పడేసిన చేపపిల్లలా కొట్టుకుంటున్నాయి—

“అబ్బి ఎంతగాలి! వర్షం వస్తుందా? నువ్వు చాలా చిక్కిపోయావు కానా—” అంది అమృతం జాలిగా.

“ఏదో వూరికే అంటున్నావు.”

“లేదు కానా—చూడు కణతలు వచ్చిగా ఎల్లా కొట్టుకొంటు

న్నా యొక్క కళ్లు లోతుకి పోయాయి” అతన్ని ఎగాదిగా పరీక్షగా చూసింది.

“మనం పెద్దవాళ్లం అయిపోతున్నాం కదూ—”

“కాలం ఆగుతుందా మరి.” గాడికి తట్టుకో లేనట్లుగా అమ్మ తం, పమిటిచెంగుని వాళ్ళోంచి తీసి నెత్తిని కప్పుకుని, కుడి చెవిమీదికి లాగి కళ్లు, బుగ్గలు చిట్టించి నవ్వుతోంది.

“అన్నా లొడ్డించనా?—ఏమండోయ్: వొచ్చారే! మీ కోసం బజారుతా వెతిగానే—లేవండి, నీళ్ళు కాగాయి, స్నానం చేద్దురు గాని—” అన్నాడు శంకరం లోపలికించి వచ్చి.

“నారాయణ్ణి కలవరం?” అంది అమ్మతం.

“అలా కావొద్దు కెళ్ళాడు.”

“బావా! నేను, శంకరం, పాలికాపు నారాయణ్ణి అల్లా తెచ్చి వెళ్లివస్తున్నాం. మావాళ్లు తాలూకు వొకరికి పెళ్లిసంబంధం వచ్చింది. పిల్లనీ చూసి వస్తున్నా. మా అత్తగారు యిదివరకే చూడారు. మావారు తీరికలేక రాలేదు. శిస్తు వసూలు చెయ్యమని మా పాలికాపునికూడా మాతో పంపారు. వస్తూ జరిగినై—దోప లేనేకదా, ఓసారి నన్ను చూసిపోదాం అని వాళ్ళనికూడా దింపాను. ఓవీ శంకరం, పెండ్లికూతురెల్లా వుండి—కెప్పు.” అని యాకరపు వెట్టింది అమ్మతం.

శంకరం పెండ్లికూతురని వర్ణించాడు. అమ్మతం నవ్వుతోంది. తన కర్తంకాకండా నిధి కూడా నవ్వుడం ప్రారంభించాడు.

“దమ్మని స్నానం చెయ్యి బావా,—భోజనం చేద్దాం. బట్టలంతా మమ్మే—లే, లే” అని తను లేచింది. దయానిధి వెళ్ళి స్నానం చేసి వచ్చాడు. జట్టు పావడి లేకుండా వెనక్కి దువ్వి, బిసిను తొడుక్కువి, పైన తువ్వలు కప్పుకుని సిద్ధమయ్యాడు, పాలికాపు నారాయణ్ణి మండవాలి వొడ్డించారు. రోజ్ హోటల్లో భోజనం చేసి, ముందు గదిలో పక్కజేసుకుంది. నిధి, అమ్మతం, శంకరం భోజనాలు చేశారు, శంకరం, స్నేహితుడితో సినీమాకి వెళ్ళి స్నేహితుడిట్లో వడుకని వుదయం వస్తానని బయలుదేరాడు.

“వర్షం వచ్చేట్లుగా వుంది. ఈ చలిలో సినీమా పం

చూస్తూ—ఆ స్నేహితుణ్ణి తీసుకొచ్చి, యిక్కడే వదుకోరామా?” అన్నాడు సిధి.

“టీ తాగితే ఏ చలి వుండదు, బావా శంకరం?” అంది అమృతం.

“ఫరవాలేదు తెండి” అంటూ ఏదో గొణిగి శంకరం ప్రయాణ మయ్యాడు నారయ్య. పాలికాపూ కూడా సినిమాకి వయో రయ్యారు. హాల్లో డిస్పెన్సార్ గదిముందు, పాలికాపుకి బిల్లు మీద పక్క పర్పాటు చేశారు. నారయ్య, నిధికోసం మంచం గదిముందు హాల్లోనే వేశాడు. తన చాపమట్ట మండువాలో వేసుకున్నాడు. ఈ పట్టు చేరి, వాళ్లు ముగ్గురూ వెళ్లిపోయారు.

అమృతం తమలపాకులకి సున్నం రాస్తూ చుండువాలోకి వచ్చి దొడ్డివైపు చూస్తోంది.

ఇక్కడ ఎంతో హాయిగావుంది బావా—అప్పుగా మావూట్లో దొడ్డి యిల్లాగే వుంటుంది. ఇద్దరూ దొడ్డికి నూతివట్లు మీదికి నడిచారు. మేఘాలు చంద్రుణ్ణి విడిచి దూరంగా వరుగులెత్తాయి. ఆకాశం కాసేపు నిర్మలంగా వుంది. కక్షతలు స్వేచ్ఛగా మెరుస్తున్నాయి, ఉండి వుండి పల్పటి తెల్ల మేఘంపొర చంద్రుడిమీద పెండ్లి కూతురు మొకటి రాత్రి సిగ్గు ముసుగులా కప్పి, కవ్వించి; తీసేరి తొలిగి పోతోంది, గాలిలో చలి, పదునుపెట్టిన కత్తిలా శరీరాన్ని మళ్ళయెడుతోంది. చెట్లలో ఆకులు సాగీతం కోసం గొంతులు నవరించుకుంటున్నాయి, చలిని ధిక్కరించినట్లు ఎక్కడో వదులు బాధలో ఆనందాన్ని రెపరెప ప్రకటిస్తున్నాయి. తపోభంగ యత్నాన్ని జయించిన ఋషిలా ప్రకృతి జపంచేస్తోంది.

“ఏం బావా మాట్లాడడంలేదు. కోపం వచ్చిందా?” అంది అమృతం, నూతివారమీద చేతులానించి నీళ్ళలోకి చూస్తూ.

“నాకు కోపంవస్తే ప్రపంచానికి నష్టంలేదు, పైగా నీమీద కోపం దేనికి?”

“ఊరికే అన్నాను. ఐతే బావా, సుఖీల నా కోపుత్తరం రాసింది తెలుసా?”

“తెలీదు.”

“అది చాలా విచిత్రమైన వృత్తరం. అందులో రాసింది తన కేదైనా ప్రమాదం జరిగితే, నువ్వే బాధ్యుడవుట ...”

“ఎందుకో?”

తనకి జీవితంలో సాఖ్యం లేక వడానికి నువ్వు కారణంట, నా కేమీ అర్థం కాలేదు, నేను జవాబు రాయలే దనుకో—అబ్బ చీకగా వుండి, అంటూ కొంగు వొంటి చుట్టూ గట్టిగా బిగించుకుంది, వసువు వచ్చు రంగుపై ఆకువత్తు పువ్వుల ఖద్దరు చీర, జబ్బిల్ని పట్టుకున్న అంగుళం వెడల్పు జరిగల నల్లరంగు ఖద్దరు రవిక—రానిపై కుట్టిన తెల్ల పూలు, వెన్నెలలో వింతగా కనబడుతున్నాయి.

“ఐదే కానా, నేనో విషయం అడుగుతాను ఏమీ అనుకోవు కదా!”

“అవును అమృతం—నేను స్వేచ్ఛగా ఊటాడేదను తగినంత చనువు నాకిం తెవ్వరి దగ్గరా లేదు. నిన్ను గురించి అన్ని విషయాలూ నాతో చెప్పుకోలేక పోవచ్చు.—నీ దగ్గర నుంచి దాచే విషయాలు నా కేవల రేపు, ఈ విషయం నీకు తెలుసు ఉండవచ్చు.”

“నువ్వు ఎంతో దిగులుగా, వింతగా, మాట్లాడుతున్నావు. నా కెట్లా చెప్పండి ఇ-వా.”

“ప్రతివారి ముందు ఎంత కాలం నటిచగలం అమృతం ఎన్నడో ఒకప్పుడు ఎవరి దగ్గరో వొకరి దగ్గర మన నిజస్వరూపాలు జైలు పెట్టక తప్పవు, రహస్యాలని బాధ లేకుండా చెప్పుకుంటే, విమర్శించకుండా విసి, అర్థం చేసకొని సానుభూతి చూపే శక్తులు కనపడేరకూ, స్నేహితుల కోసం అన్వేషించక మనం, సత్యాన్ని, సాందర్యాన్ని—అన్వేషించడం అంటే, నిజంగా రుచి అర్థం—”

“ఏమిటో కానా, మొగ శృరహస్యాలు అలా శృతో ఎందుకు చెబుతారు? ప్రతి మొగదూ ఆవదాని ముందర కొంత దాస్తాడు.”

“ఐతే నేను నీతో చెప్పే విషయాలని నువ్వు నమ్మలే వచ్చు మాట.”

“నువ్వు కొన్ని నిజం చెబుతావు. కొన్ని అసలే చెప్పకపోవచ్చు. స్త్రీతో చెప్పకూడనివి ఎన్నో వుండొచ్చు.”

“నేను నిన్నెప్పుడూ స్త్రీగా పరిగణించలేదు అమృతం. కన్నీరు కారితే తడిసి నీరై పోయిన స్వప్న కాంతలాంటి దానవు....”

అమృతం నిశ్శబ్దంగా నవ్వింది. అప్రసవంగా చెట్టుకొమ్మలకి కడిపి, ఆకలిని వేళ్ళతో విరుస్తోంది. కీచరాయి కదిలింది,

“అబ్బ చలిగా వుంది—జబ్బు చేస్తుంది. లోపలి కెడదాం బావా-నాకు పెన్నెట్లలో నువ్వు సరిగ్గా కనపడటం లేదు!” అంటూ అమృతం మండువాలోకి చేరుకుంది, ఇద్దరూ హాల్లో కొద్దాడూ పాట సంగతులు స్మరించుగుంటున్నారు, జగన్నాథం పట్నంలో కాలేజీలో చదువుతున్నాడట. నాగుమణి పెళ్ళి చేసుకుండిత; కర్తకి నాయుడు పేటలో వుద్యోగం. తరువాత సుశీల విషయం మాట్లాడుకున్నారు,

“నా కోరిక అనుమానం వుంది బావా-సుశీలకి నీ మీద వుండేదని” అంది అమృతం తన పాదాలకేసి చూస్తూ. నిధికి యీమాటలు వింటే నవ్వాల్సింది.

“మీద వుండటం ఏమిటి అమృతం-ప్రేమించింది అనొచ్చుగా!”

“ఏమో అబ్బా, ఎట్లా అలాలో నాకు తెలియదు” అంది మూతి వంకర చేసి,

“ఫరవాలేదులే-సిగ్గు పడేటందుకు మనం చిన్న వాళ్ళకాము. సుశీల నన్నే కాదు, ఎవరినీ ప్రేమించలేదు?”

“అసలు ప్రేమించడం అంటే ఏమిటి బావా?”

“ఏమో నాకు తెలియదు. కావరం చేస్తున్నదానవు నీ కెక్కువ అనుభవం వుండాలి—”

“నాకేం వుంటుంది పల్లెటూరి మొద్దుని; ఏ నీబోటిగాళ్ళో చెబుతుంటే వినడమే—”

“చాలామంది జీవితంలో ‘ప్రేమ’ అనుభవించకుండానే జరిగి పోతుంది. కలలోనూ, పుస్తకాలలోనూ, కళలోనూ ప్రేమని తెలుసు గుని తృప్తిపడాలిందే—”

“నువ్వు అంతేనా ఏమిటి బావా?” అంది అమృతం కళ్ళ కొనలనుంచి చూస్తూ.

“ప్రేమని ఆశించడం పురుషుడి వొంటూ-దాన్ని యివ్వడం స్త్రీ వొంటూ.”

మధ్యలో అమృతం అందుకొని—

“ఐతే బావా, నువ్వీల విషం తాగి చచ్చిపోయిందంటారు, నిజమేనా?”

“నిజం కావొచ్చు భర్త శంకించి వుండొచ్చు. గర్వి ఈ పరాధవం భరించలేక చేసి వుండొచ్చు—”

“ఇందులో నువ్వు చేసిన అపచారం ఏముందీ?”

“ఏమీ లేదు. తన స్వాధ్యాన్ని స్తుతించలేదు.”

అమృతం ఆవులించి, కళ్ళని తుడుచుకుని గదిలోకెళ్లి మంచం మీద కూర్చుండి, పక్కంతా సర్ది తలగడాని వొళ్ళో నేసుకుని, కాళ్లు వూగినలాడిస్తూ, కొంచెం గట్టిగా అడిగింది,

“బావా—నువ్వు మీ ఆవిడతో కావరం పెట్టవా ఏమిటి?”

దయానిధి గదిలో కొచ్చి: కుర్చీ వాల్చి కూర్చున్నాడు.

“ప్రేమించిన వాళ్ళు పెళ్ళి చేసుకోలేరు: పెళ్ళి చేసుకున్న వాళ్ళు ప్రేమించలేరు—అదీ యీ దేశంలో యువకుల చరిత్ర.”

“నీవన్నీ చిత్రమైన బావాలు బావా!” అమృతం వికృతంగా వొళ్ళు విరుచుకుని వక్కమీదికి వారిగింది.

“అబ్బ, పిన్నులు గుచ్చుకుంటున్నై బాబూ—” అని లేచి. పిన్నులను దిండు కింద పెట్టింది,

“నీకు నిద్రాస్తోంది-చే వెళ్లి పడుకుంటా—” అని నిధి లేవ బొయ్యాడు.

“కూచో బావా—ఇల్లా కూర్చుని మనం కబుర్లు చెప్పకోడం ఏన్నాళ్లకో. నేను వొస్తాను, మనం మీ మామగారి దగ్గరి కెళ్ళి, ఇందిరని తీసుకొద్దాం?”

అత నేమీ మాట్లాడలేదు,

“బావా, కోమలెక్కడుంది?”

“ఏమో—”

“ఓస్, ఏం తెలియవట్టు మహా, నా దగ్గర ఎందుకు దాస్తావ్?”

—“కోమలి కోసం నీ దగ్గర చేసిన బాకీ ఎల్లా తీర్చాలో ఆలోచించవలసినప్పుడే కోమలి జ్ఞాపకం వస్తుంది, ఆ రోజుల్లో బాహ్య జపంచంలోని ప్రేమ కోసం తన తన లాదాను,”

“ఇప్పుడూ?”

“ఇప్పుడూ నాలోని ప్రేమతో సమాధాన పడుకున్నాను.”

“నాకేమీ అర్థం కాలేదు.”

“నేను వెళ్ళి పడుకుంటా” అని నిధి లేచి వెళ్ళి, గుమ్మం ముందు మడత మంచంపై పడుకున్నాడు. కాసేపు విశ్రాంతి, అమృతం పెట్టి తీసిన చప్పుడైంది. బట్టమడతలోంచి కర్పూరం వుండలి పరిమళం వేసింది. సబ్బు బిళ్ళల పెట్టిలో రూపాయల గలగల వినబడింది, అమృతం గదిలో ఏం చేస్తోందో! గది తలుపులు వేసుకోమంటే? గాజుల చప్పుడు, దిండని సర్దిన శబ్దం, నిలిపేసిన ఆపులంత—మళ్ళా విశ్రాంతి.

“నిద్ర పట్టేదా జావా?” అని అడిగింది లోపలనుంచి.

“ఊ!” అన్నాడు. కాని అది అబద్ధం అని అతనికి తెలుసు.

“అబద్ధం” అంది.

“నిధికి భయమేసింది. ఈ అడాళ్ళు అన్ని విషయాలూ ఎల్లా తెలుసుకుంటారో చిత్రం అనుకున్నాడు.

“అంటే పడుతో పడుతో వుంది” అన్నాడు.

“మా జగ్గు అడిగినట్లు, ఆ ఆవస్థ ఎట్లాంటిదో వర్ణించు జావా” అంది.

“ఓ. కళ్లు మూతలు పడడం—కుడి కన్ను తెరవడం; ఎడమది ముయ్యడం; కుడిచేయ్యి తలకింద తీసి, ఎడమ చేయ్యి పెట్టడం; వెల్లికిలా పడుకోడం; తరవాత బోర్లకిల పడుకుని, దిండులో మొహం గుచ్చుకోటం”—

అమృతం నిలిపి నిలిపి, మసీదులో మృదంగం మోగిస్తే ప్రతి భ్రమించినట్లుగా నవ్వుతోంది.

మళ్ళా విశ్రాంతి. పక్కా చాతా యింట్లోంచి, గడియారం వడ కొండు కొట్టింది, వదిలించారలో ఆ విశ్రాంతి భగ్నమైంది.

ఆకాశంలో బంగారపు కత్తులని ఎవరో విరిచి పారేసినట్లుగా ఘోరపులు—గాలికి వొక్కసారిగా కిటికీ తలుపులు కొట్టుకున్నాయి. నేలమీది ఆకులు లేచి లోపలపడుకున్నాయి, దీపం నృత్యం చేస్తోంది. భయంకరంగా పిడుగులు దిక్కు తేల్చుకుంటూ మారు మ్రోగు

కున్నాయి. గదిలో గోడని కేలండర్ కాగితాలు చప్పుడుచేసి కింద పడ్డాయి. గోడనన్న నిధి తల్లి ఫోటోగ్రాఫ్, కిందపడి పగిలెంది. అమృతం లేచి, గాజు ముక్కల్ని పోగుచేసిన చప్పుడవుతోంది. దీపం ఆరిపోయింది.

“నాకు భయమేస్తోంది బావా” అంది,

జతను లేచి అగ్గిపెట్టె కోసం గోడలో కొచ్చి, బల్లమీద తడములాడుతున్నాడు. వెలుగుల వెలుగులో కనపడుతుందని నిదానంగా చూస్తున్నాడు. కిటికీ తలుపులు మూసుకున్నాయి. అంతా చీకటి, టైటరూడ. అమృతం దీపంమీద చెయ్యిపెట్టి, “అబ్బ కాలింది” అని గెంతుంది. నిధి చెయ్యి ఆట: బుజంమీద పడింది. ఆ చేతికి తనమెడని అనించి విగించింది, చెయ్యి తీసేశాడు. వెళ్ళి కిటికీ తలుపుతీశాడు. అగ్గిపెట్టి, మంచం వక్కన అలమార్లో వుండి, దాన్ని తీసి దీపం ముట్టించాడు. తలుపులు కొట్టుకోకుండా, రాళ్లు పెట్టాడు. వెళ్ళి గదిలో మంచం మీద కూర్చున్నాడు.

“నీకు భయంగా లేదు బావా?” అన్నది అమృతం. నిధి లేచాడు. అమృతం మంచం మీద కూర్చుని, కిందను వొట్టో వేసుకుని రాళ్లు పూగినలాడిస్తోంది. బోర్డర్ లేని పసుపు పచ్చరంగు పల్కెట్ పట్టుకీర కట్టుకుంది. దానిమీద పట్టరంగు, ఆంచులేని, సిల్కు జాకెట్టు వేసుకుంది.

“భద్దరు చీరలో నిద్రపట్టదు. సిల్కుచీర చజేస్తుంది. ఎల్లా బావా? బాగుందా చీర...”

అతనికేసి జాలిగా చూసింది.

“అమృతం...”

“ఎందుకు బావా?”

“యిల్లా ఎందు కొచ్చావు?”

“ఏం?”

“ప్రవచానికి లేని ఆపేజీ నీ కెందుకు?”

“అదేమిటి బావా— ప్రవచానికి ఆపేజీ ఎందుకుంటుంది, ఎవల్లో వాకరిద్దరికి తప్ప—”

అమృతం కళ్లు కరువుగా, మెరుస్తున్నాయి. కళ్లకింద నల్ల

నీవలు వెన్నెట్లో మెరిసిన మంచిగంధం మ్రాసులా తీర్చుకున్నాయి విప్పారుకుని, ప్రేమతో పదింతలైంది మొహం.

“అమ్మశం...”

అతనికి ఏమనాలో తెలిడంలేదు. వాక్కాలూ, మాటలు అన్నీ మాయమయ్యాయి.

“ఏం జావా?”

ఉప్పెనలా గాలి గదంతా కమ్మేసింది. కడసారిన్యశ్శం ముగిసింది. దీపం మూర్చపోయింది. అమ్మశం చేతులు అతని బుజం మీద వడ్డాయి. నమ్మదంలో కొట్టుకుపోయే వ్యక్తికి; రబ్బరుబంతి దొరికినట్లుగా. ఏదో శక్తి అతన్ని కిందికి నెట్టేస్తోంది. అతను మంచం పైన కాళ్ళ మీద కూలబడి పొయ్యాడు. అంతా చీకటి. అతని కళ్లు అమ్మశం పొళ్ళో తెరుచుకున్నాయి. అతని నుదిటిని చలిమంటలా చాల్చింది. అమ్మతం కడుపు. కనురెప్పల్ని, ఆ మువడాలు మెత్తగా కోసేస్తున్నాయి. ఆమె రెండుచేతులూ అతని ఎక్కడికోతీసుకుపోతున్నాయి. భరింపరాని సౌందర్యపు వెలుగుతో అతనికి స్పృహ తప్పింది. అమ్మశం బట్టుముడి పూడింది. జడంతా అతన్ని కమ్మేసింది— నిశీధికా కన్నీటి చుక్కలచే చీరతడిసి, అమ్మశం నొడలు చుర్రతో వేడెక్కుతున్నాయి. ఆకాశం తన వొక్కడి మీద సీల్చితగా వర్షిస్తోన్నట్టు, అతని మెడ వెనుక భాగం మీద, కన్నీరు వునికి పున్న ఇంద్రధనస్సులా ఆవరించింది. “జావా” అంది ముక్కలై లయ కోసం తడములాడుతున్న కంఠంతో. భూమి తిరిగిపోతోంది, స్థలం సమయం గతులు తప్పాయి. విశ్వమే కదిలిపోతున్నట్లుంది. ఎక్కడికో... ఎంకా, యింకా దగ్గరగా కలిసి, వొకరై, అన్ని రహస్యాలనీ చేపించి, అన్ని లోతుల్నీ శోధించి, అన్ని శిఖరాలనీ సాధించి, వొంటి జీవంగా కొట్టుకుని, విశ్వరహస్యాలికి ప్రాణం పోశారు. అలోచనా విమర్శనా, తర్కం. చైతన్యం—అన్నీ ఉద్రేకాల ప్రవాహంతో కెటకంపై నురుగలా కొట్టుకుపోతున్నాయి. దేనికోసమో, రెండు ప్రాణులు సృష్టిశక్తులను కేంద్రీకరించి వెనుగులాడుతున్నాయి— ఎక్కడో అది యథార్థమై వుంటుంది, రక్తం వట్టు తప్పి నిష్క్య ప్రావకంలా పొర్లి శరీరాన్ని కడిగి పవిత్రం చేస్తోంది, సర్వోద్ర

యాలూ విడిపోయి జీవకణాలుగా శరీరాన్ని మార్చేశాయి. శరీరం అనుభవంతో అత్తైపోయింది.

ఆ క్షణం సృష్టి నిల్చిపోయింది ప్రాణం స్థిమిత పడింది. నిష్పల్లో కాలిన మల్లెపూల పరిమళం, అమృతం శ్వాసలో చుట్టేసింది, మెత్తటి బలంతో తడిసి ముద్దయి, ఆనందంతో ఎర్రగా అలిసిపోయి, సూర్యుడి లోని వేడిమికి కరిగిన మంచుకణమై, అమృతం పక్కమీద వాలి పోయింది. ఆ శరీరం అది, ఎవ్వరూ 'యిది నాది' అనలేదు. సృష్టి అనాది నుంచి వుండిపోయి నిద్రనించి లేచి మరచిపోయిన శరీరం అది.

దయానిధి మంచం మీద నుంచి నేలమీద కూలిపొయాడు. అమృతం చేతికింద దిండు, కిందికి జారింది, దాని మీద తల ఆనించి కళ్ళు మూశాడు. ఓపిక లేకుండా కురుస్తున్న వర్షం నిలిచి పోయింది. చప్పబడి, నీరసించి ప్రకృతి విశ్రమించింది, విషాదంగా చెన్నైల టిటికీలాంచి నీడోలిస్తోంది. పక్క దాబాలో గడియారం వంటి గంట కొట్టింది. నిధి లేచివెళ్ళి, గది గుమ్మం ముందు మంచం మీద పడకున్నాడు. నారయ్య, నారాయణ సినిమా నుంచి రావడం, పక్కచుట్టలు సర్దుకుని, పడుకోవడం చప్పుడైంది.

దయానిధికి నిద్ర వట్టలేదు. లేచి నిలబడ్డాడు, కాళ్ళు నేల మీద ఆనడంలేదు. మరో శరీరంలోకి జొరబడ్డట్లుంది. అమృతం శరీరం పరిమళం తనని ఆవరించింది. తువ్వాలతో మొహం తుడుచు కున్నాడు. గదిలో కెళ్ళి అగ్గిపుల్ల గీసి, దీపం ముట్టించాడు, తలుపు చేరేశాడు, అతనికి భయమేసింది, సిగ్గేసింది తనదే ఆ మొహం మరో లోకంలో కెళ్ళి, అద్దంలో నీడ చూసుకున్నట్లుంది, అలిసి కృశించిన మొహంలో ఏదో కొత్త వికాసం, వెలుగు, ప్రతిభ కనిపిస్తోంది, ఈ కళ్ళతో మళ్ళా ప్రపంచాన్ని చూడడమా! స్వప్నంలో తెరుచుకుని చూడటం నేర్చుకున్న నేత్రాలతో యీ బాహ్య ప్రపంచాన్ని చూడటమా?

దీపం తీసుకుని మంచం దగ్గరకెళ్ళి పైకెత్తి, అమృతం కేసి చూశాడు, సిగ్గేసింది. ఆమెకేసి చూడలేక పోయాడు, అది నిద్రా

దేవతే నిద్రపోవడం లాగుంది, దీపం దాచేశాడు, బైట రోడ్డు మీదకి
 వచ్చేసి ఆకాశం కేసి చూస్తూ వంటన మీద కూర్చున్నాడు, బసీను
 లోపల మెడ వెనుక వదో పట్టుకున్నట్లయింది, తడిమి బైటకితేశాడు,
 నల్లటి పొడుగాటి వెంట్రుక, అమృతం జడలోది, అతనికి భయ
 మేసింది, తనకే తను వింత మనిషి లాగున్నాడు. అతని పూర్వపు
 భావాలు, ఆదర్శాలు, అభిప్రాయాలు—వాటికీ తన నిజతత్వానికీ
 ఎంతటి భేదం వుందో తెలుసుకుంటే అతనికి భయమేస్తోంది. అతని
 తత్వం అతనికే తెలిక పోవడం ఆశ్చర్యం. తను ఆ వాతావరణంలో
 వుండలేడు. అదంతా మైలపడి పోతుంది. సూర్యోదయం కాగానే
 అమృతాన్ని ఎల్లా చూడగలడు? అమృతం తన నిజస్వరూపాన్ని
 తనకి చూపించి, హాయిగా నిద్రపోయింది. ఈ కళ్ళతో యీ
 వ్యక్తులనీ, యీ స్థలాన్నీ చూడలేడు, చంద్రుడే చిత్రంగా కదులు
 తున్నాడు. పక్కంటి గడియారం రెండు కొట్టింది. లోపలి కొచ్చి
 మెట్ల మీద కూర్చున్నాడు. సుఖీల చావుకి కారణమైన తను
 కృష్ణమూర్తికి మందు లిచ్చనతను, అవకాశం వున్నా, కోమల్కి
 తాకకుండా బైటకొచ్చిన తను, మేక్స్ పీయరు సమన్వయి పరిష్కారం
 చేయదలచిన తను—

లోపలి కెళ్లి, చప్పుడు కాకుండా, ద్రావర్లోంచి, మేక్స్
 పీయర్ వ్యాసం తీసుకుని, బైట కొచ్చి, మెట్ల మీద కూర్చొని, నిప్పు
 పుల్ల వెలిగించి, కాగితాలని తగలబెట్టాడు. మళ్ళా లోపలి కెళ్లి,
 అమృతం పెట్టితీసి సబ్బుబిళ్ల పెట్టిని పెళ్లగించాడు. అందులో రెండు
 వందల ఎనభై రూపాయ లున్నాయి. భూములమీద శిస్తు కాబోలు,
 అంతే? మిగతాది నారాయణ దగ్గరుండి కాబోలు. ఎనభై పెట్టెలో
 వుంచి, రెండువందలు తీసుకున్నాడు. తాళాల గుత్తి దిండుకింద
 వుంచాడు. అమృతం తలవెంట్రుక కవర్లో పెట్టాడు. తొందరగా
 హాల్లాలు సర్దుకున్నాడు. అమృతం బరువుగా కదిలి, పక్కకి తిరిగి,
 పడుకుంది. పక్కంటి గడియారం మూడు గంటలు కొట్టింది.
 ఓ పుత్తరం రాసి, నారయ్య చావకింద పెట్టాడు. మరో పుత్తరం
 రాసి అమృతం గాజు వెనకపెట్టాడు. "ఋణం తీర్చుకో సాహసించ
 చానికి నే నెవర్నీ?" అని. అది చదివి ఏమనుకుంటుందో! "ఏం

వ్రాతలు బావా—నీ దంతా చిత్రం" అంటుంది కాబోలు. గోడ
మీకు తోటు తొలగిస్తున్నాడు. మరోసారి దీపం వైకెత్తి అమృతం
తేసి చూపించాడు అంత నిద్రపోదానికి ఎంతటి నిర్మలమృదయో!
దశసారి పవిత్రంలో పవ్వళించిన అమృతం!

దీపం దగ్గించి తలుపులు జేర్చేసి, హోల్తాలు తీసుకుని బైట
పోయి, గేటు మూసి రోడ్డుమీదికి కదిలాడు. పక్కటి గడయారం
నాకగు కొట్టింది; బెజవాడ బండికి అరగంట మైముంది సూర్యో
దయం గడు.

8

హోటల్ నీ పు

ద్రవ్యానిధి కన్నా తొచ్చి రెండ నారా అయింది. గవర్నమెంట్
హోటల్ చక్కని పెడ్రో నుంబూ, నైట్ ఎదు వుచ్చుకుని,
"మిసిసిప్పీ వాగ్ రోలింగుకొని, మైస్ట్రు మైస్ట్రు ప్రయాణం చేస్తూ
ప్రమాద స్వాభువు గురియైన రోగులకు తనైన చిత్త సేస్తూండే
వాడు. అప్పు కప్పుడు చోటి దృక్పథతోనూ, హెల్త్ ఇన్ స్పెక్టర్ల
తోనూ కలిసి భోజనం చేస్తూ, రాత్రికి మళ్ళా కర్నూలు చేరుకునే
వాడు. అవసరమైన కవాలని బైటికి తీసుకుపో తగల బెట్టే దుకు
పొయవడేవాడు హోటల్ ప్రొప్రయిటర్ కొన్ని రోజులు తన
హోటల్లో వుంచుకొని, వుచితంగా భోజనం పెట్టుతుండేవాడు. కొన్ని
దినాలు పీలుబేక రాత్రిళ్లు వెళ్ళిన చోటే వుండిపోయేవాడు.

ఆ పూళ్లు చిత్రంగా వుంటాయి. మైస్ట్రు మైస్ట్రు చెల్లే వుడపు.
కొంతమేర యిసికనేల; కొంతమారం, రకరకాల రాళ్లు. అంతా
రాళ్లమయం. కానేపు గడ్డి నేలమీద తివాసి పరిచినట్లు చిత్రమైన
గడ్డి; తమాషా మొక్కలు. ఆ యిళ్లు మరివిచిత్రంగా వుంటాయి,
మూడు రాతి బండలు. మూడు గోడలు; పైన మరోరాయి, అదే
యిల్లు. కొన్ని రాళ్లల్లో దొరికిన గుహలు, కప్పుగా వేసిన రాతిలో

కన్నం వుంటుంది. అందులో నుండి సూర్యరశ్మి సోకితే తప్ప వెలు
తురు లేదు, కాలవ, పిల్ల కాలవ. చెఱువు, నుయ్యి ఏమీ కనవడవు.

అవులు, గేదెలు, గొర్రెలు, ఆ కొండ గుహలలో సత్యాన్ని
అన్వేషించే వేదాంతులులా సంచారం చేస్తాయి: ఏ రాతి ప్రక్క-
నుంచో గాడిద దగ్గనం యిచ్చి. భయపడి పారిపోతుంది ఎక్కడో
నల్ల కుక్క కుంటుకుంటూ కదిలిపోతుంది వాటి యాత్ర!
ముగింపు లేదు ఉండి ఉండి అన్నీ ఆకులూ చూపిపోయి, మొండి
కొమ్మల చెట్టు, కొమ్మల్ని చాచి అస్త్రీ పంజరం ప్రవశిస్తుంది,
ఆ చెట్లకి ఆకులే వుండవేమో! ఆకాశంలో గద్దలు యీ ప్రకృతి
సంపదకి గస్తీ తిరుగుతుంటాయి. కాకులు, నల్ల గోచువంకలు తరుము
కుంటూ ఎగురుతాయి. వెళ్ళగా వెళ్ళగా ఎక్కడో వొక నుయ్యి
వుంటుంది, దానికి వర లుండవు; అది మనుషుల కళ్ళల్లేదు. చచ్చి
పోయిన మనుషులే దానికి కావాలేదో! అవతలి ప్రపంచంలో వాళ్ళు
అందులో నీళ్ళు సులభంగా బోడుకోవచ్చు. ఆ స్థలంలో సూర్యుడు
తీక్షణంగా ప్రకాశించలేడు. ఆరాళ్ళ వెనక సూర్యాస్తమయం చూస్తే
ఏడవాలనిపిస్తుంది.

ఎక్కడా మనుషులే కనబడరు. అది వూరు. కాలు గిట్లు - వది
గొర్రెలు - మూడావులు - రెండు కోళ్లు - వొక మురలికి ఎండలో
కూర్చుని ఏదో చేస్తుంటుంది, నల్లటి చీర-వొంటికి చాలదు; సంచుల్లా
వేళ్ళాడే చేతులు - తెల్లబడగా మిగిలిన జుట్టు, మూసుకు పోయిన
కళ్ళు, విప్పకొన్న పెదవులు, వొంగిన నడుం - ఆమె కూడా మనిషి
సంతతే. మురలివాడు రాళ్ళు కొడుతున్నాడు; కట్టెలు కొడుకు
న్నాడు, మోకాళ్ళపైకి పంచి; నల్లటి మొలతాడు; దుమ్ము ర గు
పాగా. అక్కడ వార్ధక్యమేగాని యవ్వనం లేదు, ఆ మనుషునికి
యివ్వనదే వున్నట్లు తోచదు, రాళ్ళల్లో ఆడుకుంటూ ఆల్పిర్పల్ని
ఏరుకుంటున్న కుర్రాళ్ళు కూడా ముసలి నవ్వులు నవ్వుతారు, వాళ్ళ
మొహాలలో సంతోషం, చైతన్యం, యవ్వనం, ఉత్సాహం ఏమీ లేవు.
జామదేవత సంతారం, ఆకలిదప్పలు. 'నన్ను చూడండి' అంటూ
వారి స్వరూపాలు దాల్చి పుట్టి చస్తున్నాయి, ఆ ప్రదేశంలో. ఆ
స్తలాలతో మనుషునికి నిమిత్తం లేదు, దైవానికే తప్ప, అక్క-

దుండే మనుషులు కూడా, అస్థలంలోనివారే. వారికి వేరే వునికి, వ్యక్తిత్వం లేదు, అన్నీ రాళ్లు. రాళ్ళు; వారు కదిలే రాళ్ళు. నిజంగా ఆది రాయలసీమ కాదు; ఎవరో అన్నట్లు రాళ్ల సీమే!

నిధికి, అనంతాచార్యుల గారితో మొదట మునిమాడుగులో పరిచయం కలిగింది. ఆయన పెద్ద కూతురు లక్ష్మీదేవికి జబ్బు చేసిందంటే చూడ్డానికి వచ్చాడు. ప్లేగ్ అని తెలివగానే ఆమె మామ గారు, భర్త వేరే చోటికి వెళ్ళిపోయారు. తండ్రి వచ్చిన రెండు రోజులకే నాలుగు సంవత్సరాలు వయస్సుగల కూతురు యీ ఘోర వ్యాధికి గురియై చనిపోయింది. రాత్రి ఎనిమిదింటికి నిధి, అనంతాచారిగారు ఆ పిల్లని పూడ్చి వోచ్చేశారు. రాత్రంతా తల్లిని వోదార్చటంలో గడిచింది. రాత్రికి రాత్రి, యిద్దరు కూలీలను తీసుకు వెళ్ళి నిధి, రెండు మైళ్ళ దూరంలో వొక పాకలాంటిది చేయించి, తెల్ల వారేదాకా ముగ్గురూ అక్కడే గడిపారు. తరవాత నాలుగు రోజులకి లక్ష్మీదేవి భర్త వచ్చి ఆమెని కర్నూలు తీసుకు వెళ్ళాడు.

అనంతాచార్యుగారిది అనంతపురం జిల్లాలో వజ్రకర్ణాటికి ఆరుమైళ్ళ దూరంలో వున్న న్యాయంపల్లి * అనే గ్రామం. కాంగ్రెస్ లో జేరి ఎంతో సేవ చేసి చుట్టుపక్కల పేరు, పలుకుబడి గలవాడు. ఇటీవల సంచారం తగ్గించి, స్వంత పనులు, వ్యవసాయం మానుకుంటున్నాడు. రాత్రుళ్ళు పురాణ కాలక్షేపం చేస్తూ, నిశ్చింతగా గడుపుతాడు. ఆయనది చాలా పెద్ద కుటుంబం. ఆయనా, భార్య, నలుగురు అడపిల్లలు, ముగ్గురు మొగపిల్లలు; ఇద్దరు అడపిల్లలకి పెళ్ళిళ్ళు చేశాడు. కాత్యాయని, రాధ పెళ్ళి కున్నారు. రాధ అబ్బింది. చిన్న పిల్ల, కాత్యాయనికి పదిహేనో ఏడాదింది. పెద్ద పిల్లవాడు రాఘవుడు, ఇంజనీరింగు చదువుతున్నాడు. కడం యిద్దరూ స్కూల్లో చదువుకుంటున్నారు. స్థిరపరుడు కాక పోయినా, ఆయన కుటుంబం, గుంభనంగా, లోస్తేకుండా ఎట్లా గడిచి పోతుందో చాలా మందికి తెలీదు. ప్రజాసేవకడనీ, పండితుడనీ తాలూకాలో పెద్దవనుషులందరూ ఆయన కేదో యింత ముట్ట

* న్యాయంపల్లి, పూహించిన గ్రామం:

చెబుతుంటారు. ఆయన అన్నగారు బళ్ళారిలో పెద్దవకీలు. కాని వారికి పిరికి సంబంధాలులేవు. అనంతచారిగారు జైల్లోవున్న ఏడాదే, చుట్టుప్రక్కల స్నేహితులు ఆదుకున్నారు కాని, అన్నగారు రేమీ సహాయ పడనట్లు లేదు. ఐనా, అన్నగారు రింట్లో ఏ కార్యం వచ్చినా, ఎవరికి జబ్బుచేసినా, యీయన వెళ్ళి తగినంత సాయంచేసి, వస్తూంటాడు. ఆయన భార్య రాజమ్మగారి కిదంతా నచ్చకపోయినా, యీ విషయం తేల్చుకుండా, భర్తకి చాలా అనుకూలంగా వుంటూ, సంసారం శాస్త్రవంగా నడుపుకుంటుంది. ఆవిడకి యిల్లే ప్రపంచం.

అనంతాచార్లుగారు నిధిని తనతో వచ్చేయ్యమన్నాడు. జిల్లాలో డాక్టర్ల అవసరం ఎంతో వుందనీ, తన భుక్తికి ఏమీ లోటు ఉండదనీ, తన శ్రేయస్సు కోరేవాళ్ళు స్వంత స్థలంలో ఎవరూ లేనందున అతను యిక్కడే వుండటం మంచిదనీ నచ్చజెప్పి, నిధిని వాప్తుచారు. అనంతాచార్లుగారు కర్నూలు వెళ్ళి పెద్ద కూతుర్ని శీసుకుని నిధితో కలిసి వారం రోజుల్లో న్యాయంపల్లి వచ్చేశారు. అప్పటి కప్పుడే ఆ జిల్లాకాలో కూడా కలరా ప్రాకింది. అనంతాచారిగారు నిధికి ఓ సైకిల్ సంపాదించి పెట్టారు. దానికి బాగ్ తగుల్చుకుని మళ్ళా పల్లె పల్లెకి తిరిగి వని చెయ్యడం సాగించాడు. ఒక్కొక్క సమయంలో రాత్రుళ్ళు భోజనం లేకుండానే, ఏ పాడబడిన గుడిలోనో, పేమెంట్లతోనో గడవడం జరిగేది. గుడికి దూరంగానే దేవుడి సమక్షాన, ఎన్ని శవాలని తగల బెట్టాడో!

ఇరవై రోజుల్లో పరిస్థితులు బాగుపడ్డాయి. నిధికి తిరగడం తప్పింది. అనంతాచారిగారు రింట్లో ముందుగ దిచ్చారు. ఇల్లు అంత పెద్దది కాదు. దొడ్డి మాత్రం చాలా పెద్దది. ఇంటి వెనకాల అంతా తైలం ముందు గదిలో వొక పురాతనపు ఈజీచైర్, పుస్తకాల బీరువా వున్నాయి. గది చిందర వందరగా వుంటుంది. బీరువాలో పురాణ గ్రంథాలు—రామాయణం, భాగవతం, భగవద్గీత, భట్టి విక్రమార్కు కథలు, కాంగ్రెస్ కార్యక్రమానికి సంబంధించిన గ్రంథాలు వున్నాయి. ఉదయం యంత కాఫీతాగటం, సైకిల్ మీద వజ్రకరూరో, చుట్టుప్రక్కల పల్లెకో వెళ్ళి పేమెంట్లని చూడటం, మధ్యాహ్నం భోజనం, నిద్ర, సాయంత్రం మళ్ళా పని మీద వెళ్ళటం.

రాష్ట్ర పురాణ కాలక్షేపం, లేకపోతే రామాయణాన్ని వలించటం -
యిదీ అతని దినచర్య.

ఒక రోజున దొడ్లో స్నానానికని. వంటిట్లోంచి వెళ్ళబొమ్మ
య్యాడు నిధి. అనంతాచార్యుగారి చెండ్లో కుర్రాడు తేమ తట్టా
వెళ్ళకూడదని చెప్పి వేరే గదిలోంచి దొడ్లోకి తీసుకెళ్ళాడు.
భోజనం కూడా యితనికి యివతల గదిలోనే పెడుతున్నారు, ఇతను
అనంతాచార్యుగారితో వాదించటం, ఆయన భార్య రాజమ్మని తూక
తెయ్యడం జరిగింది. ఇతన్ని వంటిట్లోంచి వెళ్ళనిస్తున్నారు కాని
భోజనం మాత్రం వేరేనే పెడుతున్నారు. ఇంతలో రెండో అమ్మాయి
మాధవి పురుటి కొచ్చింది. మాధవి భర్తకి సికింద్రాబాద్ లో పుగాకు
పరిశోధనాలయంలో పని. ఆ అమ్మాయి నెత్తిమీద ముసుగేసు
కు టుంది. ముఘమల్ జోళ్లతో కాని యింట్లో నడువదు. ఒకటి
రెండు రోజులు కల్లి, ఆమె ఘర్షణ పడ్డారు. జోళ్లు తీసేసింది. కాని
ముసుగు తియ్యలేదు రాజమ్మగారు నచ్చజెప్పితే, కొంతవరకు
అంగీకరించి, 'వూఁ' అనే రకం కాని, మొండి పట్టుదల మనిషికాదు.
పూర్తిగా వొప్పకోకుండా, సగం సగం అంగీకరిస్తుంది. మాధవితో
కూడా, కొడుకు 'గోపు', బంట్రోతు రెహమాను, అడబడుచు అండా-
శమ్మ కూడా వున్నారు. ఎవరికో ఏదో జబ్బు చేస్తూనే వుండేది.
నిధి వారికి మందులిస్తూనే వుంటాడు; బళ్ళారి వెళ్ళి, వొంద రూపా-
యల మందులు తీసుకొస్తానని, వారంరోజులు బళ్ళారి వెళ్ళి వొచ్చాడు
నిధి. క్రితం రాత్రే మాధవి ప్రసవించి ఆడపిల్లిని కంది. పురిటిమంచం
ముందు గదిలో ఏర్పాటు చేశారు. అనంతాచార్యుగారితో చెప్పి
దొడ్లో దూరంగా—అంటే ఫర్లాంగు దూరంలో - మొండి చెట్టు
కింద రాళ్లు పరిపించి, నాలుగు కర్రలు నాలుగు మూల్లా పాతించి,
కాటాకూ పూరిగడ్డి వేయించి, చిన్న కుటీరం లాంటిది నిధి ఏర్పాటు
చేయించుకున్నాడు, ఆ కుటీరానికి 'శాంతి' అని పేరు పెట్టుకుని, తన
హోల్డాలు, జేగ్, వోబల్ల, కుర్చీ, రెండు పొడుగాడి నేలమట్టం
బల్లలవైన పక్కా, అందులో వేయించుకున్నాడు. అందులో
వొంటిగా వుంటూ భోజనానికి, కబుర్లకి అనంతాచారిగా రింటి
కెడుతూ కాలం వెళ్ళబుచ్చుతుండేవాడు.

ఒక రాత్రి భోజనం చేసి వొడ్లో చెయ్యి కడుక్కుంటూంటే రాజమ్మగారికి తేలు చుట్టించి, ఆ చెయ్యి నిండా పెట్టి 'దావోయి మండ్రగబ్బలి తేకేసి వంటింట్లో పడుమని పడవడం సాగించి',

దూడలు వాసే కుర్రాడు పింఛగాలే నిధి తన పాంతులు కేగు తినుకు చక్కా వచ్చాడు, ఈరోగా అనంతాచార్యుని దొడ్లారా పిపా తీసుకుని వెదికి, ఆరంభ తేలే తడు, ఏ గండుచీమో, దానికంత గొడవేమిటని భార్యని తేకేస్తున్నాడు. రాజమ్మగారు, మొరుగన్న కనురుకుని భోయని పడవడం సాగించింది, ఆమె చుట్టూ ఉభయ కుర్రాడు రంగడు, కాత్యాయని, రాధ, మూగి చూస్తున్నారు, చుట్టో నిధి నుంచుని, 'లోపలికి రమ్మంటారా?' అని అడిగాడు. రాజమ్మ గారు తెరిపి చేయకుని నవ్వి 'దమ్మలి మందీ నాయనా, మండ్రగబ్బలి అన్నది. నిధి వంటింట్లో తెల్లి నెప్పి కనవడకుండా ఇంజన్ నివ్వాలి. ఈరోగా హనుమంతప్ప మండ్రగబ్బలి తీసుకొచ్చాడు. చాడు మండ్రం వేశాడు రాజమ్మ తెల్లారగబ్బ నాలుగింటివాకా బాధ పడుతూ మూలుగుకునే వుంది. అందరూ మెల్లి మెల్లిగా వక్కల మీద పోరి గారు. అనంతాచార్యుగారు, మండువాలో మురుగునీటి పడుకు న్నారు. పిల్లలంతా పడుకున్నారు. నిధి మాత్రం ఆవిడ వక్కలే పత్రిక చదువుతూ, వోవారుస్తూ తెల్లవాస్తూ జాగరం చేశాడు. మూడింటికి రహమాన్, తనో తేళ్ళకుటుంబాన్ని, రోడ్డు వక్కవ బండ కింద సాయంత్రం చూశానన్నాడు, నిధి అతనితో యీ విషయం ఎవ్వరితోనూ చెప్పొద్దని, రహమాన్ తో కలిసి వెళ్లి, వో పెద్ద చూడుతున్న తేలుని తీసుకొచ్చి, దొడ్లో రాజమ్మగారు చెయ్యి కడుక్కున్న చోటున పడేయించి, నాలుగింటికి దీపంతో దొడ్డంతా వెదికి తేలుని వట్టుకున్నట్లు అభినయించి, ఆ తేలుని చంపి. రాజమ్మ గారికి చూపించాడు, అది మండ్రగబ్బి కాకపోయినా, ఆకాతిదే అని ఆవిడతో చెప్పాడు. దాన్ని చూసిం తర్వాత, ఆవిడ బాధంతా తగ్గి మూలగడం మానేసి, నిధిని మెచ్చుకుని భర్తని కాసేపు నడిగి నిద్ర పోయింది, ఐదు గంటలవుతోంది. నిధి దొడ్లో గేదెని పాలు పికక దాని కెక్కాడ, అది సరిగ్గా నిలబడటం లేదు. ఇంతలో 'నెప్పి తగ్గిందా అమ్మా' అంటూ కాత్యాయని లేచింది, అమ్మ మాట్లాడలేదు, దొడ్లో

నిధి గేదెతో పడుకున్న అవస్థ చూసి, దొడ్లో కొచ్చి, గేదెని పలు పుతో పట్టుకుని నిలబెట్టింది. అతను పాలు పితికాడు. గబగబా వంటింటాకి పరుగెట్టి, కాత్యాయని కుంపటి ముట్టించి పాలు కాచి కాఫీ తయారు చేసింది. నిధి రాజమ్మగార్ని లేపాడు. అవిడ మొహం కడుక్కుని, 'చూ నాయనే—ఎంత మంచి కాఫీ' అని నిధిని మెచ్చు గుంటూ మళ్ళా నిద్రపోయింది. ఇది జరిగిం తర్వాత ఇంట్లో అందరి వైఖరి మారింది, అందరూ నిధిని ఎంతో ఆప్యాయంగా, వారింట్లో వాడిలా చూడటం మొదలెట్టారు.

నిధి, తన పెళ్ళి విషయం రాజమ్మగారితో చెప్పక తప్పింది కాదు. అవిడ జాలి వడింది. తను వెళ్ళి తీసుకొస్తా నంది. వాళ్ళింట్లోనే కావరం పెట్టొచ్చునంది. ఇతను నవ్వి పూరుకున్నాడు. అప్పుడప్పుడు నిధి, అనంతాచార్య గారితో కలిసి గ్రామ పర్యటనం చేసేవాడు. అచార్యగారు సభలలో ప్రసంగించేవాడు. రాత్రుళ్లు పురాణ కాలక్షేపం చేసేవాడు. కొన్ని సభలలో నిధి కూడా వుపన్యసించేవాడు. వీరినిఎంతో మంచి గౌరవించేవాడు, చాలామంది స్నేహితులయ్యారు. కొంతకాలం వక్రకరూర్ లో వ్యచిత చికిత్సాలయం పెట్టించడానికి డబ్బు పోగు చెయ్యడంలో జరిగిపోయింది, రాజకీయరంగంలో ప్రవేశించిన రాజ భూషణం, ఆంధ్రరాష్ట్రం విషయం రాయలసీమలో ప్రచారంచేసే జట్టుతో వచ్చాడు. నిధి ఎక్కడున్నదీ తెలుసుకుని, అక్కడి కొచ్చాడు, రాజభూషణం ఉదయం తొమ్మిదిగంట లైంది. అనంతా చార్యగారు ఏదో వూరెళ్ళాడు, అతనితో రాజమ్మగారే మాట్లాడింది. దూరంగావున్న పాకలో వుంటాడు, అక్కడికి వెళ్ళిం డంది.

పాకలో నిధి కాళ్లు స్తంభానికి ఆనించి పడకకుర్చీలో కూర్చు న్నాడు, పక్కన బల్లపడ కూర్చుని కాత్యాయని మందు గ్లాసులు, అపి సర్దుకొంది, పక్కన రంగడు గోలీ లాడుతున్నాడు. రాజభూషణం రాగానే కాత్యాయని వెళ్ళిపోయింది.

అనంతాచార్యగారి కుటుంబం అందరిలోకి బొత్తిగా ఎవరి తోనూ మాట్లాడనిపిల్ల కాత్యాయని. ఇంట్లో ఎప్పుడూ ఏవో పని చేస్తూనే వుంటుంది గాని, చురుకుగా, చలాకీగా వుండదు. పెళ్ళి కాలే దని బెంగని వాళ్ళమ్మ అంటే రెండు రోజులు ఎవ్వరికి కనబడ

కుండా, ఏడుస్తూ కూర్చుంది. రాజమ్మగారిని మొగుడు కూకలేశాడు, నలుగు రాడపిల్లలతోకీ. కాత్యాయని చక్కంకనీ, మంచి మొగుడు వొచ్చి, వాళ్ళయత్నం లేకుండానే పెండ్లి చేసుకు పోతాడనీ, రాజమ్మ గారి ధైర్యమిద అనంతాచార్యులుగారు, వివాహ యత్నాలు గట్టిగా చెయ్యడంలేదు, కాత్యాయని లక్ష్మీదేవత ఎటుపు కాదు. రాధంత నలుపూ కాదు, మధ్యరకంచాయ, తల్లె తంగ్రులవోసి, ఆకారాలని మిగవోయించి, అంతమైన లక్షణాలు కాత్యాయనిలో వున్నాయి. రాజమ్మగారి నల్లగా మెరిసే పెద్దజుట్టు, విశాలమైన గుండ్రం బుగ్గలూ, అనంతాచారిగారి 'నిమిలిత' నేతలూ, ఎట్టటి చిన్నినోదూ,—అన్నీ వచ్చాయి. కాత్యాయనికీ, వైభవమీ, పోటీ చివరిది, వూడింది. మాట్లాడినప్పుడు అది కనసూదు, నవ్విరప్పుడు కనిపిస్తుంది. కాని కాత్యాయని ఎప్పుడో కారి నవ్వును. "కూలీకంలో ఎందుకు పుట్టారా బాబూ" అనుకొన్నట్లు దీరంగా వుంటుంది, తండ్రి సంస్కృతం చెప్పాడు, లక్ష్మీదేవమ్మ చాలేతే, ఒక మేష్టర్ని పెట్టి హిందీ చెప్పించాడు. ఇప్పుడు వీలున్నప్పు డల్లానిధి ఆమెకి ఇంగ్లీషు నేర్పుకున్నాడు. కాత్యాయనికి పాఠం చెప్పడం చాలా కష్టం. ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పదు. తెలిసిందా? అని అడిగితే తల వూపుతుంది.

ఇంట్లోనుంచి కప్పులో కాఫీ తీసుకొచ్చి బల్లమీర పెట్టింది. రంగణ్ణి కేకేసి చెవులో ఏవో చెప్పింది. రంగడు వొచ్చి రాజభూషణాన్ని "ఏమండీ మీరు నజ్జరొట్టె తింటారా?" అని అడిగాడు.

"మరి గత్యంకరంలేదు, గుఱ్ఱాల తిండితప్ప - ఏవో వొకటి" అంటూ నవ్వాడు రాజభూషణం. అక్కడున్నవా రెవ్వరూ యిందు లోని స్వారస్యాన్ని గుర్తించినట్టు లేదు. కాత్యాయని యింట్లో కెళ్ళి, రెండు నజ్జరొట్టెలు తీసుకొచ్చి, మళ్ళా వెళ్లిపోయింది.

"ఐతే, ఖాయీ, యీ తినోత్తమ మూగదా ఏమిటి ఖర్మ" అని అడిగాడు రాజభూషణం.

"కాదు, కాదు సిగ్గు,"

"సో, అవివాహిత అన్నమాట. ఇహనే! ఇక్కడ నీకన్ని

పర్వాట్లు వాగున్నాయి కనుకనే, నాగరికతని వదిలేసి ఆశ్రమ వాసంలో వున్నావు.”

“నువ్వలా అనడం నాకిష్టం లేదు రాజా! ఇక్కడ మాత్రం నాగరికత లేదా? వీరుమాత్రం మనమటుకారా?”

“ఇక్కడ వుండి, పిళ్ళవచ్చు తింటున్నావు కాబట్టి, నువ్వు అల్లావెనకేసుకుని రావడం సమంజసమే—కాని, యిది నాగరికత అనుకోవడం అత్యవసరం. పిళ్ళకి వో సంస్కారమా, వో భాషా, వో కళలా—వెనక కృష్ణదేవరాయల తైమ్లో గొప్పగా బ్రతికా మన్న డాబులు తప్ప, పిళ్ళ నీజంగా అడివి మనమల్లే. నువ్వెల్లా వుండగలుగున్నావో ఆశ్చర్యమే” అన్నాడు రాజా.

“ఇప్పుడేగా, కాత్యాయన్ని చూసి తిలొత్తమ అన్నావు. ఇంకలో అడివిమనిమై పోయిందా” అన్నాడు కిథి నవ్వుతూ—

“అవిడలో అడివి పుష్పం వుండొచ్చుకా—”

“నీకు రాయలసీమంటే అల్లాంటి ఆభిప్రాయం వున్నప్పుడు, ఇక్కడ ప్రచారం చెయ్యడం ఎందుకు?”

“ఏదో పదిమందితోనూ కలిసి వొచ్చాను. కానీ, నాకు నీజంగా నమ్మకం లేదు. మేం సర్కారు వోళ్లతో కలవం మొద్రో అంటున్నారు కానీ, నా ఆభిప్రాయం వాళ్ళు కలవకుండా వేరే వుంటేనే మంచిదని. మనలో కలిస్తే వాళ్ళని మనలో సమానంగా చెయ్యా లింకే, మూడు పుష్కరాలేనా పడుతుంది.”

“పోనీ, వాళ్ళని నీతో సమానంగా చేసింపర్వాతనే, ఆంధ్ర రాష్ట్రం కావాలను. చిన్నితమ్ముడు చదువు కోసం కాబట్టి. అస్త్రీలో వాడికి వాటా వద్దనా నీవాదన?”

“ఆంధ్ర రాష్ట్రం వొస్తేగాని యీ ఆశయాలు నెరవేరవు— అనేగా యీ గండ్రగోళం అన్నాడు రాజా.

“ఈ ఆశయాలు నెరవేరకపోతే రాష్ట్రం రాదు; రాష్ట్రం రాకపోతే యీ ఆశయాలు నెరవేరవు—ఎలాగో ముందు రాష్ట్రం కావాలని నీ వాదం; ముందు యీ ఆశయం కొనసాగాలని నా వంకల్పం.”

“ఐతే దీనికి నువ్వుచేసే కృషి ఏమిటో తెలుసుకో వొచ్చా?”

ప్రక్కన ఇన్ స్పిరేషన్ వుంది గాబట్టి, నువ్వు కృషి చేస్తే చెయ్యసూ వొచ్చు." అని రాజభూషణుడు బిగ్గరగా నవ్వాడు.

"తను 'పనిముడి' అనుకోకుండా, నిశ్శబ్దంగా పనిచేసే వాళ్ళ వల్లే, ప్రపంచం అసలు కదులుతోంది. - దానిమాట ఆల్టా వుంచి నువ్వుకాత్యాయన్ని వృద్ధిశించి అలా హేళనచెయ్యడం నాకిష్టంలేదు." "

"హేళన కాదు, నేను నిజంగా అంటున్నాను. ఇన్ స్పిరేషన్ లేకపోతే నువ్వు పనిచెయ్యలేవు - కంటే చచ్చుదు కాకుండా, నువ్వు న్నట్లు నిశ్శబ్దంగా చేసేస్తావు - సుశీల విషయంలో నువ్వు చేసిన కృషి..."

'పూల్ - నోరుముయ్ - ' అంటూ నిది స్తంభాని కానించిన కాళ్ళను దించి, బలహీనంగా లేచి నుంచున్నాడు.

"ఏం కొడకావా ఏమిటి - ?" అంటూ రాజా చొకడుగు వెనక్కి వేకాడు.

"ఈ ధోరణిలో మాట్లాడితే తప్పకుండా కొడకాను..."

"అవును. నిజం చెబితే ఎవరు సహిస్తారు? కాని స్నేహితుణ్ణి కాబట్టి చెబుతున్నాను. నిన్ను గురించిన యధార్థం నువ్వు తెలుసుకోడం అవసరమేగా - నీకు విహవాం జరిగిందన్న సంగతి యెక్కడ వాళ్ళకు తెలుసా?"

"తెలుసు,"

"సుశీల, నాగమణి, కోమలి - అమృతం - ఇందీర, యిప్పుడు, కాత్యాయని - "

"గెట్ బాట్ పో, వెళ్ళిపో..."

"వెళ్ళిపోతాను. సత్యాన్ని నువ్వు దాచలేవు - "

"హా..."

"సత్యం ప్రపంచానికి నోరిచ్చి చాటుతుంది. ప్రపంచం నమ్మకం కోతే, తనే నీవీక పిసుకుతుంది." అంటూ, రాజా తొందరగా నడిచి వెళ్ళి పోయాడు. నిధి నీరసంతో మూలుగుతూ కుర్చీలో వాలి పోయాడు.

మలేరియా వ్యాధి నించి, కొంచెం తేరుకుంటున్న మనిషిని, యీ ఘట్టం కంటే పెంచి. తల పగిలిపోతుంది. అద్దంలో తన మొహం

చూసుకున్నాడు. దట్టంగా గడ్డ పెరిగివుంది; చేసుకోడానికి వోపిక లేదు. తోకమక్కలా రాజభూషణం తన కొత్తప్రపంచంలో కొచ్చి రిక్తత్యాన్ని నాశనం చేశాడు. ఏవేవో జ్ఞాపకాలు. మెదడు అనేది లేకుండా వుంటే వాగుండును. లేకపోతే, మెదడు నెత్తిమీద నొక డిప్పులాగ ఉండి వుంటే దాన్ని బైటకి లాగి ఫుఫ్మని పూది. దుమ్ము పుట్ట తుడిచి, బాగుచేసి, మళ్లా తగిలించవచ్చు కదా! వర్తమానం తప్పు, భావికాలం, భవిష్యత్తు వుండకూడదు మనిషికి, ఆ రెండు వర్తమానాన్ని నిరంతరం హత్య చేస్తుంటాయి, భావికాలం తీర్పు చెబుతుంది; భవిష్యత్తు శిక్షిస్తుంది; ఆ రెండింటిని గురించి చింతించి, కృశించి, శబ్దమై, మనిషి వర్తమానంలో ఆత్మహత్య చేసుకుంటాడు.

అల్లా గంటలు గంటలు వదులొని, కళ్లు తెరిచాడు. ఆకులు, గడ్డి గాలికి లేచి అతని మొహాన వదుతున్నాయి. మేఘాలు గొర్రెల మందలా వడమటి ఆకాశంలో సూర్యరశ్మిని మేర్చున్నాయి. గడ్డి బయలులాంటి రిశ్మి, కరిగిపోతోంది, కొండలపై మొండి బండలు కదలున్నట్లున్నాయి. భూమి తపస్సుకి మెచ్చుకుని ఆకాశం సంతసించి వర్షిస్తోంది. రాళ్ల మధ్య వడే చీనుకులు మామూలు వర్ష మే బంగారపు తుకలు కావు; మధువు కాదు; ఊరం కాదు. కాపరిలా సూర్యుడ, కిరణాల కజ్జలని మేఘాల మధ్య ఝాడిస్తున్నాడు. వక్కకి తిరిగి చూశాడు. కాత్యాయని అవీ యివీ నర్దుతోంది.

“అబ్బో, పెద్ద చినుకులు” అంది ప్రకృతిని సంబోధిస్తూ.

“వానలో తడవొద్దు, నువ్వు యింటికి వెళ్ళు” అన్నాడు సిధి.

“చలి—జబ్బు చేస్తుంది. లోపలికి రండి” అంది.

“ఫరవాలేదు—హాయిగా వుండి ప్రాణా,”

“శాలువా తీసుకురానా?”

“ఒద్దు.”

కాత్యాయని, తువ్వలు నెత్తిన కప్పుకుని, గబగబా లోపలి వెళ్ళింది, రంగడు ఫ్లాస్క్ తీసుకొచ్చి గ్లాసులో కాఫీ పోసియిచ్చాడు.

“అమ్మ రమ్మంటోంది.”

“ఫరవా లేదు. యిక్కడ వాగుందని చెప్పు.”

వర్షం రాళ్ల మధ్య యిసుకలో చారలు చేసుకొని, చిన్న కాల

వలా పాకచుట్టూ పాకుతోంది.

“నా కో వడవచేసి పెట్టరూ?” అన్నాడు రంగడు.

సత్రిక కాగితం చించి, రెండు పెద్ద వడవలు చేశాడు నిధి. రంగడు వాటిని నీళ్ళలో వదిలెడు. అవి కొంత దూరం జారి బెడ్డలమధ్య యిరుక్కున్నాయి. వర్షం నిలిచిపోయింది. మేఘాలు వేగంగా ఓడిపోయాయి. నీళ్ళలో పూసానికి దిగి చలికి బట్టుకోలేక చేతులు పిప్పి కడిలించినట్లు, సూర్యుడి కిరణాలు దూరంగా వ్యాపిస్తున్నాయి. కాత్యాయని యింట్లోంచి వచ్చి వో కవరు అతని కిచ్చింది. చించి చదివాడు. అది జగన్నాథం వ్రాసింది. అందులో వాకటే విశేషం వుంది అమృతానికి ఆరో మాసంట

దయానిధి లేచి తొందరగా వడమటి వైపుకు నడవడం మొదలెట్టాడు. సూర్యాస్తమయానికి యింకా రెండు గంటలు వడుతుండే వర్షం నెలవగానే తలంటు పోసుకున్నట్లు సూర్యుడు పవిత్రంగా ప్రకాశిస్తున్నాడు. ఆ కాలంలో శరీరాన్ని తడిపి, ఎడబెడతే, పాపం తొలిగిపోయి పవిత్రం అవుతుంది శరీరం. ఫల్గాంగువైన కాలిబాట సన్నగిలి రాళ్లలో అంతర్ధానమైంది. గుట్టల నీడలు చల్లగా నిశ్చలంగా పడుతున్నాయి, ఇసుక కాళ్ళకింద చలితో వాడికిపోతోంది. పిచ్చి మొక్కలన్నీ సంతోషంతో సొమ్మసిలి పొయ్యాయి. పడులు జాతి నీతిని తిరగ్కరించి సూర్యుని వైపు జంటలుగా లేచి పోతున్నాయి. వేడి కోసం తపిస్తూ రాళ్లు కూడా పడమటి దిక్కుకు దగ్గరగా జరుగుతున్నట్లున్నాయి. గిలిగింశలతో విడిపోయి, యిసుక మాయమైంది— కాళ్ళ కింద రాళ్లు నవ్వుతాయి; గడ్డి నిద్రలో క్వాసలా కదులుతూ; గుట్టలు, రాళ్లు, పడులు, పురుగులు— అన్నీ సూర్యుడి కేసి ప్రయాణం.

గంట నడిచాడు. కాళ్లు శేలిపోతున్నాయి; గుండెలు బరువెక్కిాయి. సగం ఆసిన నల్లరాయి మీద కూర్చున్నాడు. దూరం నుంచి వసువు వచ్చగా కనిపించింది. దగ్గరనుంచి చూస్తే అది నల్లరాయే. ఊరుని, జిల్లాని, రాష్ట్రాన్ని, దేశాన్ని వదిలి పారిపోవచ్చు; కాని తన శరీరంలోంచి ఎట్లా పారిపోగలడు?

జగన్నాథం వ్రాసిన పుత్రరం మళ్లా చదువు కున్నాడు. ఆరో

మానంట, కారణం అతనేనని అతని భయం. అమృతం ఏం చేస్తుంది? అమృతం భర్త అమృతాన్ని శంకిస్తాడా? భర్త విడిచిపెడితే అమృతం ఏమవుతుంది? రాజభూషణం ఏమంటాడు? స్వయం తన మాట ఎవరూ వినకపోలే, తనే అతని పీక నులుముతుంది—అన్నాడు. తన పీక తనే నులుముకున్నట్లు ఒరిగింది. అతను ఏలూరు నుంచి వచ్చి ఐదు మాసాలేగా అయింది, అమృతానికి యిప్పుడు ఆరోమానంట. సరిగ్గా ఎన్నో మాసమో ఎవరు నిర్ణయించగలరు? అమృతం అబద్ధం ఆడించేమో! సత్యం ఎట్లా తెలుస్తుంది? అమృతానికి తన ద్వారా సంతానము కలిగకపోతే, ఏమే ప్రమాదం లేదు; సత్యం తన నోట్లోనే గుడ్డలు కుక్కుకని చస్తుంది. అంతేనా సీతి? మంచితనం అంటే పట్టుబడని చెడ్డనమేనా?

తను చేసిన పని మంజిరో చెడ్డదో నిర్ణయించుకోడం ఎంత కష్టం! ఆ కార్యానికి ఫలితం చూపి ప్రకృతే విలువ కడుతోంది; సంఘం దాన్ని ఆధారం చేసుకుని నిర్ధారణ చేస్తుంది. ఐతే తన అభిప్రాయం ఏమిటి? ఆ పరిస్థితులలో, ఆ వ్యక్తులు అల్లా చెయ్యక తప్పదు. ఏ యిద్దరూ వ్యక్తులేనా, ఆ పరిస్థితులలో అల్లా చేసి తీరుతారు. 'అహం', 'వ్యక్తిత్వం', 'స్వార్థం', 'నేను అనే చైతన్యం'—అన్నిటినీ వాశనం చేసే మహత్తర అనభవం. దానికి ఆతీతం ఐన వ్యక్తులు దేవతలో, మహామునుష్యలో కావచ్చు. కాని మానవులు కాలేరు. 'మానవత్వం' మంచిదే అదొక్కటే మంచేమో కూడా! దాని ఫలితంతో నిమిత్తం ఎందుకు? కాని సభానికి ఫలితాలు కావాలి. చిహ్నాలు, బహిర్గత చిహ్నాలు కావాలి, మానవత్వం వున్నవాడు, ఆ వ్యక్త్యాన్ని సమర్థించగలడు, అది లేనివాడి విమర్శకి విలువే లేదు, ఆ విధంగా అది 'మంచే' అని నిర్ణయించుకున్నాడు. సాన భూమి, ప్రేమ, నిర్మలమైన ఆనందం—యివి మహోజ్వలమైన విలువలు. వీటిని ఆ అనభవం యివ్వగలిగింది యిద్దరి వ్యక్తులకు. ఈ విలువలని మానవులందరూ సాధించగలిగివ్వక, ప్రపంచం స్వర్గతుల్యం. మానవత్వం లేని మనుషుల డేమం శోషం సంఘం ప్రతిపాదించిన 'వివాహం' మొదలైన సంస్థలపై తిరుగుబాటు చేసి. తమ మానవత్వాన్ని ప్రకటించినప్పుడు, సాధించలేనివారు సాధించినవారిపై తీర్పు చెప్పి, శిక్ష విధించడం సమంజసమే. శిక్షార్థుల సంఖ్య

అతి స్వల్పం. యుగానికి యిద్దరో ముగ్గురో; దేశానికి యిద్దరో ముగ్గురో. తను చేసిన పని తనకి నచ్చాలి; మంచిదని స్థిరపరచుకోవాలి; అది ముఖ్యంగాని, యితరులు కళ్ళద్వారా చూసి విలువ కట్టవొక కార్యాన్ని భండించడం, నైతిక పరిశీలనం. దుర్నితపరుడు తన్ను తాను విమర్శిస్తాడు.

కాని యీ ఆలోచనలు నిధికి శాంతిని యివ్వడం లేదు. ఇవన్నీ తన ప్రవర్తనని సమర్థించడం కోసం, తార్కిక జ్ఞానాన్ని, భాషని, భావాలని వ్యభిచరింప చెయ్యటా తోస్తుంది. "చెడిపోవడం జరుగనికలు వెలుసుకున్నా చినుకోవడం పొరవాటు, అవి అనాది సులలివుంటున్నదే; కాని దాన్ని సమర్థించి, పీల్చే బహిరంగంగా మెచ్చుకోవడం ఆధునికం; నేటి నాగరికం" అన్న రాధాకృష్ణన్ వాగ్వాలు స్మరణ కొచ్చాయి, బుద్ధి విచిత్రమైంది. మనం మంచిదనుకున్నా సమర్థించేటందుకు ఎన్నో కారణాలు వెదికి వెడుతుంది. మన ప్రవర్తనకి మన పుర్రేకాలు కారణం. పుర్రేకాలు శరీరాన్నుంచి జనిస్తాయి; ఇంతకీ మంచి చెడ్డల నిర్ణయం చూడా శరీరమే చేసేస్తుంది. బుద్ధి మరో ప్రపంచంలో వుదయించిన సూర్యుడిలా వృధాగా చూస్తూ గూర్చుంటుంది.

తనలోంచి తాను పారిపోలేదు. తను తన శరీరంలో నేహాయిగా కాపరం వుండాలంటే మంచిగాలి, వెలుతురు, చోటు వుండాలి. ఇది లేకపోతే శరీరంతో వుండలేదు. ఇవిలేనాడి టిటికీలు మూతలుపడతాయి; మెదడు బూట పడుతుంది. స్వప్నంలో బంధించబడిన అడివి మృగాలై నా వాంఛలు గర్జిస్తాయి; విషసర్పాలు విషం కక్కుతాయి. ఎంతకాలం అట్లా వుండటం? మరణమే శరణ్యం.

నువ్వు నీ శరీరంతో వాదించలేవు. వేదాంతం, తర్కం, నీతి - లీటితో సంఘాన్ని మెప్పించలేవు ప్రపంచాన్ని నీవెంపుకు తిప్పుకోలేవు; నువ్వు ప్రపంచంవేపు తిరగలేవు. నీమరణమే శరణ్యం ఆ ప్రయత్నంగా అతని కళ్ళమ్మట నీళ్లు కారుతున్నాయి. ఎన్నో జ్ఞాపకాల కారుణ్యాన్ని భరించలేని నేత్రాలు: కన్నీటిని వొడలేకాయి, భవిష్యత్తు లేని భాగికాలం దాచలేకపోయిన కన్నీరు ప్రతి బిందువూ నల్లరాతి మీద పడి విశిపోతోంది. అమృతం హృదయం ఆ బిందువులలో భగ్గుమైపోతోంది, మృత్యువుకూడా అంతమొందించలేని బాధ.

దూరంగా కాత్యాయని, రంగడు, గొల్ల బాయప్ప తరకేసి రావడం చూశాడు, సూర్యరశ్మికి ఎఱ్ఱగా మెరసిపోతున్న ఎఱ్ఱచీరలో కాత్యాయని, కిరణంలా గుండు. కాలి బొటనవ్రేలితో నేలచి గీస్తూ కూర్చున్నాడు నిధి. ఏదో గట్టిగా తగిలింపి. బొటనవ్రేలితో యిసికని లోతుగా కెలకడం మొదలెట్టాడు. ఏదో ఎఱ్ఱగా కనిపించింది. రంగడు రానేవచ్చాడు. గుట్టప్రక్కన మొగ్గలేస్తున్నాడు.

“నాన్న మిమ్మల్ని యింటికి రమ్మన్నాడు” అన్నది కాత్యాయని.

“నాకోసం యితడూరం నడిచి వచ్చానా?” కాత్యాయని ఏమీ మాట్లాడలేదు.

“అదేమిటి?” అంటూ అతని పాదాలకింద మట్టిని ప్రక్కకి తోసి ఎఱ్ఱగా కనిపిస్తున్న రాయిని వెల్లడించడం మొదలెట్టించి, కొంచెం ఆకుపచ్చ రేఖలున్న ఎఱ్ఱటి రాయి; చుట్టూ సెద్దరాయి; శ్రమపడి యిద్దరూ దాన్ని పైకితీశాడు. సూర్యుడు కిందికి జారిపోయాడు; కడసారి కిరణాలు రాతి వెలుగుని కాత్యాయని గడ్డంకింద మెరిపించాయి. చిన్న రక్తం గడ్డకట్టిన గాయంలా, కాత్యాయని గడ్డం ఎఱ్ఱగా తళుక్కుమంది. సూర్యుడు వేటవిరమించి అంబులను పొదలో రోవుకున్నట్టు, కిరణాలు మాయమయ్యాయి.

“ఎమిటిదీ - ?” వింతగా చూసింది కాత్యాయని, రాయి కేసి.

“కాత్యాయని” అన్నాడు నిధి. ఆ బిజిహీనమైన నవ్వును ప్రకృతి తప్ప ఎవ్వరూ గమనించలేదు రాళ్ల సీమ కూడా నవ్వుగలదు అనకుంటూ, నిధి, యింటికి మరలాడు రాయిని తీసుకని. కాత్యాయని, రంగడు, బాయప్ప వెనకాల జైలుదేరారు.

9

కాత్యాయని సంతతి

ఎనిమిది మాసాలు గడిచిపై. ఎనిమిది మాసాల్లో వ్యాయంపల్లి, వ్యాయపురంగా మారింది. బొంబాయినుంచి వజ్రాల వర్తకుడు

హీరాలాల్ వచ్చి, 'కాత్యాయని' విలువకట్టాడు. 'కాత్యాయని' లేత ఎటుపురంగు వజ్రం. కాగా వండిపోయిన పెద్ద ఎట్టటామాటో వండుతూ గుంటుంది. లోపలి ఆకుపచ్చ తీగలు మెరుస్తాయి. సంధ్యా సమయంలో, పాచిసీతల్లో కనిపించే ఎట్ట మేఘంలో నీడలాంటి కాంతిగలది. జెల్లి యమ్ దొరలియాన్ జ్ఞామర్పి దాన్ని కోసినడు నెట్టి: వజ్రంగా తయారుచేశాడు; ముప్పైతొమ్మిదికారట్ల బరువు కట్టాడు. న్యాయపురంలో 'కాత్యాయని' తొమ్మిది రోజు లుంది. దాన్ని చూడడానికి ఎందరో జనం వచ్చి పోతుండేవారు. ఆ జనంకోసం దుకాణాలు లేవాయి. మోటార్ల మీదా, బండల మీదా తీర్థ ప్రజలా, వచ్చి పోతున్నారు, ఇవివరకు ఆ చుట్టుప్రక్కల దొరికిన వజ్రాలను గురించి కథలు చెప్పుకున్నారు; అక్కడి పత్రికలు ప్రాచీన వజ్రాల చరిత్రల్ని ప్రచురించాయి తరువాత హీరాలాల్ 'కాత్యాయని'ని కొనుక్కుని, తనతో బొంబాయి తీసుకుపోయాడు. దాని వెలలో మూడోవంతు దయానిధి గవర్నమెంటుకి యిచ్చివేశాడు. అక్కడ వజ్రాల గని తవ్వించాలనీ, దానికి కావల్సిన సహాయం చెయ్యాలనీ ప్రభుత్వానికి విన్నపం చేశాడు. ఆ జిల్లాలో ధనికులు కొందరు ధన సహాయం చెయ్యడానికి అంగీకరించారు. బొంబాయి నుంచి ఇ.జి.సిర్లు వచ్చి, ఆ స్థలాన్ని పరిశోధించి, వజ్రాలు లభ్యమయ్యే ఆవరణ ప్రణాళిక తయారు చేశారు. మూడు మాసాలలో గనికి కావల్సిన పరికరాలు పై చేశాలనుంచి వచ్చాయి. చుట్టుప్రక్కల వీరజరానికి పని దొరికింది, నాలుగొందల మంది కూలిపని చేస్తున్నారు, వాళ్ళకి కొంచెం దూరంలో గుడిసెలు కట్టడం జరిగింది. మెకానిక్కులు, ఇంజనీర్లు వో యిరవై మంది అక్కడే పనికి కుదిరారు. అన్ని పనులూ అనంతాచారిగారే స్వయంగా చూసుకుంటున్నారు. ఆయన ఇంటికి డాబా వేశారు; చుట్టూ గోడ పెట్టారు. ఇవివరకు నిధి కోసం ఏర్పాటు చేసిన 'శాంతి' పేరుగల పాక దగ్గరలోనే నిధి కోసం ఒక భవనం నిర్మాణం ఆయింది. అధునిక కట్టడపు పద్ధతులతో ప్రాచీణ్యం పొందిన నిర్మాణాలు దాన్ని సిద్ధం చేశారు: చుట్టూ చెట్ల మొక్కలు పాతారు. ముందు, చుట్టూగా ఒక ఫౌంటెన్ కట్టారు కాని, అందులోంచి నీరు రాదు, పెద్ద లోతైన నూతులు త్రవ్వి; రిజర్వాయర్లు సిద్ధం చేస్తే కాని

రిజిస్ట్రేషన్ చేయించుకొని, చెయ్యి వ్రతవ్వడం ప్రారంభమైంది. ఈలోగా
 మైసూరునుంచి లిల్లి ఛాయప్ప వచ్చి నిధి తల్లిది, రాతి విగ్రహం
 ఎక్కడి నుంచున్నదో, ఫౌంటెన్ మధ్యలో ప్రతిష్ఠించాడు. అక్కడి
 బట్టదాండ్లో నివాసదగింది, ఆ కిల్వం వాళ్ళు చేసినవ్వాయి. నిర్మితంగా
 రోజులు గడిచిపోయాయి. నాయలసేమనో నాళ్ళు తప్ప మను
 శులు లేరున్న నిధి తన అక్కప్రాయం మార్పుకోవలసి వచ్చింది,
 ఎండలో రాళ్ళల్లో పని చేస్తున్న ఆ మనుషుల్ని చూస్తుంటే నిధికి
 ఏమో అనందంగా వుండేది, నల్లగా కంఠలు తిరిగి, ఎండలో చెమట్లు
 కాచుస్తూ, నీళ్ళల్లో ముంచిన నల్లరాళ్ళలా మెరిసే శరీరాలతో—
 ఆ మనుషులు నిజంగా మనుషులేనా? అసలు 'మానవత్వం' ఎదులో
 వుంది? ప్రాణి కదలికలోనా? బుడవనిలోనా? కదలకుండా మెదల
 కుండా విశ్వాన్ని తిలకించడంలోనా? మానవుడి భాషలోనా? స్పృష్టి
 లోనా? అతనికి తెలిసింది కాదు, తెలుసుకునేదుకు అతనికి వ్యవధి
 లేదు. నిరర్థకమైన ఆలోచనలతో కాలం, జీవితం వృధా చేయ్య
 కుండా వుండడమే మానవత్వమేమో అనుకుంటుండగా, రాజమ్మ
 గారు అట్టహాసంగా గొడుగేసుకుని, కూలీలని గడమాయించడం
 చూశ్యం చూశాడు. వెనకాలే అనంతాచార్యుగా రొచ్చి భార్యని కూక
 లేశారు ఎందుకో ఏం లాభమో, అవిడదర్జాగా వుండి, అందరిమీదా
 అధికారం చెలాయించాం అనుకుంటూ వుంటుంది - ఇంతలో భర్త
 చక్కా వచ్చి, పరాచికాలాడో, కాస్త కోపంగా మందలించో,
 ఆవిడ్ని చిన్నబుచ్చుతాడు, నిధికి నవ్విచ్చింది. వాళ్ళవి ఎంతటి
 నిర్మలమైన మనస్సులు! ఆరేసిన తెల్ల బట్ట లాంటివి వాళ్ళ మెదడు.
 అనుకున్నదానికి, అన్నదానికి-ఆలోచనకి మాటకీ, చేతకీ బట్ట మీద
 తడికీ వున్నంతటి సంపూర్ణమైన అన్వయం వుంది, మేస్త్రీ మరియుప్ప
 చెట్టి నవ్వు మీసాల వెనక మరుగు పడింది, ఆ మనుషులు కూడా
 సవ్యగల రమకున్న తర్వాత నిధి మనస్సు మరింత నిశ్చింతగా
 తయారైంది.

గని తాలూకు పనులన్నీ ఆచారిగారే చూస్తున్నారు; నిధికితను
 స్వయంగా చెమకోవల్సిన పనులు బోలె డున్నాయి. అక్కడ వాక
 పెద్ద డిస్సెన్సరీ, రోగుల కోసం గదులు కట్టడం పని అతనిది. నలు

గురు నర్సులని, నలుగురు కంపాండర్లని నియమించాడు. అక్కడికి కష్టపడి రాగలిగిన రోగులకి వుచితంగా చికిత్స ఏర్పాటు:ది, రాజమ్మ గారి సలహా మీద, అక్కడ వొక బడి కూడా పెట్టించాడు. ఓనమాల దగ్గరనుంచి వేర్చుకునేటందుకు యిష్టపడ్డ నిరక్షాబులైన వారు, ముగ్గురు మేష్టర్లు నియమించబడ్డారు. అచారిగారి రెండోవాడు, కేవల కూడా రాత్రిళ్ళప్పుడు మేష్టరే! అనంతాచారిగారి పురాణ కాల జేపం వుండనే వుంది.

ఆందరిలోకి తీరిక లేకుండా వున్నచి నారయ్య, ఆనాడే అమృతంగారి పూరునుంచి తిరిగి వచ్చాడు.

“ఇవి మీకు భద్రంగా యిమ్మన్నారండి” అని తీసుకొచ్చిన చెటుకు గడలు, తేనె పానకం భద్రంగా మూల గదిలో వుంచాడు. నిధి నారయ్య ద్వారా అమృతానికి యివ్వవల్సిన మూడొందలూ సంపాదించాడు.

“డబ్బు తీసుకుందా?” అని అడిగాడు.

“ఎందుకు తీసుకోరండి - డబ్బు చేదా? అవిడ మొగుడు తీసు కున్నాడండి—”

“కాంతారావు అతని వేరు. మొగుడన కూడదు, నారయ్యా, భర్త.”

“మొత్తానికి మొగుడే కదటండి—”

“ఏ మన్నాడు?”

“తీసుకుని, ‘నరేలే’ అన్నారండి.”

“అమృతం ఏమీ అనలేదా?”

“ఏమంటుందండి? అవిడ మంచం మీదనుంచి దిగరండి - రేపొ మారో పురుడు కామోల్సు. కానాసేపు నన్ను గుర్తు వట్టలేదండి - యీ బట్టలూ, వేషం చూసి కామం దనుకున్నారండి—” అంటూ నారయ్య బోసగా నవ్వి, తన తెల్లటి బట్టలకేసి గర్వంగా చూసు కున్నాడు.

“ఈ వంచి ఆరిచ్చిందేనండి. ఇదిగోనండి పుత్తరం” అని నారయ్య పుత్తరం యిచ్చాడు.

నిధికి బోలెడు సందేహ లొచ్చాయి. అవి నారయ్యని అడ

గాలో, అడగ కూడదో తెలిసింది కాదు, ఆ వుత్తరం అమృతం ఎవరూ
చూడనప్పుడు రాసి యిచ్చిందా, తన విషయం మాట్లాడేటప్పుడు
యింకా ఎవరేనూ వున్నారా మొదలైనవి

“ఎం కారయ్యా, అక్కడ నుంచి ఎప్పుడైతేలు దేరావు?”

“కెల్లా రగట్ట.”

“ఉత్తరం కూడా అప్పుడే యిచ్చిందా?”

“క్రితం రాత్రేనండి.”

“ఎప్పుడు రాసిందో?”

“నా కేం తెలుసుదండీ?”

“ఇంకా ఏమన్నారు?”

“ఏమీ అనలేదండి— ఇక్కడ వూసులు నెప్పమన్నారండి.
ఎందుకో ఆవిడా, మొగుడు వూ తెగ నవ్వులండి—”

“ఎందుకో?”

“ఏటో నాకు మా కెడతట్టుగా లేసుకొనిందండి.”

“చాలా పలుపారుగా వున్నారు!”

“ఉకాచేనండి— ఓ, మిగళ్లు, జున్నులు, ఎన్నవూసలు అరి
కేంటండి—”

“నాతో ఏమన్నా చెప్పమందా?”

“అరేమీ నెప్పలేదుగానండి, అత్తగారు కాబోను, వొక
ముసీలామె, మిమ్మల్ని ఆళ్లపూడికి రమ్మన్నారండి. అద్దుగదిగో—
దూడ ఇంట్లో దొరబడతా వుంది—” అంటూ నారయ్య కట్టి తీసు
కుని పిథులో కెళ్ళాడు దయాసిధి మేడమీది గదిలో కెళ్ళి, బల్ల
దగ్గర కూర్చుని, ఉత్తరం చదవడం మొదలెట్టాడు. ఉత్తరం చదవ
బోతున్నానుగదా అన్న ఆలోచన ఎంతో సంతోషం యిచ్చింది. బల్ల
మీద ఆతని కల్లి ఫోటోను వు ఎదురుగుండా కనిపిస్తోంది. దాన్ని
కనవడకుండా అవతలకు తిప్పివేశాడు.

“నారయ్య అన్నీ చెప్పాడు. నువ్వీకా వాడ వై నందుకు, మా
అందరికీ ఆనందంగా వున్నది. ఏదో అమాయకుడ వసుకున్నాను—
రూపాయదాపై సలుతోసహా, నీకు లెక్కలు బాగాచే జ్ఞాపకం
వుంటాయే! డబ్బు తిప్పి పంపించి వేశావు - యిహా నింతటితో మా

జోలి అక్కర్లేదనా? ఎప్పుడైనా మామూలు రాగలవా రెండు నెలలు పొయ్యాక - ఐనా నువ్వెందు కొస్తావులే, మాబోటి బీద లిండ్లకి? ఎప్పుడో మేమే వొస్తాము, - జగన్నాథం వరీడ పాసయ్యాడు - వై చదువు చదవనంటున్నాడు, వారం రోజుల్లో రావాలి. ఎప్పుడేనా వుత్తరం ముక్క వ్రాస్తావుండు.

అదీ వుత్తరం అతను పూహించుకున్న అమృతం ఆ వుత్తరంలో ఎక్కడా లేదు. అతనికి తెలిసిన అమృతంకూడా అందులో లేదు. డబ్బు పంపకుండా వుంటే బాగుండునేమో. ఆ డబ్బు విషయం, భర్తకు తెలిసివ్వకుండా వుంటే లనుకుందేమో! రెండు నెలలు గడిచాక రమ్మంటి ఎందుకో? ఆలోగా పిల్లాడు పుడతాడు కాబోలు, పిల్లాడని ఎవరు చెప్పగలరు? పిల్ల కాకూడదూ! 'మేము' 'మాకు' అంటుంది కాని, 'నేను' నదే? తన కీ లేనిపోని సంశయాలు కాని, యీ వుత్తరం ఏకాంతంగా వున్నప్పుడు రాసింది కాదేమో. అవును, తప్పకుండా అదే కారణం. ఎల్లాగైనా స్త్రీలు చాలా తెలివైనవాళ్లు. ఎదురుగుండా మాకాడు. తల్లి ఫోటోగ్రాఫు తనకేసి చూస్తోంది - ఎవరు కపిపారు చెప్పా! ప్రక్కకి తిరిగి రాడు - కాత్యాయని!

“నువ్వేనా దీన్ని కదిపింది?”

బావన్నట్లుగా తల వంకించి, నవ్వుడానికి యత్నించింది కాత్యాయని.

“ఎవరో వచ్చారు” అన్నది - ప్రపంచాని కొక సందేశం చెప్పినట్లుగా.

“ఎవరు?”

“ఏమో.”

కానేపు నిదానించి—

“యువర్ వైఫ్” అంది ఇంగ్లీషులో. తన మాటకి తనకే నవ్వొచ్చింది. ప్రయత్నం లేకుండానే శబ్దం చేస్తూ నవ్వింది. ఊడి పోయిన పన్ను రానేలేదు.

నిధి లేచాడు. ఆమె గబగబా క్రిందికి పరుగెత్తుకు పోయింది. అతను లేచి మెట్లు దిగుతున్నాడు తొందరగా. చివర మెట్టుమీద కూర్చుని వుంది కోమలి.

అతన్ని చూసి మెట్లమీద నిలబడి, నమస్కారం చేసింది. అతను అల్లాగే నిలబడిపోయి మాట్లాడలేక పోయాడు. కోమలిలో అతను చూసిన మార్పు ప్రపంచంలోని అనుభవాని కొక కొంతబద్ద. గతాన్ని శరీరం అంతటా ముడుగులా కప్పుకుంది, చాయ తగ్గింది, మనిషి ఎత్తుగా, లావుగా అయిపోయింది. ముడినిబట్టి, బడ పొడుగ్గా లేదని చెప్పవచ్చు, నడుం పెడల్పునుబట్టి అధునిక నాగరికత వైశాల్యం తెలుసుకోవచ్చు. సహజమైన ప్రకృతిలోని చెట్లను కొట్టించేసి, మొక్కలు, గడ్డి పీకేసే. ఎవరో కార్థానాలు నిర్మించినట్లుగా వుంది. చరస్సులు, నూనెకండ్లకాలు. పుష్పాలు పనివాండ్ర టీ కప్పులు, ముళ్ళు కార్మికుల సమ్మెలు, కొండలు, మిల్లు యజమానుల దురంతాలు, మేమూలు, ఛాక్లరీల పొగ. పడులు, తుమ్మెదలు, కీటకాలు ఏమయ్యా యో? కొద, జానన - మెరుగుపురుగు ఎలక్ట్రిడిపాలు, ఈ మార్పులకు పరిణామానికి కోమలి బహిర్గత చిహ్నం. ఆమె చూపులో ఆనాటి చాంచల్యం యీనాడు లేదు. ప్రపంచాన్ని చూసి విసిగి పోయిన, నిశ్చలత్వంతో కళ్ళు మెరుస్తున్నాయి. కనురెప్పలు, దృష్టి యితరుల కంట పడకుండా, తెలుకడ్డీలుగా కావలా వేస్తున్నాయి, అత్తరు తయారైకోసం, ఏనాడో రసాన్ని, అందాన్ని పిండి పా రేసిన సులాపిపుష్పం, ఆ నోరు.

“ఇల్లారా” అని సంజ్ఞ చేశాడు. అతను మెట్లపైకి నడుస్తూ.

కోమలి నవ్వింది - సూర్యోదయంలో వెల వెల పోతున్న నక్షత్రాలలాంటి పళ్లని ప్రదర్శిస్తూ. మేడిమీద గదిలో కొచ్చి, గుమ్మం మీద కూర్చుంది.

“యిల్లా, యిల్లా” అని వో సోపాకేసి చూపించాడు.

గదంతా నివ్వెరపడి చూస్తోంది,

“స్నానం చేసేవరకూ కనపడకుండా వుండా లనుకున్నా” అన్నది.

“ఏం?”

“రైలుపొగ. నిద్ర లేదు; ఒళ్లంతా ఎల్లాగో - అనయ్యంగా వుంది -”

“నీళ్ళు పెట్టించనా - అంటూ లేచి వెళ్ళాడు.

ఈలోగా కాత్యాయని కాఫీకప్పు, వలహారం తీసు కొచ్చింది.
కోమలి ఆమెకేసి వరీక్షగా చూసింది.

“నీపేరు చెప్పనా?” అంది.

కాత్యాయని సీరసంగా నవ్వింది. ఇంతలో నిధి వచ్చాడు.

“ఇందిర అనుకుంటున్నావేమిటి?”

“.....”

“కాత్యాయని, అనంతాచార్లు అని, యీపూరే. వారి మూడో
అమ్మాయి.

“చెప్పవూ, నీ పే రేమిటి?” అంది కాత్యాయన్ని వుచ్చేకి. చి.

“కాత్యాయని దేవి - ”

“అబ్బో, - తమాషాపేరే - నా పేరు ఆడగవే?”

కాత్యాయని అమాయకత్వాన్ని నవ్వులో దాచేసింది.

“అబ్బో, ఎంత సిగ్గు! పెళ్ళయే దాకానే బుడంచా” అంది
కోమలి మనస్ఫూర్తిగా నవ్వుతూ.

న్నానాని కని, కాత్యాయని కోమలి కింగి తీసుకువెళ్ళింది.
కోమలి బెడ్డింగ్, లెవర్ షాఫ్ట్, హారయ్య పైకి తీసుకొచ్చి, గదిలో
దెట్టాడు. అందులో వో సోఫా, మంచం, రెండు కుర్చీలు వేకాడు.

“ఎవరండి ఆ వొచ్చింది?” అని అడిగాడు.

“చాక్లేదూ నవ్వు?” అన్నాడు నిధి.

“ఆదామెంతట. నే నూక్కా.”

“మాస్తావుగా.”

అని నిధి బైటకి వెళ్లిపోయాడు. కోమలి గురించి, అనంతా
చార్లుగారితో చెప్పాలని సంకల్పం. ఏం చెప్పాలో, ఎల్లా చెప్పాలో
ఆలోచించాలి. నిజంగా ఏం చెప్పాలో అతనికి తెలిడంలేదు, అసలు
కోమలి ఎవరు? అన్న ప్రశ్నకి యధార్థమైన సమాధానం లేదు.
సంఘంలో తమస్థానాన్నిబట్టి, కోమలి చూస్తే, అందిరికి తలోవిధంగా
తోస్తుంది. కోమలి వోగాజు బీరువాలో నిలబెట్టి, కింద “నేనెవర్నీ?”
అని రాసిన కాగితం అంటించి, మానసవాత్సు నిర్ణయించమంటే ఏం
అరుగుతుంది? బోర్లితిమ్మడు చూస్తాడు: “ఈమె చాలా కష్టాలు
వడింది; నాలుగు పెద్ద గండాలు తప్పాయి, ఈ జాతకురాలికి

ముందుముందు మంచి రోజు లొస్తాయి. భర్తవల్ల ఎన్నో చిక్కులు అనభవించినా, స్నేహితుల సహాయంవల్ల అన్నీ సర్దుకుంటాయి. ఈ జాతకురాలికి సంతానయోగం లేదు.” అంటాడు.

రోమలి అతనికి జాతకురాలైంది.

జీవకాశ్రుజ్ఞుడు చూసి: “ఈ ప్రాణియితర ప్రాణులను సృష్టించేక పోయింది. సహజమైన మాతృత్వాన్ని తృణీకరించింది. కాబట్టి యీ రకం స్త్రీకి సంఘంలో కావు లేదు. వృష్టి కోసం ప్రకృతి తన కిచ్చిన సౌందర్యాన్ని స్వార్థం కోసం వుపయోగించుకుంది. ఈ జీవికి ఆయుధం ఏం కాదు. శీలం అనే ఆయుధం స్త్రీలకి వుడుములే సమర్పించారు. వారికి స్వతహా లేదు; దాన్ని కొందరు బాగా గుట్టుగా వాడుకోటం నేర్చుకుంటారు. ఈ జీవికి యీ అసహజమైన ఆయుధంతో ఏమి తం లేకపోయింది. ప్రకృతి ఈవె కు సౌందర్యం యిచ్చింది, మెవఱూ యిచ్చింది; దానివల్లే యీ జీవి నిరుపయోగమైంది. నేర్పు కోవల్లిన పాతం - తెలివైన స్త్రీలకు సౌందర్యం కూడా వుండటం సంఘ పురోగమనానికి అనర్థం” అంటాడు.

ఒక వైద్యుడు చూసి: “ఈరోగి తన ఆరోగ్యం విషయం ఆలోచించుకోలేదు. కఠిరం మొత్తంగా అంతా మళ్ళా మరమ్మత్తు చెయ్యాలి. బ్లడ్ చెస్టులు చెయ్యాలి; మైనర్ ఆపరేషన్ చేస్తేగాని, పిల్లల విషయం చెప్పలేం. వైటమిన్ బి డి. ఎ. (కాంప్లెక్స్) అన్నీ తక్కువే. Obesity is symptomatic of disturbed metabolism - Regular meals only once in the day. గాంధీగారి మండే; మరి గత్యంతరం లేదు. X-Ray రిపోర్టు రావాలి; jungled nerves ఆల్ట్రావైలెట్ లిరఫి అవసరం యీ రోగికి” అంటాడు.

ఇద్దరు సంఘసంస్కర్తలు చూసి ఏ మనుకుంటారు!

ఒకడు: “సంఘంలో న్యాయంగా, నీతిగా సంసారం చేసుకుని ముఖపడే అవకాశం వుండి కూడా యీ వ్యక్తి యీ వృత్తి చేసుకుని, చివరికి యీ స్థితి కొచ్చింది. సంసార సాఖ్యానికి, సంఘ జీవనానికి యీ వృత్తి ఎట్లాంటి అంతరాయమో మరో నిదర్శనం యీమెలో వుంది.”

మరివొకడు: “పోదూ, మహా చెప్పావ్ శ్రీరంగ నీకులు!

అసలు వివాహం అనేదే చట్టబద్ధమైన వ్యభిచారం. అసలుదే లేకపోతే 'వివాహం' అనబడే స్థానం నిలబడదు. సామాజికంగా చెబితే నేను కోరికపోతే ఎవడు బ్రతక గలడు? బ్రతకగలిగినా, దాని కేం విలువ వుంటుంది? కార్యనిర్వహణకు పూనుకొని మంచితనం వృథా. ఎంతో మంది యువకుల దుర్మరణ జీవితాలలోకి యీ మే కాంతి కోరికలని ప్రసరించేసింది- అవి స్వర్ణమయం జీవితము పురుషులు ఎందరో వున్నారు అంద్రదేశంలో. నిజానికి మనం యీవిడ కాంతి ప్రసారం చెక్కించి పార్కులో పెట్టాలి."

ఒక కవి: "అనామ చీకట్లకు భేదించిర యీ నేత్రాలు, యీ నాడు సంఘ చీకట్లో అధర్వం పొందాయా? పొందర్యం యవ్వ నాన్ని కాళ్ళతంబు వుంచుకుంటే నేను గొంతెత్తి పాడను; వచ్చ మబ్బులో మసగగా మెదిలిన మెరుపు కాంతిల ప్రసారాలు కదలిక యీ నేత్రద్యయం, కన్నీటిని తేనె బిందువులుగా వర్షించి మధుర స్వప్నంలో కలుగుగా స్థిరత్వం పొందిననాడు, ఎటుగెత్తి పాడమలే, నేను అడ్డు పెట్టరలే, యీ కన్నీటి ధారకి..."

ఇంకా ఎందరెందరో—!

"ప్రీతి, పురుషుడితోపాటు సమాన హక్కులు ఉండాలి; వుంటాయి ప్రజాస్వామ్యంలో యీ మేకి కూడా రాజ్యాంగ విధానం నడిపే భారం వుంటుంది. జీవించేటందుకు యీమేకు హక్కులున్నాయి. భావం, హక్కు, ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం - మిగిలిన నా కిప్పించండి—"

"నేకోరసప్పుడు మీరు ఇన్స్యూర్ చేసివుంటే ఎంత బాగుండును! Destitute Woman's policy. యీ పాటికి mature అవునా!"

"ఈ ముద్దాయి...."

"కొందరు ప్రేమకులు—"

"చదువరి అభిప్రాయం ఏమిటో?"

Libido ఇంకా స్థిరత్వం పొందలేదు, Repressions are rendered impotent unless they achieve finality through the unconscious - In this case the balance between the unconscious and conscious plans of activity - moral

and physical - has been disturbed to the detriment of general psychosis.

ఇంట్లాటి కోమలి తన కేమోతుం డని చెప్పగలడు? బాల్య స్నేహం అనొచ్చు. ఇంకకీ ఆవతల వ్యక్తుల వైఖరినిబట్టి, సమయాను కూరింగా ఏదో సమాధానం యివ్వొచ్చు అనుకుని దయానిధి తన బంగళాకి తీరిగి వచ్చేశాడు. స్నానంచేసి కొత్తచీర కట్టుకున్న కోమల్ని గదిలో చూశాడు. ఎడంపక్క పాపిడికి దిగువగా నుదుటి మీద మచ్చను చూశాడు, యిదివరకులేసిది. ఇదివరకటి కోమల్ని యీమె ముందు ఊహించుకోలేకబ్రోతున్నాడు. ఆనాటిది విప్పకునేటంతుకు వికాసం వొదిలేసిన మొగ్గ యీనాడది వాయ్యారంగా వొంగిపోయిన పుష్పం తెక్కల పురుగులు, పడులు పుష్పాన్ని ఆస్వాదించిన గుర్తు ను దుటిమీద మచ్చ. ఈ వుపమానాన్ని మనస్సులో నించి నెట్టివేశాడు.

“ఎక్కడనుంచి రావటం?”

“నన్నా-” వరధ్యాన్నంగా మాట్లాడుతోంది కోమలి-“నేనా? అడివిలోంచి,”

“అంచే?”

“ఇప్పుడు నామనస్సు నిశ్చింతగా వుంది. ఇక్కడ హాయిగా వుంది ఏమీ అడగకండి-”

“పోనీ ఏ వూళ్లో అడివి?”

“వల్ల కాట్లో అడివి - ఏట్లో అడివి-”

“ఏట్లో చేపలున్నాయా?”

“అబ్బో - చేపలు మాట మీ కింకా జ్ఞానకం వుందే-నేను చాలా మారిపోయి, అసహ్యంగా ఐపోయాను కదూ?” అంది అద్దంలో చూసుకుంటూ. “మీరు ఏమీ అసలే మాట్లాడేదు-”

“నే నిక్క దున్నానని నీ కెట్లా తెలుసు?” అని అడిగాడు.

“అబ్బో, ఆమాత్రం తెలుసుకోలేక పోతానా ఏమిటి? పేరల్లో పడింది-ఆక్కడంతా చెప్పకుంటమే - మీరు గొప్పవో రయ్యా రుగా-”

“అందు కని దబ్బుని తెలిసిందంటావ్?”

“చూశారా - ఇంకా చిన్నప్పటి మాట్లు పోనిచ్చుకున్నాడు కాదు. మీరు ఎప్పుడు, ఎక్కడ ఎల్లా వుండేదీ అంతా నాకు వయనమే. ఉత్తరాలు రాశానా? ఇంకా మీరే మర్చిపోయారు నన్ను. అవునైంది, నే నెందుకు జ్ఞాపకం వుంటాను. ఉత్తరానికి జవాబు రాశారా? ఎప్పటికప్పుడు వొద్దామని వుండేది. కాని ఏమంటారో. అని భయం -”

“నీ కెందుకు అంత దయ నాపేద?”

“ఎందుకో, చిత్రం! రాత్రంతా మిమ్మల్ని గురించి ఆలోచించేదాన్ని. నిద్రట్టదు. ఊకలలు, ఒక్కసా రొచ్చి కనబడి పోయాడు కాదు, చూశావా, అనుకునేదాన్ని...”

“నాకు నువ్వెందుకు జ్ఞాపకం వుండాలి?”

“ఏమో! ఓస్, నాకు మీ మీ దుంతు, మీకు నాని నుంజదేమిటి?”

“నీకు నాపేద ఏముంది?”

“అబ్బో, చాలా చిలిపివారే! ఏమో అనుకున్నాను. అవును గాని, ఆ రాత్రి వచ్చి, నన్ను చూసి వెళ్లిపోయా రంటగా - నన్ను లేపలేదే? మొద్దు నిద్రా నేనూ - లేపితే వెళ్లి చేసుకోమని గీక్కు తింటానని భయం కాదూ మీకు? నా కెప్పుడు ఆ గొడవే లేదు, - అంతా అమ్మ చంపుకుతినేది -” అని జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నట్లుగా నవ్వింది కోమలి.

“మీ అమ్మ ఎక్కడుంది?”

“మా అమ్మ కూడా జ్ఞాపకం వుండే - ఉంది. ఎక్కడో చస్తా వుంది - చబ్బు పీకులాట్లు - దాని కడే రంధి.”

“నీకు లేనట్లు మహా” అన్నాడు,

“అట్లాగంటే నాకు కోపం వస్తుంది. నాకు డబ్బెందుకు? ఎవళ్ళ కోసమని - అంతా అమ్మకేగా.”
మధ్యలో నిధి అందుకున్నాడు.

“అమ్మ మీద అంత అపేక్ష వున్నదానవు, యిప్పుడు అమ్మని విడిచిపెట్టి యిల్లా ఎందుకొచ్చావు?” అని సమాధానం కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు.

“మీ కోసమనే అని” అని మూతి ముందుకు చాచి కళ్లు పెద్దవి చేసి గారాంగా అన్నది.

“ఓన్, ఎన్నడూ లేంది, యిప్పు డెల్లా వచ్చిందో?”

“నాకు మొదటి నుంచి వుండేది - కాని ఎట్లా చెప్పాలో తెలిసేది కాదు. చిన్నతనం. రాత్రుళ్లు నిద్ర వేస్తేది కాదు - అస్తమానూ కాలిలో మీరే. మీరూ నేనూ కాలివొడ్డున కూర్చుని చేపలు చదుకున్నాంట - నన్ను మీరు కాలివలోకి గెంటారట. వీరకొంగు వీరవాచేసి బైట కి లాగడని మొత్తుకున్నావ్ -” ధ్యావలో కళ్ళు చూరంగా చూస్తూ అంటోంది.

“ఇంకా ఎవరైతరని నా కోసం బదిలి వచ్చావో?” ఈ వాక్యంతో కోమలి సోఫాలోంచి లేచి అతని దగ్గరగా వెళ్ళి కళ్ళల్లోకి కోపంగా చూసి అటూ యిటూ పచార్లు చేసి, మళ్ళా వచ్చి కూర్చుంది.

“వెనక యిట్లాగే అన్నారు - నేను మళ్ళా ఏదో అన్నాను, లెంపకాయ కొట్టారు” అని అరచేత్తో చెక్కిళ్లు సర్దుకుంది.

వాళ్లో ఎవరో మసలుతున్నట్లు అలికిడైంది. కోమలి గది తలుపులు చేరేసింది.

“నేను మహాపతివ్రత నని మీతో చెప్పడం లేదు.”

“నువ్వు చెప్పనక్కర్లేదు. అయిందీ లేంది నీ వాలకమే చెపుతోంది” అని నిధి గది తలుపులు తెరిచాడు.

“నిజం చెబితే మొగాళ్లు సహించలేరు.”

“పాపం అనుభవం మీద తెలుసుకున్నావు,” దూరంగా వున్న నారయ్యను సంబోధించి - “మాడు నారయ్యా, మేస్త్రీ వెట్టేకల్ వొచ్చాడా? ఐదు గంటలకి అతన్ని, ఛాయప్ప శెట్టిని యిక్కడికి పిసుకురా-తప్పు రేపు ప్రారంభించాలి-”

“ఎవరండి మాట్లా?” అంటూ నారయ్య లోపలి కొచ్చి తొంగి చూశాడు.

“కోమలి.”

“అబ్బో యీమెగారు మళ్ళా యిక్కడి కొచ్చిందే? దోవ ఎవడు నెప్పాడూ అంట-”

“ఏం నారయ్యా, బాగున్నావా?”

“ఏదో నీలాగే నేనూ వున్నా - ఎక్కడ వుంటుంటుంది?” అని అడిగాడు.

“ఎక్కడేమిటి, నాకు కొంపా గోడా—” మృ.

“నాటకాలు తొక్కడం అయిందేమిటి?”

“ఏం మాట్లాడారయ్యా. నే పెద్ద దాన్నయ్యాను. తెలుగు వెనకటి కోమల్లునుకుటున్నావా?”

“ఎన్నేళ్ళోనే నేం, ఆడపోకిళ్లే మవుశాయి—”

“ఇంటికొచ్చిన వాళ్ళని, యిల్లాగేటండీ మర్యాద చెయ్యడం; ఎంత భాగ్యవంతులైతే మాత్రం?” అని నిధిని సంబోధించింది.

“ఇప్పుడు ని న్నెవ రేమన్నారే ఎట్రాచానా - చాళూసు లాడాను” అంటూ వెళ్ళిపోయాడు, నారయ్య, నిధి కూచాతలువు దగ్గరగా మూసి, హాల్లోకి నడిచాడు. కోమలి మొహాన్ని చేతుల మధ్య దాచుకుని, సోఫాలో పడుకుని నిశ్శబ్దంగా ఏడుపు సాగించింది.

ఆరోజూ, మొన్నాడు కూడా అనంతాచారిగారింట్లో జనం వొక్క రొక్కరే వచ్చి కోమల్ని వింతగా చూసి పోతున్నారు. నిధి భార్య కాకని తెలియగానే రాజమ్మగారికి కూడా చూడాలని బుద్ధి పుట్టి కాత్యాయన్ని తీసుకుని చక్కా వచ్చింది. సాయంత్రం ఇదు గంటలు దాటింది. కోమలి స్నానంచేసి, తల్లో పూలు అమర్చుకుంటూ డాబా మీద కొచ్చి చుట్టుపక్కలంతా చూస్తోంది, దూరంగా కొండ వెనక దిగుతూ సూర్యుడు కోమలి మొహాన్ని ప్రమాదంగా వెలిగించి చూయమయ్యాడు. కడసారి కిరణం ఆమె తల వెండ్రుకల అలల లోంచి వొడ్డుకు చేరుకుని వెళ్ళిపోయింది. దూరంగా డిస్పెన్సరీ దగ్గర నడుస్తున్న నిధిని చూసింది. పికారుగా ఆ వెంపుకి నడుద్దామను మంటోంది. ఇంతలో రాజమ్మగారు డాబామీదికే వచ్చింది.

“రండి, రండి” అంది కోమలి ‘చిట్టని’ కేకే, పైకి రెండు కుర్చీలు తీసుకు రమ్మంది.

రాజమ్మగారు వొద్దంది — “నాకీ కుర్చీలు సరిపోవు - హాయిగా కిందే బాగుంటుంది,”

తరవాత ఏం మాట్లాడాలో ఎవరికీ తెలియడం లేదు.

చెప్పి "మీ అమ్మాయి కాత్యాయని చాలా మంచిపిల్ల — నా కష్ట
నాలు కనుక్కుంటోంది—ఇల్లా రా అమ్మా,—జడేనేదా?—

"పూతడకాను" అని కోమలి కాత్యాయన్ని దగ్గరకి తీసు
తెలిసేది.

మానూ కాత్యాయని ముందు కోమలి ఎత్తుగా, తీవ్రంగా వుంది.
చడలజమ్మగారి ముందు సన్నంగా నాజుకుగా వుంది. ఈ రెండూ
కోమలికి కొంత చను విచ్చాయి.

"అర్థం దువ్వెనా తీసుకొస్తా, జడేస్తా రా?" అంటూ కాత్యాయని
మెట్లు దిగింది.

"నీతో మీవా శ్మశనరూ రాలేదా? మోక్కదానవు ఎల్లా
ప్రయాణం చేశావమ్మా!"

"నాకు నావాశ్మశనరూ లేరండీ—"

"ఏం? మీ అమ్మా నాన్నా లేరు?" నీ విషయం నిధి మాతో
ఎప్పుడూ చెప్పలేదే - పైగా తన కెవ్వరూ బంధువులు లేరంటాడు?—"
అని సమాధానంకోసం ఎదురు చూసింది.

"ఎందుకు లేరండీ? బోలెడు మందున్నారు. వాళ్లకి ఆయనం
చే గిట్టడండీ."

"ఏం?"

"వాళ్ళకి వాళ్ళకి ఏదో వున్నాయి, నాకు బాగా తెలివదు,"

"నీ కెల్లాంటి చుట్టరికం?"

"నాకా?" కోమలి అటూయిటూ చూసి, తరికాయ వొంచు
కుంది. చివరికి తెగించి చెప్పింది.

"నన్ను ఆయన పెండ్లి చేసుకుంటా నన్నారండీ?"

"అతనికి పెండ్లాం వుండగానే?"

"ఇప్పుడు కాదు, పెండ్లికాక పూర్వం అనేవారు. మేం
కులం తక్కువవాళ్ళం అని, చేసుకోలేదు. అత్తారికి, యియనకి
చెడతాయిందిగా."

"మరి నీకు అయిందా పెళ్ళి?"

"నేను చేసుకోలా, ఈయనకోసం - "

రాజమ్మగారు అర్థం చేసుకుంది. ఇంతలో కాత్యాయ

నొచ్చింది. అద్దం దువ్వెనా తీసుకుని. అప్పటికప్పుడే చీకట్లు కమ్ము
తున్నాయి. నిర్మలమైన ఆకాశంలో చుక్కలు నిర్మలంగా పొడుచు
కున్నాయి. కాత్యాయని జడ విప్పింది. కోమలి దువ్వుకోంది. రాజమ్మ
గారు 'పొద్దోయింది వెడతా'నని లేచింది.

“ఈపూట మాయింట్లో భోజనం చేద్దాం, రండి” అన్నది.
కాత్యాయని.

“అబ్బో, - మర్యాదలన్నీ, తెలుసే నీకు - నీకు మంచి మొగు
డొచ్చాక, నీ యింటికొచ్చి తింటాలే” అంది కోమలి.

“అట్లాగైతే నే వెళ్ళిపోతా నంతే.”

రాజమ్మగారు, కూతుర్ని లేవదీసింది. ఇద్దరూ మెట్లు దిగారు.

“మీరు రండి” అంది కోమల్ని, కాత్యాయని.

“కాసేపుండి వస్తాలే.”

ఇద్దరూ వెళ్ళిపోయారు. కోమలి, చిట్టిని కేకేసి, చాచామిడికి
వొక చాప తెప్పించి వేయించి, వడుకుంది. జడని మెలితిప్పి, దాన్ని
దిండుగా పెట్టుకుంది.

ఎవరో వచ్చిన చప్పుడైంది.

“ఎవరు?”

“నేనే.”

కోమలి కూర్చుంది. పమిటి గాలికి జారి, చాపమీద పరిచివుంది.

“ఇట్లా కూర్చోండి” అని చాపని దులిపింది.

దయానిధి స్నానంచేసి వొచ్చాడు, తలని తువ్వాలతో తుడుచు
కుంటూ.

“దువ్వెన యిలా యియ్యో” అన్నాడు.

అందిచ్చింది. అతను దువ్వుకుంటూ మెట్లు దిగడం మొద
లెట్టాడు. స్నానం చేసిన నబ్బు వాసన గాలిలో వుండం మెదిలింది.

“ఇక్కడ కూర్చుని దువ్వుకోరాదా?” అంది కోమలి.

అత నేమీ సమాధానం చెప్పలేదు; మెట్లుదిగి వెళ్ళిపోయాడు.

మూడు నిమిషాలు గడిచింది. కోమలికూడా మెట్లు దిగింది.

*

*

*

దయానిధి కింది గదిలో సోఫాలో కూర్చుని ఎదురుగుండా

అద్దలలో మొహం చూసుకుని తలదువ్వుకుంటున్నాడు. కోమలి వెనకాలే నిశ్శబ్దంగా వచ్చి, 'చిట్టి' కలిపిన కాఫీ కప్పులో పోసి తీసుకొచ్చింది.

"ఇదుగో కాఫీ."

అతను వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. పెట్రోమాక్స్ దీక్షం వెలుగులో కోమలి మొహం తళక్కున మెరిసింది. అప్రయత్నంగా అతని మనస్సులో ఆరాటం బయలుదేరింది. పశ్చాత్తాపంతో దీనత్వం అలవరచుకున్న ఆమె నేత్రాలూ, అనుభవంతో పరిపూర్ణత చెప్పుకున్న ఆమె నెండు అవయవాలూ, అతన్ని పాత సౌందర్యపు చిహ్నాల స్మరణ వొత్తిడిచే, పూపివేశాయి. ఇదివరకు అతను చూడని వొక కొత్త దేవి, ప్రపంచం పిచ్చిని చూసి వెక్కిరించడంలా నవ్వుగల చిక్కల బొదార్యం చివరికి యధార్థమైన వ్రాచిన నవ్వునాకా గోచరించింది.

"మరి నువ్వో?"

"నేను అస్తమాను కాఫీ తాగను; కాగితే వాళ్ళొస్తుందటగా!" అని తన పాదాలకేసి చూడకుని 'మీరు తెలుసు' నన్నట్లుగా నవ్వింది.

"వాస్తేనేం! వయస్సు మళ్ళినకొద్దీ ఎన్నో మార్పు లొస్తుంటాయి. ఆ మార్పులని మనం అంగీకరిస్తాం—" ఇంకా అతని వాక్యం పూర్తికాకుండానే—

"మరి మీరు మార్లేదేం?"

"ఎందుకు మార్లేదు? చూడు, కళ్ళకింద గీతలు, పగలుచూస్తే కనబడతాయి, - తెల్ల వెండ్రుకలు - ఎప్పుడూ లెక్కజెట్టలేదు -"

"నిజంగా యిప్పుడే మీరు ఎంతో బాగున్నారు."

"నీకు నాలో కనిపించిన బాగు నీమనస్సులో వున్నదేకాని నాలోది కాదు."

"అబ్బో, వేదాంతం మాట్లాడుకున్నారే" అంటూ లేచి అతనికి కప్పు అందిచ్చింది. "ఏదీ, ఎన్ని వెరిసిన వెండ్రుకలున్నాయో లెక్కపెట్ట నివ్వండి" అని పెట్రోమాక్స్ లైట్ ఎత్తుగా బిల్లమీద పెట్టి, అతని జుట్టుని నిమరడం మొదలెట్టింది.

అమె చేతిని తన చేతితో పట్టుకుని కిందికి దించివేశాడు, దించిన చేతిని అకచేతిలో పరిచి, మెత్తగా అనిమి పరీక్షగా చూశాడు.

“ఏం ముట్టుకోకూడరా?” అని అడిగింది.

అతని చేతిని గట్టిగా నొక్కింది. అతను చెయ్యి వొడిలేశాడు.

“ఈరోజుల్లో రాత్రి పగలు నాకోసం తపించి పొయ్యేవారు. యిప్పుడిలా గైపొయ్యారేం? దగ్గరుంటే తప్ప, దూరంగా వేడిత మొగాళ్లు మారిపోతారు,”

“దగ్గరున్నప్పుడు కూడా దగాచేసే శక్తి వొక్క అవాళ్ళదే కాబోలు!” అన్నాడు.

“నేను మిమ్మల్ని ఏం దగా చేశాను?”

“నీకే తెలుసు.”

“అబ్బ, ఎంత నొప్పించే మాట లింకారండి.” అంటూ మూత వొంకర జేసి, వెనక్కి జరిగి, అతని కళ్ళల్లోకి లోతుగా చూసింది. “నే నేం చేసేది? అప్పుడు నాకు ప్రేమంటే ఏమీ తెలిసేది కాదు. మిమ్మల్ని చూస్తో కూర్చుంటే చిత్రంగా వుండేది. మీరు నాతో మాట్లాడేవారే కాదు, - నాకేం తెలుసు? - నన్ను మీరు ఎందుకు పెండ్లి చేసుకోలేదు? ఇప్పుడంతా తల్చుకుంటే, ఏమిటోలాగా, భయమేస్తుంది-”

“ఇప్పుడంతా తెలిసిపోయిందా?”

“ఓ, నాకు తెలుసు ప్రపంచం ఎల్లాంటిదో: ప్రేమంటే ఏమిటో. నా మనస్సులో ఏముందో మీ కెట్లా తెలుస్తుంది?” తల వంచి, దిగులుగా అతనికేసి చూసింది. అప్రయత్నంగా చేత్తో, జడని విప్పుకుంటోంది.

“ప్రేమంటే ఎల్లాంటిదో చెప్పు?” అన్నాడు, కొంచెం నవ్వుతూ.

“నాకు చెప్పడం తెలీదు. అ దొకలా గుంటుంది. మీరు వెనక అ దొకలాగ చూసేవారే - ఎప్పుడూ మీరూ నేనూ కలిసి వుండాలని కోస్తుంది. మీరు నా దగ్గరగా వుంటే చాలు, యింకేమీ వొద్దు. మీరు లేకుంటే నే బ్రతకగలనా? అమ్మో-” అని తలని అతని బుజం మీద అనించి కళ్లు మూసుకుంది.

కోమలి అతని చెయ్యిమీద గడ్డం ఆనించి సోఫామీద ప్రక్కకి తిరిగి వారిగింది. కిరసనాయిలు తక్కువై. పెట్రోమాక్స్ దీపం నన్ను గిల్లుతోంది. దాని 'షేడ్' మీద పురుగులు కొట్టుకొంటున్న చప్పుడు శబ్దం అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. కోమలి కళ్లలోకి, కన్నీరు చుక్క అతని ఎడమ మోచెయ్యిమీద పడింది - బాధతో వేడిగా తొడిగిన కన్నీరు. అతను ఆమె మొహాన్ని తన బుజంమీదనుంచి తొలగించి, లేచి, 'లిట్ట' అని కేకేస్తూ, పెట్రోమాక్స్ దీపం తీసుకుని ముందు హాల్లోకి నడిచివెళ్ళాడు.

*

*

*

వారం గడిచింది. ఇంటి వసులన్నీ కోమలి చూసుకుంటోంది; వంటకూడా తనే స్వయంగా చేస్తోంది. సెకనరస్య యథావిధిగా జరిగి పోతోంది. భోజనానికి తప్ప, నిధికి వగలల్లా వసులలోకే బైట తిరగ దానికి సరిపోతోంది. రాత్రిళ్లు, తనూ, నారయ్యా కింద వరండాలో వడుకుంటారు. కోమలి పైన తన గదిలోనే వడుకుంటుంది; పెట్ట ముందు చిట్టిగాడు పక్కవుంటుంది. అప్పుడప్పుడు కాత్యాయని, రంగడు, కోమలికి సాయంగా వడుకుంటారు. కోమలికి వగలు పొడ్డు పోయేదికాదు. గవ్వలు, పచ్చిను, వైకుంఠపాళి వీట్లతో కొన్ని రోజులు కాలక్షేపం చేసేవారు. తరవాత కోమలి రెండు రాత్నాలు తెప్పించి వడకడం ప్రారంభించింది.

ఓసారి, అనంతాచారిగా రింట్లో జరిగిన నాటకంలో కోమలి తనకి తెలీకుండా నాయిక ఐంది. రాజమ్మగారి కోర్కెప్రకారం, నిధి, కోమలితో కలిసి, ఆచారి గారింటికి భోజనానికెళ్ళాడు. రాజమ్మ గారు, కోమలి కొక్కదానికి బైట ఆకులో వొడ్డించి, మిగతవాళ్ళకి హాల్లో పీటలు వేసింది. తనని హీనంగా చూడ్డానికే భోజనానికి పిలవడం అనుకుని, కోమలి విడిగా భోజనం చెయ్యవని వెళ్ళిపోయింది. అనంతాచార్లుగారు, రాజమ్మగారు వాదించుకున్నారు. ఆఖరికి రాశీ జరిగింది. ఈ వొక్కసారేనా, అందరూ కలిసి కూర్చోవాలని నిర్ధారణ జరిగి, నిధిని వెళ్ళి కోమలిని పిల్చుకు రమ్మన్నారు. కోమలి చర

చరా వెళ్ళి నిధి తల్లి విగ్రహం ముందు ఫౌంటెన్ గట్టు మీద కూర్చుండి, అక్కడి కొచ్చాడు దయానిధి.

“అందరం కలిసి తిందాం, రా” అని ఆహ్వానించాడు.

కోమలి కళ్ళు వర్షాన్ని బిగపెట్టి నిలుపుకున్న కల్ల మేమాలతా ప్రమాదంగా మెరుస్తున్నాయి—

“నేనిక్కడ వుండటం యిష్టం లేకపోతే వెళ్ళిపోమ్మనండి. వెళ్ళి పోతాను—అంతేకాని యిట్లా మీ స్నేహితులతో చెప్పించి చరా కలిసి చక్కలైదు” అంది.

“నేను వాళ్ళతో నిన్ను భోజనానికి పిలిపించి చరాభవించండని చెప్పాననా నీ పూవా?” అని అడిగాడు.

“లేకపోతే వాళ్లెందుకూ నన్ను పిలివడం? నా తమాషా అంతా తెలుసుకుని యాగి చేద్దామనేగా—”

“వాళ్ళ కెందు కుంటుంది నీమీద పగ?”

“మీకే తెలియాలి, మీ లోటుపాట్లు తెలుసుకుని మిమ్మల్ని లోకువ కడుతున్నారు వాళ్ళు. నన్ను మీరే గౌరవం చెయ్యించే, వా క్కెందుకు చేస్తారు? వారూ, మీరూ కలిసి అన్యోన్యంగా వుండ కూడా మధ్య నే నెందుకు? వెళ్ళిపోతా లండి” అంటూ కోమలి పీర కొంగుతో మొహాన్ని కప్పేసుకుంది.

“వా క్లెంత మంచివాళ్ళో నీకేం తెలుసు! బ్రాహ్మణ కుటుంబాలలో ఆచారం నీకు కొత్తా, చేశం అంతా చూసినదానవు! నీ శిష్టా నయం, నచ్చచెబితే సరే నంటారు, నిన్ను తీసుకు రమ్మన్నా రుగా, లే - అందరం కలిసి తిందాం,!”

“మీ చెళ్ళి తినండి-నా కీ పూట ఆకలిగా లేదు.”

“కోపం వచ్చిందా?”

“నాకు కోపం వొస్తే, ఎవరికి తెక్క!”

“నేను బాధ పడటం నీ కిష్టమా?”

“—”

“మాట్లాడవు?”

పీర కొంగు దించి, మసగగా నవ్వింది కోమలి.

“ఏం?”

“అమ్మో మీరు బాధ పడితే నే చచ్చిపోనూ,” అంటూ గుండె మీద ఒక చేక్క వదుచుకుంది.

“మరైతే లేచిరా.”

“లేవకండి-” అని అతని రెండు చేతులూ దగ్గరగా లాక్కుని, మెడ వెళ్ళి వేసి, శరీరాన్ని పూపి లేచి నిలబడింది.

కోమలి తేవగానే, రెండు చేతులూ వొడిలేసి దులుపుకున్నాడు. కర్ర చాచావ్. కాత్యాయని, దీపం పుచ్చుకుని వచ్చారు.

“మా అమ్మ రమ్మంటూంది” అంది కాత్యాయని.

“హస్తన్నాం” అన్నాడు నిధి.

హాసనాలు నిశ్శబ్దంగా జరిగిపోయాయి.

ఇది జరిగిం తర్వాత కోమలి బాహ్య ప్రపంచంలో కొంగం పుట్టాహం చూపుతూ, గని తవ్వే చోటికి, హాస్పిటల్ వేపుకి మికా రుగా చెళ్ళి అవన్నీ చూస్తూ, తనూ ఏదో పని చేస్తూ వుండేది సాహ సించి. మొదట్లో అందరికీ కోమలి వింతగా తోచింది - ఎడారిలో మోటారులాగా, అడవిలో నూటు వ్యక్తిలాగా, తరవాత అవాతా వరణంలో వొక ముఖ్యమైన అలంకారంలాగా కలిసిపోయింది కోమలి. ముఖ్యంగా హాస్పిటల్ వాతావరణంలో కోమలి బాగా ఆతికిపోయింది. రోజూ నిద్రతో కలిసి, రోగులందరినీ చూసేది. తెంపరేచర్ పరీక్ష చేసేది, ‘చార్టు’లో గుర్తులు పెట్టేది; రోగులను నవ్వించి, సంతోష పెట్టడానికి యత్నాలు చేసేది, వాళ్ళ కష్ట సుఖాలన్నీ అదరంతో విసేది, వాళ్ళకోసం ఒక రిడింగ్ రూమ్, బోలెడు పత్రికలూ ఏర్పాటు చేయించింది, అందులోకి గ్రామఫోన్ తెప్పించింది.

తనే న్యాయంగా పత్రికలూ, పుస్తకాలు చదివి వినిపించేది, ప్రతి రోగి మంచం దగ్గరూ, వో ‘షవర్ వెజ్’ పెట్టించి వాటిల్లో పూలు తనే పెట్టేది ప్రతిరోజూ, అప్పుడప్పుడు పొరుగుాళ్ళ నించి జనం వచ్చి యీ దయానిధి ఆశ్రమాన్ని చూసి పోతుండేవారు. విరాళాలియ్య సంతకల్పించిన వారికోసం వో డబ్బీ ఏర్పాటు చేశారు. అభిప్రాయాల కోసం ‘విజిటర్స్ బుక్కు’ కూడా పెట్టించారు.

అవాడు అదివారం. సాయంత్రం వాలు గైంది. నిధి పని మీద బళ్ళారి వెళ్లి రెండు రోజులైంది. ఆ సాయంత్రం రావాలి. పని

వాండ్రకి సెలివు రోజు. వాళ్లంతా ఆ రాత్రి జుగ్గ కథ పెట్టించి దానికి యేర్పాట్లలో వున్నారు. అన్నీ ఒక్కసారి తడటి చేసి రావా లన్న సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చి, కోమలి అప్పుడే నిద్ర నుంచి లేచి. మొహం కడుక్కొని కొత్త బట్ట లేసుకుని, టీ తాగి, పికాడుకి బైలు దేరపోతుంటే, 'చిట్టి'గాడు 'ఎవరో' వచ్చారండి' అన్నాడు. గజ గజా కోమలి మెట్లు దిగింది. వరండాలో కుర్చీ మీద కూర్చున్నాడు రాజభూషణం, అతన్ని చూసి తెల్లబోయి, అప్రయత్నంగా వో అడుగు పెనక్కేసి నిలిచిపోయి "ఎవరి కోసం?" అని వలకరించింది.

అతను ఆమెకేసి వరేడాగా చూస్తున్నాడు.

'ఆయన వూళ్ళో లేరు. తరవాత రండి' అంది.

"నీ కిక్కడ నీళ్లు, తిండి సరివడాయన్న మాట-బంతిపుట్టలా వున్నావు, ఐతే నేను ఆయన కోసమే వచ్చానని ఎదుకకుకు న్నావు?" అన్నాడు రాజభూషణం.

"అవే మాటలు!"

"ఏం తప్పా!"

"ఇక్కడి కెందు కొచ్చావు?" అని కోమలి మెట్ల మీద కూర్చుని చేతులు నలుపు కుంటోంది.

"నా స్నేహితుడు కోసం వచ్చాను; నీ కోసం కాదులే."

"నా కోసం వస్తే ఏం జరుగుతుందో జ్ఞాపకం వుండే వుంటుందిలే!"

"ఇప్పుడు కొట్టిస్తావా ఏమిటి నన్ను? కాసేపు క్రాస్ ఎగ్జామి నేషన్ చెయ్యి, అక్కడ రాజాగారి దీపం ఆరింది కాబట్టి యిల్లా వొచ్చావా? దీపం ఎక్కడుంటే పురుగులు అక్కడికి చెరుకుంటా యన్నాడు వేమన్న."

'దీపం వొక్కటే కాదు బురదలోనూ వుంటాయి దోమలు."

"చిత్రోత్తరానికి టోపీలు పించి చచ్చట్లు కొడుకున్నాం" అని రాజభూషణం చచ్చట్లు కొట్టాడు.

కోమలి చచ్చట్లు కొట్టి "చిట్టి"ని కేకేసి ఆచారిగారి కేసుని, కాత్యాయన్ని తను దబ్బున రమ్మంటున్నావని తీసుకు రమ్మని పంపింది.

“నేజింగా తన్నిస్తావా ఏమిటి, అందర్ని రమ్మంటున్నావు?”

“గుమ్మడికాయల దొంగవు కాబట్టి, నువ్వు అట్లా అనుకున్నావు”

“ఈ ఎడారిలో వాయానీస్ లా కనిపించావు గాని యీ ప్రాణి
జాతుక మీద వో టేచుక్కు పోద్దూ—”

లోపలి కెళ్ళి, టీ కప్పు తీసుకొచ్చి యిచ్చింది కోమలి. అతను
తాగుతూ అన్నాడు ‘తై ది తై కాత్యాయ నన్నావు వెంక నే
మానన కాత్యాయ నన్న మాట. మీ నిధిగారి ప్రాణ స్నేహితురాలు
అతని వృద్ధయ వీణకి తీగ క్లియోపాట్రా to the fallen
Antony’

“మీ కెట్లా తెలుసు ఆ అమ్మాయి?”

“నేను సమాధానం చెప్పను, ఐతే, కోమలి ఎవళ్లు ఎన్ని మాట.
లన్నా వొక్కటి మాత్రం సత్యం. ఆంధ్రదేశంలో నీ అంజటి అంద
మైన స్త్రీని నే నింత వరకూ చూడేదు, ఫిలిం కైరెక్టర్లు ఆత్మ
హత్యలు చేసుకోక పోవడం ఆశ్చర్యమే.”

“ఇట్లాంటి మాటలంటే నే పూరుకోను; ఇన్నేళ్ళొచ్చాయి, నీ
కెప్పు దొస్తుంది బుద్ధి?”

“ఓసి విచ్చిదానా, స్త్రీలపట్ల బుద్ధిని కోల్పోడంకంటే వేరే
జ్ఞానోదయం ఎక్కడుందీ పురుషుడికి? Men become wise only
when they are fooled by women.”

“నువ్వెట్లాంటి మాటలంటే వెళ్ళిపోతాను. నిధిగారి ముందు
నా గొడవ ఎత్తకు సుమా!”

“ఎత్తకుండా పుంటాను, “ఏమిస్తావ్? ఒక్కరాత్రి సీతో గడవ
నిస్తావా?”

“ఛీ, పో దుర్మార్గుడా! మీ స్నేహితుడు, నిధిగారు నన్ను
ప్రేమించారు తెలుసా?”

“నిన్ను ఎవడు ప్రేమించలేదో చెప్ప!”

“నా కాయన తప్ప యికెవ్వరూ లేవు,”

“ఓహో, నీ జీవిత గ్రంథంలో కొత్త ప్రకరణం ప్రారంభి చా
వన్న మాట. ఆంధ్రదేశం అంతా పంచున్న శాందర్యంలో నా
కూర్కడా కాస్తంత పడెయ్యి కూడదా అని అడిగాను,”

“సేంనట్లాంటి వృత్తి ఎప్పుడూ చెయ్యలేదు. తెలుసా? అదే పెట్టుకుంటే అడలు గణిద్దను, నువ్వే బలవంతం చేస్తే ఏం జరిగిందో అప్పుడే మరిచి పోయావా?”

“మరిచిపోలేదు కాబట్టే వాచ్చా ననుకో-నేను మీ నిధిగారితో అవన్నీ చెబుతానని భయపడ్డాడు” అన్నాడతను.

“చెప్పేటందుకు ఏమున్నయ్? పాత వన్నీ పూహించుచుని రాఫ్ పడతారేమోనని భయం నాకు, అంతే.”

“అప్పుడే, అతని పాత గొడవలు నీకు తెలియట్లా నటిస్తూ వుండాలి. వుందనుకుంటే వుండే లేదనుకుంటే లేదు - ఏమిటావో?” అని కన్ను మెదిపాడు, రాజభూషణుడు.

“నేను మరొకడి భార్యనై వుంటే నల్లిల్లా లోకువ కడుగువా?”

“నరే, ఆ మాటకొస్తే, నాకూ భార్య లేదు ఏటి వొడ్డున యిల్లు కడదామనే, యిక్కడ ఏమీ లేదు” అని జుర్రో సిగరెట్టు ముట్టించాడు.

“ఊరికే తమాషా కంటున్నాను కోమలి - నువ్వేమీ అనుకోకు.”

“తమాషా చేస్తే ఏం చేస్తావో తెలుసుగా లీకు!”

“ఏముంది? గిల్లుతావ్, రక్కుతావు-లేక కరుస్తావ్? ఆవిధంగా నై నా, సినిమాలో విల్లన్ లా నిన్ను తాకడం జరుగుతుందిగా. అందుకనే సినిమాలో, హీరోకంటే, విలన్ వేషం కోసం జనం ఎగబడతారు.”

ఇంతట్లోకే కాత్రాయని, యితన్ని చూసి భయపడి నీలబడి పోయింది కోమలి ఆమె దగ్గరగా వెళ్ళి భుజ మీద చెయ్యి వేసింది.

“ఇప్పుడే వస్తాం” అంటూ యిద్దరూ వెళ్ళిపోయారు.

రాజభూషణుడు ఒక్కడూ, బట్టలూ అవీ సర్దుకుని, పేపర్ చదువుతూ కూర్చున్నాడు. కానేనో చదివి, తోచక బైటకొచ్చాడు. అటు యింకా పచార్లు చేస్తున్నాడు, దూరంగా వస్తున్న నిధిని చూసి నడు రెక్కాడు ఇద్దరూ కలుసుకుని మళ్లా యింటి కొచ్చారు.

“ఎలక్షన్లు పోతున్నాయి కాన్ వాసింగ్ కి బైటదేరాను, అంటే

పుత్రచేతులతో రాలేదులే. నాను నిధికి విరాళాలు తీసుకునే వచ్చాను - నువ్వు సహాయం చెయ్యాలి" అన్నాడు రాజభూషణం, అతని కోరికలెట్టు యిస్తా.

నేను కార్చినన్నట్టుగా సంజ్ఞ చేసి, కోటు విప్పి, కూర్చున్నాడు, దయానిధి.

"సి కీ జిల్లా అంటే యిష్టం లేదుగా, ఎందుకొచ్చావు?"

"రాజకీయాలకీ, నా యిషా యిషాలకీ సంబంధం ఏముంది? నా అభిప్రాయం మార్చుకోలేదు, పిళ్ళికీ సంస్కారం లేదు. భాష లేదు, సారస్వతం లేదు, నాగరికత లేదు—

"అంటే నువ్వు అనుకున్నట్లుగా వారి కవి లేవు - అంటే నేను ఖండించను. మన జిల్లాలలో పుండే, కళ్లు, దగాకొరుతనం, అసహనం, కుట్ర, దాబుకర్లు, సోమరితనం, వట్టింపులు యిక్కడ లేవు. అవి వుండడం నీ వుద్దేశంలో నాగరికత; లేకపోవడం వీరి నాగరికత—"

"అబ్బాయి, నువ్వు వీళ్ళమధ్య వుంటూ యిట్లా అంటూ వుండకపోతే, తెంతారని భయం చొప్పున అంటున్న మాటలుగాని, నీ అభిప్రాయాలకీ, నా అభిప్రాయాలకీ భేదంలేదు—"

"భేదం వుంది - నా కిదే నచ్చిందే గనకనే, నే నిక్కడే వుండి పోడానికి సంకల్పించాను—"

"ఉండిపోడానికి కారణాలు నాకు తెలియకపోలేదు."

"అంటే?"

"ఇక్కడండే ఆదివాసులకీ, నీ వెనకటి జీవితం తెలివదు కాబట్టి—"

ఇంకా వాక్యం పూర్తి కాకుండానే నిధి అందుకున్నాడు.

"అవును.... నా చుట్టూపక్కల వున్న వాతావరణంతో సమత్వం పొందటంలో తప్పేముంద?"

"ఎముంది? అవాతావరణం పాడవుతుంది" అని విగ్గరగా నవ్వాడు.

నిధికి కోపం వచ్చినట్లు కళ్ళమీదికి రెప్పలు చటుక్కున జారాయి.

"రాజా-నీకూ నాకూ వెనక యీ విషయంలో కలహం

జరిగింది. నిన్ను వెళ్ళిపొమ్మన్నాను. నామీద వయదల్చి వేళ్ళావు-
సంకోపించాను. మళ్ళా యిప్పుడు ఆ మాట నా నోటంటే అని
పించడం భావ్యం కాదు —”

“నీ శ్రేయస్సు కోరే వాళ్ళలో నేనూ వొకణ్ణి గనకనే,
యిల్లా కావడం జరిగింది-వొక్క కోమలే కాదు—”

“కోమలి సంగతి నీ కెల్లా తెలుసు?”

“నీలాగే పాతచుట్టం.”

“కోమలి?”

“ఏం? మహా వతివ్రత అనమంటావా?”

“నువ్వు?”

“ఏం? ఏకవత్సీవ్రతుణ్ణి ఎల్లానూ కాను-అసలు నాకు పక్షే
లేదుగా—”

“నాతో చెప్పడంలో నీ వుద్దేశం?”

“ఏముంది? శ్రేయస్కామిని కాబట్టి ‘జాగ్రత్త’ అంటాను.
ఎందరో మహాచుభావు లయ్యారు. నువ్వు అఖరు అసామీ కావడం
యిష్టంలేదు నాకు—” అని రాజభూషణం లేచి, వెళ్ళడానికి సిద్ధ
మయ్యాడు.

అతను ఎనిమిది గంటల రైలు కెళ్ళాలి. మళ్లా వారం
తోజుల్లో వొస్తానని ప్రయాణమయ్యాడు. బండి కూడా వచ్చింది.

“కోమలితో నువ్వు మాట్లాడావా?”

“ఓ”

బండి కలిగింది.

దయానిధి స్నానాని కెళ్ళాడు; లాల్సీ, పైన తువ్వాలూ
వేసుకుని, బైట వరండాలో కొచ్చాడు. సూర్యుడు కొండ వెనక్కి
జారాడు. ఏదో వింత చూడ్డంకోసం అన్నట్లు కళ్ళ మేఘాలు, వడమటి
వెలుగు వైపుకి కదులున్నాయి. చాప రిండుకున్న వడవలా, అన్ని
వాస్తవులూ తమ నీడలని లాగేసి, చీకటి స్వరూపాలని బైట
పెట్టాయి కేబులో కాగితాలు, పుత్తరాలు వోసారి చూసి, వాటిని
పుండచుట్టి అవతలి గిరవా పెట్టి, తూర్పు వెంపుకి చరచరా నడిచి
వెళ్ళిపోయాడు.

రయానిని వెళ్ళింది జీవితాన్ని స్పృశించడానికి. ఆ చీకట్లో ఎక్కడో జీవిత రహస్యం దాగి వుంటుంది-దాన్ని పట్టుకోవాలి. అతన్ని గురించి ఆతనికి అనుమానాలు, సందేహాలు లేవు. నేలమీద నడుస్తూ, అనుకోకుండా సిళ్ళల్లో దిగి నట్లుగా వుంది. ఈత చేతనైతే కాని సిళ్ళల్లో దిగలేడు; దిగితే కాని ఈతరాదు; ఏమిటో వుపమానాలకి అర్థం ఏముంది? పోనీ, జీవించి వొక కుండ లాంటిది. కాలం, వ్యక్తులు అందిరిచేతా, కలలో చుక్కా పోయిస్తుంది; ఇంక వొక్క చుక్క చాలే కుండ నిండకుంటుంది ఆ సాయంత్రం, ఆ వొక్క చుక్క ఎవరో పోసినట్లుంది. నీళ్ళా? కుండా? ఎది యధార్థం? చీకట్లో కాళికి కుండపెంకు తగిలింది. అది శ్రమనమా? మార్పు కొండవెనక చంద్రుడు, కొమ్ముల మధ్యనుంచి కనబడే ఎద్దు మూపులా కదులున్నాడు. నీటికుండని మృత్యువు వగల కొడుతుంది- ఆ నేలమీద ఆన్నీ కుండ పెంకుకే. ఎంద రెందరో రాజులు, రాణులు చివోరాలు చేసి, జీవించి నింపుకున్న కుండలని మృత్యువు తన్నీ ముక్కలు చేసింది-ఆ పెంకుల జీవితగాథ అది. ఏమిటో వుపమానాలకి అర్థంలేదు.

అనుమానం, ప్రశ్న, సంశయం, అనంత్య ప్రి, వాంఛ, ద్వేషం, రాగం-యివేనీ కుండలో నీటిని కదవని సమయం అది. రాళ్ళమధ్య కూర్చున్నాడు. అన్నీ రాళ్లు. రాళ్ళకింక మారిపోయిన నీటికుండలు. ఎండకి మాడి 'నిప్పునిప్పు' అని కేకలు చెయ్యవు; వానికి తడిని 'చలి చలి' అని భావగీతాలు పాడవు. చంద్రుణ్ణి చూసి గానం చెయ్యవు చాటి కేపీ అక్కర్లేదు; కాని ఆవి అక్కడ లేకపోతే ఏదీ లేదు. అట్లాంటి, అతని హృదయం. పడవా లనిపించదు. సవ్యా లని పించదు. అకనితో దేనికి, ఎవ్వరికీ నిమిత్తం లేదు; కాని ఆత నక్కడ లేకపోతే వొక శూన్యం ఏర్పడుతుంది. కాలం, స్థలం, పరిమాణం మార్పు, తను....అన్నీ ఏకమైన తాత్కాలిక యధార్థం... దాన్ని ఎవరు స్పృశించగలరు?

ఎవరో స్పృశించారు. కుండలో నీటిని ఎవరో కెలికారు. బాధతో, కుండ తొడిగిన లాడింది. స్థలం, పరిమాణం మారింది;

కాలం, గతులను వెతుక్కుంటోంది; మార్పు కొనసాగుతోంది; తను తనైపోయి వెనక్కి తిరిగితే కోమలి.

“వొక్కదానవు చీకట్లో ఎందుకొచ్చావు?”

“మీ రుండగా చీకటెందుకుంటుంది?”

“అసలేందుకొచ్చావు?”

‘మీకోసం....’ అతని బుజ్జుల వనకుడిచెయ్యి ఆలించి ఆ చేతిమీద తల ఆనించింది కోమలి. గాలికి చీరకొంగు లేచి, అతని ముందు రెపరెప కొట్టుకుంటోంది. సూడిలో వారంతా అతని నడుమ చుట్టూ చల్లటిపేడి పెనవేసుకుంది! ‘సౌందర్యం క్షణంలో బెరిగి బయటెక్కి అతన్ని పూవుతోంది. కుండలో నీళ్ళు కదులుకున్నాయి, అవి నొలికిపోకండా నిలుపుకోవాలి. ఎవరి కరిరాన్నో ఎవరో ముట్టుకుంటుంటే తను దూరంగా వుండి వారిందడంలాగుంటే, అతని పెనుగులాట.

“కోపమా?” అంది.

“.....”

“నేనేం చేశాను....?” గడ్డం పట్టుకుని ఆమె చెవుల తిప్పుకుంది.

అతను చూస్తూనే వున్నాడు, కాని ఆమె కనిపించడంలేదు మేఘాలలోంచి వొస్తున్న ధ్వనులలో, నిశ్శబ్దం నిట్టూర్చింది, కోమలి కంఠంలో. ప్రేమతో పగిలిన కంఠం అది. భాషస్వరూపం తెలిక, హృదయం ధ్వనిస్తోంది. సముద్రం లోతులో జరిగిన చప్పుడు ఎవరో నక్షత్రమండలంలో చిన్నట్లుగా వుంది.

“ఎందుకు కోపం?” ఏదో విచ్చి ప్రశ్న అడిగాడు. సమాధానం కోరని విచ్చి ప్రశ్న.

“నేను చెడ్డదాన్ని. మీతో బాగా వుంటాను. అవన్నీ తల్లు కోకండి. నే నప్పుడు పుట్టలా. నాకు తెలికుండా అవన్నీ జరిగాయి. ఇప్పుడన్నీ తెలుసు నాకు. మీ దగ్గరే వుండనియ్యండి...లేకపోతే చచ్చిపోతాను...”

చెబుతుంటే చేపలు కలిగిన పరిమళం శ్వాస కో అతని మొహాన్ని కాల్చింది, పెరిగి, పెరిగి పెద్దవయ్యి. విశ్వరూపం వచ్చిన ఆ రెండు

పెదవలూ అతన్ని కప్పివేసి, భూస్థం చేశాయి. ఆ నోరు, తుంపరగా జనించి, నురుగు, పెటమై, గుండమై, నీటిలోయలై, మహా శముద్రమై అతన్ని ముంచివేసింది. ఎందరి రక్తమో ప్రవహించి, అర్చి పేడ్చున్న మంటల రంగు పెదవులది. తరతరాలుగా ఎఱ్ఱబడి, భవిష్యత్తులో వాడిపోయిన లోకాపుష్పం ఆ నోరు.

“మీ రన్నీ మరిచిపోండి. జమిందారుగారి దగ్గరున్నప్పుడు ఆయన వచ్చి నన్ను బలవంతం చేశాడు. మీ స్నేహితుణ్ణి అన్నాడు. మీ దగ్గరికి తీసుకొస్తా నన్నాడు. నేను వాపుగో లేదు. రక్కాను. పారిశాయి జమిందారుగారితో నేను మంచిదాన్ని కాదని చెప్పాడు. ఆయన కొట్టేవాడు, తన్నేవాడు. ఒకరోజున పెద్ద చెబ్బలాట జరిగింది, మిమ్మల్నిగురించే. మిమ్మల్ని ప్రేమించానని చెప్పాను. ఆయనకి కోపం వచ్చింది. ఆయన తన్నాడు నన్ను. నుదిలోంచి బైటకి తీసి ఆయన డబ్బు మొహాన్న కొట్టాను. ఆయన బూటు తీసి కొట్టాడు. నా వొళ్లు మండింది; కొన్న నగలన్నీ బీరువాలోంచి తీసి ఆయనమీద పడేశాను. మీద కొచ్చాడు జమిందారు.. పూలతోట్టి విరికికొట్టాను. నుదురు పగిలింది, చచ్చివాడికి. పారిశాయి మా అమ్మ దగ్గర కెళ్ళి పోయాను అమ్మకి నాకూ రోజూ చెబ్బలాల్లే-అట్లాగా దుచ్చుకొని అమ్మనెత్తిన కొట్టింది. లేచుక్కా వచ్చా మీ దగ్గరికి.”

కోమలి చిత్రించిన భయానక దృశ్యాలని పూహించుకున్నాడు దయానిధి, అతనికి కోపంలేదు, యీర్ష్య లేదు. గమ్యస్థానం లేని జలపాతంలా కారుణ్యం పొంగుతోంది, అతని హృదయంలో. అందరూ పంచుకోడంవల్లనే వస్తువులు, స్థిరత్వాన్ని గోల్పోయి, నశించి పుతాయు. సౌందర్యం, ఆనందం, విచారం - పంచుకోడంవల్ల శృంగీస్తాయి. భక్తులు కూడా మతాన్ని పంచుకుని దైవాన్ని హత్య చేశారా అనిపిస్తుంది. తన సర్వస్వమూ సంఘానికి పంచిపెట్టి, తన విజవ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకున్నది కోమలి. ఎవరెందరో అను పెదవులకు పట్టినబూజులు ఆమెకు రాసి దులుపుకున్నారు. ఎందరెందరి స్వప్నాలనో యథార్థంచేసి, తనలో యథార్థాన్ని రహస్యంగా వ్యర్థం చేసుకుంది కోమలి. ఆ కృత్రిమ స్వేచ్ఛాజీవనం వదిలేసి, మళ్ళా తన దాస్యం ఎందుకు అభిలషిస్తోంది. ఆమెకి ఏం కావాలి?

పురుషుడి ద్వారా తప్ప, స్త్రీ తన స్వేచ్ఛ సాధించుకోలేదు కాబోలు. తన స్వేచ్ఛకోసం, అతన్ని జానిన కస్తానంటోంది.

“నీ కా జీవితంపై న అసహ్యం సృష్టించికదా, మళ్ళా అదే నా దగ్గర కావా లంటా వెందుకు?” అని ఆమె మొహాన్ని వక్రకి తొలి గించి, శిశ్నలోకి చూశాడు. ఎందరి పురుషుల రహస్య పేవితాలనో బంధించిన ఆమె శిరోజాలు, గాలిలో ముళ్ళడ్డాయి, పుద్రేకంతో కళ్లు మెరసి మూతలు పడ్డాయి.

“ఛఛా-నేను పోరిరాన్ని గాను-కాని నేను మిమ్మల్ని ఎంత ఎక్కువగా ప్రేమించానో, మీకు తెలియవర్చడం ఎట్లాగ!” అంది కోమలి.

“ప్రేమలో ఎక్కువ తక్కువ లుంకవు. నువ్వు ఒక వ్యక్తిని ప్రేమిస్తావు లేక ద్వేషిస్తావు. అంతే-”

“ఎట్లా చెప్పాలో నాకు తెలియ. క్షామం వచ్చాన, ప్రేమంటే ఏమిటో తెలిశాన, నా దంతా మీకిచ్చివేస్తే, నా స్రావం స్థిమిత వడు తుంది.”

“ఇచ్చేటందుకు నీ దగ్గర ఏముంది?”

“అంతా మీ కోసమే అట్టే పెట్టుకున్నాను-నాకు మరి ఎవ్వరి తోనూ నిమిత్తం లేదు. మీరు నేను తప్ప ఎవ్వరూ పనికి రారు. నాకు తెలుసు, తెలుసు-” అంటూ అతని నడుం చుట్టూ చేతులు దిగించి, అతని కుళ్ళో వాలిపోయి, మెడని చేతుల్తో బంధించి చంద్రుడి కేసి చూస్తూ పడ్డు సాగించింది.

“నీ శరీరంతో తప్ప నాకు నీతో వరిచయంలేదు. ఆ శరీరం నీ కిప్పుడు లేదు. నాకు నువ్వు పరాయివాడవు తెలుసా?”

“ఇది ఒట్టది-నే నెంత అందంగా వుండగలనో మీరు పూహించు కోలేరు. నాతో సంబంధం లేదుగనకనే నన్ను మీరు ప్రేమిస్తారు, అంతే-”

“అట్లాంటప్పుడు సంబంధంతో యిప్పుడు ఆ ప్రేమని ఎందుకు పాడుచేసుకోడం? మరం యిల్లాగే, పరాయివాళ్ళలా, అపరిచితు లుగా వుంటే ఎంత బాగుంటుంది పూహించు” అని కిందికి వాలి

పోయిన తలనూ, పైకి తీసుకున్నాడు. కన్నీరు, అతని చొటనవ్రేలి మీద ధారలా పడుతోంది.

ఏదేంకదాకు యింత కన్నీరు ఎక్కడ దాచుకుందో!

“మీరు నన్ను ప్రేమిస్తూ ననండి - ఇంకేమీ అడగను. నా జన్మ ధ్యేయం అవుతుంది. నేనీ సంతోషంలో చచ్చిపోతాను,”

“చూడు కోమలి!-నాకు ప్రేమంటే ఏమిటో యింకవరకూ తెలిసిందికాదు. అందరిలాగా, శరీరవాంఛనే ప్రేమనుకుని, నన్ను నేను దగా చేసుకోలేను. ఇతరులు ఎవ్వరితోనూ ఓ ఒక్కరితోనూ వంచుకోలేనిది నా ప్రేమ. ఆదోక దృష్టి-జీవితం అంతటినీ, మనీ మొదలూ, ముందూ వెనకా; అన్నింటినీ దూరంగా చూసి అర్థంచేసుకునే ప్రపంచంపై వొక చూపు. నా ప్రతిమాటనీ, భావాన్నీ, చర్యనీ ఆ దృష్టి పురిగొల్పుతుంది. నీతో నేనహంవల్ల ఆ దృష్టి పోతుంది- నీకేమన్నా అర్థమౌతుందా, - పోనీ నీ వుద్దేశంలో ప్రేమంటే ఏమిటి?”

“ఓయబ్బో, ఆ మాత్రం అర్థంకాదు!- నా కన్నీ తెలుసు. మీరొక్కరూ ఎక్కడో నన్యానీలాగ వుంకిపోతానంటారు. దానివల్ల ఏమిటి ప్రయోజనం? ప్రేమంటే, ఇద్దరూ, వొక్కరిలాగుండి, కలిసి సంతోషపడి, యితరులకి సహాయపడి, వారినికూడా సంతోషపెట్టడం. మనం వొక్కరికి వొకళ్లు తన్మయత కలిగించుకుంటూ, అవ్వదు దైర్యంగా బలంగా, సరదాగా వుంటుంది. ఆ ప్రైమేలో ఎన్నో మంచి పనులు చేస్తాం. చూశారా, నాకొక దాగా తెలుసో!”

లేచి కూర్చుంది కోమలి.

“ఐనా ప్రేమంటే నాకేం తెలుసు? చూడండి, గుండె లెల్లా కొట్టుకుంటున్నా యో-శరీరం వేగిగా, మీ కోసం అనలదంతా ఎందుక-?” అని అతని నోటిని తన పెదవులతో నొక్కినంది.

“ఇదేనా ప్రేమంటే? ఈ పని ఎంతమందితో, ఎన్నిసార్లు చేశావో?”

“అది వేరు, యిది వేరు-అసలు మీరు మనిషే వేరుగా!-వాళ్ళంతా పశువులు-మీరు దేవుడు.”

“దేవుణ్ని పూజించాలికాని, ముద్దెట్టుకుంటారా?”

“ముందు ముద్దు, తరవాత పూజ—”

మీదికి ఎగత్రాకుతున్న శక్తిరాన్ని వెనక్కి నెట్టివేశాడు నిధి. సముద్ర ప్రవాహానికి ఎదురీదే శక్తిగల శరీరం, వర్షించి కొండ శిఖరాన్ని కరిగించివేసే వేగంగల మేఘంలాంటి శరీరం, వికసించిన పచ్చన్న మళ్ళా మొగ్గల చెయ్యగల విచిత్రమైన శక్తిగల ఆ శరీరం యీ అల్పమైన ప్రేమకోసం ప్రాకులాడి, నశించవడం విపాదంగా తోచిందటనికీ, ఆమె నోటిచిద తన అరవేలి నొక్కి—

“వాద్దు కోమలి—నా ప్రేమని వంచుకుని పాడుచెయ్యకు నాకు మిగిలింది ప్రేమ మొక్కలే” అన్నాడు.

“నాకేమీ వాద్దు పూరికే మీలో ఎప్పుడూ యిట్లా వుండ నివ్వండి—నరే—”

“నరే—ఇతే యింకేమీ చెయ్య నాడదు నన్ను—” అంటూ అతను లేచాడు.

“కోపం నాడుకదా—నీకు ఎవరేనా వున్నారా?” అని అతని చెయ్యి పట్టుకొని లేచి నిలబడింది.

“ఉన్నట్లుగా వున్నానా”

“ఏమో—నాకేం తెలుసు మీ లోపల ఏముందో? నామీద యిష్టం లేకపోతే నే నల్లా అనుకోకూడదా?”

“నాకు ఎవరికీదేదీ వుంటే, నీకు నామీద పోతుందా?”

“పోదా, ‘అయ్యో, పాపం’ అను” ని పూరుకుంటా.మిమ్మల్ని వేధించుకుని తినను.”

“ఎవరున్నా లేకపోయినా, నాకు భార్య వుందిగా.”

“అమె యిక్కడ కిందుకు రాదు?”

“వా నై, నువ్వు యిక్కడంటావా?”

“ఎందుకుండను? ఇద్దరం మాయిగా అక్క చెల్లెళ్ళలాగుంటాం.”

“నీ కిందులో ఏం సుఖముంది?”

“మీలో వుండటమే—”

ఇద్దరూ నడవటం సాగించారు, విళ్ళబింగా. కోమలి ముళ్ళనీ, గతుకుల్ని తప్పకున్నప్పుడు అతని భుజం వట్టుకుని నడుస్తోంది.

“ఇందికా! నిన్ను నే వుంచుకున్నానని అనుమానం—నీకు తెలుసా?” అని అడిగాడు.

“అయ్యో, కిర్ర—నా గొడవే మీక్కర్లేదు. చూశారా—ప్రపంచం ఎట్లా గనుకుంటుందో—నేను మీకోసం విచ్చివాన్నయి పొయ్యాను గాని, ఎంచుకురాదు అవిక? మీకేమి లేకా?”

“జబ్బుగా వుండితే! మామిగా రుత్తరం రాశాడు. నన్ను వొచ్చి చూడమన్నారా?”

“అయ్యో పావం—వం జబ్బు? నేను కూడా వచ్చేదా?”

“షయ. మామగారు, ‘రాప్ బహద్దూర్’ రాకుండానే రిటైరయ్యారు. నన్ను పాతవన్నీ మరచిపోయి, తమించమని కాశాడు. మొన్న మందుల నిమిత్తం వో వెయ్యి పంపించాను.”

“మనం వెళ్ళి చూసొద్దామా?”

“నువ్వొస్తే, జబ్బు యింకా యెక్కు వవుమాచమో?”

“పోనీతెండి—” మళ్ళా మాట్లాడం మానేసింది.

“నన్ను ప్రేమించానంటావ్ - మాటిమాటికి కోపంవస్తే ఎట్లాగ? ప్రేమించకుండా పరాయివాళ్లా వుంటే కోపాలూ, శాపాలూ, యిర్ష్యలూ శాధలూ ఏమీ వుండవు—”

“అవన్నీ వుంటేనే బాగుంటుంది నాకు. అవి లేకపోతే బైరాగినే - బైరాగి బ్రతుకు నాకొద్దు.”

మళ్ళా నిశ్శబ్దం. దూరంగా మేడ వెన్నెలలో తెల్ల మేఘంలా మెరుస్తోంది.

“ఐతే అమృతంగా రెక్కడున్నారు? అని అడిగింది.

“అముత్రంగారు—”

కోమలి నవ్వింది. పడిపోబోతూ అతని బుకాన్ని గట్టిగా చట్టుకుంది.

“అబ్బో, మీంకా జ్ఞాపకం వుండే-నాకప్పుడు నోడి తిరిగేది కాదు! బాగున్నారా?”

“నీ దగ్గర ఆ యేదై రూపాయలూ, వొడ్డితో నహా వసూలు చెయ్యమంది.”

“అంటే—?”

“జ్ఞాపకంలేదు? ఆ రాత్రి వచ్చి, నిన్ను నిద్రలేపకుండా
డిండుకింద డబ్బెట్టి వచ్చేశాను. ఆ డబ్బు, అమృతం దగ్గ రుచ్చు
కున్నాడే-”

“అవిడ చాలామంచిది-అవిడ లేకపోతే, మీరు శాదగ్గరకే
వచ్చేవారు కారు - బానా? నల్లగా వున్నా, మనిషి భలేత్తుగా
గుండంగా, దర్జాగా వుంటుంది-”

“నీకు తెలుసా? అమృతానికి ఆడపిల్ల” అన్నాడు.

“నిజంగా! అవిడకే?”

“అవును, జగన్నాథం పుత్రరం రాశాడు. కొవ్వూరులో
గోదావరొడ్డున పాకేనుకుని, వోయిగా అశ్రమంలోలా వుంటున్నా
డట. వచ్చి చూడవచ్చాడు.”

“అబ్బో-అప్పుడే, భలే చిలిపిల్లరి చేసేవాడు. నన్ను చెర్లోకి
తోసేసి, చొక్కా తొడుక్కోదానికిచ్చాడు. ఏం చేస్తున్నాడు?
పెళ్ళయి దా?”

“లేదు-కూలివాళ్ళకి, బీదవాళ్ళకి, ఊరికే చదువు నేర్పు
కున్నాడట. అదే వుద్యోగమట....”

“మకీలగారు చచ్చిపోయిందటగా-పావం.”

“స్త్రీలని నమ్మకూడదు.”

“ఓయబ్బి - నాకు చెప్పకండి-మొగాళ్ళే వాళ్ళ గొంతుకలు
కోస్తారు. స్లంగా కబుర్లు చెప్పి-వాళ్ళ పని కానిచ్చుకున్న తర్వాత,
యిదెల్లా సచ్చిందీ వాళ్ళకి ఎట్టదు-”

“స్త్రీలకు ప్రేమించటంచేతకాదని ప్రహించుకుని, మొగాడు,
చివరికి వాళ్ళ సంచర్యం వొడులుకుంటాడు.”

“ఎప్పుడు? అన్నీ ఐనాకనా? ఏ కడుపో కాలో వస్తే
వాళ్ళకే?”

“చెంపలేసుగో - అట్లాంటి మాట్లనొచ్చా?” అన్నాడు నిధి.
కోమలి వేసిన ప్రశ్నతో, అమృతం అతని వూహలో కదిలి వ్యాపిం
చింది.

“అవును, మీరనొచ్చా అట్లాంటి మాటలు! అస్తమానం.
ఆదాళ్ళని తిట్టపోసి, శాపనార్థాలు చెప్తే మొగాళ్ళకి, అస్తమానూ.

అడోళ్ళ సంవర్కమే కావాలి. స్త్రీలని తిట్టడం, మళ్ళా స్త్రీలచుట్టూ
కెరగడం -"

"క్షా" - అని గర్జించి, మందలించాడు నిధి.

ఇంటికి చేరుకున్నారు. కోమలి గజాగజా మెల్లెత్తి మేకమీడి
కెళ్ళిపోయింది. దయానిది మండువాలో కుక్కిలో కూర్చున్నాడు.
"అమ్మ" విగ్రహంకేరీ చూస్తూ, స్త్రీజాతిపై అతని నమ్మకం పోయినం
దుకు "అమ్మ" కారణం అనుకున్నాడు. తన అవచారం చేస్తే వారి
సంతతియిలాగై పోతుందని తెలుసుకోగలిగితే, ఏస్త్రీయైనా అవచారం
చేస్తుందా! "అమ్మ" స్త్రీత్వానికి వొక చిహ్నం. ఆ చిహ్నం వొక
వళ్ళటి తెరగా తన దృష్టిని మరుగుపరుస్తుంది. ఆ తెర ఎక్స్రే
లాంటిది. బయట రక్తం, మాంసం, మెదడు, ఊన, ఆదర్శం,
జ్ఞానం గల స్త్రీలున్నా, లోపల్నించి ఎవరికి కనబడేది అస్థివంజ
రమే. అతని అనుభవాలని, అత్తవంచన లేకుండా తరచి చూసు
కుంటే, స్త్రీలని ఆదర్శవ్యక్తులుగా పరిగణించేటందుకు తగిన ఆధా
రాలు లేవు. ఏది యథార్థం? తన ఎక్స్రే దృష్టా? బయట మాంసం,
రక్తం మనుషులా?

"మా నాన్నగారు భోజనా తైంశర్వాత రమ్మన్నారు."

వక్కకి తిరిగిచూస్తే కాత్యాయని.

"ఎందుకు?"

"ఏమో - ఏదో పనుందట. ఎవరో వచ్చారు, బళ్ళారినుంచి."

"నరేలే - అలాగే వస్తానని చెప్పా."

కాత్యాయని వెళ్ళబోతూ, నిలిచిపోయి -

"నాకు పాతం చెప్పడం మానేశారు -"

"ఏం చెయ్యను? తీరిక లేదు - రేపు చెప్తాగా, వారం రోజుల్లో
మేష్టరు వస్తోంది. నేను పాతాలు మరిచి పొయ్యాను సుమా -"

కాత్యాయని అమాయకంగా నవ్వి వెళ్ళిపోయింది.

ఈలోగా పుత్తరాల్కట్ట విప్పి చూసుకున్నాడు. అమృతం
కీల్లికి అన్నప్రాశన. రమ్మని అహ్నినం. మరో పది నిమిషాలలో
నారయ్య వచ్చి, అనంతాచార్లుగారు దబ్బన రమ్మన్నారని
చెప్పాడు. వెంటనే నిధి వాళింటికి వెళ్లి, అక్కడే భోజనంచేసి,

వ్యవహారాలు మాటాడుకొని, తిరిగి యింటికొచ్చేటప్పటికి, రాత్రి పదికొండు కాటింది. క్యాబుకాట్ వరందాగో కీడ్చుకని పడుకున్నాడు. నక్షత్రాల కేరిమాస్తూ. కనబడే నక్షత్రం. ఆ స్థానంలోంచి కదిలిపోయినా, అక్కడే వున్నట్లు మెరుస్తుంది. అంతటి విశాలమైన విశ్వంలో యీ అబ్బడైన మానవుడికి యంత అశాంతి ఎందుకో -? లేక, విశ్వం అంతటి విశాలమైనదిగ్రహించుకోడానికి మానవుడి మనస్సు, ఊహ యికెంత విశాలమైందోగా ఉండాలి!

అమృతం ఆడకిల్లికి అర్పప్రాశన! అతనికి భయమేసింది. వసిపావ తన గుండెల్లో మెలిలి ఏడుస్తున్నట్లుగా వుంది, అనుచూసంతో, భయంతో కరిరం పిక్కుపోతోంది. సృష్టి తన రహస్యాన్ని భేదించమని నవాల్ చేసింది. సంతానం ఇంత సులభమా? సృష్టికి మనుషులు, రాగద్వేషాలతో నిమిత్తంలేదు. లేక, వుందా? స్త్రీ ఒక చెట్టులాంటిది: చూస్తోండగానే. ఎదిగిపోయి, మానులు చాచుకుని, ఆకులు, మొగ్గలు, ఫలాలు తెచ్చుకుంటుంది. ఆ నీడలో ఎవడో యాక్రికుడు నిలబడి, సేవ తీర్చుకుని, దాన్ని క్వాస పీల్చి, ఆ ఫలాన్ని కొరికి, ఒక్కసారి కదిపి పోతాడు. ఏవో చప్పడవుతుంది, వెనక్కి తిరుగుతాడు. అప్పుడే పండు కిందికి రాలింది. అమృతాన్ని కదిపింది తనే. ఎట్లా తెలుస్తుంది - వెళ్లి చూస్తేగాని, అతనికి వతి పొద్దేటట్లుంది.

అలోచనతో మెదడు వేడెక్కిపోతోంది. ఏవో రెండు, మెత్తటి చల్లటి చేతులు నుదిటి మీద వొత్తుతున్నాయి. వాటిని తొలిగించి వైకి చూశాడు.

“ఇండాక అల్లా అర్నందుకు కోపం వచ్చిందా?” అంది కోమలి.

అత నేమీ మాట్లాడలేదు. నిల్లలి విషయం కోమల్ని అడుగుచామనుకున్నాడు. కానీ, అనశ్చని దిగమింగేశాడు.

“ఇం తెచ్చుదూ అమ్మ. ఉమించండి” అంటూ అతని నుదుటికి ఆసించిన ఆమె చెక్కిలని తొలిగించి వేశాడు.

“నే నింక మిమ్మల్నై వేధించను. హాయిగా పడుకోండి...” అని లేచి వెళ్ళిపోయింది కోమలి.

నిధి పొంటిని నిద్రాదేవి వరించింది. తపస్సు చేస్తున్న “భయం” అనే వొక ఋషిని, ప్రశాంతం అనే కన్యక తన నాట్యం చేత, కలగపరిచింది. కను రెప్పలకి కట్టిన దారాలను, నిద్రాదేవి నత ప్రాసాద ముడివేసింది.

మండు చేసంగిలో, ఏ.పిల్ ఇరవై యో తేదీని ఆంధ్రరాష్ట్ర కమిటీవారు కడపలో సభచేశారు. ఆ సభ, అనంతాచార్యులకు, దయానిధికుమారా వెళ్ళారు. దత్తమండలం జిల్లాలనుంచి, ఎం.రో నాయకులు, పెద్దలు, సభ్యులు వస్తారు, వారందరి పరిచయం పొందడం అవసరమని, అచారిగారి ప్రోత్సాహమీద, నిధి ఇక్కడికి రావడం జరిగింది. అతన్ని ఎలక్షన్ లో నిలబెట్టి, చెగ్గిం, పెద్దవాణ్ణి చెయ్యాలని అచారిగారి సంకల్పం. కాని అత నేమీ పుత్సాహం చూపడం లేదు. ఐనా వెళ్ళక తప్పింది కాదు.

సాయంత్రం ఐదగంటల వున్నప్పుడు, రెండు మూడొంలమంది జనం ముగారు. ఉపన్యాసాలు ప్రారంభమయ్యాయి. మూడో ఉపన్యాసకుడు రాజభూషణం, పదివాక్యాలు మాట్లాడింత వ్యవసాయంలో కలకలం జైలుదేరింది.

“—ఈ జిల్లాలలో కొందరిమనం, ఆంధ్రరాష్ట్రం ఇక్కడేదనీ, దాని అవసరం వారికి కనబడలేదని, అసలు రాష్ట్రం ఏర్పడకుండా చెయ్యడానికి వారు కృషిచెయ్యడానికి అభ్యంతరం లేదనికూడా, వారు అల్లా జనడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. ఎందుకంటే, ఆంధ్రరాష్ట్ర ద్వయం నక్కరుజిల్లాలలో జైలుదేరింది. ప్రతి వ్యవసాయంలోనూ, సారస్వతోద్వయం కానివ్వండి, మరేయిర నూతన వ్యవసాయం లేవ డియ్యబ్బివొచ్చినా, నక్కరుజిల్లాల వారే ముందంజవేసేది. వారే మార్గదర్శకులు, రాజకీయ, ఆర్థిక, కళా, సాంఘిక అభ్యుదయానికి పునాది రాళ్లువేసింది వారు. ఆంధ్రనాగరికతని భద్రపరిచింది వారే. అంచేత వాళ్ళేదో బాగుపడి, గొప్పవాళ్ళయి పోతున్నారని, మిగత జిల్లావారు, అనూయవడి వెనక్కితగ్గి, వారి అభివృద్ధికి అంతరాయం కల్పించడంలో ఆశ్చర్యం లేదేమో. నాకీ జిల్లాలతో పరిచయం లేక పోలేదు. కారణాలేమైతే నేం, యిక్కడి ప్రజ హింసితో వుంటున్న సంగతి అందరికీ తెలిసిందే. కట్టుబడేందుకు బట్టలేదు, తివేటందుకు

తిండిలేదు; తిండి, బట్టా లభ్యం చేసుకొని, తీరికగా వంటూ, ప్రాణం నిలబెట్టుకొనేందుకు వువ్వరించని వాటిని సాధించటమే నాగరికత అనివే కళలు, మతం, శృంగారం, ఆధ్యాత్మిక విలువలు. తిండి, బట్టా లేని యీ వీర ప్రజకి ఆ నాగరికత అలవడాలంటే వాని యీర్ష్య లని, పట్టంపులనీ దిగమింగి, నర్కారు జిల్లాల వారితో ఏకమై రాష్ట్రం కోసం కృషి చెయ్యడమే కర్తవ్యం.”

కొందరు చప్పట్లు కొట్టారు. వారిని మరికొందరు మంచలి చాడ! మాటా మాటా అనుచున్నారు. గండ్రగోళమైంది. కొందం నేపటికి కలబడి తగ్గించి, మళ్ళా మొదలెట్టాడు.

“—ఉదాహరణకి—నేను మొన్నరామున శ్రేష్ఠిగా ఉన్నా దిగాను. నాకు నవ్వొచ్చింది. అయిట్లో నాకు భాషలేనాని ఒకరు తెనుగు మాట్లాడితాడు; వొకడు సంస్కృతం; మరి ఒకడు కన్నడం—అత్తగారు తమిళం మాట్లాడుతుంటే. వైఖాం సరిసాదుల దగ్గర వుండడంవల్ల కాబోలు, అంతటి కొద్ది గొప్ప పొందికూడా వచ్చే వుంటుంది. వీరికి మాతృభాష లేదేనూ అనిపిస్తుంది. ఒక ప్రతికా సంకీర్తనాడు గాని, గొప్ప గాయకుడు గాని, చిత్రకారుడు గాని, కవిగాని, రాజకీయవేత్తగానీ, ప్రతిభాకాలిగానీ, ఎవరేనా మనం ఎరుగుదుమా? వీరు తెలివి తక్కువ వారనను. తెలివి తటలు బైటపడి, రాణింకే ఆర్థిక, సాంఘిక, వరిస్థితులు ఏర్పడలేదు. అవి ఏర్పడాలంటే మాతోకలవడమే సాధనం. మాతో కలవంలేని ప్రాధేయపడుకున్నామని బిస్తారేమో! ఎవరేనా ఏదేనా కోరితే, వారు చెట్టెక్కడం మానవ లక్షణం. ఆ పక్షంలో మేం భయపడి మా వద్యమం విరమిస్తామనీ, ఆంధ్రరాష్ట్ర రథం కదల్చనీ కలలోకూడా భ్రమించవద్దని విన్నవం. వీరిని మినహాయించి, మిగతవాళ్ళమే రాష్ట్రం సంపాదించుకొని తీరతాం—”

వాక్యం పూర్తికాకుండానే ప్రజలు అతన్ని ఆపుచెయ్యమని జిల్లరి చేశారు. అతను చేసిన సబాల్, లక్కడ పెద్దలకూడా స్టంగా తోంది. మధ్యలో వాకాయన నిలబడి “వాకు మాట్లాడే అవకాశం యివ్వండి” అని అధ్యక్షుణ్ణి కోరాడు. జనం చప్పట్లు కొట్టి ఆయన్ని

పువ్వన వేడికమిడికి తీసికెళ్ళి నిలిపెట్టారు. ఒకాయన లేచి ఆ పువ్వ న్నానకట్టి పరిచయం చేశాడు.

“చీరపేరు తిప్పేస్తామి. మీరు కర్నూలు కార్మికుల సంస్థ కో కార్యదర్శిగా వుంటున్నారు. పరిపాక్షిక కౌశలపు జేతనాల ప్రదానికి తయారుచేశారు. అంతకంటే వేరే చెప్ప సక్కరలేదు.” అని కూర్చు న్నాడు.

తిప్పేస్తామి యిట్లా ప్రారంభించాడు.

“నేను యీ సాయంకం మూల్గాదారిని వొచ్చుడలేదు. ఇంకను ముందు చెప్పి నాయక చాలా జోరుగా సాగిస్తున్న బండికి ప్రజా సేవ్దామనిపించింది. ఆ ఛాన్సు ఇచ్చినందుకు అధ్యక్షుడికి నా కృతజ్ఞతా పూర్వక వందనాలు.

మా సర్కారు మిత్రులు-డుమించండి, సర్కారు జిల్లాల మిత్రులు యీ కరువు సమయంలో డామి ధిగా బదులెలు రొక్కం యిచ్చిన మాట వాస్తవం. దానికి వారికి మేం స్పృహజ్ఞులం. ఇట్లాంటి కరువు సంభవించడానికి మాతెలివి తక్కువతనమే కారణం అన్నట్లుగా వారు మాట్లాడటం విన్న మీ అందరికీ నవ్వొచ్చిందంటే ఆశ్చర్యం లేదు. ఎందుకంటారా? బలరా, ప్లేగులు, పుచ్చెరలు, జ్వరాలు, వానలు వడక పంటలు నాశనం కావడాలు-యివన్నీ, సర్కారు జిల్లాలో కూడా వుండటం అందరికీ తెలిసిందే. ఐతే వారు మమ్మల్ని చూసి జాలిపడటం అందరికీ తెలిసిందే. ఐతే వారు మమ్మల్ని చూసి జాలి పడటం వారి ఎక్కువతనాన్ని చూపెడుతుంది కాబోలు. వారికి సంభవించే యిక్కట్లని చూసి సంతోషించి జాలిపడుతున్నా నను తోకండి.

నాగరికతను గురించి వా రేవో నెలవిచ్చారు; నేను అనాగరి కుణ్ణి గనక నాకది అర్థకాలేదనుకోండి. తిండి, బట్టా వున్నవాళ్ళకే యీనాగరికత అనే జాడ్యం పడుతుందని వారి పుద్గేశం కాబోలు, వారి జిల్లాలో జమీందార్లు తిండి బట్ట వున్నవారలే. వారు నాగరి కులా? కార్మికులను, కర్షకులను, కవులుకిచ్చిన పాళ్ళనీ పీడించి, పూట్ల పిస్తూ, బొంబాయిలలో త్రాగుడు, జూడం, స్త్రీలొలతనంతో ఆ డబ్బంతా తగలెయ్యడం నాగరికత? మహానుభావులు, గొప్పవాళ్లు

చాలామంది వీడవాళ్లేనని చరిత్ర చరివిన వారికి తెలుస్తుంది. వీడ తనమే వారి కృషికి కారణం అంటాను. పూర్వీకులు కష్టపడి సంపాదించిన సంస్కారాన్ని నాగరికతని తగలెయ్యడంలో ప్రథమస్థానం సర్కారు వారిదే-ఉమించండి - సర్కారు జిల్లాలవారిదే. నేను మొన్న బెజవాడ రైల్వే స్టేషన్ లో వాక హాస్టల్ చన గ్రంథం తొనిచదివాను. దాన్ని బట్టి అక్కడి జనం ఎట్లాంటివారో తెలుసుకొన్నాను. దబుక్కులు-చారు దాని తోడ అంటారు-యూర్ష్య, సోమరితనం, అంభకూర్ష్యం, కుళ్లు, దగా, మోసం, స్వార్థ చరణ్యం-యిది వారి జాతీయ లక్షణాలే. నా మిత్రులు వాధ వడతారు. ఆ గ్రంథం హాస్య రచన కాదు, విషాద గీతం. అని గదాపుకొని వారు వీడవడానికి బదులు నవ్వుచున్నారంటే నాకు వీడవా అనిపిస్తూంది.

ఈ జిల్లాలలో కవులు లేరట. మా రిడింగ్ రూమ్ లో వ్రాస్తే, నలభై పేజీల గ్రంథం వుంది. అందులో నూటతొంభైమంది కవుల పేర్లున్నాయి. చిత్రకారులు లేరట-కీర్తిశేషును వెంకట్రావు పేరు యీ చర్చలోకి దిగడం హాసిష్టం లేదు.

ఇక ఆంధ్రరాష్ట్రం నూట, మేం రాష్ట్రం వార్ధనడంలేదు.

మేం దానికి తగం అన్నట్లుగా ఆ జిల్లాల వారు మాట్లాడతారు ఎందుకో! మా ప్రాజెక్టులు ఫలించి, ఆర్థికంగా సమానత్వం తెచ్చుకున్న తర్వాత, రాష్ట్రం అవశ్యం తెచ్చుకుంటాం. ఈత రానివాడిని అవత లొడ్డుకి తీసికెడదామంటే యిద్దరూ ముగిసిపోతారు.

మా సర్కారు మిత్రుడు - ఉమించండి - సర్కారు జిల్లాల మిత్రుడు-రాఘవశ్రేష్ఠిగార్ని గురించి వ్యక్తిత్వంగా మాట్లాడాడు గనక, ఆ హక్కు నేను చలాయించు గుంటాను. ఇక్కడికి 20 మైళ్ళ దూరంలో న్యాయం పల్లి గ్రామంలో వాక సర్కార్ల వ్యక్తి వున్నాడు. ఆయన డాక్టర్ ఇక్కడికి పకిరుగా నొచ్చాడు. రాళ్ళ సీమలో వజ్రం దొరికింది. ఇప్పుడు లిజాధిగా రయ్యాడు. వజ్రాల గని త్రవ్విస్తున్నాడు. హాస్పిటల్ పెట్టాడు. ఆ సిరిసంపద మార్చిగాక సర్కారు జిల్లాల వారిదా? రాఘవశ్రేష్ఠిగారింట్లో నాలుగుభాష లున్న విషయం మీరు విన్నారు. సర్కారు డాక్టర్ కి - ఉమించండి, సర్కార్ జిల్లాల డాక్టరుకి నలుగురు భార్య లున్నారని వినికిడి-'

జనంలో గోల తైలుదేరింది. అధ్యక్షుడు ఆయన్ని నిలిపివేసి కూర్చోమన్నాడు. బలవంతంగా అందరూ ఆయన్ని కిందికి దించి తీసుకుపోయారు. ఆక్కడ అమర్చిన రెండు గ్యాస్ లైట్లన్న వాకటి ఆరిపోయింది. ఉపన్యాసకుల వేంకటగర్గిది మూతం వెలుగుకూనే వుంది. ఇతలోనిదిని వేంకటగర్గి రమ్మనమని ఎవరో పిలిచాడు. నిధిసం అచారిగారు ఆటూ యిటూ చూశాడు. ఎక్కడా కనిపించలేదు. అప్పుడు గోంతాచారిగారు ఆయన వొంట్లో జాగుంకలేదని, అంత మాట్లాడే స్థితిలోలేడని సర్దిచెప్పి, స్లోకాలు, పుషమానాలు, గీతా వాక్యాలు చదివి, సర్కార్ జిల్లాల రిజి, ద తమండలం వారికి ఐక్యం వుండాలంటూ వుపన్యాసం సభితులకు రంజింపేశారు.

దయాసిధి వెంటనే వాగ్లో యింటికి వచ్చేశాడు. చాత్రి వన్నెడు గంటలు కావొస్తోంది. నిశ్శబ్దంగా మేడమీదికి నడిచి వెళ్ళాడు. సారయ్య వాగ్లో గుట్టటి నిద్రపోతున్నాడు. 'బట్టి' మందు వాటో వదుకున్నాడు. పక్కగడలో కోమలి వచ్చింది. సన్నగా దీపం వో మూల వుంది. బట్టిలోంచి నిశ్శబ్దంగా, చల్లటి వెన్నెల కోమలి మ చ మీద పడింది. మేడలో నగలు లేకపోవడంవల్ల ఆమె కంఠం గుడ్డంగా, మెత్తం కనబడుతోంది. వెన్నెల యిందజాలా న్నుండి తప్పించుకోవాలని, రహస్యమైన శ్వాసకో రోమ్ములు అయితో లేచిపడుకున్నాయి. వికసి చడం మరిచిపోయిన ఎట్టి మందారం మొగ్గల్లా కళ్ల మూసుకున్నాయి, కోమలి అడం అనంతం; ఉణుకుడానికి, గోజురోజుకి, యుగయుగానికి అభివృద్ధి పొందే సౌందర్యం అది. పయస్సు, చక్కడనలోని చాంచల్యాన్ని తొలగించి మార్గవాన్ని, గంభీర్యాన్ని యిచ్చింది. జీవితంతో రావిడి, యవ్వ నంలో వుండే కటిలత్వాన్ని తొలగించి, వైరాగాన్నిచ్చింది.

అతను ప్రక్కన సోఫాలో కూర్చున్నాడు. పర్యవం ఎక్కి, శిఖరం చేరుకున్నట్లుగా వుంది, ఆమె ప్రక్కన కూర్చోడం. వెన్నెల వాతావరణాన్ని కోమలి పునీతి ప్రకాశంతో బంధించివేసింది. గోళం మరి తిరగదు. అతనికి ఆమెని శాశాలని లేదు; మందారం లేక అని విప్పి వికసింప చెయ్యాలని లేదు. ఆమె గతం పూహిస్తే భయమేస్తోంది. తిప్పేస్వామి పుషన్యాసం ఆమె కంఠంలో వినబడు

తోంది. ఎన్నో ముట్లు, ఎన్నో కీటకాలు ఆ శరీరాన్ని మ్రోపరిచాయి. —నీమి తెలిసట్లు యిక్కడ ఆత్మ నిద్రపోతోంది. అతనిలో వాక కోరిక జనించింది;—ఆమె కంఠాన్ని తన రెండు చేతులతో వట్టు కుని, నులిమి, ఆ నడలిపోని సౌందర్యంతో చంపి వెయ్యాలని అది వాక వ్యసనం లాంటిది; వాక తృప్తి; బడబాగ్ని, శిఖరం పూలి సముద్రాన్ని ఎండింపచేసే ప్రాచీన శక్తి అది. అతని కోర్కెలు, తీరని వాంఛలు, యథార్థం కాని కలలు, అనుసరించలేని ఆదర్శాలూ, అంత రంగిళమూ—అన్నీ కోమలై నిశ్రిస్తున్నాయి. ఆమెని చంపితే హత్య కాదు; ఆత్మహత్య. ప్రపంచంలో మరీ 'చెడుగు' వుండదు. అమ్మలు, అమ్మకాళి, దయాపిడులు వుండని సంతోషమయ ప్రపంచం. ఆ సంకల్పంతో పెద్ద పోరాటం సాగించాడు అధోలోకంలోని క్రూర మృగాల వేట అది. జాల్యంలో బంధించబడ్డ జంతువులు సంకెళ్లు త్రెంచుకుని స్వేచ్ఛా విహారానికి గర్జిస్తున్నాయి. లోపల అధికారం, అఘాతం, చీకటిలోయ, మృగాల సంచారం. ఆకాశంలో తలుపులు తెరుచుకున్నాయి. అతను చూసి, దిగివచ్చి మధ్య నిలబడి పెనుగు లాడుతున్నాడు.

సోఫా మంచానికి దగ్గరగా లాగి కోమలికి చెడుగుమారంలో కూర్చున్నాడు ఎవరో హృదయంలోని ఆలయపు తలుపు తెరిచారు. కోమలిపై అతనికున్న ద్వేషం, చంపాలన్న కోర్కె, వెనక్కి ప్రయాణించేసి, జన్మస్థానం వెతుక్కుంటోంది. అమ్మపై ద్వేషంగా మాన తన సహజప్రేమ వాటి జన్మస్థానం ఆ దృశ్యం నిజంగా జరిగిందా? లేక తను వూహించిందా? తన తండ్రి, తల్లిని పీక పిసుగు తున్నట్లు, అత నెక్కడో, ఎప్పుడో చూశాడు. తన ఆదర్శాలని, అందాన్ని, స్వప్నాలని ఎవరో పీకనులిమి చంపిన దృశ్యం అది. అమ్మమాత్రం యథార్థం; జగత్తంతా మాయ. ఆ సత్యాన్ని ఎంచుకో, పీకనులిమి, హత్యచేశారు. హంకకుడు మృశ్యవాత పడ్డాడు. అను ఎవర్ని చంపడం? అందం, ఆవరణం, స్వప్నం అన్నీ అమ్మనిచూసి నేర్చుకున్న కోమలినా తను చంపడం? ఆలయంలో గంటలు మ్రోగాయి. ఆ ద్వనిలో తిప్పేస్తామి కడవటి వాక్యాలు గిరగిరా తిరుగుతున్నాయి; తెర, చినిగి జారింది; ఆకాశం అంతా

వాకే తెరచిన తలుపు; మొగ్గలే లేవు, అన్నీ వికసించిన మందాలాలే, వెన్నెల మేఘాల సంకెళ్లు విప్పుకుంది. వాతావరణం స్వాతంత్ర్యం తెచ్చుకుంది. కోమలి అతన్ని అధో లోకాన్నుంచి విముక్తిచేసి; సత్య సామ్రాజ్యానికి రాణి అయింది. ఆమెను ముట్టుకోకూడదు.

మూలనున్న దీపం తెచ్చి పెద్దదిచేసి, ఆమె మొహంవైపు చూశాడు.

అప్రయత్నంగా తన కుడిచెయ్యి అతని చెయ్యిమీద వేసింది. “అబ్బో, అంతా తెలుసు” అన్నట్లుగా నిద్రలో నవ్వుకోంది. తడవ వెలుగు చూశాడు.

ఆమె కుడిచెయ్యి అతన్ని శోధిస్తోంది—అతని బుజంకోసం వుద్దేశించబడిన ఆ అరిచెయ్యి దాని దగ్గరకే చేరుకుంది అప్రయత్నంగా; వొట్ట బిరిచి, గీర్వాణంగా సింహాసనమీద కదిలి నాందర్యాన్ని చిక్కులకు నెట్టి వేసింది రాణి. చెయ్యి దీపాన్ని కొట్టింది. దీపం కిందపడి చప్పలైంది. తటాలున లేచి కూర్చుంది.

“మీరా!....ఎప్పుడో వచ్చారు? ఎందుకు లేవలేదు—!”—ఏమో మనగ ప్రశ్నలు ఆవలియూ అడిగి, అతన్ని మంచమీదికి లాక్కుంది.

“కోమలి—నీకు తెలుసా? చిత్రం జరిగింది” అని అడిగి, ఆమె చేతులని తొలిగించి, పాదాలదగ్గర కూర్చున్నాడు.

“ఏమిటి?”

“నాకు నలుగురు భార్యలున్నారని ఎక్కడ మనుషులు చెప్పుకుంటున్నారు.”

“అందులో చిత్రం ఏముంది? అందరు మొగాళ్ళూ అంతేగా! చేమకున్న పెళ్ళాలు కారనుకోండి. మొన్న రాజమృగాను చెప్పింది.—ఇక్కడ చాలామందికి యిద్దరు పెళ్ళా లుండటం మామూలేట బస్ యింతేనా?” మొహం పక్కకి తిప్పుతలగడ వేసి నవ్వింది.

“దాని అర్థం నీకు తెలుసా?”

“ఆ ఎందరు పెళ్ళాలుంటేనే? ప్రేమించడం ఎప్పుడూ వాళ్ళ ర్నగా, వే నంతేగా—”

“ఈ విషయం విన్న తర్వాత నీకు నామీద అసహ్యం వేయరా?”

“వెయ్యలా-మిమ్మల్ని కా, యిదిగా ప్రేమిస్తున్నాను.”

“నాకు నామీదే అసహ్యం వేస్తోంది, నా మనస్సు నిజంగా ఎల్లాంటిదో తెలుసుకున్న వారెవ్వరూ నన్ను ప్రేమించరు.”

“నాకు తెలుసు-అందుకనే ప్రేమిస్తాను కూడా” అన్నది కోమలి.

అతను లేవబోయాడు.

“ఉండండి-గాజు పెంకులు తీస్తాను” అంటూ కోమలి లేచి, అతన్ని చక్కగా నడిపించింది. ఇద్దరూ బైటికి వచ్చారు. అతను గబగబా మెట్లెక్కి, వైదానామినికి వెళ్ళాడు. కోమలికూడా వెళకాక వెళ్ళింది. వారి రహస్యాలు వినేందుకన్నట్లు వెన్నెల వారిదగ్గరిగా వచ్చి విశాలంగా తొంగి చూస్తోంది చంద్రుడు మచ్చలి మేఘంకా రహస్యంగా దాచుకున్నాడు.

“నాకు ప్రేమించబడే అన్వత పోయింది కోమలి-”

“నేను బ్రతికివుండగా పోదు-” అని అతని బుజంమీద తలకాయ ఆలించింది, వేడి నిట్టూర్పు వెన్నెలలో చల్లబడింది. ఆమె కళ్ళల్లోకి చూస్తే విశ్వాసికి అవలొద్దు కనిపించింది. అతను అవతలికి అడుగు వెయ్యలేదు.

“మనం స్నేహంగా వుండగూడదా?” అన్నాడు.

“ఉన్నాంగా—”

“ఇంతదగ్గరగా కాకుండా వుండలేయా?”

“ఇంతకంటే దగ్గరగా ఎవ్వరూ వుండలేరు.”

“శరీరాలులేని ఆత్మలమైతే ఎంత బాగుండును!” అన్నాడు.

“ఆత్మలు విడివిడిగా వుంటాయి-వొక్క శరీరాలే దగ్గరగా కలిసి వుండేది—”

“నీ కెవరు చెప్పారు?”

“నేనూ చదువుతున్నాను భగవద్గీత.”

“నీ కర్మ మోతాదా?”

“ఓ-అరలది నాలాంటివాళ్ళ కోసమే వ్రాశారు ఎవరో.”

“అలాంటి?”

“ఏమో నాకు తెలీదు. చదువుతున్నప్పుడు అదంతా నిజంగా వుంటుంది. పుస్తకం చూసేసే ఏమీ వుండదు.”

“అట్లాంటప్పుడు, సువ్వెండుకూ ప్రేమించడం?”

“ప్రేమ చివిత్రమైంది-”

“ఓస్”

“నిజం.”

“మరి నా మీద కోరికెందుకు?”

“అది మనస్సుకి. ఇది శరీరానికి. అదేగా సున్న తాబట్టి.”

“అల్లా వొద్దు-అసలు కోర్కెలే వొద్దు-కద్దరం యిల్లాగే స్నేహం. వుండాలి. ఏం శరీరాల స్నేహం ద్వేషంగా మారుతుంది. అమ్మలని చంపేస్తుంది-”

“అబ్బో-అంత అల్లాగే నేనుండలేను-”

“మరి ఆ అలవాటు వొడుల్చుకోవాలి. అదే యోగం, తపస్సు అంటే....”

“కష్టం కాదు? ఎప్పుడూ, చచ్చిపోయ్యేరాకా అల్లాగే-?”

“ఁ!”

“అమ్మో-వొక్కసారి కూడా వొద్దు వొక్కసారి. మళ్ళా వొద్దు-”

“అట్లా చేస్తే మనం అందల్లాగే ఐపోతాం.-అట్లా చెయ్యక పోవడంలోనే ఇది అందం. జీవితం చింతగా వుంటుంది. బ్రతుకు మీద విసుగు వుట్టదు. గొప్పగొప్ప పనులు సెయ్యొచ్చు” అన్నాడు.

“అట్లాగైతే మీ రెవరిలాగో వుంటారు, కొత్తగా వుంటారు” అన్నది.

“అల్లా వుంటేనే తమాషాగా వుంటుంది. చూడు. నీ ముఖంతో నాకు పరిచయం వుంది. కానీ శరీరంతో లేదు. మనం రోజూ చూసే వాటిని, బాగా ఎరుగున్న వాటిని అదరంకో చూసి ప్రేమిస్తామా? అట్లా చెయ్యం. రోజూ వుండేదే-యింతేగా-అనుకుని అన్యాయం కంటాం. కానీ, తెలీనిదాన్ని, కొత్తదాన్ని తెలుసుకుందామని కోరిస్తాం-అ వాళ్ళోపనే ప్రేమంటే. ప్రియుడు ప్రియురాలిని ఎంత వరకూ ప్రేమిస్తాడు?-ఆమె పరిచయం దొరికి, భార్యగా చేసుకునే

వరకూ-అంతే....తర్వాత, వాళ్ళు మామూలు మొగుడు-వెళ్ళాలి
లాగా కీచుకాడుకుంటారు. పిల్లలు వుడకారు. మళ్ళా వాళ్ళ శరీ
రాలు కొత్తవస్తాయి. ఐహా వాటిని నహింకలేదు. ఆమె పిల్లాడిని
ప్రేమిస్తుంది. అయ్యో నన్ను మరిపోయిందే అని మొగుడు ఏడ్చి
దేవునిస్తాడు. అల్లాగే చిత్రకావడు అందాన్ని ప్రేమిస్తాడు. ఎంత
పరమా? అది తన కంసుద్వారా, పటులో లభ్యమయ్యేవరకూ.
అందాన్ని బిడ్డిచిన ద్వారా, అతను హాస్య ప్రపంచానికి దాస్యం
చేస్తాడు. కథల కెవరియూ అంతే-సత్యాన్ని నూటొలలో విధిస్తారు.
సత్యానికి దగ్గరగా నానకమే కలెత్వం. శక్తులు వైవాన్ని అన్వేషి
స్తాడు. జీవితం అంకా వొక అనంతమైన అన్వేషణ, జీవిత రహ
స్యాన్ని కోరించడం, రహస్యం తెలుసుకున్న తర్వాత అన్వేషణ
మాగుడు. అర్థంకాక అన్వేషణ మాయెయ్యడం జరుగుతుంది. అల్లాగే
మనం వొకటి వొకరు అర్థంకానంతవరకూ, శరీరాలు పరిచయం
కానంతవరకూ ప్రేమి చుకుంటాం."

అతను చూస్తాడును. అయితే అతని కళ్ళల్లోకి నిశ్చింతగా
చూచింది. మెదడులో, మెల్లం మరిచిపోయిన వూహలు పీడిస్తు
న్నాయి. మెదడు గుండెలదగ్గరగా వెళ్ళినట్లయింది. కోమలికి అదొక
వంతఅనుభవం. కోమలి తన్మయతతో అతన్ని విగించేసి, నేలమీదికి
కూలి, అతన్ని కింద లాగేసింది.

ఆమె పడుంకి, అతని తొడపై తల ఆనించి ఆకాశంకేసి
చూస్తూ. ఆమెలో మరి కోరిక లేదు. ఊహని కలవరపెట్టే కొత్త
అనుమానాలే అన్నీ.

'ఐతే జీవిత రహస్యం అంటే ఏమిటి?' అని అడిగింది.

అతని: నవ్వొచ్చింది.

"నూశావా-నీజీత యీ ప్రశ్న అడిగిందేటట్లు చెయ్యడమే
జీవిత రహస్యం!"

"హండి-మీదంతా వేళాకోళం చెప్పకపోతే, పోనీలేండి. నేనే
కనుక్కుంటా-"

"తప్పకుండా-నిద్రపో స్వప్నంలో కనబడుతుంది లే-" అని
అతను కూడా వెన్ను వాల్చాడు.

“నే కనుక్కున్నా రహస్యం. మీరే-”

అని ముక్తుగా నవ్వి నిద్రలో చూపు తెరిచింది- తెల్లారింది, సూర్యకిరణాలు చెవుల్లో గిలిగంతలెట్టి వారిని లేవగొట్టాయి.

10

ఆకులు రాలడం

నెల గడచిం తర్వాత, ఇందిరికి జబ్బు తీవ్రమాపం చాల్చింది, నిధి పెటనే రమ్మనమవి పెలిగ్రాం వొచ్చింది, శీతా కాలం, చలిరోజు లవి. పెలి గాం చూసుకుని దయానిధి మేడమీద గదిలో కొచ్చాడు. కోమలి రాత్నం వాడకటూంది. అతను తొందరగా సామాన్లు సర్దు కున్నాడు.

“టపా చూసుకున్నారా? యిందాక, వొచ్చాయి-” అంటూ పుత్తరాలకట్ట అతని కిచ్చింది.

అందులో వాకటి రిమాటిక్ నీనూ దగ్గరనుంచి. అందులో కొంత భాగం :

“నాకు నిన్ను చూడాలనుంది. నేను వొస్తాననడం, మళ్ళా రాలేకపోవడం, నీకూ, నాకూ మామూలై పోయింది, ఈసారి వొస్తున్నానని వ్రాస్తే నువ్వు నమ్మలేవెమో, గొల్లవాడు తోడేలు కథలో మాదిరి. ఐనా హిందూదేశం యింత పెద్దది కావడం, భారతీయుల దౌర్భాగ్యం అనుకుంటా. దేశం వైశాల్యమే, యీదేశంయొక్క అభివృద్ధికి అంతరాయం అనుకుంటా. ఒక్క రోజు చూడక పోతే సూర్యుడు అస్తమించ డనుకునే జాత్యన్నేహితులు, నెలలు సంవత్సరాలు, కలుసు గోకుండా, ఎవరి యిష్టానోవాళ్లు బంధించబడి, జీవితం ముగిస్తారేమో. చిన్నప్పడు అంతా ప్రేమ, స్వేచ్ఛ, వెలుగు, రోజులు గడిచిన కొద్దీ వెలుగు నన్య గిల్లుకుంది. జైలు కడ్డీల నీడలు పొడ గవుతుంటాయి. జాత్యన్నేహులు, శృంగారంతో కొట్టుకునే హృదయాలు, వొక్కటొక్కటే విడిపోయి, జారిపోతాయి. ఒక్క

రొక్కరే చెట్ల ఆకుల మాదిరి రానిపోతారు. జనసమూహంలోంచి, ఏకాంతంలోకి నడవడంలాంటిది. నా వుద్యోగం, నా కుటుంబం, నా పిల్లలు, నాపూరు, నాదేశం, నామతం - యీ 'నా'లో మానవుడు బంధించ బడతాడు. 'నా' లేకుండా వుంటే ఎంత జాగుండును! ఇట్లాంటి వెన్నో నీతో మాట్లాడుకోవాలనుంది, రేపు సాయంత్రం బండికి వొస్తున్నానంటే నవ్వుకు సుమా!"

ఆ వుత్తరం చదువుకుని, సర్దిన పెట్టిని వొక మూలగా నెట్ట వేసి, సోఫాలో కూర్చున్నాడు. కోవలి సోఫా వెనకాల కొచ్చి, అతని బుజం చివ చెయ్యివేసింది.

'నన్ను కూడా తీసుకెళ్ళరూ. ఇందిరని చూస్తాను.' అన్నది, 'నేను వెళ్ళడం లేదు రేపు వొక స్నేహితు దొస్తున్నాడు.' 'ఎక్కువగా వూడిటగా, వెళ్ళకపోతే జాగుండుదు. స్నేహితు డికి ఇ వొద్దని తెలిస్తే యివ్వండి.'

"ఐనా నేను వెళ్లి చేసే జేముంది?" "అ దేమిటి అట్లాగంటారు? పెళ్ళాంకి ప్రాణంమిడికి వొచ్చినా వెళ్ళి చూడే ని, మిమ్మల్నే అంటారు - "

"ఇప్పు డనడం లేదు గనకనా? - " 'పైగా నామూలాన్నుంచి అంటారు, తెలిసిందా?" "నువ్వు నాతోకూడా వస్తే, యింకా యేమనుకుంటారో అని భయం లేదు నీకు?"

"ఉండనుకోండి - నేను యిట్లాంటి వాటికి అలవాటు వద్ద దాన్ని, తెలిసిన దాన్ని - "

'నేనూ అంతే——" "నీ కొచ్చి, అవిడకి సంరక్షణ చెయ్యాలని వుంది."

"నిన్ను నన్ను చూస్తే, జబ్బు మరింత ఎక్కువయి అప్పుడే కళ్లు మూస్తుంది, ఏ స్త్రీ, మరో స్త్రీని హర్షించదు,"

"ఏం మూట లండవి? ఆడదాని మనస్సు మీకు బొత్తిగా తెలియ. పోనీ మీరు రేపు వొద్దురు గాని, యీలోగా నేనూ, నారయ్య వెళ్ళి రామా?"

ఇంతలో పెట్లమీద అడుగుల చప్పుడైంది. ఐదారుగురు పని

వాళ్లు మేస్ట్రు సెప్టేకల్ తొందరగా తోవలి కొచ్చి “యిట్టారండి” అని నవ్వు చేశారు. దయానిధి, కోమలీ గబ గబా మెట్టు దిగి కిందికి వెళ్లారు. ముందు వరండాలో నారయ్య చావ మీద పడుకున్నాడు. బుజాల మీద రెండు పెద్ద గాయాలు. రెడ్డిమీర చిన్నగాయం తగిలాయి, రక్తం కారుతోంది, తొందరగా బాగ్ తీసుకొచ్చి, నిధి చికిత్స చేస్తున్నాడు.

“సోమప్పగారి వనండి” అన్నాడు మేస్ట్రు.

“ఏం?” అని అడిగింది కోమలి.

“మీరేం నెప్పక్కణ్ణే, మీ వన్నమీద మీరు పొండి” అని నారయ్య మూగిగాడు.

“నారయ్య పెద్దగా రెడ్డిమీర ఉరుస్తాడు, ఓసారి పనికాడ కంకి యిప్పుడుంటుండాడు నారయ్య, నే యిప్పేది లేదంటుండాడు రెడ్డి. అవలికి నారయ్య తెగిసిపోయిందాడు. రెడ్డి, సోమప్ప రి దేంది నువ్వోటాలోడి ఏని యిట్టి గదమాయించినారు. ఈడు, అళ్ళని జరిగి, తంతాననండడు, అది కాబోను, తన్నుండారు.”

కోమలికి యీ కథ యేమీ అర్థం కాలేదు, తెల్లబోయి నిధి కేసి చూస్తూ నిలబడింది. మరోపని వాడు సిగవ్వు, చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

“ఈ పీకులాట దడ్డుక దొరుండది అయ్యవార! అయ్య వారితో నెప్పి, రెడ్డిబత్తెలో బొట్టు తగ్గిస్తా ననుండడు నారయ్య. ఇది యినంగానే సోమప్పకి నీవమెత్తింది, మారెమ్మ లేదండి సామే, రెడ్డితో పరాచికాలాడుతుంది అని నారయ్యకి పట్ట లేదండయ్యవోరా దాని జోలికి పోవద్దని, నారయ్య పెద్దగా అరిసి ఏరు చేసుండడు. నారయ్యకి మారెమ్మకి యేదో వుందని రెడ్డి తెగినాడు, మారెమ్మని, రెడ్డిని ఒకాడనే వొద్దని, యేరేరుంగా తొవ్వండిని నారయ్య దొకాయించినాడు. మారెమ్మ సోమప్పతో నెప్పకుంది, అది రెడ్డికి కన్నెర్ర. ఇద్దరూ ఏకమై మెత్తగా తన్నుండారు.”

ఈ కథ కూడా కోమలికి పూర్తిగా అర్థం కాలేదు, వాళ్ళని కూకలేశాడు నలుగురు పనివాళ్లు జారిపోయారు,

గిరి గుప్పన్న మాత్రం మిగిలాడు. దీనంతటికీ కారణం అతను చెప్పడం మొరలెట్టాడు.

“ఇదంతా అల్ల కర్నూలు సాముండనే, అడెక్కించిన బిచ్చం.”

“కర్నూలు స్వామెవరు?” అన్నాడు నిధి.

“అదా యీశ్వరం.” గుంపుల్లో ఎగడి వీదో నెత్తుంటాడు. అ మద్దిన మీరు యీడలరు సామీ కర్నూల్ లో మిటింగం చేసుండడు. ఏసోళ్ళని రమ్మని డబ్బుకేయి నే, తేవోయ్యుంటిని. ఆడు, దుడ్డు బాగా యిస్తేగాని, పనుల్లో తెల్లొద్దని, యిసుకెచ్చిండాడు. రెడ్డికి సేవ మెత్తింది. నారయ్య డడ్డి కోయిస్తానంటుండే అయ్యవోరితో చెప్పి. యీడ్ని ఏసోకావాలేపా అని సోమప్పతో నెప్పి, మారెమ్మ సాను మీద బాగా తన్నుండరు.”

తన బాధ్యత తీగిపోయిపోయి, అతను కూడా వెళ్ళిపోయాడు. మూడు కథలు విన్నతరువాత నారయ్యలి, వాళ్ళు ఎందుకు కొట్టారో నిధికి బోధపడింది. నారయ్య మాట్లాడడం మానేశాడు. కట్టు కట్టం తర్వాత నిధి లోపలికి పోయాడు.

“మీ కేమన్నా బోధ పడందా?” అని అడిగింది కోమలి.

“నారయ్య రెడ్డిమీద అధికారం చలాయించ బోయాడు. మారెమ్మతో రెడ్డి సరసాలాడటం నారయ్యకి నచ్చలేదు, తిప్పేసామీ, పనివాండ్రని ఎక్కువ జీతాలతోనూ సమ్మె చెయ్యమని ప్రోత్సహించాడు. ఇవన్నీ కారణంగా, రెడ్డి సోమప్ప కలిసి, నారయ్యకి పాతం చెప్పాడు. ప్రజాప్రభుత్వం ఎట్లా గుంటుందో కాస్త రుచి చూపించాడు.”

“ఐతే మీ రెళ్ళూ?”

“ఎట్లా వెళ్ళు?”

మాట్లాడి కుంటుండగా ఇందిరకి మరీ తీవ్రంగా వుందని మరో పెలిగ్రాం వచ్చింది. తనే మాడ్డానికి వస్తున్నానని శ్రీనివాసరావుకి నిధి పెలిగ్రాం యిచ్చి ప్రయాణం కట్టాడు, సాయంత్రం బండికి మధ్యాహ్నం రెండు దాటింది. క్షేపణ్ కి బండికోసం కబురు చేశాడు నిధి. ఈ లోగా అనంతాచార్యుగారు చక్కా వచ్చాడు. ఆయన్ని

చూడగానే కోమలి లోవల గదిలో కెళ్ళిపోయింది. తలుపు వెనక నెలబడి, వారి సంభాషణ వింటోంది.

“మొన్న దేవరకొండలో మళ్ళా గండ్రగోళమైంది విన్నావా?” అన్నాడు అన తాచాగ్గుగారు.

“చూచాయగా తెలిసి ది.”

“మళ్ళా మీ రాజభూషణమే ఇల్ల రివడ్డాడు, పింటింగు ముసీం తర్వాత గుండప్పగారింట్లో భోజనా తేర్చాటయ్యాయి. అక్కడ పెద్ద వాదం జరిగింది, గుండప్పగారికి ఇద్దరు భార్యలు. ఇకను జయన్న ఆ ఊపిస్తూ మాట్లాడుతున్నాడని అనుమానం, గుండప్ప, సర్కార్ల వాళ్ళకి నీతి, మర్యాద లేదని జాడించేశాడు. ఆ ఘర్షణలో నీచ రొచ్చింది, కోమలి పేరు కూడా ఎత్తిపట్టు నాకు గుర్తు—”

“గుండప్పగారి ఫిర్యాదు ఎల్లాంటిది?”

“ఏముంది? ఏవో అనవసరపు ప్రదేశాలు తెచ్చుకుని, మాటా మాటా అనుకోడం పెండ్లి లేకుండా వరాయి ప్రీతో వుండటం కంటే ఎక్కువ మెరుగే అంటాడు. భార్యని ఇతరులు అసహరించ కుండ కాపాడు కోడిమే పెండ్లిని రాజభూషణం అన్నాడు, దాని మీద ఆయన రెచ్చిపోయాడు కొట్టుకు నేండుకు సిద్దపడ్డాడు. నేను అడ్డం పడి సర్ది చెప్పాను, నన్ను మట్టుకు వొదిలారనా?”

“ఏం?”

“ఏముంది, కుంటర్లు! కాత్యాయనికి పెండ్లి కావడం కష్టం అంటాడు గుంపడ్చ. పోస్తే మా అమ్మాయి విరాగిణిగానే వుంటుందిలే, నీ కెందు కన్నాను. ఇంతకీ రాజభూషణం ఆ రాత్రే, మా ఎవళ్ళకి కనబడికుండా వెళ్ళిపోయాడు. ఈ రెడ్లు, పాపం, నారయ్యని చావడన్నారు చూశావా?”

“అవును మరి నారయ్యదే తప్పనుకుంటా” అన్నాడు నిధి.

“ఏడిశారు వెధవలు, వాళ్లు పొగరెక్క ఇద్దర్నీ పనిలోంచి తీసెయ్యాలిందే—” అన్నాడు ఆచారిగారు.

దానివల్ల సమస్య పరిష్కారం కాదు. అంతకీ కారణం ఏదో వుంటుంది. దాన్ని తొలిగించాలి. మీ కేమన్నా తెలుస్తోందా?”

“నా కేమీ కనబడ్డం లేదు.”

“జాతి వైరం, సరిహద్దు కొట్లాట, వీధలకీ ధనికులకీ నిరం తరం జరిగే యుద్ధం. ఆర్థిక సమానత్వం వుంటేగాని మానవుడు అందరినీ సమానంగా ప్రేమించడం నేర్చుకోడు.”

“సోషలిజమ్ రావాలివా నీ వూహా?”

“నా వూహా కాదు దయాదాక్షిణ్యాలు, బౌదార్యం, ప్రేమ- యిల్లాంటి పలువలకీ. భౌతిక సంపదకీ అంతటి దగ్గర సంబంధం వుంటే వుత్తమ ఆధ్యాత్మిక జీవనం అన్నింటికీ త్యజించి చిర- చింతాజేసి యోగికే సాధ్యం అవుతోంది గాని, కుటుంబీకుడికి సాధ్య వడటం లేదని మీకు తెలియించి కాదు. అందరూ యోగులు ఎల్లామా కాలేసు. కారు; కాకూడదు కూడానేమో! అంతేత అందరికీ సమాన భౌతిక సంపదని సమసూక్ష్మడం తప్ప గత్యంతరం లేదనుకుంటా. వాన్ని సోషలిజమ్ అనండి, మరోటనండి.”

“అవన్నీ గాలిలో మేడలుకాని, జరిగేనా? జరిగినా, మనిషికి కావల్సింది, తిండి, బట్టా అంతేనా?”

“అంతే అనను. అవి లేందే, యింకేవీ రావంటాను. అంతే; ప్రభుత్వం, ద్వీపాంతరవాస శిక్షలో వున్నవాళ్ళకీ, తిండి, బట్టా సమానంగా ఎర్పాటుచేస్తుంది. ప్రేమ, బౌదార్యం, ఆధ్యాత్మికచింతన మనం వాళ్ళల్లో చూడొచ్చు. ఉత్తమ గ్రంథాలు, కైళ్ళల్లో వ్రాయ బడినవే-బట్టని విసర్జించిన వ్యక్తి న్యూస్టు కాలనీలో మోక్షం పొందు తాడేమోచెప్పలేను కాని, తిండిని విసర్జించి మోక్షం పొందిన జీవిని ఎవ్వరూ చూడలేడు.”

అనంతాచార్యుగారు ఆలోచనలో పడ్డా, ఏదో ప్రశ్న ఆడగ దానికి సందేహిస్తున్న వాడికిమల్లే వున్నారు. రెండుమూడుసార్లు ఆ ప్రశ్న నోటిదాకా వచ్చింది, ఐనా దిగమిగేశాడు; మరోప్రశ్న తెగించి అడిగేడు,

“పోనీ, మరేదర్థం వెళ్ళి నీ భార్యని తీసుకుద్దామా?”

“జబ్బుగా వుండిట. ఇప్పుడే వెళుతున్నా. చూద్దానికి. తప్పు క్షరవై అడుగులేనా పూర్తయినట్లు లేదు.”

“వారంలో అవుతుంది, పనివాళ్ళు పల్పబడకపోతే,”

“గని తవ్వించడం విరమిద్దామా అని వుంది,”

“ఇంతవరకూ వచ్చి, యిప్పుడు మానెయ్యకం ఎందుకు? ఆ పనులన్నీ నే నేచూస్తాలే, నువ్వెళ్ళి నింపాడిగా వున్న తరవాత తీసుకురా,”

ఇంతలో, కోమలి రొట్టెముక్కలు ప చూడార పళ్ళెంలో వేసి కప్పుతో పాలు తీసు కొచ్చి, అచారి - రి ముందు బిల్లిమీద పెట్టింది. అవేని చూడగానే అచారిగారు కుర్చీలో కదిలాడు,

“నేను కూడా వస్తా నంటున్నానండి.”

“ఇక్కడా వొక్కడా వుండినక్కర్లేదులే. మా యింట్లో వుండువుగాని” అన్నాడు అచార్లుగారు.

“నా మూలన మీ కుక్కా కష్టం ఎందుకు కలగాలి?”

“కష్టం ఏముంది?”

“కష్టం కాకపోతే, పోనీ నింద కాత్యాయనికే పెండ్లయితే, ఎవ్వరికీ బెంగ వుండదు,”

అచార్లుగారు మాట్లాడలేదు. పాలు తాగేసి వెళ్ళిస్తానంటూ, వెళ్ళిపోయాడు.

“పాపం నారయ్యని వదిలి వెళ్ళా?” అన్నాడు నిధి.

“నే చూస్తూ లెడి, ఏం కియ లేదు. డాక్టర్లు, నర్సులు యింత మందున్నారా!” అంది కోమలి,

ఇంతలో బండ వోల్చింది. కోమలి పెట్టి, బెడ్డింగు బండిలో పెట్టింది, నిధి నారయ్య దగ్గర వెళ్ళాడు.

“నలువగానే వుంటుంది. మీ రెళ్ళి రండి. కోమల్ని తీసు వెళ్ళమోకండేం” అంటూ సీరసంగా అన్నాడు నారయ్య.

“లేదు, వొక్కణ్ణి వెడుతున్నాను.”

“అవలు తగువంతా దాని మూలకంగానే వచ్చిందండి.”

“ఏం?”

“అళ్ళ కూతలకే. గాని, అరెడ్డి, కోమల్ని గురించి ఏకేటో అనబోయాడు. మూతిమీద వొక్క ఉంటుందామ. దాన్ని అళ్ళ కాడికి, యాళ్ళకాడికి పంపి, నేనూ పిరూడబ్బగటిస్తున్నా మన్నారండి. తొత్తుకొడుకులు, నాకు సీదరేసి వుతిగ నండి. ఇట్టా నేనీ వారు ముండాకొడుకులు, లెగనీడి మక్కు లిరగ దంతామ.”

“నారయ్యా! మన పరిస్థితులు సవ్యంగా లేనప్పుడు, బోకులు అనేకం అనుకుంటారు, అవి నిజం కానప్పుడు, మనం కోపగించుకోటం దేనికి? మంచితో వాళ్ళని జయించాలి గాని, పగ సాధిస్తే, సర్వనాశనం అవుతుంది”

“ఈ నా కొడుకుల్లో మంచేటండి? ఏ ఎండకి ఆ గొడుక్కోనండి”

“సరే లే-వడ్డకో-”

“ఏం భయం లేదు, ఎళ్ళిరండి.”

నిధి వెళ్ళి బండిలో కూర్చున్నాడు.

కోమలి నిలబడి, బండిలోకి వొంగి, అతని చేతులు పట్టుకుని, కళ్ళలోకి జాలిగా చూసింది.

“దబ్బుని రావాలి.”

“ఏన్ని రోజు లవుతుందో ఏం చెప్పగల్గు?”

“మిమ్మల్ని చూడకపోతే వుండలేను, నేనూ వచ్చేస్తూ రేపో మాపో కోపగించుకోకండే?”

“నారయ్యని వదిలే!”

“ముసిలాడిది దుక్క శరీరం, చావడు” అని నవ్వింది,

“వచ్చేటప్పుడు అమ్మతగ్గార్చి, అవిడ తమ్ముడునీ, అందర్నీ తీసుకురండి-”

బండి కదిలింది, కోమలి వడబోయి, వెనక్కి తుళ్ళివడి, బండి నందు తిరిగేదాకా చూస్తూ నిలబడింది, దూరంగా ఎర్రచీరలో, చిన్ని చుక్కలాగై, ఎండలో కలిసి, మెరిసి, మాయమైంది కోమలి.

ఫేషన్ కి ఎవ్వరూ రాలేదు. బండి దిగి మామగారింట్లో అడుగు పెట్టేటప్పటికి సాయంత్రం నాలు గైంది. ఇంట్లో మనుషుల సందడి లేదు. పనిమనిషి మందువా వూడుస్తోంది, మధ్యలో నిలబడి “ఏవరికోసమండి?” అని అడిగింది. నిధికి ఏం సమాధానం చెప్పాలో తెలిసింది కాదు. ఎవర్నీ వరసతెట్టి పిలవడం అలివాల్సింది, ఇద్దరింగు బల్లమీద పెట్టించి, అరుగుమీద వచ్చాడు చేస్తున్నాడు, ఇంతలో ఏడెనిమిదేళ్ళ నయస్సుగల కుట్టాడు, అతని దగ్గరగా వచ్చి “అ

బల్లకింద నా బొంగరం యిరుక్కుంది, తీసిపెట్టరా?" అన్నాడు.

"ఎవరమ్మా నువ్వు?"

"మాధవయ్యగా రమ్మాయిని. మీ చెవరు?"

"ఇందిర తమ్ముడివా?"

"ఊ, నా బొంగరం తియ్యరా?"

అబ్బాయి మొహాన్ని బట్టి ఇందిరని పూహంప యత్నిస్తున్నాడు నిధి, బల్లకిందికి పాళి, కట్టుతో బొంగరాన్ని యివతలికి లాగాడు, దాంతోపాటు చచ్చిన పరిక కూడా యివతలి కొచ్చింది.

"నే నెవరో ఎరగవు?"

"ఉహు..." అంటూ తల వంకించి, బొంగరంతో రోడ్డు మీదికి నడిచాడు కుక్కాడు.

'అయ్యగారు లోప లుండారు, రమ్మంటుండా రండి' అన్నది వని మనిషి, లోపలి గదిలో చావమీర గోడకి జార్ల వడి కూర్చున్నాడు మాధవయ్యగారు. మొహం చేతుల్లో దాచుకుని కాళ్ళమీద ఆనుకుని చతికిల బడ్డాడాయన. ఇతన్ని చూడగా:—

"అ ఎవరు-ఆ" అంటూ నివ్వెరవడి చూస్తూ, వొక్కసారి లేచి, ముందుకు వెంటి, 'వొచ్చావా, 'వొచ్చావా' అంటూ నిధిని వెట్టిగా కొగిలించుకుని, కళ్ల మ్మట సీట్లు రాకుండా అతని భుజాన మొహం నోక్క వుంచాడు.

"ఇంక నువ్వే బతికించావు. మమ్మల్ని చేవుడు ఏట్లోకి నెట్టేశాడు." అంటూ కూలబడి, నిశ్శబ్దంగా బాధ వడ తున్నాడాయన.

"ఇంది రేదీ?" అన్నాడు నిధి మొహం అవతలికి తిప్పేసుకుని.

బాధ వడుతున్నవాళ్ల మొహాలు చూడడానికి అలవాటు వడ్డా, అతనికి యిదో వింత అనుభవం. ఈ దృశ్యంలో అతనికి బాధ కనపడలేదు కానీ, వొక అవాంతరాన్ని తొలిగించేటందుకు, మరో అవాంతరాన్ని అవ్వోనించినట్లుగా వుంది,

"నిన్ను, పోగొట్టుకున్నాను-కాస్త జరిగింది. కర్మఫలం పూరికే పోతుందా?"

"ఏవేవో అంటూ మాధవయ్యగారు కూర్చున్నవాడు లేచి, తొట్రుపాటుతో వచార్లుచేస్తూ, పైననువ్యాలు వేసుకుని నిధిని తీసు

గునిఁ బైటికి నడిచాడు, ఇద్దరూ నడవడం మొదలెట్టారు. నిధి
 మాధవయ్యగార్ని పరకాయించి మాశాడు, జీవితం ఆయన్ని ఎక్కు
 నుంచి లోయలోకి గిరవాపెట్టింది. కాలం ఆయన్ని మళ్ళా లేవదీసి,
 పైకి గిరవా పెట్టింది. ఐనా పైన వుండే అర్హత పోగొట్టుకున్న
 వ్యక్తికిమల్లే పదేపదే లోయలో పడి, గాయాలు తగిలిచుకున్న
 మనిషి. పైన వెళ్ళు వట్టులేవు; వెండుకలు బుర్రజేడికి పట్టుకోలేక
 పూడిపడ్డాయి, పూడబానికి వోపిగలేని తెల్ల వెంట్రుకలు నెత్తినే
 ఆశ్రయించుకున్నాయి. చర్మం ఎముకల్ని పట్టుకునే శక్తికోక జారి
 పోయి. నీళ్ళుపథ్య రాతిపహలో జారి వేల్చడే వృక్షజాలం మూడిరి,
 నిలబడి వుంది. శరీరం లోపల చూడొచ్చు వినొచ్చు నటించేటట్లుగా
 వుంది,

ఊరవతల చెఱుపుగట్టుకీ చేరుకున్నారు, మారంగా పాక,
 ముందు వండిరి కనిపిస్తున్నాయి ఊరు తగలకొనున్నట్లు, పాకవెనుక
 పడమటి ఆకాశాన్ని సూర్యుడు కాలుస్తున్నాడు, మారంగా ఆపురి
 మంద కదుల్తోంది. వడులు వాటి నిర్గుత్తువకి చెక్కిరించినట్లుగా,
 వెన్నంటి గుంపులుగా లేచి, చెఱుపులో పడుతూన్నాయి.

“ఊళ్ళో వుంచడానికి వీలే దన్నారు. ఏ శానిటోరియమ్లోనూ
 ఖాళీ లేదన్నారు. ఏం చెయ్యం? ఇక్కడ ఏర్పాటు చేశాను” అన్నాడు
 మాధవయ్యగారు. పాకవెనుక, వొక ముసలావిడ గిన్నెలు తోము
 తోంది.

“మా వాదినగారు, పాపం అవిడే రాత్రి, పగలూ—”

మంచంపైన మిగిలిన ఇందిర పడుకుని వుంది, పక్కనవున్న
 ట్రంకుపెట్టె లాక్కుని మంచంప్రక్కన కూర్చున్నాడు. దయానిధి.
 వికృతంగా నవ్వింది ఇందిర అస్తివంజరం, ప్రక్కకి కదిలింది—దెయ్య
 యివతలికి తీసింది—ఆ చక్కలో శిశువు పన్నించిన ఆశ్చర్యం వుంది.

“కదలకు—బెడ్ సోర్స్” అంటూ బైట నిలబడి మాధవయ్య
 గారు అరుస్తున్నారు.

అతనికేసినిశ్చలంగా చూసింది ఇందిర. ఎవరో ఎక్కడకో లాగే
 స్తున్న చూపులని, బలవంతంగా వొక్కసారి లాగి నిలబెట్టింది. అన్ని
 శక్తులూ, కంఠంలో వొక్కసారిగా ప్రజ్వరిల్లాయి, గుండెల్ని కాసేపు

కొట్టుకోడం ఆవుచేసి శబ్దరూపం చాల్చిన అంత్య శక్తుల ఆచ్ఛాటం అది,

“వోచ్ఛారా?—”

ముసలిమ్మగారు యీదృశ్యం చూడలేక లోపలి వెళ్ళి పడవటం సాగించింది.

“ఇక్కడ పారేశారు నన్ను—నన్ను వదిలి వెళ్ళకండే—” అని వోపిగలేక ఇందిర కళ్లుమూసింది.

దయానిధి మనస్సు నిశ్చలంగా వుంది. చుట్టూ శిఖరాలు కరిగి, కడిలి పడిపోతున్నాయి. నదులు జన్మస్థానానికి ఎగబ్రాకుతున్నాయి. నేలమీద పడిపోయిన ఆకులు పైకి లేచి చెట్లని కలుసుకున్నాయి. ఇంతటి శక్తులమైనదాతావరణంలో తనొక్కడే స్థిరంగా, ప్రశాంతంగా వున్నాడు. అతనికో వుద్రేకం లేదు, తాద లేదు, బెంగ లేదు, దిగులు లేదు. ఇందిరతో కలిసి సూర్యోదయ సాందర్యంతో ఆవులించ లేదతను; చందమామ చల్లటి అందంలో నిద్రలో ప్రేమతో కదలలేదతను; నక్షతాల కనుసన్నలకి కామంతో వొణకలేదతను; చల్లటి నీళ్ళ పులికరితలతో సోమ్మసిల్లలేదతను; గుండెలూ, గుండెలూ విశ్వగానంతో మేళవించి కలిసి కొట్టుకోలేదు, అన్ని నదులూ కలిసి పొయ్యో మహాసముద్రంలాంటి ప్రేమ ప్రవాహంలో వారి రక్తాలు పేరుపేరుగా నేల్రవహించాయి. సృష్టికోసం పెనుగులాడటం నేర్చుకుని అమాయకపు ప్రాణుల విచిత్రప్రశాంతం అతన్ని ఆవరించింది. పాటలు పద్యాలు, యజ్ఞాలు, యాగాలు, క్రతువులు, ప్రార్థనలు,— ఎన్ని చేసినా, చందమామ అంతకంటే ఎక్కువగా ప్రకాశించదు. గాలి అంతకంటే జోరుగా వీయదు; కెరటాల సంఖ్య పెంచుకోలేదు పముద్రం; ప్రేమించదు మానవహృదయం సుఖపడటం నేర్చుకోని వాళ్ళకీ తాదపడటం చేతగాదు.

మళ్ళా ఇందిర చూస్తున్న లోకంలో తలుపులు తెరుచు కున్నాయి; కళ్లు తెరిచిందా—!

“నన్ను ఎప్పుడూ వదిలి వెళ్ళకండే—” శరీరంలోంచి విడిపోయిన చెయ్యి అతని చేతిని ప్రమాదంగా స్పృశించింది. చేతి చర్మం తిరగేసిట్టుంది. ఇంకా యీ పెనుగులాట ఎందుకో! ఎవరి

కోసమో యీ గుండెలు కొట్టుకోడం, ఎందుకో! చర్మాలని పట్టుకొని పిక్కుతినడా లెందుకో! యీ లోకంలో ముసుగుని మరోలోకంలో తెరుచుకొన్న ఆమె నేత్రాలకి యీ చీకటిలో చాగుడు మూత లెందుకో!

ఏ మనాలి? ఏ చెయ్యాలి? అతనికి తెలిడంలేదు. లేచి బైటకి వచ్చాడు. పడమటి ఆకాశపు మంటలోపడి సూర్యుడు దగ్ధమై పోయాడు, నునై మేఘాలు కొట్టుకుపోతున్నాయి, ప్రకృతివాదతో చీకటైంది. పాకచుట్టూ పెనవేసుకుని గాలి మూలుసుతోంది. పెలి గ్రాఫ్ స్తంభంపై కాకి ఏకాంతంగా ఏడుస్తోంది. ఎవరికోసమో లోపల్నించి “నాన్నా” అని పెద్దకేక వినబడింది. “మాడు నాయచా” అంటూ మాధవయ్యగారు నిధిని లోపలికి గెంటాడు. “వెళ్ళి పోతారా?” అని ఇందిర రెండుకళ్ళని ప్రశ్నార్థకంగా త్రిప్పి; మాపు నిలబెట్టి వేసింది. అది మృత్యువు జీవాన్ని అడగిన ప్రశ్నని అతనికి తెలుసు. అతని చేతిని పట్టుకుని పూపింది. ఆ పడవకి లంగరి అందదు; ఎక్కడై దాన్ని నిలబెట్టలేదు, మృత్యువుని స్పృశించాడు. జీవంయొక్క కడసారి మాధుర్యం అతని చేతుల్లో తన్నుకులాడింది. సృష్టి రహస్యాన్ని అతను శోధించినట్లయింది. అతని హృదయంలో ప్రశాంతమైన వెలుగు వాహిని, సుఖదుఃఖాలని విసర్జించి, పుర్రేకా అకి అతీతమైన మహత్తర చైతన్యం అతన్ని పుక్తమై మానవుణ్ణి చేసింది.

లోపలి ముసలిమ్మ, బైట మాధవయ్యగారు, ప్రపంచానికి అర్థమయ్యే ఏడుపు సాగించారు, ఏడ్పులో గాఢీర్యం, పరిపూర్ణత వుంది. దానికి అంతరాయం వుండకూడదు, మానవుణ్ణి జీవితానికి కట్టి పడేసేది కన్నీరు, అది అంత్యాలున్నది కన్నీ రోకటే, దానికి అతీతమయ్యాడు దయానిధి. మానవ జీవితాన్ని కన్నీటి బిందువుగా మార్చి, అరచేతిలో వుంచుకొని, దాన్ని పరీక్షగా చూసి, కరిగించి వేసే సమయం అది. ఆ కన్నీటి బిందువులో కలిసిన వెన్నో ప్రేమ వాహినులు; ఎన్నో నవ్వు అలలు; మనిషిని మనిషిని బంధించిన కుంపరల గొలుసు. యవ్వనంలో వేడెక్కి, వ్యర్థకృత్యంలో మంచు గడ్డయి, మృత్యువులో పరమార్థం పొందిన కన్నీటి బిందువుకి అర్థమే

లేదా? లేదు. కన్నీటికి అర్థం లేదన్న కలంపుకి కన్నీరు తప్ప. కన్నీటికే వేరే అర్థంలేదు.

కర్మకాండంతా తనే జరిపాడు. ఇందిరమహాయల్లాలన్నారు; పుణ్యం చేసుకుని పునిస్త్రీచాపు చచ్చిందన్నారు. పిల్లలు లేకపోవడం మెరుగన్నారు పెద్దలు. అతన్ని మళ్ళా పెళ్ళిచేసుకో మన్నారు పెద్దలు. శవాన్ని తగుల బెట్టి నడిచి వచ్చిన కాళ్ళతో పెండ్లి పీటల మీద కూర్చోమన్నారు. చితికి అగ్గిపుల్లి గీసిన ఆచేత్తో, అగరొత్తులు ముట్టించమన్నారు. అక్కాంతికోసం అర్థం లేని ధ్వనులు చేసిన ఆనోటితో గదిలో బాటసారి చెవులో ప్రేమమంత్రం పఠించమన్నారు. ఈ మనుషులు గోనిబస్తా మనుషులు. ఏ బస్తాఖాళీగా పుండకూడదు: అందులో పుష్పాలు వెయ్యాలి; లేకపోతే రాళ్లు వెయ్యాలి; కట్టెలు వెయ్యాలి. ప్రతివాణ్ణి ఆ బస్తాలో ఏగేసి, బెట్టు కొమ్మకి ప్రశ్నాను తీస్తారు.

ఐదువేలు కట్నం అన్నారు; పదివేల అన్నారు; ఎవరి పీకకో కాడుకట్టి నులవ మన్నారు; అందుకు అంచం ఐదువేలు - అందమైన, గుండ్రని మృదువైన ఆమాయకపు పీకలు. అతను రైలు ఎక్కి దాకా అంటూనే వున్నారు; అతన్ని సెకండుక్లాస్ తో కూర్చోబెట్టి, పక్కపెట్టెలో కొంత దూరంవరకూ ప్రయాణం చేశారు పెద్దలు. వారిని తప్పించుకుని బైటపడ్డాడు ప్లాట్ ఫారం మీద ఆడాళ్ల పీకలు చూసి భయపడ్డాడు. టికెట్ యిచ్చేసి, వొంటెద్దుబండి కట్టించుకుని గోదావ రొడ్డుకేసి పోనీ మన్నాడు.

*

*

*

గోదావరి గట్టమైతే నాలుగుమైళ్లు వెళ్ళింతర్వాత దయానీధి, జగన్నాథం ఆశ్రమానికి చేరుకున్నాడు. తొమ్మిది గంటలైంది. గట్టుకి ఫర్లాంగు దూరాన, వల్లంలో, ఒక పెద్ద పూరిపాక, రెండు మూడు చిన్న గుడిసెలు వున్నాయి. ముందు రెండు పెద్ద చెట్లు చల్లటినిడల్ని వేస్తున్నాయి, వెనక గడ్డివామి, రెండు మూడావులు. దూడలు గంతులేస్తూ మేస్తున్నాయి, ఒడ్డున నగం నేలపైకి లాగిన పడవ, కట్టికట్టే వుంది. నిధి బండిలోంచి తన కెడ్డింగు దించి, బండి వాడికి డబ్బు లిస్తుండగా, దూరంగా లోపల్నించి వొక నన్నటి

పొడుగా టాయన వరుగెత్తుకుంటూ వొచ్చాడు. మధ్యపాసిడి, పక్క-
లకి అడిచి దువ్విన పొడుగాటి వెంట్రుకలు. సన్నగా ఎత్తుగా లేచిన
ముక్కు, కొంచెం బైటికి వొచ్చే కింది పెదవి, తెల్లటి వొడులు
ఖద్దరు పైజమా, బొత్తాలు లేని కంటి మెడ లాల్పి, పై న కువ్వాలు,
ఎడం చేతిలో పొట్టి కట్ట—ఆ వ్యక్తి జగన్నాథం.

“రుగావతా, రుగావతా—” అన్నాడు, పూర్తిగా బొంగురు
కాని కంఠంతో. యవ్వనంలోని అబలత్వం యింకా ఆ కంఠంతో
వుంది.

నిధి వెనక్కి తిరిగాడు, జగన్నాథం రెండు చేతులూ, అతని
మెడచుట్టూ వేసి. కాగిలించుకుని “రుగావతా, కిళ్ళన్నాని, కిళ్ళ
న్నాని...” అన్నాడు. అప్పలా అమర్పబడ్డ నల్లటి కనుబొమ్మలు
అతని కళ్ళకి వొక తీవ్రత నిచ్చాయి ఆ తీవ్రత పుడ్రేకంతో చలి-
చింది.

“తమిళం కేర్చుకుంటున్నావా?” అన్నాడు నిధి.

“మా పాఠశాలలో చేరినవారై, శిష్యత్వం స్వీకరించి, వోనమా
లభ్యనించొచ్చు, లైక్ మై లైఫ్—నా జీవితంలాగా, నా భాషయున్
గూడ తలక్రిందులైందని గ్రహించలేల, రుగావతా!” అన్నాడు.
ఖద్దరూ కసిగా నవ్వుకున్నాడు. అతని రెండు చేతులు పట్టుకుని
కళ్ళల్లోకి చూశాడు నిధి. పక్కున నవ్వాడు,

“ఓన్—మనమూ చెయ్యగలం” అంటూ జగన్నాథం కూడా
పక్కున నవ్వాడు. అట్లా యిద్దరూ, నిలిచి, నిలిపి, నాలుగై దుసార్లు
అర్థం లేకుండా నవ్వుకున్నారు. బండివాడు తెల్లబోయి, పక్కున
నవ్వి, ఎద్దుని హుషార్ చేసి, యీల వేసుకుంటూ, బండిని తోలుకు
పోయాడు.

‘కట్టతీసుకొచ్చావ్, కొడతావా ఏమిటి?’

జగన్నాథం, చేతులో కట్టని పైకెత్తి, దానికేసి చూస్తూ—

“A dog hath a bone to lick

A girl hath a flower to pick

The king hath a bed to fall sick

But a Lord of the world (అంచే జగన్నాథం) has only
a stick.

మదీయ జీవగట్ట—జ్ఞాపకం వుండా. జీవము + కట్ట—జగమ
నంది— The staff of my life—

ఏ కొండకోసల మడిసియుంటిరి? ఏ సీమ చాగియుంటిరి?—
యిన్నినాళ్లు. చెప్పండి—” అని కట్టని చెండుసార్లు గాలిలో విడి
ల్పాడ,

జగన్నాథం తువ్వలుతో పాగాచుట్టి. బెడ్డింగ్ నెత్తి నెట్టు
గుని, ఆర్యా ప్యాగతం, సుస్యాగతం—తదీయ రాకచే-యక్సకూక్
బాడ్ గ్రామర్—మదీయగృహంబు-పూర్ణి ఫర్ ది నేక్ ఆఫ్ రైమ్-
పావనంబయ్యె—దయచేయును—లేదా—ది గుడోల్డ్ మిడివల్
ప్రెడిషన్—శ్రీశ్రీశ్రీ మహా, మహా. తత్ ఓం, ఓం, ఓం—శ్రీశ్రీశ్రీ,
ఐహుపరాక్—” అంటూండగా యిద్దరూ నడిచి యింట్లోకి చేరు
కున్నారు.

ఇంకా నలుగురు కుజ్జుళ్ళు చెట్లక్రింద చాపలమీద కూర్చుని
చదువుకుంటున్నారు. వాళ్లు లోపలికొచ్చారు, ఒక బ్యాబి నిమ్మరసం
నీళ్ళల్లో పోసి, పంచదార కలిపి తీసుకొచ్చాడు. ఈలోగా జగ
న్నాథం తువ్వలు తీసుకొచ్చాడు.

“స్నానం తాచరింతమా?”

“ఓ. ఐతే నీ ఆశ్రమానికి ఏం పేరెట్టావ్?”

“ఈ పుణ్యభూమిని ఆశ్రమం అనడం పాపమని గ్రహించండి
స్వామీ. ప్రపంచంతో నిమిత్తంలేని వారి కిడ తావులేదు. —టూ
యూస్ నారయ్యాన్ లేంగ్వేజ్, ఫర్ చేంజ్—సంఘంలో వుండవల్సిన
వారికి యిక్కడ మార్గం చూపుతాం. అజ్ఞానాంధకారంలో వున్న
నిరక్షరాస్యులకి—ప్రబంధకై లి మహాత్మా—జ్ఞానం కరిపించి, వెలుగు
చూపుతాం—”

“ఆ సంకల్పం వున్నవాడవు, పూళ్ళోపుండక, యీ నిర్జన
ప్రదేశంలో ఎందుకు?”

“అంతరాయం లేకుండా కార్యనిర్వహణ కొనసాగించడానికి—
'కాలవర్షం'—ఇంతకీ బావగారు, మనలో మనమాట, పొట్ట కూటి
కోసం, పుద్యోగంకోసం అడ్డమైన వాళ్ళ లెగ్సు పట్టుగోటం నాకిష్టం
లేదు, చాతా కాదు. కొన్నాళ్లు ఆ అవస్థలన్నీ వడ్డాను, ఎవడో మన

పుద్యోగం యిచ్చేదేమిటి. మనమే యిద్దాం, అనుకుని, అట్టే ఆలోచించితే, బుట్ట కెరటం వచ్చింది. ఈ అజ్ఞానంలో వడ్డాను - bye the bye 'అజ్ఞానం' అన్నది, మీ రింతకుపూర్వం 'అశ్రమం' అని వ్యవహరించినారే, దాని నామాంతరం. Why so, you may ask."

ఒడ్డుకు చేరుకున్నారు, నీళ్ళలోకి దిగారు.

"ఇది మన జీవిత నౌక, నావ, సుకుమార డింగీ. సాయంకాల విహారానికి,——" అని జగన్నాథం, ఆ పడవమీదకి ఎక్కి అందులోంచి, నీళ్ళలోకి దూకి, యీది స్నానం చేస్తున్నాడు.

ఒళ్లు తుడుచుకుని, చెట్టుకింద కూర్చున్నారు.

"ఐతే బావగారు, ఇందిర పోయిందంటగా—"

"అవును."

"జీవితం చిత్రమైంది సుమండి. మనిషి అద్భుతగలకపోతే, జీవితం, సమస్యలని అదే పరిష్కారం చేస్తుంది."

"అది పరిష్కారం కాదు, సమస్య లేకుండా చెయ్యడం పరిష్కారం ఎట్లా గవుతుంది? సమస్య లేపోవడం మృత్యువు కన్నా. అవుతే, జగన్నాథం, నీకు పెద్దాంతో కావరంజేసే యీదొచ్చింది——"

"ఎవరి పెద్దాంతో మహాత్మా? వుడ్ హౌసీయన్ టోక్— నాకు స్త్రీలు ఆర్థికారండి—వాళ్లతో నిమిత్తం కనపల్లేదండి— బొమ్మలతో మాదిరి, వాళ్ళతో ఆషకోవా లివిస్తుంది. కానీ, ఏ వొక్కరితోనూ, ఫర్ ఆల్ టైమ్ వుండడం అంటే భయం, అండి.— నా వుద్దేశం—మొదటి మనిషికి తోచక యిదవుతుంటే కాలక్షేపానికి, 'స్త్రీ'ని సృష్టించుకున్నాడని నా అనుమానం - హాల్డేన్ కి వుత్తరం రాసి కనుక్కోవాలి—"

"నీకు వాంఛ—"

,"Say, passion."

"అదే-పోనీ-లేదు నీకూ?"

"ఓమీ పనివంగు లేనివాడి కవన్నీని-చేతినిండా పనుంటే, అదో పెద్ద బాధ కాదు-చేక్ మైలైఫ్—ప్రాద్దున్నే లేస్తాను. గోదావరిలో

రింటు స్నానం చేస్తాను. స్వయంగా పాలు వితుకుతాను-తరవాత మొక్కలు, తోటా చూసుకుంటాను. అన్నం వొండుతాను - మధ్యాహ్నం వ్రత్రికా వతనం, చదరంగం, పాతాలు చెప్పడం- సాయంత్రం, తెలికైన తేయాకు డ్రింక్ - ఇండియన్ టీ - డెన్ బోట్ పైర్ - రోయింగ్ ఎ గ్రేట్ ఎక్స్టర్ సైజ్ - నైట్ ని, చెట్టుకింద వో పాతికమంది పోగవుతారు-పదింటివరకూ వాళ్ళకి చదువు నేర్పడం-కానీ ఖర్చులేదు, రాజాలాంటి జీవితం-ఎవరిదగ్గరా దమ్మిడి పుచ్చుగోను, శిష్యబృందం వొకడు చితవండు, మరొకడు మిరప కాయలు యిస్తారు, ఇంటిదగ్గర నుంచి బియ్యం వస్తాయి. ఆ ఆవు చూడండి, శిష్యు లిచ్చిందే-ఆసలు వాళ్ళే వొండిపెడతా న్నట్టారు బట్ ఫర్ మి ఎందుకు? బదేశ్ లో యిది పెద్ద యూనివర్సిటీ ఆవు తుంది. ఆప్పుడు మన దర్శనార్థం, మాశవ్యాజీ, గాంధీ చక్కా వస్తారు. జీవిత రహస్యం అదే—ఏదీ కోరకుండా ఏదో పని చేసుకు పోండి—ప్రపంచం మీ కాళ్ళముందు వాలుంది, ఏమన్నా అడిగారా, చెప్పేక్కతుంది—ప్రపంచం, వరల్డ్.”

వంటలయ్యాము, భోజనాలుచేశారు. కాసేపు వడుకునిలేచారు. సాయంత్రం టీ తాగి, పడవ పికారు బైలుదేరారు. దూరంగా నదిలో సూర్యుడు కోయలికి కావలా వేస్తున్నాడు. గొట్టెలమందలా మేఘాల్ని, మంచినీళ్ళకోసం అన్నట్లు, నీటి అంచుమీద గుమి కూడాయి, నీటి ప్రవాహం అరిసిపోయి, ఆకాశాన్ని పై నకప్పుకుని నిశ్చలంగా నిద్రిస్తోంది. రెల్లుగడ్డి వయ్యారంగా వింజామరేస్తోంది. పతులు భయంతో గానం చేస్తున్నాయి. ప్రేమని అన్వేషిస్తున్న కెరటాలు చీరమడతలు విప్పకుని, పడవని స్పృశిస్తున్నాయి. నది నిద్రనుంచి లేచి, ఆవులించి పడవకి రోవ చేస్తోంది.

“జగ్గూ!”

“మిమ్మల్ని మీరు పరిజేసుకోండి-”

“పోనీ నాథ్-”

“ఇంరాకటిదే బాగుంది-నాథ్ ఫర్ వాట్? జగత్ మదీయ శరీరం-నాథ్ మదీయ ఆత్మ—”

“అల్ రైట్ - జగన్నాథా”

“దబ్ ఈజ్ వెటర్. ప్రాసీడ్,”

“ఇతే మీ అమృతం కూతురెట్లా వుంటుంది?” అని నిరసీశ్వర్లు చెయ్యిపెట్టి కలుకుతూ అడిగాడు.

“నాకు తెలిసినంతవరకూ, ద్వందాలమీద నడుస్తోంది, విభుతీక రిస్తాను: రెండు కాళ్ళు, రెండు చేతులు, రెండు కళ్ళు, నాసికారంధ్ర ద్వయా - ‘యా’ తరవాత అరసున్నుందో తేదో శర్మగారికి చాసి కనుక్కోవాలి, - ఏన్ ఆధారిటీ ఆన్ అరసున్ను.”

“ఆది కాదోయ్ - ఎవరి పోలికని?”

“అందంగావుంటే అమ్మపోలిక, మొద్దయితే నాన్న పోలికా -”

“సీ పుడైక్కలో -”

“కోడి జాతికి, మనిషి జాతికి మధ్య మరోజాతి వుండేదిట. ఆ జాతి తఫిసీళ్ళు, ప్రాచీన సస్తివంజులాల సమీకరణ శాస్త్రజ్ఞులకు లభ్యంకాలేదు. ఆమధ్య జాతికి అనొచ్చు -”

‘అసందర్భంగా మాట్లాడావంటే, పడవ పూపుతాను’ అంటూ నిధి పడవని కదల్చడం మొదలెట్టాడు.

“ఏమందోయ్ - కన్నీరై, అగానుడై, అపరిచితుడై, అశోక వుండనై

Unwept, unsung, unknown, unhonoured,

One, two, three

Timeless waters of Godavary,

Swallowed Jagnnath's mystery,

And flowed into the sea of Eternity.

But చాసి, who is the boatman? నావికుడెవడు? —

The wealth of kindness,

Dayanidhi

He, the botman, made a childish mess,

Of loving humanity,

With kindness killed,

With burning passion, chilled, —

అయ్యా, మనం కేవలం పూరికే వుండటం వొక్క అంధ్రదేశానికీ, వొక్క భారతభూమికి కాక, జగత్తంతకీ నష్టం అనవచ్చు.

మనపద్యాలు, వొక్క తెనుగు, అంగ్లంలోకాక, నార్వీజియన్ భాషలో కూడా శబ్దమకాబడే దినం దగ్గరలో రానున్నది. అన్ని హక్కులూ దయానిధివి, వలయువారు, కేర్ ఆఫ్ కోమలి, నాగుమణి గ్రంథమాల, తప్పొప్పుల పట్టిక, సుశీల టిప్పము, నారయ్య అఖరి కూర్పు, వెయ్యివ్రతులు, వెరి—'తెలుసుకోలేదు'—"

తరవాత జగన్నాథం సంగీతం మొదలెట్టాడు. ఇసిక తిన్నే మీడికి చేరుకున్నారు.

"నీ జాబితాలో అమృతం పేరు వొదిలేకావే?"

"మీకు కోపం వచ్చినట్లుంది, తమాషా కన్నాను."

"నాకేమీ కోపం లేదు, ఇతే నేనొక ట్యుగుతాను చెప్పు."

"సెలవియ్యండి—"

"నువ్విల్లా, చిత్రంగా మాట్లాడతా వెందుకు? స్వభావమా, తెచ్చి పెట్టుకున్నదా?"

"తెచ్చి పెట్టుకొనేది ఏదీ లేదు."

"ఎప్పుడైనా నువ్వు నువ్వుగా వుంటావా?"

"నేను నేనుగా వుండే అవసరం, పుస్తకాల్లో మనుషులకి తప్ప మామూలు లైఫ్ లో మనుషులకి రాదు. వొస్తే వాళ్ళు చస్తారు."

"ఇప్పుడు మాట్లాడుతున్నట్లుగా, ఎప్పుడూ ఎందుకు మాట్లాడవు?"

"ఇట్లా మాట్లాడితే, ఎవ్వరూ లైక్ చెయ్యరు—"

"నీ సంభాషణంతా వొక నటనన్నమాట"

"అసలు జీవితమే నాటకరంగం; మనం అందరం పాత్రలం; సంభాషణ నటనెందుకు కాకూడదు? నటుడు నటించడం మానేసి, తన నిజస్వరూపం ప్రదర్శించి గొడవలు మొదలెడితే, ప్రేక్షకులు ఏం చేస్తారని మీవూహ? అందుకనే భర్తృహరి ఏమన్నాడంటే— భర్తృహరి గాడి స్పెల్లింగ్ రాదండి—"

"ఇస్, మళ్ళా మొదటికొస్తున్నావు—"

"ఆయన హృదయ ద్వారంబుల్ మూసి, చిట్లు పడ్డ దోలు

వలె.—ఆర్ టు వేరీ ది మెటఫర్, -తల్లిపాలు తాగిన పాపవలె —
పూరకుండును—”

“కేర్ ఆఫ్ కోమలి అన్నావుకదా, నీ వుద్దేశం?”

“.....”

“చెప్పు, విన్నే—అబ్బో, కోపంకాబోలు!”

మళ్ళా యిద్దరూ పడ వెక్కి, వొడ్డుకు తోసుకొస్తున్నారు.

ఆ రాత్రి, భోజనంచేసి, చెట్టుకింద మంచాలు వేసుకున్నారు.
దయానిధి అప్పుడన్నాడు.

“కోమలి నాతో వుంది—తెలుసా? అందుకనే కేర్ ఆఫ్ కోమలి
అన్నావనుకున్నాను.”

‘నా జీవిత రహస్యాన్ని చేపించే వరకూ మీరు నిద్రపోరను
కుంటాను. కోమలి పేరెత్తారంటే, నేను నిస్కారణంగా పొయ్టితో
దిగిపోతాను.

Where art thou roaming

O, Komali;

In the wasteful valley

Of poisoned honey?

In the arms of strong stupidity?

వండ్రపుల్ గరల్ భావఃవిత్వం మీద వ్యాసాలు దంచేస్తు
న్నారీ మధ్య. ఆఁద్రకవిపుంగవులు, కోమలి ఫోటోగ్రాఫ్ కింద
విశ్మంకా సంతకాలు పెడితే సరిపోను.”

“నీన్ను చూడాలి, తీసుకురమ్మంది. నువ్వు నీళ్ళల్లోకి
గంటావుట—రానీ తగిన కాస్తీ చేస్తానంటోంది.”

“చప్పునే ఆంధ్రరాష్ట్రం) వొస్తుందని బెంగ కాబోలు—”

“అంటే?”

“ఏదో అన్నాను పోనిస్తురూ, చంపక—”

ఇంతలో వో పదిమంది చదువుకోడానికొచ్చారు. వాళ్ళతో
తల్లి జగన్నాథం యింట్లో కెళ్ళిపోయాడు, తెల్లారింది. బిల్
వచ్చింది, నిధి ప్రయాణం కట్టాడు,

“నువ్వు తప్పకండా రావాలి సుమా!”

“తప్పకుండా కొస్తాను—కోమలి కివి నా మాటలుగా చెప్పండి -

ఏమైనా నున్నాయున్, సీసల్లటి తలంపే, గాడ్పుని వడగండ్లు చేయవా

ఏదీ హోర్మోనిష్టూ, బిలిహారిలో, నాలుగున్నర.-

నీ మందలో చేరినా,

ఏకాకివై, అలికి ముగ్ధుడౌను

జోసుకోని, నీ బ్రతుకు తెరువు,

సూసుకో, వొయ్యార మైర.-

అమ్మో, యీ పూట రావడం లేదండి—ది రీజన్ యీజ్, చక్కగా మొదలెట్టి పాటలోకి దిగాను—ఎనివే.-దిపావళి కొస్తాను—మా అమ్మతాన్ని చాలా, చాలా అస్కానని చెప్పండి-” బండి దూరంగా వెళ్ళిపోయింది.

దయానిధి అమ్మతం గారి పూరు చేరుకునేటప్పటికి సాయంత్రం ఐదుగంట లైంది. సామానులు స్టేషన్ లో పెట్టేశా. వొక్కడూ, పూళ్ళోకి నాలుగు మైళ్లు బండిమీద ప్రయాణం చేశాడు. బండి వొం తెన దగ్గట నిలిచింది. బండివాడు అమ్మతంగా రింటి గుర్తులు చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు. దయానిధి చీకటివడే వరకూ పూళ్ళోకి వెళ్ళరలు చుకోలేదు. దూరంగా కుడివైపున పొలాలు కనిపిస్తున్నాయి. పొలాన్నించి అందరూ యిళ్ళకొచ్చే సమయం అది. అమ్మతం భర్త కాంతారావు ఎదురవుతాడేమో ననిపించి, నిధి ఎడం వైపు చెటువు కేసి నడవడం సాగించాడు.

జగన్నాథం నవ్వినప్పుడూ, పలి తిప్పుతూ చెప్పినప్పుడూ, అతనిలో ఎక్కడో అమ్మతం ఛాయలు కనిపించినట్లు, నిధికి గుర్తొచ్చింది. ఎవ్వరూ చూడకుండా, అత నొక్కడూ, అస్పృశం కూతుర్ని ‘రహస్యంగా’ చూసి వెళ్ళాలని సంకల్పం. అందరికీ తెలిసేట్లుగానే వెళ్ళి, బహిరంగంగా ఎందుకు చూడగూడదూ అని ప్రశ్నించుకుంటే సమాధానం లేదు. అందులో వొక నిగూఢమైన, రహస్యమైన ఆనందం వున్నట్లుంది. అది ఎవ్వరితోటీ చెప్పకోడానికి వీలేనిది. ఇకన్ని చూసి అమ్మతం సిగ్గుతో తలొంచుకుంటుంది. వచ్చి సంతోషంతో పారిపో

కుంది. "ఎందు కొచ్చావు బావా? నువ్వు కాళ్ళతంగా నాదగ్గరే వుంటావు. నిన్ను వంచుకున్న ఫలితం బావా, యీపిల్ల" అని, తొట్టిలో కేసి చూపి, అంటుంది కాబోలు. ప్రపంచానికి అర్థంకాని అనందంతో అమృతం మూగడై వాధవడుతుంది. ఆ అమృతం వాధని ఏకాంతంగా చూడాలి. ఆపిల్ల పిల్లలో, అకాదనుంచీ మానవుడు రహస్యంగా పడిన తపన వినబడుతుంది. పుణ్యాలాగే పాపంకూడా అమృత పొందుతుంది కాబోలు. "నే నెవర్నీ?" అని ఆ పసిది వేసే ప్రశ్నకి ఏ వేదాంతి సమాధానం చెప్పగలడు? "అత్త", "పరమాత్మ" "దేశ్య దూపం" "సృష్టి రహస్యం" "జీవాత్మ"-అంటారా! లేక— "అంధత్వం", "చీకటి" "అజ్ఞానం, పశుత్వం"-పోలీ, సాధారణ భాషలో "గోడ దూకడం," "తలుపునందు" "మురుగు" "మోసం" "మంచంకింద"—అంటారా! "కారాగారం" "కోర్టు తీర్పు", "హత్య", "ద్వీపాంతరవాసం" అంటారా! జర్మాంతర వాసం కాబోలు! తలుచుకుంటే కవిత్వం వస్తుంది.

"గుళ్ళను, గోపురాలను, గురికరాళ్ళను—

ప్రేమ ప్రవాహం కరిగించింది—

రక్తమై గట్టునకేరింది—

రాత్రంతా అడవిలో ధ్వనించింది.

ఉదయాన పూవీరికోసం, పసిదై ఏడ్చింది.

ఇదే అనుభవాన్ని ఆధునిక కవి ఏవిధంగా చెప్పగలడో!

కాళిదాసు కేం తెలుసు కావమ్మ సొగసు!

స్విచ్ నొక్కు, సెకండ్ హాకి పోదాం.

అమె 'జ్యూలియట్'

అతను "మజ్ను"

ఫ్రెడ్రిక్, "ఫోలియస్, బెర్ జర్నీ"—

టాక్సీలో నన్నటి నడుం 'కోజిప్'

భవభూతికేం తెలుసు ఆ షార్లర్ బ్లేడ్ సొంపు!

జట్టంతా రేగింది, గ్రామ్ ఫోన్ పెట్టు వాటన్స్.

రాత్రి టోపీ వోవర్లీన్ విగుతైంది.

క్లియోపాట్రా లిప్స్టిక్ కి బదులు,

ఎంకి చొంగతో తృప్తిపడదాం!

శకుంతల 'కానియో' కిచ్చిన కర్పీఫ్

బెరి బెరి బెర్నార్డ్ పాకి తెలిదు; బుచ్చమ్మ విడోడ్ బ్రెస్ట్లో.

భర్తతృహరికి తెలిదు మా గాంధీ అన్నాడంటే.

పొలిటికల్ స్టంట్—పొమ్మన్నారు.

ఈ భావాలు పూహలో తిప్పుకుంటూ సధి చెఱుపుగట్టున కూర్చున్నాడు. అలలు మెల్లిగా గట్టుమీద వూపిరి తీసుకుంటున్నాయి. మట్టిలో వేడిగాలి, పైకి వెళ్ళలేక భూమినే ఆవరించుకుంది. పొడుస్తన్న చుక్కల ప్రతిబింబాలు, చెఱుపులో పడ్డాయి. ఎడ్లు నీళ్లు తాగడాని కొచ్చి. తామరాక్షుల్ని కెలికేశాయి. వాడు కాంతారావుగారి పాలేరాడు కాడుగదా! ఐనా తన కెందు కంతభయం? అమృతం వుందిగా, చమత్కారంగా ఏదో సద్ది చెప్పకపోతుందా? అంచేత వీధి గుమ్మాన బహిరంగంగా వెళ్ళకం మంచిది. తను చాలా గొప్పవాడ, ధనికుడు,—అతన్ని ఎవ రేమన గలరు? డబ్బుంటే ఫరవాలేదు. ఎన్నింటినేనా కప్పేస్తుందన్న వేమన పద్యం జ్ఞాపకం రావడం లేదు. ఆకాశం నిర్మలంగా వుంది; చంద్రుడు కూడా లేడు. నక్షత్రాలు ప్రశాంతంగా మెరుస్తున్నాయి. మేఘాలన్నీ పడమటి ఆకాశంలో స్నానానికిదిగి, మునిగి పోయి ట్లు మాయమయ్యాయి. ఎక్కడో వోవపి, నేనూ వున్నా నంటూ అరుస్తోంది. పిల్లలు, కర్రకి మేకు దిగేసి, యినప చక్రాలని దొర్లించుకుంటూ పోతున్నారు. జనం పల్ల బడ్డారు. సందడి తగ్గింది. అతనికి ఆకలిస్తోంది. వొంచెన దగ్గర కిల్లి దుకాణం దగ్గర కొచ్చి, రెండరిటి పళ్లు తిని, సోడా తాగాడు. ఎనిమిది చాటుతోంది. అమృతంగారింటి సందులోకి చేరుకున్నాడు.

“అబ్బీ, కాంతారావుగారి యిల్లు, ఏదీ—” అని అడిగాడు, గడ్డిమోపు తీసుకెడతున్న అసామీని. “అమృతంగా రిల్లు—?” అసామీ కానెవు నిదానించి “ఆర్దు గదిగో,—ఆ మూలగా వున్న మేడేనండి.. కామందు కాంతయగారిల్లేనాండి—” అని ఆ వ్యక్తి వెళ్ళిపోయాడు. అది విశాలమైన సందు; అన్నీ మట్టిగోడల యిల్లు; పాకలు; దూరంగా ఖాళీలాంతగుస్తూభం వారిగి వుంది. కాని వెలగడంలేదు; అక్కడంతా స్థలమే—ఎదురుగా, పరువుపచ్చ మేడ వుంది.—అదీ అమృతంగారి మేడ.

దయానిధికి విధిగుమ్మంలోంచి బహిరంగంగా వెళ్లే దైవ్యం లేకపోయింది. ఇంటిముందునించి నడిచి విధినివారికి చేరుకున్నాడు. ఆ విధిలోంచి అమృతం చెరువునుంచి నీళ్ళబింది తీసుకుని ఎన్నిచార్లు నడిచిందో! వెనకానందులో కెళ్ళేటందుకు మరో దోవలేదు. ఇంటి చుట్టూ పచ్చగోడ కావలాకాసింది. గోడమీద గాజుపెంకులు గుచ్చి వున్నాయి. పాపం. ఏ నల్లటి రాకుమారుడో అద్భుతాత్మి గోడదూక దొడ్లో వయ్యాల పూగుతున్న అమృతాన్ని ఎత్తుకుని పోకుండా కాబోలు? గోడచుట్టి దొడ్డివైపుకి వెళ్లాడు. తలుపు. తలుపు సందులోంచి లోపల దొడ్డంతా కనిపిస్తోంది. పెద్ద పెద్ద చెట్లు, చెయ్యలు, వసారాకి మెట్లు, కాగు, గంగుళం నూతిపళ్ళెం, బాదం చెట్టు-పెద్ద తలుపు సందే!

మనుషుల అలిగిడిమాత్రం లేదు. 'కీ' యివ్వడం మరిచిపోయాడు కాబోలు రిప్టెవాచీ సాయంత్రం నాలుగింటికి నిలిచిపోయింది. లోపలి భోజనాలు చేస్తుంటారు కాబోలు. కాంతారావు పొలాన్నుంచి వచ్చాడా? అమృతం గుడ్లకి వెళ్ళిందేమో! అతగా అతన్ని చూసి "యిదేమిటి?" అని అడిగితే, "యిదే విధిగుమ్మం అనుకున్నాను" అంటాడు.

ఎవరో: "సామానేవి?"

అతను: "రైల్లో వందలేకాను."

ఎవరో: "ఇప్పుడేం రైలుంది?"

అతను: "అంటే....అంటే..."

(విని) అమృతం: "పావ మధ్యాహ్నం రైల్లో వచ్చాడు అత్తయ్యా. కావకి తిన్నగా యింటి కొచ్చే అలవాట్లేదు. దోవలో ఆగుతూ, వింతలు చూస్తూ నడిచి వచ్చివుంటాడు - కామ కావా?"

ఎవరో: ఈ పూళ్ళో ఏం వింతలుంటాయే? నీది మరీ సోద్యం!

అమృతం: మీకు తెలి దత్తయ్యా— కావకి ప్రతిది వింతగా తోస్తుంది—తొట్టినో మన పాపాయిలాగ, కాదు?

అంటూ పాపాయి బుగ్గగిల్లుతుంది.

అప్రయత్నంగా అతనిచెయ్యి తలుపుమీద ఆనింది—తలుపు కట్టుమని జరిగింది, తీసే వుండన్నమాట! గబుక్కున చెయ్యి తీసేసి,

శనివుని దగ్గరగా మూకాడు. అమృతం దొడ్లోకి రాకుండా వుంటుందా? వచ్చినా, దూరాన్నుంచి అతను గుర్తుపట్టగలదా? అతగాన్ని అప్పుం పిలిస్తే, యింకేమన్నా వుందీ? దొడ్డి చాలో కెద్దది. కుడివెనుపు గడ్డివామి కనబడుతోంది - దూడ మెమల్తోంది; పేడకంపు ఏ అర్థరాత్రి అమృతానికి నిగ్రపట్టగ వసారాలో కొచ్చి తాదం చెల్లుకింద కూర్చుని నక్షత్రాల కెసి చూస్తూ వుంటుంది. అతన్ని పూస్తుంది.

అమృతం: ఎవరది?

అతను: నేను.

అమృతం: బావా, నువ్వా!— (ఏడుస్తుంది)

అతను: ఎందుకు ఏడ్చా?

అమృతం: బావా, — నీకు తెలుసు. భూలోకం పడింది. నీ దగ్గర వుండే సాహసం లేదు; నిన్ను వొడిలిపుండే గుండెకాదు, నేను బ్రహ్మకను బావా—

అతను: నన్ను మరిచిపో అమృతం. అది చెప్పడానికి వచ్చాను.

అమృతం: నీలా సులభంగా మరిచిపోలేను బావా. మరిని పోయినవాడు, యీ అమృతం విషంకాదూ! నిన్ను మరిచి స్త్రీత్వాన్ని గోల్పోతానా?— (కొంగు నెత్తిన కప్పుకుని, మల్లెపూలు పూడదీసి పారేసి అతని బుజాలచి కన్నీటితో తడిపేస్తుంది).

అతను: ఎక్కడికి అమృతం?

అమృతం: నిశ్చితోకి—

అతను: నేను రానక్కరలేదా?

అమృతం: జ్ఞాపకాలులేని యీ మనుషులతో నాకు నిమిత్తం లేదు. ఎక్కడో గుండి రాయి చేసుకుని, సముద్రంలో కెరటాలమధ్య శిలగా మారతాను... బావా.

అతను: మరి నీపాపాయి? ప్రపంచానిది. ఆ పాప జ్ఞాపకాల్లే నా సంకతి—

అల్లా మాట్లాడుకుంది కాబోలు అమృతం. ఊహించుకుంటే అతనికి నవ్వువచ్చింది, భయమేసింది. స్త్రీలు ఎంత సాహసమేనా చేస్తా

రంటారు, పెద్దలు, స్త్రీలు ప్రేమలేకుండానే, పిల్లల్ని కనగలరు; మహాయల్లాలులూ కాగలరు, భృతి గడించగలరు. చరిత్రలో అమరక గడించగలరు, వారేకనక నిజంగా ప్రేమించగలిగితే, యింకేమన్నా వుందా? సంఘం తారమారవుతుంది.

ప్రపంచం తలక్రిందు అవుతుంది. ఆకాశం నెత్తిపై పడుతుంది, దాన్ని వారింపి మోసే పురుషుడు యీ జగత్తులో పున్నాడా! భారత స్త్రీ ప్రేమించక పోవడం— నిజంగా దుంచితే. చరిత్రలో యుద్ధానా తగ్గుతాయి. గాంధీగారు నిర్విచారగా నిద్ర పోవాచ్చు.

ఎంతకాని తరు అల్లా ముచోడ! ఎంతో సిగ్గుగానూ, చిన్న తనంగానూ వుంటే. కన కెందుకు, చూడాలన్న పుబలాటం! అమ్మ తాని! లేచి పింత తన కెందుకు! అదుగో, ఎవరో వసారాలో కొచ్చి నట్లుచ్చారు, అదుగో ఆపియే అమ్మకం తలుపుచెట్టి లోలి కొచ్చాడు. కేతులో చిస్తక్కట్టు దూరంగా గోవిందరెడ్డిగిరవాచెట్టి, దెసిక్కి తిప్పించానీ, —“ఎవరు?” అంటూ పెట్టు దిగి—

“జానా, దా, దా,—”

“ఉస్” అన్నా డతను, చూపుదువేలు నోటిమీద వుంచుకుని “దిగ్గరగా మాట్లాడకు—నే వొచ్చినట్లు యెవరికి...”

ఇంకా అతని వాక్యం పూర్తికాకుండానే అమృతం, సంతోషంతో నవ్వుతూ, “బలే జావవే యింట్లోకి రా, యిదేం చిత్రం - అత్తయ్యా జావ వొచ్చాడు” అని ఇంటివైపుకి తిరిగి దిగ్గరగా కేకేసింది.

“బండి పొద్దుపోయింది కాబోలు లోపలికి రా జావా అంటూ దొడ్డి తలుపులు మూసి, గడి యెట్టింది,

ఇంతలో అతగారు వసారాలో కొచ్చింది,

“ఎవరదీ? దీవమేనా పెట్టారు కారేమరా” అన్నది.

“మా నిధి జావడత్తయ్యా - రైలు ఆలస్యమైంది, పాపం పిథగుమ్మం తెల్సింది కాదు, రా జావా, మా అమ్మాయిని చూద్దవు గాని—”

ముగ్గురు లోపలి కెళ్ళారు.

“కాంతారావుగా రేరి?” అన్నాడు నిధి.

“నరసయ్య వేష్టారిటికి పేకాట కెళ్ళారు. చూశావా మూలలు, నీకేం, నువ్వు జమీందారయ్యావు. మేం కనిపిస్తామా - నీ బిగాళా బాగుంటుందటగా, నన్ను తీసుకెళ్ళి చూపించకూడరా ఏమిటి?” అంటోంది అమృతం.

స్నోఫ్-లర్ చీర చిందరవందరగా కట్టుకుంది. చీర బిగించిన ముడికీ, చక్కల జాకెట్టుకీ మధ్య కడుపుమీద దీపం వెలుగులో కనబడుతోంది.

అమృతం ఎదిగింది; పెద్ద ఆరిందాలాగుంది. జతంకా వూడి చుట్టలు చుట్టలుగా వెడలిపోతున్నాయి. మధ్య మధ్య, దుద్దుల రాళ్లు తక్కువ మెరుస్తున్నాయి.

“నా బిగాళాని నీకెవరు వర్ణించారు?”

“టయ్య మేం ఎంత వల్లెటూళ్ళోవున్నా, మాకన్నీ ఆమాత్రం తెలియవా ఏమిటి? చూశారా, అత్తయ్యా, నేను చెపుతుండేదాన్నే ఆ బావ. చెబుగడల, లే మహాయుష్టం.”

“అల్లాగా మావాడు సిద్దగర్ కొస్తానంటూ ప్రయాణం కడుతుంటాడు. మంచివాడవు గనక, అపేక్ష వేడేవాడవు గనక పాపం, జ్ఞాపకం వుంచుకొని నువ్వే వచ్చావు. అల్లా వుండాల నాయనా చుట్టరికాలంటే” అంటూ ఆవిక దీపంబుడితో ఏదో సవరిస్తుంది.

“నా మనవరాల్ని చూద్దువుగాని యిట్టారా -”

“ఇట్లారా బావా” అంది అమృతం.

ముగ్గురూ పక్కగదిలోకి నడివారు. అమృతం దీపంవొత్తి పెద్దది చేసి, తొట్టిలోకి చూపించింది. అందులో చిన్నపిల్ల, అమాయకంగా కళ్లు మూసుకుని పడుకుంది, పిల్ల నల్లగావుంది. మొహాన అక్కలుచుక్కలు; మోకులు తిరిగిన లేజబ్బు నుదుటిని కప్పేసింది. ఎవరిపోలికో అననికి తెలిడలేదు. అత్తగారూ, తనే స్వయంగా కన్నట్లు, గర్వంగా చూసి, పిల్లబుగ్గని తాకి—

“టసే, గడ్డగ్గాయి పిల్లకానా బాబయ్యెచ్చాడే, వజ్రం దొరికిందే ఆ జమీందారు బాబయ్య నిన్ను చూడాలి నొచ్చాడు — బాబయ్యకి వజ్రం దొరికింది. మాకు నువ్వ దొరికావు—”

అబిజెల్లా కనుక్కుందో!

“అత్తయ్యా, అచ్చంగా బావపోలిక కాదు?”

అతని గుండెలు, దడదడ కొట్టుకుంటున్నాయి. ఇదేవిట్టి యిల్లా నిర్భయంగా అనేస్తుంది? అతన్ని కదిపివేసిన మహత్తర అనుభవం-తనకి జరిగినట్లుగానే, ప్రవర్తిస్తుంది అమృతం. వాంకాయల బేరం తెగింపుకాక, కూరల మనిషిని పొమ్మన్నట్లు - అంత చలకన!

“మాడండి దానికళ్ళు, నోరు అంతా బావ పోలికే” - అన్నది అమృతం అతని కళ్ళలోకి వయ్యారంగా చూస్తూ.

“పెద్దయితేగారి పోలికలు బైటపడవు. బాబయ్యల పోలికలు రాకుండా పోతాయా మరి”, అన్నది అమృతం అత్తగారు.

“ఎవేత్తెంరో భోజనంచేసి వొడ్డించు”, అంటూ అత్తగారు, వంటింట్లోకి నడిచింది.

“ఎలా వుంది బావా, నీ కూతురు?” అన్నది అమృతం.

“నిజంగా నా కూతురే?” అని అడగా అని పించింది తనకి ధైర్యం తెచ్చుకుని. గొంతు నవరించుకున్నాడు. “ఐతే, అమృతం.... నన్నీ అనుమానం బాధిస్తోంది-” అని మాటలు పెడుక్కుంటు వ్నాడు.

“నేనూ, వాయా మీరూ రెండుకు రాలేకనేవా? సరే. మంచి వాడివే లే, - మమ్మల్ని రమ్మన్నావా ఏమిటి?” అని లోపలి కెళ్ళి, చెంబుతో నీళ్ళు, తువ్వలు, సబ్బు పెట్టె తీసుకొచ్చింది.

ఇంట్లో కాంతారా వచ్చాడు. అందరూ భోజనానికి కూర్చున్నారు.

అమృతం స్నానంచేసి పల్కటి తెల్లచీర, తెల్ల జాకెట్టు, తల్లో పూలు-సింగ రించుకొని వడ్డన కొచ్చింది: ‘బావకి’ ఏవేవి యిష్టమో కనుక్కుంటూ జాగ్రత్తగా వొడ్డిస్తోంది:

“అన్నగారు రావడంవల్ల మాకు పండివంటలూ, పెరుగూ తగిలాయి” అన్నాడు కాంతారావు నవ్వుతూ.

“మీది మరీ సోద్యం. ఎప్పుడూ పెరుగు మోహం ఎరగనట్లు చెబుతున్నారు. కావ నిజం అనుకుంటాడు కూడాను”, అన్నది అమృతం.

అందరూ నవ్వుకున్నారు. ఇంతలో పిల్లి యేడ్చింది. అమృతం లోపలి వెళ్ళింది. భోజనాలయ్యాయి.

ఆమృతం తమలపాకులు చిలకలు కట్టి, వక్కలు యాలకులు వాక డబ్బిలో పోసి తీసుకొచ్చింది. నిధి: వీధి అరుగుమీద వక్క వేశారు, జగన్నాథం కబుర్లు. ఆనంతాచార్లుగారి కబుర్లు కాసేపు చెప్పుకున్నారు.

ఇంతలో ఆమృతం కూడా భోజనం చేసి వచ్చింది. కాంతా రావు చుట్ట ముట్టించి, నీళ్ళు తీసుకొని, అవతలి వెళ్ళాడు.

“అబ్బి చుట్టకంపు, చస్తాం” అంది అమృతం పెద్ద యిదిగా. ఇందిర పోయినందుకు విచారం ప్రకటించింది. కాసేపు మానంలో వడ్డారు, ఇద్దరూను.

“ఐతే కావా; కోమలి నీ దగ్గరే వుంటుందిటా.”

“అవును, నీ తెవరు చెప్పారు?”

“అమాత్రం తెలికుండా వుంటుందా, నువ్వు మమ్మల్ని మరచి పోతావేమోగాని-”

“మీ ఆయనకి కూడా తెలుసా?” అన్నాడు.

“తెలిదనుకుంటాను నాతో ఆ విషయం యెప్పుడూ అన్నేడు”

“కోమల్ని పెట్టి చేసుకుంటావా?”

“నీ సలహా యేమిటి?” అని అడిగాడు,

“నాకేం తెలుస్తుంది?”

“అసలు నీ కా సంచేహం యెందుకు కలిగింది?”

“చిన్నప్పటి స్నేహం-నీ దగ్గరే వుంటుందండే,-చేసుకుంటావేమో అనుకున్నాను” అంది అమృతం, కళ్లు కిందికి దించేసి,

“చేసుకోమంటావా?”

“ఏమో-”

“చేసుకోదగ్గ మనిషేనంటావా?”

“మనుషులు ఎప్పుడూ వొకేలా గుంటారా, ఇప్పుడేమన్నా కుదురుగా వుండేమో.”

అతనికి నవ్వొచ్చింది. అమృతం ఆ మాట అనడం, అత్తగారి రాకవల్ల వారి సంభాషణ నిలిచిపోయింది. అమృతం అత్తగారు ఇదిదీర పుట్టింటి వారి పుట్టుపూర్వోత్తరాలు స్మరించడం మొదలెట్టి- “ఇంకా రకీ చెల్లెలుండిటగా, పెళ్ళీ పు కొచ్చిన పిల్లలు-నువ్వు చేసుకో కూడదు నాయనా” అన్నది ఆవిడ. “ఇంతకీ ఎవళ్ళెళ్ళకీ రానుందో” అనుకుంటూ, ‘నిద్రాస్తోంది’ అని తేచి లోపలి వెళ్ళింది.

“నేను కూడా ఏమన్నా మారానా బావా?” అంది అమృతం.

“ఏమో నాకే తెలుస్తుంది-”

“పోదూ, సీదంతా చిత్రం. శివప్రకాశదా యేమిటి? కొంచెం లావయ్యాను గదూ” అంటూ తన వొంటికేసి చూసుకుంది.

“మంచి నీళ్ళకి మెట్ల మీద కూజాకోసం వొంగినప్పుడు జాకెట్లోంచి రొమ్ములు బరువుగా కదలడం కనిపించింది.

“నువ్వేదీ శరీరం మార్చా?” అన్నాడు నిధి పెదవి చప్పరిస్తూ.

“ఇంకేరకం మార్పుంటుందేమిటి? అబ్బో-నువ్వు బలే యిదైనవాడివే నీకు రావాలి ఆ మార్పు లన్నీ.”

“అంత కంగారు పడితా వెండుకు అమృతం? ఇంతకీ, నిన్న డగవల్సిన ప్రశ్న మర్చిపోయాను, అసలు నేనందుకే యిక్కడి కొచ్చాను,”

“బావా, అడుగు కాని, నువ్వు యేదో కొంచెంకా మునిగే టట్లు పెద్ద ప్రమాదంగా మాట్లాడతావు. ఏమిటి బాబూ, ఆ పండేవా?”

“ఐతే మీ అమ్మాయి....”

అతనికి వాక్యం పూర్తికేసే అవకాశం లేకపోయింది, కాంతా వచ్చాడు. కాసేపు వజ్రాల కబుర్లు చెప్పగున్నారు.

“నాకు నిద్రాస్తోంది” అని అమృతం వయ్యగంగా ఆపులించింది.

“నీకు నిద్రాస్తే నువ్వెళ్ళి పడుకో” అన్నాడు కాంతారావు.

“జానకి నిద్రొస్తూంది-అదిగో కళ్ళు మూసుకు పోతుంటేనే” - అన్నది అమృతం.

చావుగంటలో కాంతారావు, అమృతంలోపలి కెల్లాదు. తలుపులో గడియ వడింది. దయానిధి పక్క నర్దుకొని వరున్నాడు.

“ఇంకా యేసున్నా కావాలా, బావా?” అంటూ అమృతం గడియ తీసి జైట కొచ్చింది.

“ఏమీ అక్కర్లేదు.”

“కావలిస్తే లేవేం” అన్నది. గుమ్మంమీద చూస్తూ నిలబడింది. అమృతం.

“చెప్ప, నీ సందేహం ఏమిటో” అని అడిగింది రహస్యంగా, కాంతారావు యింతలో. “ఒబ్బ! నిద్ర పట్టడం లేదండీ, తోపల. మరో చుట్ట. తగలేస్తాను” అంటూ జైటగొచ్చి, చుట్ట ముట్టిచి అడగు మీద కూర్చున్నాడు.

“నే వెళ్ళి పడుకుంటా - వొచ్చేటప్పుడు తలుపు వెయ్యండి” అని భర్తతో చెప్పి, అమృతం తలుపులు జేరనేసి లోపలి కెళ్ళింది.

నిధికి నిద్ర వచ్చేసింది, మళ్ళా అరగంటలో లేచాడు. ఇంట్లో గడియారం వాడైంది కాబోలు, ఆరు గంటలు కొట్టింది. అమృతం వో రాత్రివేళ జైటికి వస్తుందని అతని నమ్మకం. అరగంటలు. గంటలూ గడిచిపోయాయి. అతనికి నిద్ర పట్టలేదు. అప్రయత్నంగా అతని దృష్టి తలుపు మీదికి వెడుతోంది. అమృతాన్ని భర్తహస్తాలలో పూహించి బాధ పడ్డాడు. తన కెందుకో అంత బాధ! దూరంగా వున్నప్పుడు యెన్ని పూహించుకొన్నా వాటిల్లో బాధ లేదు, దగ్గరగా వున్నప్పుడే! ఆరు గజాల దూరంలో అమృతం తన బిడ్డ వైన పొందర్యాన్ని భర్తకి వప్పగించేసింది, అతని వునికి ఆమెను యే మాత్రమూ కలవర పరిచినట్లు లేదు. స్త్రీలు చిత్రం, వారు లోన వుండే మనోహరాలు, అవస్థలు, తికమకలు జైటికి ప్రకటించరు. లేక ఇవన్నీ పురుషుడి ప్రత్యేకమైన జాడ్యాలా? వాళ్ళకి వృత్తితర్హ వున్నట్లు లేదు. శరీరాలపైన అభిమానం “యిది నాది, దీన్ని ఫలనా వారికే వప్పగిస్తాను” అన్న పట్టుదల వున్నట్లు కనుపించదు. ఎవరో

వాకరు తమది కోరి అన్వేషించటంలోనేనా వారి తృప్తి పూట! ఏమిటో, తను యిట్లా అనుకోడానికి అధారం లేమున్నా మి?కోమలి యివన్నీ తప్పని రుజువు చెయ్యడం లేమా! స్త్రీలకి వ్యక్తిత్వం లేకపోతే, కోరికలికి మాత్రం ఎల్లా వచ్చింది?"

తలుపు చవ దై నట్లగుపించింది; లేచి మంచం మీద కూర్చున్నాడు. ఏమీ లేదు, పక్కంల్లో తలుపులు కాబోలు! కోడి కూసింది. అతను నీరసంతో కళ్ళు మూశాడు! తెల్లపోయింది, జనం అటూ యిటూ తిరుగుతున్నారు. పాలేళ్ళ సందడి, పాచిమిషి అలికిడి, అమృతం అత్తగారు దగ్గుతో మూగ్గాడడం, అమృతం యికన్ని లేవడం-అన్ని జరిగిపోయాయి.

"దీం బావా, నిద్ర బాగా పట్టిందా?" అని అడిగింది, "అహో—"

"మొహం ఎల్లా బరువుగా వుండే?"

ఆమె మొహంలోకి చూశాడు, కళ్ళకింద నలుపు నిద్రలేని అరిసటని చూపింది.

"కొత్తచోటికి వెడితే నిద్రపట్టదు కాదా?" అంది అమృతం.

ఆనాడు అమృతం అలిసి మంచం మీద పరున్న దృశ్యం జ్ఞాపకానికి కొచ్చింది, అతనికి నవ్వొచ్చింది. మరుషులు అనుకునేదానికీ, అన్నదానికీ ఎక్కడా సమన్వయం వుండదు. సంభాషణ ఇంతా వాక సటక, ఊహిస్తే యిట్లా వుంటుంది.

అమృతం: నీకు నిద్రలేకట్లుంది. చోటు కొత్త. (నన్ను గురించి ఆలోచించడం మూలన)

అతను: బాగా పట్టింది, (అసలు కళ్ళు మూయడం)

అమృతం: చావు మొద్దు నిద్రగట్టింది. (తెల్లపార్లు నేనూ, ఆయనా గంసాలు)

అతను: ఓన్, నేను నమ్మను. (నన్ను గురించి ఆలోచిస్తూంది కాబోలు)

అమృతం: ఛో, కొంత ~~పొట్టి~~ పొట్టి సాయం అర్థం కాదు)

వాకికమంది పనివాళ్ళు యింటి

అల్లా జరగుతుంది సఃశావణ—లోన లొకటి, బై టొకటి నిజానికి చోటు లేదు; నత్యానికి వ్యవధి లేదు.

మొహం కడక్కున్నాడు; కాఫీ తీసుకొచ్చింది. స్నానం అయింతరావృత నిధి ప్రయాణం కట్టాడు. కాంతారావు అన్నాడు.

“అన్నగారు, నేను సంతకెడుతున్నాను, నా బిండిలో రండి, స్టేషన్ దగ్గర దిగబెడతాను.”

“పోనీ దావా, వో నాలుగురోజులపాటు మా యింట్లో వుండ కూడరా యేమిటి?—అట్లా నైతే, మేం మీస్తారు రాము—అంతే” అన్నది.

“ఈసా రొచ్చినప్పుడు తప్పకుండా వూటాను:” అన్నాడు.

“మళ్లా మళ్లా మావూరు నస్తావా యేమిటి?—ఏదో పొర పాటుని వచ్చావు కాని.”

“పోనీ నవ్వు, మీ ఆయనా నాతో రాకూడదు?” అన్నాడు నిధి.

“ఆకమళ్ళ వాడావుడి శగ్గుతుంది నెల రోజుల్లో—అప్పు డొస్తా అంటే” అన్నాడు కాంతారావు.

“వగలు చూద్దావుగాని అమ్మాయిని, రా” అంది అమ్మతం. కాంతారావు, నిధి గడలోకి వెళ్ళారు.

“బావ పోలి కంటంటే కాదంటున్నా డండోయ్,” అన్నది అమ్మతం.

కాంతారావు, సీరసంగా నవ్వాడు. నిధి పిల్ల కేసి పరీక్షగా చూశాడుగాని, పవరి పోలికతో నిర్ణయించలేకపోయాడు. అమ్మతం పోలిక తెలుస్తూనే వుంది. మిగతానగం తనా, కాంతారావా? ఏదా రేళ్ళ పోతేనేగాని బైటవడదు.

పిడ్లబిండి సిద్ధమైంది. కాంతారావు, దయానిధి అందులో కూర్చున్నారు. అమ్మతం వసువ వచ్చి వట్టుచీర, పెద్ద కుంకుం బొట్టు, నల్ల టీర వికవేసుకుని మెట్లమీద నిలబడింది. నిట్టూర్పుతో ఆమె రొమ్ములు లేచి పడుతున్నాయి. వాటిమధ్య చీర నాలుగు సుడతలువడి, సింధైవ అకృతి తీర్చిదిద్దింది. “తెలుసు నన్నట్లు”

అమృతం నవ్వించి. అత్తగారు పిల్లని ఎత్తు కొచ్చికోడలిచేతి కిచ్చింది. అమృతం పిల్లని ఎత్తుకుని, “బాబయ్య వెళ్ళిపోతున్నాడు—గుడ్ మార్నింగ్ పెట్టు—” అని పిల్లలెయ్యి పూపించింది.

“గుడ్ మార్నింగు కాదు. గుగ్గిలై అనాలి” అని కాంతా రావు సరికేశాడు—

“ఏదో వాకటి లెండి—కావకీ ఏదన్నా కోపంరాదు—మీరు మరి శేర్లుగున్నారు, మా జగ్గుని పూసి—” అన్నది.

“జగ్గు అంటే, పూరుకున్నా! జగన్నాథం అనాలి” అన్నాడు నిధి అందరూ నవ్వుకున్నారు.

“గుడ్ బై -చైల్డ్ ఆఫ్ క్రియేషన్” అన్నాడు నిధి, చెయ్యి పూగిస్తూ.

“అబ్బో, మా అమ్మాయితో యింగ్లీ షు మూట్లాడేస్తున్నావే. నువ్వే తీసుకెళ్ళి దానికి చదువు చెప్పించెయ్యి—”

“నరేణి, ఆ భూతానికి లోపలికి తీసుకెడుదూ” అని శర్త విసుక్కున్నాడు.

“అదేమిటండీ? - మా దొరసాన్ని పట్టుకుని భూతకంటారూ చెప్పి కానా ఆయనకి, ఏవనాలో, ఏవనగ్నూడదో -”

బండి కదిలింది.

“ఉత్తరంమ్మక్క రాస్తూండే—” దూరంగా చెయ్యి పూపు తోంది, పిల్లతో కలిసి. “అద్రెసు మా వార్నడుగు—”

తరువాత మాటలు వినబడలేదు. బిందెలతో వెళుతున్న అమ్మ లక్కలు అమృతంకేసి వింతగా చూసి వెదుకున్నారు, కడవటి దృశ్యం. బండి మళ్ళపు తిరిగింది.

11

చివరకు మిగిలేది!

ద్రయానిధి యింటికి చేరుకునే ఉప్పటికి సాయంత్రం ఆరుగంటలైంది.

అతని రాక తెలియగానే పాతకమంది పనివాళ్ళు యింటి దగ్గర

అతని చుట్టూ మూగారు. పనివాండు సమ్మెచేసి చెండు రోజుల నుంచి పనిలోకి రావడం మానేశా రన్న వార్త చెప్పారు. క్రితంరోజునే ప్రజలరూల్ లో పెద్ద సభ చేసి, అందుకో సర్కారువారు వారిజిల్లాలో కొచ్చి చేస్తున్న అన్యాయాలన్నీ యాకరుపెట్టి, వారికి సహకారం యివ్వకూడదని తీర్మానాలు చేశారు. దాని ఫలితంగా పనివాళ్లు సమ్మెచేశారు. దీనికి కారణం ఎవ్వరూ చెప్పలేకపోతున్నారు. అనంతా చార్ల గారిని కూడా వెలివేసేటట్లు చూస్తున్నారుట. కొన్ని కారణాలు తెలిస్తూనే వున్నాయి. నారయ్య రెడ్డికి చేసిన శాస్త్రీ; కోమలి గదమయించడం; అనంతాచార్లగారు కోమల్ని వెనకేసుకొచ్చి సమర్థించటం. నిధి అస్పష్టమైన గతం, రాజభూషణం ఆజిల్లాల అనాగరికతను గురించి చేసిన ప్రచారం - యివి కొన్ని. గనికోసం వెట్టుబడి పెట్టిన ధనికులు, లాభాలు కనబడక పోవటం చూసి, యిరంతా యేవో దగా, ఇంబ్రజాలం అని శంకించి, డబ్బు విషయం చికాకు చెయ్యడం జరుగుతునే వుంది. హాస్పిటల్ కి సంబంధించిన వ్యక్తులు మాత్రం స్నేహభావంతోనే వున్నారు. ఊరప్పగారు ధనికుడు. ఆయనకి గతంలో వాటా వుంది. ఆ మధ్య జబ్బుచేసి, నిధి ఆరోగ్యమందరంలో చేరాడు అసిస్టెంట్ నాగేంద్ర రావు ఇన్ ఛార్జ్ న్లు అవి యిస్తూనే వున్నాడు. మూడు రోజుల క్రితం ఊరప్పగారు చనిపోయారు. ఆయనకి విషం ఎక్కించి చంపారని వుకరుపుట్టి కొంత అల్లరి జరిగింది. ఊరప్పకి ఎక్కువగా వుండి కబురంపి నప్పుడు, అసిస్టెంట్ వెంటనే రాకుండా నర్సు తాయారమ్మతో కార్లో పికాచుక్కాడని ఫీర్యాదు చేశారు. అసిస్టెంటు తిరిగి వచ్చే లోవల, ఊరప్ప కాలం చేశాడు. సమయానికి అక్కడ లేకపోవడం పెద్ద అపచారం అని కోమలి అసిస్టెంట్ మీద కేకలేసి, నిధితో చెప్పి వుద్యోగం తీయించి వేస్తానని బెదిరించిడట. అసిస్టెంట్ 'నీకేం హక్కుం, నువ్వెవతవి?' అని చెడా మడా తిట్టెడట. కోమలి సమీచెయ్యలేక యేంస్తూ కూర్చుండట, ఆ మొన్నాడు అసిస్టెంట్ 'ఇదగో వుండాకోర్ వుద్యోగానికి రాజీనామా' అని కాగితం కోమలి మీద గిరాకెట్టి అడ్డం తగిలిన అనంతాచారిగారిని—సి

కూతురి కింక పెండ్లి కాదులే' అని, వెళ్ళిపోయాడుట, అతను కూడా శత్రు పక్ష చేరి నిధి గణాన్ని గురించి యాగీ చెయ్యడం సాగించాట్ట, ఇన్ని జరిగాయి నిధి పూరెక్కిన వారం రోజుల్లోనూ.

నారయ్య గాయాలు నయమై వానిరసంగా లేవలేని స్థితిలోనే వున్నాడు. అతన్ని చూడగానే అంత్య కాలం ముగించి దళి, నిధి తెలిసి పోయింది. పనివాళ్లు యిళ్ళకి పోయారు, నిధి స్నానంచేసి హాల్లోకి వచ్చాడు. నారయ్య పక్కన కాత్యాయని రంగమ కూర్చుని వున్నారు.

“ఎల్లా వుండి నారయ్యా?”

“అట్లాగే వుందండి—నాబుగు రోజుల్లోనిపాదిగా వుంటుందండి మరీకి కైలు నకివడదు, లేచి దుక్కలా తిరగాలి, యీళ్ళ పొగుర్లు అణచాలి,”

“ఇంకా నీ జోరు తగ్గలేదు—”

“అ రెడ్డిగార్లు అఖరుచెయ్యకపోతే సూడండి— పంటనుకున్నారో నా తడాకా.”

“తప్పు నారయ్యా- నువ్వు పెద్దవాడివి, నేమ్మది, వోర్పు, - నేర్పు కోవాలి, మంచిమీద మనుషుల్ని బాగుచెయ్యాలి కాని, పగ సాధించి కాదు—”

“ఈ నీతులు పశుపురాణ పరి నెయ్యవండి - యీ బుల్లమ్మ వుసురోసు కుటుండాదు, నా యెదం గాళ్ళ—” అంటూ నారయ్య కాత్యాయన్ని చూసి బోసిగా నవ్వాడు.

“పడుకో, పడుకో—”

“మా నాన్న పూర్తుంచి పోచ్చారు” అంది కాత్యాయని,

“రాత్రి భోజనం చేసి వస్తారు—పొద్దుతుండి, నువ్వింట కెళ్ళు” అన్నాడు నిధి. కాత్యాయని మొహంలో అమాయకత్వం నిశ్చితానంగా మారింది. అతనికేరీ దిగులుగా చూసి నెళ్ళిపోయింది కాత్యాయని చిక్కిపోయింది. ఏదో చెప్పరాని దిగులు—ఎవ్వరికీ అర్థం కాదు.

మేడమీది వెళ్ళి పుత్తరాలు చూసుకున్నాడు, అందులో

వొకటి శ్రీనివాసరావు దగ్గర నుంచి, రెండో మహానంగ్రామం ప్రారంభమైంది. భారత దేశం కూడా ఇంగ్లండుతో చేరి, యుద్ధం ప్రకటించింది. ప్రభుత్వానికి కాంగ్రెసుతో బేగాలాదే టండుకు వ్యతిరేక కాంగ్రెస్ ని సంప్రదించకుండానే, దేశాన్ని యుద్ధ మేఘాలతో చీకటి చేశారు. ఏ వుద్యోగం దొరికినా చాలుగా వగ వంతుడా అనుకొనే యువకులు వేలకి వేలుగా యుద్ధంలో చేరిపో తున్నారు. గా.ధీరాని మాట కనిపించుకోకుండా, యుద్ధానికి వెళ్ళిన యువకులతో శ్రీనివాసరా వొకడు-రమాటిక్ సీనూ హిల్స్ మీదికి కత్తి నూరడం, నిజంగా హాస్యాస్పదం. దేరాడూన్ లో ప్రైవేటుగు ముగిసిన తర్వాత, ఇరాక్ వెడుతున్నట్టు, హిండుకుంటూ గుంతుకేస్తూ కోమలి చక్కా వచ్చింది.

గాలికి కదిలిపోయిన చింతచెట్టు లాగున జుట్టూతా రేగింది, వాన వెకిసి తర్వాత, అకులినుంచి నిశ్శబ్దం రావట్టు, స్నానం చేసిన తడిచీరని వంటికి వట్టింది. నీటి చుక్కలు మెడమీద జడ లోంచి వడుతున్నాయి. సృష్టి రహస్యాన్ని కనుక్కున్న పరిశోధ కుడులా, కళ్లు న తోవంతో మెరుస్తున్నాయి. కళ్లు బహిర్గతం చేసిన జనందాన్ని పెదవులు దాచలేక పోతున్నాయి;

“ఏం కోమలి చాలా హుషారుగా వున్నావు”

“ఎందుకో చెప్పకో-చూశారా నా చొరవ - ఎందుకు చెప్ప కోండి-” అంటూ చూపుడు వేలు వైశీసి కల్పించి.

“ఏమో!”

“ఓన్, తెలివట్టు మహా-దొంగ మీరు-” కావేళు నిదానించి, “‘అండి’-మీరు-అని గౌరవంగా అరబుద్ధి కాదు, మర్యాదగా విలిస్తే ప్రేమ లేనట్లు ఏమిటో దూర గా, ఎవళ్ళకో పరాయి వాళ్ళతో మాట్లాడిన ట్లుంటుందండి-ఎందుకో, అవునా దయా మయా-”

“దూరంగా-పరాయివాడనేగా-” అన్నాడు.

“అట్లాగంటే కోపం వస్తుంది-చెప్పమీద కొట్టబుద్ధిస్తుంది. వుండండి, కనిగా వుంది, హుషారు రంతా చంపేస్తున్నారు” అని అతని

దగ్గరగా వచ్చి, బుగ్గని గట్టిగా నలిసి. ఎడంచేత్తో తెంపకాయో
కొట్టి ముక్కు మొన వట్టుగుని పూగించింది.

“అరు, అరు—తెగించి, విప్లవం చేస్తున్నావు. హుషారుకి
కారణం ఏమిటో—?” అన్నాడు

“కారణమా? నిజంగా చెప్పాలా?”

“ఊ!”

“ఇది!” గట్టిగా అతని నుదుటికి తన పెదవుల్ని తగిల్పించి.

“మనం అనుకున్నదంతా చాలా రోజుల్లో మరచిపోయావా?”

“లేదు. అదంతా గుండెల్లో వుంది. చూడండి—” అని అతని
చేతిని తీసుకుని, ఆ మె రొమ్ముల మధ్య ఆనిచింది.

“ఎప్పుడూ విచారంగా, దీగులుగా వుంటా లేమిట? - అప్పు
డప్పుడు కులాసా, హుషార్ లేకపోలే ఏం చాగుంటుంది?” అని
అతని మెడని వెనకేసుకుని, పూసరి పీల్చుకుంటా మొహాన్ని రొమ్ము
తో కప్పివేసింది అతను దూరంగా వెళ్ళేసాడు.

“బకాత్కారం, రాక్షసం ప్రసారంభించా వేమిటి?”

“నా కి వొక్కరోజు లై సెన్స్.”

“ఏం కథ?”

ఆ ప్రశ్నకి నయోధానం ఏం చెప్పగలదు? ఆకలి ఆమె కళ్లలో
గుడ్డ తిప్పుకుని గంతులేస్తున్నట్లుంది,

అమె పాదాల కింద, అనుభవం యిసికకణాలుగా ఖాళిపో
తోంది. శరీరం చేస్తున్న దౌర్జన్యానికి, ఆదర్శం తట్టుకోలేక, మహా
మలో కదిలిపోతున్న గడ్డి పోచలాగై, అతన్ని వట్టుకుంది. అతనికి
లంగరి.

“మళ్ళా మనం చచ్చపోతా—యీ నాలుగు రోజులేగా—”
స్త్రీలకి జ్ఞాపకాలకు లుంఠన కాయాలు - ఎప్పటి కప్పుడు కొత్త”
న్నాడు ఏదో స్మరించుకుంటూ.

“నాలా యింకెవ్వరూ వుండరు - మీకే తెలుస్తుంది?”

“మొగాడు జ్ఞాపకాలతో కాబట్టేపం చేస్తాను - గతం, భవి
ష్యత్తులేని జీవితం, ఎంత చాగుంటుంది! ఇల్లా, స్నేహితుల మాదిరి

వాంఛలు, అనుమానాలు, పేడింపులు లేకుండా వుండకూడదా? ప్రశాంశమైన నీటిని ఎందుకు కెటికవేస్తావు? నీ సౌందర్యాన్ని నా చేత హాశ్య చేయిస్తావు. కర్వాక నిన్ను శృణిస్తాను. ఆ విషయం అనుభవం మన కొద్దు—” అన్నాడు నిధి.

అతని వొట్లో తలకాయ పెట్టుకుని, ఏడవడం సాగించింది కోమలి. ఆశ, యదార్థం కావడం కోసం సాగిస్తున్న ఏడుపు, ఇది.

ఈ శరీరాలు, వొకళ్ళని చూసి వొకళ్లు అప్రీతిచుకోడానికి వుపయోగిస్తాయి సంపూర్ణమైన యేవగి.పు లేకుండా, ‘మృత్యువు’ అంటూ వుంది. సృష్టిలో మృత్యువు లేకపోతే యీ సంసారాలు, - యీ సంఘటింపింతులు, దేశీయతా వాదాలు, అంతర్జాతీయత వొక తరంగాలో పటావంచలై పోతాయి. శక్తులు నశింపై పోయిన శరీరం, అంత అసహ్యంగా వుంటుంది. - అందరిమనస్సులూ వొకటై, అందరి ఆత్మలు వొకటై, ప్రపంచం ఏకమై పోవాలంటే, శరీరాలని తర్జిలించి దూరంగా, ఏకాంతంగా వుండాలి—”

“ఎందుకు అసలు ఏకం కావడం? ఆనందంలేని బ్రతుకు, ఎందుకు? మీరు చెప్పింది నిజమైతే అసలు మగా, అదా ఎందుకు? - తప్పు, అంతా తప్పు - భ్రమ -” అంటూ అతని మోకాళ్ళ మీద కోవంతో గుడ్డింది! కోమలి శరీరంలో చలిమంట వుంది అందులోకి అతన్ని తోసేస్తోంది, జ్వాలలా ఆమె సౌందర్యం అతన్ని చుట్టుకుంటోంది. తర్కం, జ్ఞానం, ముందు-వెనక చూపు, - ఏదీ ఆ మంటచి చల్లార్చలేదు. ఆమె జడని అతని చేతిలో పట్టుకుని మొహాన్ని పైకి లేపింది చూశాడు. సూర్యాస్తమయాన పశ్చిమ ఆకాశంలో మేఘంలా కళ్లు ఎఱ్ఱగా అయ్యాయి. కళ్ళకింద నల్లపు చీటిలా ఎగబ్రాకుతోంది. వొడ్డున పడ్డచేపలా, పెదవులువొడికిపోతున్నాయి.

“నాకు తెలుసు - మీరింకెవరో ప్రేమిస్తున్నారు” అన్నది.

“అది నీప్రేమకి అంతరాయం కాదుకదా? మన శ్రమపురికి యీ చందమామే వెన్నె లిస్తోందని, చందమామని మెచ్చుకోడం మానం” అన్నాడు.

“అమృతంగారా?”

అతనికి నవ్వొచ్చింది.

“ఇంకా - ? వుండు, ఎవరో వచ్చినట్టుంది. - కాత్యాయని కాబోలు” అన్నాడు.

“ఇంకా - కాత్యాయనా?”

నిధి, కోమల్ని పొక్క తివకాయ కొట్టి. తోసి లేచాడు. కాత్యాయని తలుపులు తీసి, వారిద్దరూవున్న దృశ్యాన్ని చూసి, తలుపులు మూసి వెళ్లిపోయింది. నిధి బైటకి నడిచి వెళ్లకండి ఆమెను కలుసుకున్నాడు.

“నారయ్య మూల్గు ఎక్కువైంది, మా నాన్నగారు వచ్చారు.”

ఇద్దరూ తొందరగా కిందికి వెళ్ళారు. నారయ్యకి జ్వరం ఎక్కువైంది. బాధపడుతున్నాడు. నిధి ఇంజక్షన్ ఇచ్చాడు. నారయ్య చూస్తూ పడుకున్నాడు గాని మాట్లాడలేక పోతున్నాడు. అనంతాచారిగారు నిధిని దూరంగా వరండాలోకి తీసికెళ్ళాడు. అతను లేని వారం రోజుల్లోనూ జరిగిన అల్లర్లను గురించి చెబుతున్నాడు, సర్కారు జిల్లా అవారిపై అక్కడవారికి వుండే వైషమ్యాన్ని అణకట్టేందుకు ఏదైనా మార్గం చూడాలన్నాడు. ఒక నభ ఏర్పాటు చేసి, వారి వుద్దేశాలు బైటపెట్టి, వాళ్లని మంచి చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించారు. వారి కోపానికి గురికావటానికి అతను చేసిన తప్పు ఏమిటో నిధికి అర్థంకాలేదు, అతన్ని సర్కారు జిల్లా అవారి అనడంకూడా న్యాయం కాదు; తను అక్కడ స్థిరపడి పోయాడు గనక, వారిలో వాడిలాగే ఎందుకు భావించరో తెలియలేదతనికి. ఈర్ష్య, అసహనం అతని సంపదని మాత్రా? అతను వారికి చేస్తున్న వుపకారాన్ని మాత్రా? ‘వాడెవడో వచ్చి మన్ని కాగు చేసిది ఏమిటి’ అవా? అనంతాచారిగారుగూడా సరియైన కారణం చెప్పలేక పోతున్నారు. స్వార్థం, జాతీయత కింద మారడం కాబోలు అన్నా గాయన. ఇకరూ దృష్టిలో, వారి సమానత్వం ఋజువు చేసుకోవడమే! ఆచారిగారు చదవమని వో ఉత్తరం ఇచ్చారు. నిధి చదువుకున్నాడు.

“...యీ వర్ణితులలో కాత్యాయనికి వేరే సంబంధం చూసుకోడం మంచిది. మీకు సంబంధాలు వెదుక్కునే అవకాశం కూడా లేదనుకుంటాను - మీకు ఆవులు, యీ విషయాలతో ఆమకునే వారు వుండనే వున్నారు. ఇందుచే మీకు కలిగిన చికాకుకి చింతిస్తున్నాము. తమిళ ప్రార్థన...”

అది టెలిక్ ప్రాసెక్యూటర్ గా వుంటున్న ప్రభంజర మూర్తి గారు రాసిన లేఖ. మొదట్లో వారి కుర్రాడికి కాత్యాయన్ని చేసుకోడానికి వాళ్ళు గుని తరవాత వ్రాసిన వుత్తరం అది.

“ఇట్లాంటి వర్ణితులలో నే నిక్కడ నుంచి మరో చోటికి వెళ్ళోవడం మంచిది అనుకుంటాను” అన్నాడు నిధి.

“తెలినివాళ్ళు అనేకం అనుకుంటారు. మన కర్తవ్యం మనం మానకూడదు, అట్లా భయపడి, యీ లోకంలో ఎంతకాలం బ్రతకగలం? నువ్వెక్కడికీ వెళ్ళడానికి వీలేదు” అన్నా డాయన కచ్చితంగా.

“నాతో స్నేహంగా వుండి, నన్ను ఆదరిస్తున్నారు కాబట్టి, నా మీద వుండే కోపమంతా మీ మీదికి తిప్పినట్లు కనిపిస్తోంది. నా మూలంగా మీకే యిబ్బందులు రావడం నా వైపుం లేదు” అన్నాడు నిధి.

ఇంకలో కోమలి బుజాన తువ్వాలు వేసుకుని గజగటా వారి ముందు నుంచి నడిచి వెళ్ళింది, నిధి ఆమె వెళ్ళడం చూస్తూనే వున్నాడు. అనంతాచారిగారు మళ్ళా ప్రారంభించారు.

“నీకు నేను చెప్పదగ్గవాణ్ణి కాను-అయినా, పెద్దవాణ్ణి శనక ఏదో సలహా ఇచ్చాలనిపిస్తుంది.”

“తప్పకుండా”

“భార్య పోయింది-ఇంకా వయస్సులో వున్నవాడవు. బోలెడు కార్యాలు సాధించాలి. నువ్వు మళ్ళా వివాహం చేసుకోడం మంచిది” అన్నాడు, ఆచారిగారు.

నిధికి భయం వేసింది. కొంపతీసి, కాత్యాయన్ని చేసుకోమనడు కదా!

“నా కా వుద్దేశం పుట్టలేదు. ఆ అవసరం కూడా లేనింత
లేదు” అన్నాడు నిధి.

“ఇల్లా పెండ్లి లేకుండా, పూరికే కలిసి వుండటం బోమల
నచ్చదు.”

ఆచారిగారు కోమన్న చునప్పలతో పెట్టుకుని అన్నమాటలని
నిధికి తెలుస్తూనే వుంది.

“నిర్బంధ స్నేహంలో నాకంత నమ్మకం లేదు.”

“కావొచ్చు. కాని సంఘం నార్పించదు. సంఘానికి బహిష్కరణ
చిహ్నాలు కావాలి.”

“అల్లాంటి చిహ్నాలు వున్నప్పుడు కూడా నన్ను సంఘం
తమింది కాదు. సంఘాన్ని గౌరవించే అవసరం నాకు కనపడ
లేదు. మరణించిన వారిని కూడా, సంఘం తిడుతూనే వుంటుంది.
ఫలానా జిల్లా వాసివి-అని రాజకీయంగా ద్వేషించింది సంఘం;
ఫలానా తల్లి కొడుకుని అని నైతికంగా హింసించింది సంఘం...”
అంటూ అవ్రహమానందగారి. ఫౌంటన్ లో అమర్చబడ్డ తల్లిరాతిపిగ్గ
హంకేసి చూశాడు నిధి.

ఇవన్నీ ఆచారిగారితో చెప్పుకున్నందుకు నిధి విచారించాడు.
ఆచారిగారు వోదారుస్తూ అతని బుజాన్ని తట్టాడు.

‘నారయ్యరి చూసొస్తాను’ అని ఆచారిగారు లోపలి కెళ్ళారు,
నిధి తల్లివిగ్రహం దగ్గరికి వెళ్ళాడు విగ్రహం కుడిచేయ్యి చిరిగింది;
మొహాన, ప్రైనుంచి కిందవరకూ, పెద్ద పగులుంది. ఎవరో అతని
అయువు పట్టమీద కొట్టిన చెబ్బ అది ఆ వని ఎవరు చేసింది?

గేటుదాటి అవతలికి నడిచాడు. ఎక్కడికో దూరంగా నడిచి
వెళ్ళిపోతోంది కోమలి. కోపం వచ్చింది కావోయి. మళ్ళా తిరిగి
రాదు? ఏదేనా అఘాయిత్యం చేస్తుందా? అటు కింద నడవడం సాగిం
చాడు. ఆకాశం నిర్మలంగా వుంది; చంద్రుడు తేడు; మేఘాలు తేవు;
పువ్వుల దువ్వటి కప్పుకున్నట్లుంది భూమి; మందంగా వీస్తోంది గాలి.
ఊరు, చెట్లు, పుట్ట అన్నీ చాలాదు. “నీకు ఎవ్వారు లేరు నాకు

ఎవ్వరులేదు. పాట జ్ఞాపకం వచ్చింది. అతన్ని తాటిచెట్టు.
ఏకాంతాన్ని భుగం చెయ్యకుండా నిశీధి ఏర్పాటుచేసిన ఫారా
వాళ్ళల్లా తాటిచెట్టు. ఫర్లాను దూరంలో వుండి కొమలి.

“కోమలి” అని కేక వేశాడు. అతని క తం తనికే చిత్రంగా
తోచింది. కొత్తగా ఎవరి కంతలాగో విసిపించింది. ‘జాగ్రత్త’
అంటూ భయంకరంగా తాటిచెట్టు అకులు గర్జించాయి. కీచురాయి.
కూత మానింది. అదరినట్లుగా నక్షత్రాలు మినుకు మనడం
మానుకున్నాయి. గాలి రాతేక నీట్టారుస్తోంది. కోమలి వెంక్కి
చూడడ; భూమి అనుకుని ఆకాశంలోకి నడుస్తున్నట్టుంది.

తొందరగా నడిచి ఆమె దగ్గరికి చేరుకున్నాడు. వట్టిలో
రాళ్ళని తోసేసి, కూలబడిపోయింది కోమలి అతను చక్కిల బర్డాడు.
అతని వొళ్ళో తవ్వాలు కప్పి రానిమీద మొహం అనించి పడ్డ స్తోంది-
చల్ల బడన ర క్తపు చుక్కలు.

“ఎందుకు?”

“.....”

“కోపమా-?”

“.....”

“చూడు మరి.”

“నాకోసం ఎందుకొచ్చారు?—మీరు వెళ్ళిపోండి.... నేను
రాను—రాను.”

“ఉస్—కోరుకో, నక్షత్రాలు జడుసుకుంటాయి. “నన్ను యిం
కెవ్వడూ కొట్టను. ఉమించు” అన్నాడు.

“నేను వొక్కసారి కొడతాను” అని, అతన్ని కోమలి
మెత్తగా లెవమీద కొట్టింది.

‘తీరిండా అలక! ఏవేవో మనస్సుని బాధిస్తే, అకారణంగా
కోపంవచ్చి, అవిధంగా బైట పడుతుంది’ అన్నాడు నిధి.

“నన్ను ఉమించండి—కష్టపెట్టే మాటలు అన్నాను—అబద్ధం అని
నాకు తెలుసుంది కూడా—”

“నీరూ నాకూ ఊహించు లేదు. కోమలి—మరంతట మనం కలుసుకోలేం; సంఘం మరని విడిచిపెట్టమ.”

కోమలి కళ్లు పెద్దచేసి, మూతల గానా మట్టి, అతని జుట్టుతో చేతులు పోనిచ్చి, కిందికి నెట్టేసి, అతని కంఠమీద తన బుగ్గని ఆనించింది.

“ఇల్లాగే వుండి, యిక్కడే చచ్చిపోతాను” అంది కోమలి.

“బొద్దంతోంది, లే, వెళదా. ఆకలెయ్యకం లేదా?”

“నీన్ను కొరుక్కు తింటాను.”

“ఇంకేం మిగిల్చి, మళ్ళా ఆకలేస్తే—”

“మళ్ళా వెంటనే బాగుచేసేస్తా—”

“చెడిపోయిన వాస్తూ బాగుపడటం లేదు సృష్టిలో. ఉన్న బానిస విలువలేదు. అది ఎవ్వరికీ అక్కర్లేదు” అన్నాడు.

“ఎవళ్లకి అక్కర్లేదు? దేవుడికి కూడా?”

“నువ్వు చేవుడివా?”

“ఓ-దేవతని—”

ఆమె శరీరం పొంగిపోయి, చాతిమీద భగ్గుమైన కెరటం తుంపరలలాగ విడిపోయింది. మనిషంతా జీర్ణుడై, మృత్యువుని వెతుక్కుంటోంది.

“నేను మీ చెయ్యను, ఊరికే వదులుంటాను”

గుండెలు కొట్టుకోడం వినిపిస్తోంది దతనికి. రక్తం ప్రాకులాట తెలుస్తోంది. నాకాలనృత్యం చూస్తున్నాడు. నడత్రాలు తీవ్రంగా మెరుస్తున్నాయి. తాటిచెట్లు నిద్రపోయి లేచాయి; కీమతాయి సగీతం ప్రారంభించింది. బ్రహ్మ స్వప్నంలోంచి లేచింది...యథార్థాన్ని చూసి, జమనుకుని కళ్లుమూసింది.

కోమలి ఆ అనుభవంతో మానసికంగా ఎదిగిపోయింది. జీవితంతో గంపర్కంచాలించుకుని ఏకాంతంలో వార్ధక్యం పొందింది.

“నూతనా-మిమ్మల్ని ఏమీ చెయ్యలేదు. నాకామాత్రం తెలిదా?”

“ఇల్లా వుండగా ఎవరేనా వచ్చి చూస్తే ఏమీ జరగలేదంటే నమ్ముతారా?”

“నమ్మరు. వాళ్లు ఎల్లాగా అనుకోడం మానరు గనక. మనం ఏమీ చెయ్యకూడా వుండడం ఎందుకనిపిస్తుంది నాకు” అన్నది.

“అదే పొంతాటు—నిజమైన ప్రేమకీ, మానవుడు నిర్మించిన నతి హద్దు లుండవు. ఉంటే అది ప్రేమకాదు.”

ఐతే మీరు నన్ను నిజంగా ప్రేమిస్తున్నారన్నమాటే—నాతో యిన్నిరోజులు ఎందుకు చెప్పలేదు? చెబితే వేధించుకు తినకబోదును కదా—”

“చర్చిస్తే మిగలని దీ ప్రేమొక్కటే—”

కాసేపు నిశ్శబ్దంలో కర్డారు-రెండు కెరటాలు కొట్టుకుని, సుడిగుండంలో కలుసుకున్నట్లు—కళ్ళల్లోకి చూసకోడా, వెట్టిగా నవ్వుకోడం—అంతే వారి ప్రేమ. ఎన్నెన్నో కొత్తవి అవగాహన అవుతాయి. గతాల అస్తి పంజరాలు నశిస్తాయి; భవిష్యత్తుముందుకి సాగి మాయమై పోతుంది. దూరాలు, లోతులు, శిఖరాలు—అన్నింటికీ ప్రతిచోటునుంచి, ప్రతితణునుంచి వారే కేంద్రమౌతారు. తణు వెలుగుని చూశారు ఉద్రేకానికి, ఊహకీ, ముందు వెనకటి స్థలానికి, కాలానికి అతీతమైన జీవజ్ఞానం.

లేచి నడడం సాగించారు. చెయ్యి చెయ్యి వట్టుగుని—ఆ నడక కాలం చివరికి; స్థలం చివరికి; పరమావధిలేని అస్పృషణ; గమస్తానం, లేని యాత్ర. అవన్నీ క్రమలు. ఊళ్ళో చేరుకున్నారు. నిశీధిపట్టమై తన్ను చూసి జడునుకుని, నత్తత్రాలని కిడికి దించుకుంది. అనాలుగు తాటిచెట్ల మధ్యనిలబడి ఆకాశంకేసి చూస్తున్నారు. కోమలి చెట్టుకి జార్ల వడింది, అతని నడుంని తన చేతులతో బిగించి.

“అయానంగా వుందా?”

“నాకేం అయానం? అప్పుడే యింటికొచ్చామని బెంగ,” అన్న నీర్వరంగా నవ్వింది. ‘ఉజ్జ్’ మని ఏదో చప్పడైంది. నిధి వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. తాటిచెట్టుకి వొక కత్తి అతన్ని దూసుకుపోయి, గుచ్చు కుని, వ్రేళ్ళాడుతోంది. అటూ యిటూ చూశాడు. దూరంగా

పొడలు; మరీ దూరంగా గుడిసెలు, మనుషుల అలికిడి లేదు. కత్తిరి బైటికిలాగి పరిశీలించాడు. అది కత్తికాదు; పొడుగాటి చాకు— చానిమీద ‘చ’ అన్న అక్షరం చెక్కబడి వుంది. ఆ చాకు ఎవడినో అతనికి తెలుసు.

“అచేమిటి?” అన్నది కోమలి. చాకుని తీసుకుని చూసింది.
“ఎవళ్ళో పొగరమోతు చచ్చిచాళ్ళు—”

“పాపం, ఎవరో మనని మేలుకో మంటున్నారు” అన్నాడతను.

“అరెస్టు చేయాల్సిందే—యింక పూరుకో కూడదు” అన్నది.

“వనుషుల్ని, సంస్థల్ని, దేశాలని, అన్నింటినీ ఎదుర్కోవచ్చు అన్నింటినీ ఇయించవచ్చు. అన్నింటినీ—వొక్క అకారణ ద్వేషాన్ని కప్ప—” అన్నాడు నిధి.

మల్లాదిడవడం సాగించారు.

“నువ్వు చాక్లర్ని డిస్మిస్ చేశావుటగా?”

“అవును. రోగి మందులేక చస్తావుంటే, వాడికి నడ్సుతో షికార్లేమిటి?” అంది.

“అవును, మరి నారయ్య చస్తావుంటే, మనం షికారుకు రాలేదు! అల్లాగే అతనూను” అన్నాడు.

“మీరింత మంచివారు గనకనే, చాక్లింత నెత్తి తొక్కుతున్నారు.”

“స్వచ్ఛంగా ‘మంచి’ అనేది లేదు. ఎవళ్ళో ఒకళ్ళకంటే ‘మంచి’ వుండొచ్చు.”

నడిక తొందరగా సాగించారు. గనుల దగ్గరకి చేరుకున్నారు, కాని గనుల పల్లాలు, తవ్వులు కనిపించడం లేదు. పెద్ద గనులు మూడు రాళ్ళతో, మట్టితో పూడ్చబడి వున్నాయి.

“ఇదేమిటి?” అంది కోమలి.

“ప్రేమ, ఆరునెలలు తీసుకున్న పనిని ద్వేషం రెండు గంటలలో చేసింది.”

అతనికి నవ్వాలో ఏడవాలో తెలిసిందికాదు. మానవుడి

చేష్టం, క్రూరత్వం, పశుత్వం యెట్లా వుంటుందో చూడగలిగాడు. అతను ఆ మానవ జాతికి చెందినవాడే. తనని తాను ఎట్లా ప్రేమించుకోగలడు? తనని తాను ప్రేమించుకోకపోతే ఇంకా ఎంతరులని ప్రేమించే అర్హత ఎట్లా వుంటుంది?

ఇంటికి చేరుకున్నారు. 'అమృత' విగ్రహం చెయ్యి వూడిపోయి, పీటతో అట్లాగే వుంది. శలకాయ వూడివుంటుం దనుకున్నాడు, కాని అట్లా లేదు. హాల్లోకి చేరుకునేటప్పటికి రెండు గంట లయింది, అరుగుపీద తువ్వాయితో దులుపుకుని పడుకున్నాడు. లోపలినించి నారయ్య మూలుగు విన్నడుకోంది. దూరంగా మూల 'బిట్టి' చాప మీద పడుకున్నాడు. దీపం తన్నుకులాడి ఆరిపోయింది. కోమలి నిధి వక్రచే గోడని చేర్ల బిత్ ప్రక్కన వొరికిపోయింది. ఆ యిద్దరూ తమతమ ఏకాంత భవనాలలో బంధించబడి, వొకరిని వొకరు నిద్రలో చూసుకుని, దగ్గర్నుండి కలుసుకోలేమే అని నిశ్చలంగా వదిలిస్తున్నారు.

ఆ సూర్యుడే పునయించాడు. ఆకిరణాలే వారి నేత్రాలని మాధుర్యంలో మత్తెక్కించి మేలుకొలిపాయి. చుట్టూ జనం పోగడ్డారు, రాత్రి జరిగిన దురంతానికి కారకు లెవరో అచనాలు వేస్తున్నారు. నేరారోపణ చేస్తున్నారు, జిల్లా మేజిస్ట్రేట్ కూడా వచ్చాడు. అరలు గనులే లేవనీ, వాటి పేరు చెప్పుకుని, రాయల సీమ ప్రజలని మోసంజేసి, వొక సర్కారు జిల్లా వ్యక్తి. యిష్టం వచ్చినట్లు ఆమాయకపు ప్రాంతంపై అధికారం ఛలాయిస్తున్నాడని. మేజిస్ట్రేట్ కి ఆకాశవామన్న పేరిట పిటిషన్లు వస్తే వాటి నిజా నిజాలు తెలుసుకుందామని, ఆ ప్రభుత్వోద్యోగి చక్కా వచ్చాడు. ప్రణాళికలు పంపిలిచాడు; ఇంజనీర్లకి పరామర్శించాడు. గనులు వూడిపోయి వున్నాయి. ఫిర్యాదులు, విచారణ, శిక్షణ—సామెలు అంతా పూర్తయి, మేజిస్ట్రేట్ ప్రభుత్వంవారికి పంపడానికి రిపోర్ట్ తయారయ్యేటప్పటికి మధ్యాహ్నం రెండు గంటలైంది. మేజిస్ట్రేట్ అంటి: స్లలో యథార్థం లేదని, దయానిధి తలపెట్టిన కార్యం వ్యాయబద్ధమైందని వ్రాసి పంపించాడు.

ఈ వార్త వజ్రకరూర్ లో పొక్కింది. అక్కడ వొక పెద్ద సభ చేశారు. మేజ్ట్రేట్ అనంతాచారిగారి సేహితుని ఆయన ముమా మాటాన ప్రభుత్వం వారు వ్యాయంగా పచాతి చక, సగిర చర్య తీరు రోడం మునివేశారనీ, వారు నిశ్చయించి, సభలో వుపర్యాసాలు చేసి, గవర్నరుగారి దగ్గరకు వో 'డెప్యూటీ మేన్' ని నిర్ణయం చేసు గున్నారు. వారు గవర్నర్ ని సేించుకో దలచిన మాంశాలు,

(1) ఆంధ్రరాష్ట్రం విషయంలో సర్కార్ల వారిలో యేకీభ వించలేము.

(2) తమకి ప్రత్యేక రాష్ట్రం వుండాలి. అది ముప్పలేని పజాన, ఆర్థిక జాతీయ సమానత్వం సమకూర్చే అవకాశాలు ప్రభుత్వం జెంటనే కలిగించాలి.

(3) ఇతర జిల్లాల వ్యక్తులకు యీ జిల్లాలలో పారిశ్రామిక సావకాశాలుండగూడదు.

(4) ఉద్యోగాలు కళాశాలల్లో 'సీటు'—'చీట్'లో యితర జిల్లాలవానికి ప్రవేశం వుండకూడదు.

ఈ తీర్మానాలు సమగ్రంగా లేవని కొందరు పెద్దలు నిర్ణయించి సమయోచితంగా,—"ప్రధాన స్థానం రాయలసీమ వారికే ఉండాలి. వారు లభించనప్పుడు యితర జిల్లాలవానిని తీసుకోవచ్చు" అన్న సవరణ చేశారు. కడపలో వొక కాలేజీ వెంటనే పెట్టాలి, దానికి ప్రెస్సిపాల్ గా మళయాళీకాని, తమిళ సోదరుడుగాని, సర్కార్ జిల్లావ్యక్తిగాని ఎవకూడదు అని మరో తీర్మానం. ఆ సభలో అనంతాచారిగారూ, నిధి కూడా వున్నారు.

"ఇంకా నయం, ప్రెస్సిపాల్ గా వుండేవాడు కనీసం మనిషై వుండాలని సంకల్పించినందుకు సంతోషించవల్సిందే—" అన్నారు అనంతాచార్లుగారు. అక్కడ వుపన్యసిస్తూ, అక్కడ జనానికి యిది వరకు ఆచారిగారిపైర వున్న గౌరవం యిప్పుడు లేదు. ఆయన ప్రసంగం ఎవరూ వినే స్థితిలో లేదు.

సభ ముగిసింది—జనం వెళ్ళిబడ్డారు. చీకటి పడుతోంది. నిధి దూరంగా ఆరుగుమీద కూర్చున్న సరయ్యగారి దగ్గర కెళ్ళాడు.

“ఈ చాకు మీ చే ననుకుంటాను. మీ వాల్లెవళ్ళూ గనుక దగ్గర పాఠానుకుంటారు” అని చాకు తీసి సరయ్య కిచ్చాడు.

సరయ్య దానికేసి వరకాయించి చూశాడు.

“అవును నాదే,— మా తమ్ముడు, పాఠానుకున్నాడేమో!” అని చాకును తీసుకున్నాడు.

నిధి, ఆచార్యుగారు యింటికి చేరుకున్నారు.

“ఇవాళ అందరం మా యింట్లో వుండగూడదూ?” అన్నాడు ఆచార్యుగారు. నిధి సరే నన్నాడు. కాత్యాయన్న పంపి. కోమల్ని ఆచారిగా రింటికి తీసుకు రమ్మన్నారు.

అనంతాచారిగారు వీధిలో మడతమంచం వాల్చును కూర్చున్నారు. సరయ్య, యిద్దరు పోలీసులూ వచ్చి ఎదురుగా నిలబడ్డారు. తక్షణం ఆచారిగార్ని తీసుకు రమ్మనమసి మేజిస్ట్రేట్ గారి దగ్గర నుంచి ‘సమ్మన్స్’ వచ్చింది.

“అంతర్జంటా? ఉదయం రాకూడదూ?” అని అడిగారు ఆచార్యుగారు.

“ఇప్పుడే రమ్మన్నారు.”

ఆచారిగారు, యింట్లో కెళ్ళి, కోటు, కండువా వేసుకుని, కజ్జి తీసుకొని, మళ్ళా ఉదయమే వస్తానని చెప్పి, కార్లో ఎక్కి వెళ్లి పోయారు.

దయానిధి, ఏమీ పాలుపోక, రోడ్డుమీద నడుస్తూ పోతున్నాడు. దూరంగా వుంటేనమీద కొందరు వ్యక్తులు కూర్చుని మాట్లాడుకోడం విసబడుతోంది అతనికి.

“ఆ నిజలింగప్పగారీ కన్ను దానిమీద నడింది. దా నెప్పవూడో లెగదీసుకుని కొట్టక పోతాడు.”

“అయ్యవోరి పెళ్ళాం కాదంటగా—”

“ఆరమ్మా యిదే మాడిరిట — బల్లకట్టుగుని సంపాదించిన దుడ్డె—”

“అమ్మ బుద్ధులే కొడుక్కి వచ్చాయా—”

నిధికి ప్రపంచం శ్మశాన భూమిగా కనపడుతోంది ఆ చీకట్లో.
ఆ రోదలో.

అక్కడనుంచి వచ్చేదా మనుకుంటున్నాడు - కాని ఇంకా
వీం చెప్పగంటాలో నన్న కుతూహలం వాదలలేదు, ప్రపంచంతో
నిమిత్తం వాడుబుకోలేదు స్వార్థం, మళ్ళా కంతాలు వినిపిస్తున్నాయి.
“సర్కార్లోళ్ళు అందరూ అంతేరా—అళ్ళకి ఆదోళ్ళ
భాగోళమే—అట్లు పోలేగాని శని వడలు. పుటింగులో తిర్పారం
అయిందిగా.”

నిధిని స్వార్థం వాళ్ళలోకి నెట్టివేస్తోంది, తను, తన గౌరవం,
తన అత్త, తన అదర్శాలు, తన జాతి, తన దేశం తన ప్రపంచం—
అన్నీ వాళ్ళసారి ప్రేరేపించి, శక్తిగా గై, రంగులోకి నెట్టేశాయి,
భయం, సిగ్గు, మొగమాటం, బాహ్యం అన్నీ సమయాయోహా!

“నేను నిజంగా మీకు చేసిన అపకార మేమిటో చెబుతారా?
బ్రతిమాలుకుంటాను” అన్నాడు గుంపులోకి వెళ్ళి, ఆ వ్యక్తులు తెల్ల
బొయ్యారు.

“మిమ్మల్నేమన్నాం - మేం చేరే మాట్లాడుకుంటున్నాం”
అన్నాడు వాళ్ళలో పెద్దమనిషి.

“మీ రనుకునే వన్నీ నాక్కూడా అన్వయిస్తాయి. వాటిని
అబద్ధం అని రజువు చెయ్యలేను. నా తప్పు నాకు తెలియవచ్చిస్తే
మహోపకారం చేసిరట్లు” అన్నాడు.

ఎవ్వరూ సమాధానం చెప్పరు

“నేను సర్కారు జిల్లాలవాణ్ననా మీకోకవం?”

సమాధానం లేదు.

“మాట్లాడ రేం?”

నిశ్శబ్దం.

ఎవ రొసకిలించారు.

“అదే ఐతే, రేపు వుదయమే, నేను వెళ్ళిపోతున్నాను.”

నిశ్శబ్దం.

“నాకు పెండ్లి కాలే దనా?—రేపు వుదయమే పెండ్లి చేసు
గుంటాను.”

ఎవరో నవ్వారు.

“నవ్వులాట కాదు. మీ రెవరో నాకు తెలీదు. అనేకుల మనస్సులలో వుంటున్న భావాలని మీరు బైటికి బిపులంగా వెళ్ళోబుచ్చారు. మీ మధ్య నేను వుంటున్నాను గనుక, మీకో సమాధాన పడడం నా విధి, మీ రేచి కోరితే అడిచేస్తాను. ఆస్పత్రి, గని, భవనం, స్కూలు, లైబ్రరీ - అన్నీ మీకు వప్పగించేస్తాను.”

“రష్ట్రం” అన్నా రెవరో.

“నాకు రాష్ట్రం అక్కర్లేదు. మనందరం స్నేహంగా, సుఖంగా వుండటం కావాలి. వొడ్లని ప్రచారం చెయ్యమంటే నే చేస్తాను. మాట్లాడరేం?”

అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది.

“ఎవరో మా అమ్మ విషయం ఎత్తారు మీలో. నే నేం చెయ్యను? మా అమ్మ చచ్చిపోయింది. చచ్చినవాళ్ళని నే నేం చెయ్యను?”

ఒక్కసారి శృక్కుట నీళ్లు కిరిగాయి; కంఠం వగిరిపోయింది. ఆవుగోలేక, నిధి బిగ్గరగా ఏడస్తూ, ‘చచ్చిపోయింది’ అనుకుంటూ, పిచ్చివాడిలా నడిచి పోచ్చేశాడు, దూరంగా ఎవరో ముక్కు చీదు కొని నిట్టూర్చారు.

ఆచారంగా రింగ్లో దీపం మరగ్గా కనబడుతోంది. అంతా చీకటి. ఇంక అతనికి ఏదైనా రావడంలేదు. కన్నీరంతా ఎరిగిపోయింది; శ్మశానంలో భూతాలతో ప్రసంగంచేసి వచ్చింతర్వాత, యింక గుండెల మీద భయం తాండవించలేదు, బరువుని సముద్రం మింగేసి, తుంపరల్ని మొహాన కొట్టింది - ఆ బరువు. సముద్రంలోని వుప్పునంతా వీల్చేసింది - కన్నీ రింక వున్నగా వుండదు.

‘రంగ’ డోచ్చాడు.

“మరేమోనే: మా అమ్మ ఏమందో చెప్పకొండి-” అని అతని చెయ్యి వట్టుగ ని లాగుతున్నాడు.

“ఏమంది?”

“చెబితే ఏమిస్తారు?”

“నే నివాళి చచ్చిపోతా ననుకో - పోయేలోగా నీ కేదేవా కావా అంటే ఏం కోరతావు?”

“ఒక్క రూపాయి.

“ఓన్ యంతేకదా - యిస్తాలే-”

“ఏమీ లేదు. అమ్మ భోజనానికి రమ్మంది,” అన్నాడు రంగడు.

“రూపా యిస్తాను. ఎప్పుడూ ఏడవకేం?” అన్నాడు నిధి.

రంగడు గొతుశీస్తున్నాడు.

“అమ్మ చచ్చిపోయినా ఏడవకూడదు” అన్నాడు నిధి.

ఇంటికి చేరుకున్నారు.

కోమలి వచ్చింది. ఎక్కడూ లేండి, ఆ రాత్రి నల్లచీర కట్టు గుంది. జాకెట్టు రంగు తెలిడంలేదు. తల్లో గులాబీలు, మల్లెపూలు; దవనం-అన్నీ ఎక్కుగా పెట్టుగుంది. రాణి అత్తవారింటి కెడుతో న్నట్లంది.

“పోద్దుపోయింది - ఎక్కడ తిరుగుతున్నారు?” అన్నది.

“నారయ్య కెల్లా వుంది?”

“అల్లాగే వుండి: మూర్ఖం లేదు. గొడవ అన్నీ వొడిచి పోయావా?”

అత కేమీ మాట్లాడలేదు. భోజనాలు చేశారు. రాజమ్మగారు దిగులుగా వుండి. ఎవ్వళ్లా ఎక్కువ మాట్లాడకుండానే భోజనాలు కానిచ్చారు.

దయానిధి తువ్వాలు బుజాన వేసుకుని వీధులో కొచ్చాడు.

“కోమలి-” అని పిలిచాడు.

వచ్చింది.

“అల్లా నడుద్దామా?”

“ఓ”

రాజమ్మగారితో చెప్పి వచ్చింది. కాత్యాయని తనూ పికా పొస్తానని బయలుదేరింది.

“ఒద్దమ్మా చీకట్లో-మేం పికా రెళ్ళకం లేదు” అన్నాడు,

“పోనలండి” అంటూ కాత్యాయని కోపం వ్రకటించి లోవలి కెళ్ళి పక్కతెయ్యడం మొదలెట్టింది.

“నామీద యంత దయ కలిగించే, యివాళి?” అన్నది కోమలి.

“కోమలి - నాకు మనుమలిన్నా, సంఘం జిన్నా ఇంకా పరకూ భయంగా వుండేది. ఇవాళతో ఆ భయం పోయింది.”

“నేనుండగా మీ కెందుకూ భయం?” అని, అతని చెయ్యి పట్టుకుంది; దైర్యం సూచిస్తూ కనుబొమ్మలు ఎగరేసింది, “ఏం జరిగిందేమిటి?” అని అడిగింది.

“నేను వెలుగుని చూశాను, శ్మశానంలో.”

“అవేం మాట్లాండి, - నాకు భయం పుడతావుంది.”

“నమ్ముతావా? మా వహ్యదయంలో ద్వేషం ఎందుకుంటుందో కనిక్కున్నాను.”

“మీకు నామీ దెందుకుందో కూడానా?”

“వేళాకోళం కాదు - నిజం.”

“ఎ దుకో చెప్పండి.”

“చెప్పనా?”

“ఊ..”

“తన కేం కావాలో తెలీనప్పుడు మానవుడు ద్వేషిస్తాడు.”

“అంచే?”

“ఏం కావాలో తెలిస్తే, ఆ వాస్తవపుని ప్రేమించి, దాన్ని పొందటం కోసం యత్నిస్తాడు. అది తెలీనప్పుడు హృదయంలో మిగిలేది ద్వేషం.”

“మీకు నేను కావాలని మీకు తెలీనన్న మాటేగా” అంటూ, తను వేసిన ప్రశ్న తెలివైనదని సూచిస్తూ తనే నవ్వుతూ సాగించింది.

“కొందరికి మీ అక్కర్లే దనుకోండి, వారి మాటేమిటి?”

“అక్కర్లేదని తెలుసుకుంటే కూడా ద్వేషం వుండదు” అన్నాడు.

రాళ్ల మీద కూర్చున్నారు అకాశంలో చంద్రుడు లేడు. గాలి చలికి వాణికిపోతోంది. నిధి తలని కోమలి తన వాళ్ళో పెట్టుకుంది, పసిపాపై పొయ్యి దతను.

“మీకు వెలుగు కనబడితే, నాకు వెండ్రుక కనబడింది” అన్నది లోమలి.

“అంచే?”

“పెట్టు నర్దుతుంటే, వొక కవసు దొరికింది. చాన్లో చూస్తే వొక నన్నటి పొదుగాటి వెండ్రుక దొరికింది - నన్ను నేను కనుక్కున్నాను.”

“అదేమిటి?”

“నాదేగా, - తీసి చాచుకున్నారు-మనిషి నే వుండంగా, మీ కింకేం కావాలి?”

అది అమృతంవని చెబుదా మనుకున్నాడు. కాని దానివల్ల ఏం ప్రయోజనం? సంతోషం యిచ్చిన శ్రమని తుంచెయ్యడం దేనికి?

‘అది నీదనే నమ్మకం ఏమిటో?’ అన్నాడు.

“నా కేం కావాలో నాకు తెలుసు. అంతేకాదు, మీకేం కావాలో కూడా నాకు తెలుసు. అనుమానం వుండేగా నండే హానికీ - నాలో ద్వేషంలేదు-”

అంటూ అతని తలని గట్టిగా అదిమి, తన పెదవుల్ని తగిల్పింది. ఆనాటి చేప పిల్లలు పెద్దవయి చెబుతున్నో కదిలినట్లు వింత పరిమళం అతన్ని ఆవరించింది.

“ఇంక లోతుకి దిగొద్దు-మునిగిపోకా” అన్నాడు నవ్వుతూ.

“పొండి అట్లాగైతే” అని అతన్ని గొర్రేసింది-అతని తల మట్టిలో పడింది. చెయ్యి పట్టుకుని లేవబోయాడు. లేవనీకుండా అతన్ని తోసేసింది. తేచి పట్టుకుని కొట్టబోయాడు. చక్కలిగింత తెట్టి, తప్పించుకొని పారిపోయింది, తరుముకొంటూ వెంటబడ్డాడు.

“నన్ను పట్టుకోలేరు-”

పరు గెత్తుకుంటూ యిద్దరూ యింటికి చేరుకున్నారు.

“ఈ వుత్తరా లొచ్చాయట - మీ కిమ్మూది అమ్మ” అని ‘రంగడు’ చెందుకవల్లు తీసుకోచ్చి యిచ్చాడు. నిధికి నిద్రొస్తోంది. బద్ధకంగా ఆవులించి కవర్లని దొంగిలించ పెట్టుకుని పడుకున్నాడు. అందరూ నిద్రపోతున్నారు. గడియారం సవకొండు కొట్టింది.

ఎన్నడూ లేంది అనాడు వారికి వెంటనే నిద్రవచ్చేసింది. ఎవరో యిట్టో యేదో సర్దడం, తడవడం, తలుపు కేయ్యడం - శబ్దాలు వినబడతూనే వున్నాయి. మళ్ళా నిశ్శబ్దం. నిద్ర కేదో చిత్రమైన కని-తను సూర్యగోళంలోకి వెళ్ళిపోతున్నట్టు. సూర్యుడుగోంచి పెద్ద పెద్ద మంటల నాలుకలు అతన్ని దగ్గర చెయ్యడానికి లేస్తన్నట్లు:- ఆ దృశ్యం, భూమిలో వున్న వారు మనీ, 'అయ్యో' అని ఏడ్చులు పొగిస్తున్నట్లు. భయంతో పక్కకి తొంగి చూశాడు. కోమలి జడలో పూలు ఎఱ్ఱగా మంటలలా మెరిసిపోతున్నాయి. కళ్ళు తెరిచి చూస్తున్నాడు. అది స్వప్నం కాదు, యదార్థమే-ఎవరో రోదిస్తున్నారు. పిల్లల ఏడ్పులు, మంటలు, చప్పుడు - ఆచారిగారిల్లు కాలికి తోంది.

ఇల్లు. పాక - అంతా తగులడుతోంది, జనం లోపలికి పోయి, సామాన్లు యివతలికి గిరవా పెడుతున్నారు. ఆ జ్వాలలోకి కోమలి మెఱుపుకి గెలా వెళ్ళిపోయింది. చుట్టుపక్కల జనం పోగయి, నీళ్లు పోసి ఆస్తుతున్నారు. ఆవులు, దూడలూ ఏడుస్తూ పోతున్నాయి. అతనూ లోపలికి వెళ్ళాడు. సామాన్లు బైటకి గిరవాపెడుతున్నారు. పిల్లలందరినీ బైటకి తీసుకొచ్చారు. అతను మళ్ళా లోపలికెళ్ళాడు కోమలి కోసం. అగ్నిజ్వాలలకు కోమలై, అతన్ని చుట్టేశాయి. అతను విలిచాడు - 'కోమలీ' అని, మంటలు సమాధాన మిచ్చాయి-'నిధి' అని, మధ్య దూలం విరిగిపడింది.; అతన్ని పక్కనుంచి ఎవరో గెంటివేశారు; దూలం పడింది; దానికింద తగులడుతున్న చీర, కోమలి చెయ్యి వున్నాయి. ఆ దూలంతో పెనుగులాడి, కోమల్ని యివ తలికి లాగి, బైట కొచ్చాడు. కోమలికి నుడిటిమీదా, చేమీదా చెబ్బలు తగిలాయి; మాటలేకుండా పడిపోయింది.

జనాన్ని. సామాన్నీ నిధి తన భవనంలోకి చేరవేస్తున్నాడు. కోమల్ని స్తంభాని కానించిన బండిలో ఎక్కించి, యిద్దరు సాయం వట్టి, ఆబండిని ఇంటిపైపు లాక్కెళ్ళారు, ఆచారిగారి కుటుంబం అందరూ మేడమీదికి చేరుకొన్నారు. కోమలి వున్న బండిని, గేటు దగ్గర నిలిపి, నిధి అటూ యిటూ తిరుగుతున్నాడు. తప్పుకోసం తెప్పించిన యంత్ర పరికరాలు నాశనమై పొయ్యాయి: గనులు

పూడ్చుబడ్డాయి. వజ్రం మీద పొచ్చిన సీరి, నవపదా, అంతా జహుతి
బంధం. తనకున్న బంధనాలు తెగిపోయాయి; పంకెళ్ళు పూ పడ్డాయి.
తనింక స్వతంత్రుడు. — స్వేచ్ఛాకీవి. గుండె, బరువుతో పగబడం
లేదు. బరువుగా నడచి గేటు దగ్గర కొచ్చాడు.

ఏదో మిగిలింది- అంతా నాశనంగాలేదు. పైకి చూశాడు—
తల్లి రాతివిగ్రహం—విరిగి పడిపోయింది—పాదాలు మూత్రం మిగి-
లాయి. 'అమృత్యు' అనకున్నాడు. ఇప్పుడతనికి పరిపూర్ణ
స్వతంత్రం, అయ్యే యిది వొక్కటే మిగిలిపోయిందే! అని ఏడ
వక్కలేదు.

నారయ్య తిట్టుతో, దీవిస్తో లేవబోయాడు. అతన్ని పడుకో
బెట్టి, కోమలికి కట్టుకట్టి చికిత్సచేసి, నెత్తికింద దిండ్లు పెట్టి-యింకలో
యేవో జ్ఞాపకంవచ్చి గబగబా ఆచారిగారింటికి పరుగెత్తుకు
పోయాడు. ఇంటిముందు మంచాలు అల్లాగే వున్నాయి. పక్క
దుప్పట్లు యివతలికి లాగాడు— దిండ్లు పూడదీశాను. వాటికింద,
రాత్రి చరకకుడా వొదిలేసిన, రెండు కవర్లు దొరికాయి. మంటల
వెలుగు బోలెడుంది. మొదటి కవరు చించి చదివాడు.

"అయ్యా, నేను మీకు జ్ఞాపకం వుండే వుంటాను. వై కుంఠంగా
రచ్చాయిని. మా నాయనగారు నెలక్రితం పక్షవాతంవల్ల స్వర్గస్థులై వా-
రని వ్రాయుటకు చింతిస్తున్నాను. వారు చనిపోయేముందు, నాకో
కవరు వచ్చింది, దానిని మీకు పంపమన్నారు. దుఃఖసముద్రములో
మునిగి, నేను యిన్ని రోజులూ ఆలస్యం చేసినందుకు క్షమిస్తారని
తలస్తాను. మరండీ గారి కోర్కెప్రకారం, ఆకవరు యిప్పుడు
వేరే పంపుతున్నాను. అంబదీ, లేనిదీ వెంటనే వ్రాయించ కోర-
తాను.

ఇట్లు

జనార్దనం

ఆ రెండోకవరు చించాడు నిధి. అందులో వొక పుత్రరం-
ను రొక బల్లికవరూ వున్నాయి. ఆపుత్రరం చదివాడు.

“దయాశీధి, నువ్వుకొన్ని సంవత్సరాల క్రితం జీవితానికి
కర్ణం పమి టని వ్రళ్ళించావు. అప్పుడు నీకు సమాధానం ఉన్న
వానో గుర్తులేదు, ఏదేనా చెప్పివున్నా. అది నిజమైన సమాధానం
అయినందున. అప్పుడు సమాధానం నాకు పొందలేదు. నువ్వు నా
ప్రియశిష్యుడై నైసందన, ఆరహస్యం నీకు చెప్పబెయ్యడం కా-నిది.
ఆ ప్రశ్నకు సమాధానం, యిందులో పంపుతున్న చిన్న కవితో
పుంటుంది. అది నువ్వు రుజువు చేసుకున్నదీ, రేపటి, తెలుసు
కునేటంత వరకూ నేను జీవిని వుండను. దైవకృప అట్టిది.

ఇట్లు

వైకుంఠం

అత్రుతతో ఆదిన్నికవరు చించి చూశాను. అందులో ఏమి
లేదు— ఉత్త భాషికవరు—జీవితాని కర్ణం లేదన్నమాట!

మండల అందం చూస్తూ, జనం నిలబడ్డారు. కొందరు అర్పి
దానికి యత్నాలు ఉన్నానే వున్నారు. నిది తన మేడ వైపుకి నడిచి
వెళ్ళిపోయాడు, కింద వరండాలో రాజమృగాడు, పిల్లలు ఏదో
తడి ముతూ కుర్చున్నారు.

“మీ కందరూ వడుకోండి” అన్నాడు నిధి.

రాజమృగాడు నిశ్శబ్దంగా వడ్డు సాగించింది.

“ఇకంతా ఇంకా మూలాన జరిగింది” అన్నాడు.

అదేద పమి మాట్లాడలేదు. అరగంట గడిచింది. రాజమృగాడు
“అయిన వుళ్ళో లేక పోవడంవల్ల యిల్లా జరిగింది” అంటూ,
పిల్లల్ని తీసుకని వైకి నడిచింది.

నిధి, వాళ్ళ వుత్తరం రాసి టెటితో పెట్టి గేటుదగ్గరి బండి
దగ్గరి కొచ్చాడు. కోమలి అతన్ని నీరసంగా విలిగింది, ఆమెను బండి
లోంచి దింపారు. చేతికిమ క్రం బలమైన గాయం తగిలింది. అ చేతిని
తన బుజంమీద వేసుకున్నాడు. నిధి, కోమలి, మెల్లిగా నడవడం
సాగించారు.

“ఎక్కడికి యీ చీకట్లో?” అంది కోమలి. నవ్వడానికి కాధ వదుతూ.

“ఎక్కడికో తెలిస్తే, యికనేం? - జీవితం నిరంతర యాత్ర-గమ్యస్థానం లేదు. నడవగలవా నువ్వు -?”

“ఓ” అని మూతి నున్నాలా చుట్టి, జుట్టు వెనక్కి తోసుకుని అతని బుజాన్ని బిగించి వట్టుకుని తొందరగా నడవడం సాగించింది. ఇళ్ళు, మనుషులు వెనకబడ్డారు. తాటిచెట్లు నిద్రలో లేచి అవులించి వక్కకి జరిగి మళ్ళా పడుకున్నాయి - కావలా కానేటండుకు ఏమీ లేక.

వెనక్కి జరిగి చూశాడు. తీరాచేసి వాళ్ళు వొక ఫర్లా : గే నడిచారు. దూరంగా, మేఘముందు, గేటుదాటి ఎవరో యిరతలి కొచ్చి, తమకేసి నడుస్తున్నారు. వెనక ఎవరో నడిచి, ముందు నడిచేవారిని నిలిపి, - యిద్దరూ మళ్ళా వెనక్కి వెళ్ళిపోయిన దృశ్యం చూశాడు నిధి. ఎవరో అతనికి తెలిసింది.

రాళ్ళు, గుట్టలు, పొదలు, కాలిపాట అవకగట్టు, పుట్టలు - అన్నీ దాటి కొండల దగ్గరికి చేరుకున్నారు.

అంతా చీకటి. కాలం ఎంతైందో ఎవరికీ తెలియదు. పైబా, కిందా - అన్నీ నక్షత్రాలే, తన సిరి, సంపదా, ‘కాశ్యాని’ - అన్నీ కోటివజ్రాలై, ఆకాశాన అలంకరించాయి. - ఎవరికీ అందకుండా - ఎవరూ నిర్మూలం చెయ్యకుండా. వెనకా ముందు, ఎడమ కుడి - అంతటా చీకటి, నక్షత్రాలు విశ్వమంతా. వాటిలో వొక చిన్న నక్షత్రం సృష్టిలా వికసించి విశ్వమంతటా వ్యాపించింది. అంతా తమదే - కాని చెయ్యి చాస్తే ఏదీ అందదు. అన్నీ తమరివే - కాని నోరిప్పి పలిస్తే, ఏదీ పలికదు.

రెండుకొండల మధ్యనుంచి నడిచి, అవతలికి చేరుకున్నారు. అవతలంటూ లేని అవతల నడిచినడిచి; నడిచినడిచి, నడిచినడిచి. మళ్ళా అక్కడికే జేరుకోటమా? అంతేనా విశాల ప్రపంచం. అదేనా అనంత జగత్తు? ఇదా ఎడతెగని జీవిత రహస్యం!

కోమలి గడ్డితో వాలిపోయింది.

“ఇక నేను నడవలేను బాబు—యిక్కడ వడుకుండాం.”

చీరకొంగు వుండకింద చుట్టి తల కింద పెట్టుకుని కోమలి వడుకుంది.

ఎవరో ‘నిధిగారు’ అని బిగ్గరగా కేక వేసినట్లు వినిపించింది. కొండ మధ్యనుంచి వెనక్కి వచ్చి చూశాడు. దూరంగా ఎవరో కదులుతున్నట్లు కనిపించింది. ‘అయ్యగోరూ’ అన్నది ఆ కంఠం. గబగబా వెనక్కి నడిచాడు.

నారయ్య పడిపోయాడు.

“నావనై పోయిందండి—మీ కెందుకూ పనికిరాకుండా వున్నాను. మీరు భద్రంగా వుండండి....మీరు....”

నారయ్య మరి కదలడు.

నిధి దూరంగా నడిచి, కొండవక్క పెద్ద దిమ్మమీద వడుకుని ఆకాశంకేసి చూస్తున్నాడు. ఆనాడు కాలవగట్టు. యీనాడు కొండల మధ్య - అదే ఆకాశం. అవే నక్షత్రాలు. అతను ఎంత దూరం వచ్చినట్లు? ఎంతసేపు ఆయినట్లు? స్థలం, కాలం తనూ - యీ మూడింటిలోనూ, ఏది యథార్థం? ఆ బండి సేద పడివున్నది ఎవరు? చివరికి మిగిలిందేది?

తన జీవితం పాడు చేసుకున్న వ్యక్తి యితరుల నేనా బాగు చేద్దామని సంకల్పిస్తే. అన్నీ పేచీశీ. తన జీవితం బాగుచేసుకున్న వ్యక్తికి, యితరుల జోలి అక్కల్లేదు. ఇతరులు బాగులేక పోతేనే తను బాగుండటం అనేది జరుగుతోంది. అసలు మంచి చెడ్డల విలువలు నిర్ణయించేది, యితరులు. ఒకరి ‘కంటే’ ఒకరు మంచి. కాని అసలు ‘మంచి’ అంటూ ఎక్కడుంది? ఎక్కడో వుండాలి లేకపోతే ‘కొంచెం మంచి.’ ‘యింకా మంచి’ ఎల్లా వస్తాయి? మంచికి కావల్సింది మూడు: ప్రేమా ధనం. కీర్తి. మొదటిది యవ్వనంలో; చివరిది చివరలో; రెండోది ఎప్పుడూ కావల్సింది, రెండోది వుంటే, మొదటిది చివరిది యిట్టే లభ్యమౌతాయి అనాలి. కాని అతనికి కావాలో అతనికి తెలీక, ఇప్పుడతనికి ఏమి అక్కర్లేదు.

ప్రేమా!

నీరసించిన చరాలు. శాలే నుదురూ, ఎండిన నాలుకా - దాని తోనం దగాలు, స్నేహాలు, మనస్సులు కలహోసుకోటం, గుండెలు విడిపోటం, కట్రలు, నాటకాలు.

మబ్బు మేఘాలు, కెరటాల తుంవర, పువ్వు వికసించటం; సంధ్య మంచులో నదీ, మేక అబురు: పిల్లల ఆట, కుక్క విశ్వాసం. పిల్లల కేకలు, వేసంగి వాన, మొక్క మొలిచిన వయ్యారం, ఎండిన అకు వైరాగ్యం; దాహమేస్తే మంచి నీళ్లు త్రాగడం, - ప్రయురాలి తేక పెదవులు-అదా ప్రేమ!

ధనమా!

భవనాలు, కాల్లు; బాంక్ పుస్తకాలు; రెండు కళ్ళ మధ్య పరాయి స్త్రీ రొమ్ముల బిరువు; వేడిశ్వాస మధ్య పుక్కిరి విక్కిరి కావడం. అండిరి మీదా అధికారం; తనకి తనే దాస్యం, నలుగురు యువకులు, నాలుగు కుక్కలు, పారేసిన విస్తళ్ళ కోసం తన్నుకులాడు తుంటే కారులో కట్లు మూసుకుని, కూర్చోడం - తన జాగిలాన్ని వాళ్ళ మీదికి యిప్పు కలవడం - అదా ధనం!

కీర్తా!

ఏమో, ఉపన్యాస వేదికల మీద మహానుభావుడు - వంటిట్లో మృగం: గ్రంథాలలో గొప్పవాడు; పడగ్గడిలో జంతువు, రోడ్డు మీద ప్రజాసేవకుడు; ఇట్లో సర్వాధికారి; పదిమందిలోనూ మహా పురుషుడు; ఏకాంతంగా దౌర్భాగ్యుడు.

అతను జయించిన పరదేశా లన్నీ మహారాజ్యా లధ్యాయి; అతని స్వదేశం శ్మశానమైంది. అతన్ని ప్రేమించిన స్త్రీ అందరూ రాణు లయ్యారు; అతను ప్రేమించింది అడుక్కు తింటోంది. గడ్డి పోచ బంగారు కణికయింది; పిచ్చి పుష్పం మణి; మట్టి వెన్నె లయింది; కణికలు, మణులు, వజ్రాలు, వెన్నెల మంట గలిశాయి. క్షీరరాన్ని ఎంద రెందరో పంచుకున్నారు; కీర్తిని కాజేశారు. ప్రేమని విషం పోసి హత్య చేశారు. సాందర్యం జుట్టు విప్పుకునియన్య నాన్ని కౌగలించుకుని యేడ్చింది. శాంతం 'అహా' వికేసి తల వగల

గొట్టుకుంది; దయని పగ పొడిచింది. మఱాన్ని విజ్ఞానకాన్త్రంపూర్వే నీంది దైవాన్ని దేవాలయంలో బంధించారు. మంచితనం నీంహాననం యొక్క ప్రాణం విడిచింది. మోహం నాగరికత నడుంని సాగేసింది. నాగరికత రోజూ కార్ల కిందా, రైళ్ళ కిందా, విమానంలోంచి దూకుతూ ఆత్మహత్య చేసుకుంటోంది. 'మనం' ముక్కలై 'నుభవ' 'కేనూ' అయి ఉత్తర దక్షిణాలకి స్రవం దం చేసింది. వారూ, వీరూ, ఎవరో కొందరు, వొకరు, మీరూ, ఎందరు? - ఎమో! 'అందరూ' మాత్రం లేరు.

అన్నీ ప్రశ్నలే - సమాధానం లేదు.

ఎందుకు, ఎక్కడ, ఎప్పుడు, ఎట్లా, అందుకా? ఎవరు? ఏదీ? ఏరీ? ఎన్ని?

ఇందుకు, ఇక్కడ, ఇప్పుడు, యిట్లా, యిందుకు, వీరు, ఇది, ఇదిగో, ఇన్ని - లేవు, చుట్టూ నవ్వులు, మధ్యలో ఏడవు, అంతటా ఆనందం, లోపలి కేంద్రంలో శాధ; అంతటా వెలుగు, మధ్య చీకటి. పై నా, కిందా, ఎడమ కుడి దైవం, మధ్య మృగం. అన్నీ పోయాయి; అంతా అయింది; చివరికి మిగిలింది తను.

•

•

•

సంఘాన్ని మార్చలేడ, మనుషుల్ని మార్చలేడు. మారిస్తే శాధ, పగ, యుద్ధం. తనతో తను సమాధాన వదలి. అది యీనాదికి సాధించాడు. ఒక ప్రకాంతత, పవిత్రమైన మహత్తర ఆనందం అతనిలో వుద్భవించింది. అది శాస్త్రప్రపంచంలో లేదు. మంటని చెల్లాచేరు మంచు కదలి ప్రవాహం అతని హృదయం. పిచ్చి ప్రపంచాన్ని దయతో దూరంగా వుంచే బాధార్యం. మఱాన్ని, దైవాన్ని, మనుషుల్ని తోనేనే సంకృప్తిచెందే ఆధ్యాత్మిక దృష్టి తనలో కద పారి యథార్థం.

తన్ను తాను పరిపూర్ణంగా చూశాడు. ఎంత చిత్రం! ఎంత దగా! ఎంత భ్రమ! తనతో తాను సమాధానపడి, తన్ను తాను స్వీకరించి, కౌగిలించుకుని ఏకమయ్యాడు. ఇప్పుడు ప్రపంచాన్ని అంగీకరించొచ్చు, తన్ను తాను తృప్తికరించిన వాడు ప్రపంచాన్ని అంగీక

